

Narativi doma i domovine: hrvatski emigrantski tisak u Argentini

Kudra Beroš, Viktorija

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:533054>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Viktorija Kudra Beroš

**NARATIVI DOMA I DOMOVINE: HRVATSKI
EMIGRANTSKI TISAK U ARGENTINI**

Doktorski rad

Zadar, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Viktorija Kudra Beroš

**NARATIVI DOMA I DOMOVINE: HRVATSKI
EMIGRANTSKI TISAK U ARGENTINI**

Doktorski rad

Mentorica

Prof. dr. sc. Senka Božić-Vrbančić

Komentorica

Znanstvena savjetnica dr. sc. Ines Prica

Zadar, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Viktorija Kudra Beroš

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti

Mentorica: prof. dr. sc. Senka Božić Vrbančić

Komentorica: znanstvena savjetnica dr. sc. Ines Prica

Datum obrane: 29. listopada 2021.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: humanističke znanosti, interdisciplinarne humanističke znanosti

II. Doktorski rad

Naslov: Narativi doma i domovine: hrvatski emigrantski tisak u Argentini

UDK oznaka: 314.15-054.7(82=163.42):070

Broj stranica: 205

Broj slika: 8

Broj bilježaka: 165

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 211

Broj priloga: 0

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. Dr. sc. Sanja Đurin, viša znanstvena suradnica, predsjednica
2. Izv. prof. dr. sc. Nebojša Blanuša, član
3. Doc. dr. sc. Tomislav Oroz, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. Dr. sc. Sanja Đurin, viša znanstvena suradnica, predsjednica
2. Izv. prof. dr. sc. Nebojša Blanuša, član
3. Izv. prof. dr. sc. Tomislav Oroz, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Viktorija Kudra Beroš

Name of the study programme: Postgraduate doctoral study in Humanities

Mentor: Professor Senka Božić Vrbančić, PhD

Co-mentor: Research Advisor Ines Prica, PhD

Date of the defence: 29 October 2021

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Humanities, interdisciplinary humanities

II. Doctoral dissertation

Title: Narratives of Home and Homeland: The Newspapers of Croatian Migrants in Argentina

UDC mark: 314.15-054.7(82=163.42):070

Number of pages: 205

Number of pictures: 8

Number of notes: 165

Number of used bibliographic units and sources: 211

Number of appendices: 0

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Research associate Sanja Đurim, PhD, chair
2. Associate Professor Nebojša Blanuša, PhD, member
3. Assistant Professor Tomislav Oroz, PhD, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Research associate Sanja Đurim, PhD, chair
2. Associate Professor Nebojša Blanuša, PhD, member
3. Associate Professor Tomislav Oroz, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Viktorija Kudra Beroš**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Narativi doma i domovine: hrvatski emigrantski tisak u Argentini** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. studenog 2021.

ZAHVALE

Ova doktorska disertacija rezultat je dugotrajnog i mukotrpnog rada koji se odvijao u mojim osobnim te poslovnim teškim i nepovoljnim okolnostima. Tim više, za njen nastanak zahvalnost dugujem svima onima koji su me vodili, poticali, usmjeravali i podržavali jer bez njih dovršetak disertacije ne bi bio moguć. Prije svega zahvalnost dugujem svojoj mentorici prof. dr. sc. Senki Božić-Vrbančić koja me je strpljivo vodila, usmjeravala i poticala na tom dugom putu, a prije svega jer je imala vjeru u mene i kada je ja nisam imala. Zahvalnost, također dugujem i komentorici dr. sc. Ines Prici za čitanje rada i sugestije kako bi rad poprimio svoj završni oblik.

Zahvale iskazujem i svojim kolegicama i kolegama iz Instituta za migracije i narodnosti. Dr. sc. Ivanu Lajiću i dr. sc. Zlatku Šramu koji su me potaknuli na poslijediplomski studij te za svu iskrenu podršku koju su mi tijekom studija i pisanja rada pružili. Veliko hvala dugujem i svojoj „šefici“, kolegici i prijateljici Jasni Blažević za svu potporu, brigu i strpljivo prevođenje mojih predugih složenih rečenica. Veliko hvala i mojoj, prije svega, prijateljici, a onda i kolegici dr. sc. Sonji Podgorelec za svu podršku, brižnost, čitanja, sugestije te ponajviše za iskreno prijateljstvo. Zahvaljujem i dragoj kolegici dr. sc. Snježani Gregurović i dr. sc. Ružici Čičak Chand za interes i za sve naše razgovore koji su bili poticajni za moja promišljanja i pisanje ovoga rada. Hvala kolegicama dr. sc. Dubravki Mlinarić, dr.sc. Simoni Kuti, dr. sc. Margareti Gregurević, dr. sc. Sanji Lazanin, Katici Blažek, Suzani Kovačević, te kolegama dr. sc. Dragi Župariću-Iljiću, dr. sc. Josipu Kumpesu i Draženu Brodariću na podršci i druženjima.

Hvala dr. sc. Aleksandru Kneževiću te dr. sc. Stjepanu Štercu na podršci i konstruktivnim razgovorima.

Završetak ovoga rada ne bi bio moguć bez jednog divnog prijateljstva. Veliko, veliko hvala mojoj kolegici i „srednjoškolki“ dr. sc. Sanji Klempić Bogadi, ne samo na prijateljskoj odanosti, potpori, pomoći i poticajima u najtežim osobnim i profesionalnim trenucima, već i na svim ispečenim tortama, našim putovanjima i odlascima u grad sa svrhom i bez svrhe, za poznavanje svih mojih brojeva i boja, za sve naše noćne razgovore te za svakodnevnu prisutnost u mome životu i svemu što smo prošle zajedno.

Na kraju, uz ljubav i zahvalnost ovaj rad posvećujem mom suprugu Zoranu bez čije potpore, strpljenja, povjerenja i ljubavi ne bi bilo ni početka ni kraja ovoga rada, kao i svojim pokojnim roditeljima: majci Danieli i ocu Šimunu. Hvala im za svu podršku i ljubav koju su mi dali.

Sadržaj

Uvod	1
Poglavlje 1	14
Metodologija i teorijski koncepti: narativ, identitet, identifikacija, performativnost, ideološka fantazma, emocije i pitanje arhiva.....	14
Poglavlje 2	21
<i>Hrvatska misao</i> – konstrukcija nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije u Argentini	21
2.1 Uvod – Useljavanje hrvatske političke emigracije u Argentinu nakon Drugog svjetskog rata.....	21
2.2 Život u Argentini i djelovanje hrvatske političke emigracije od 1946. do 1971. godine	26
2.2.1 Izdavačka djelatnost	32
2.3 Konstruiranje nacionalnog identiteta u časopisu <i>Hrvatska misao</i>	37
2.3.1 Narativi povijesti i prošlosti (narativi korijena i sudbine).....	39
2.3.2 Narativi „krvi, krvne vezanosti i tla“ (autohtonosti)	44
2.3.3 Narativi obitelji.....	48
2.3.4 Narativi doma i domovine	50
2.3.5 Narativi žrtve (viktimološki narativi) – konstrukcija točke traume u <i>Hrvatskoj misli</i>	58
2.4 Koncepti roda, generacije, klase i etniciteta te uspostavljanje konstitutivnih normi identiteta	69
2.4.1 Afektivni osjećaj pripadanja naciji i politizacija emocija	79
2.4.2 NDH kao objekt želje	83
Poglavlje 3	88
Politička emigracija – subjektna pozicija i objekt narativa	88
3.1 Uvod.....	88
3.2 Politička emigracija u Argentini, „državotvorni“ i narativizacija gubitaka.....	89
3.2.1 Politički emigranti, trauma i emocije	99
3.2.2 Strukturiranje fantazme „običnog (nacionalnog) subjekta“ kao žrtve.....	103
3.3 „Neprijateljska/kvislinška emigracija“ i „socijalistička nacija“	108
3.4 „Domovinska i iseljena Hrvatska“ – (re)konstrukcija hrvatskog nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj i uključivanje političke emigracije u „nacionalno tijelo“	120
3.4.1 Politička emigracija kao objekt emocija u Republici Hrvatskoj	143
Poglavlje 4	148

„Arhivsko nasilje” i konstruiranje identiteta	148
4.1 Uvod.....	148
4.1.1 UDBA i stvaranje dosjea	149
4.2 Arhiv kao mjesto čuvanja zajedničke prošlosti i povijesti.....	153
4.3 Hrvatski državni arhiv u javnom, medijskom i političkom prostoru	155
4.3.1 Samoreprezentacijski narativ Hrvaskog državnog arhiva	158
4.3.2 Narativ o otvorenosti /zatvorenosti arhiva.....	161
4.3.3 Arhiv i proizvodnja emocija: <i>komunizam / SKJ / SKH / Jugoslavija</i> kao Drugi...	166
4.3.4 Strukturiranje ideološke fantazme: arhiv i suočavanje s prošlošću.....	168
4.4 Dosjei UDBE kao objekt sjećanja i povijesti: nevidljivost i vidljivost fonda HR-HDA-1561.....	170
4.4.1 Narativi o dosjeima UDBE u javnom i političkom prostoru	171
4.4.2 Proizvođenje emocija narativom o nedostupnosti građe	174
4.4.3 Narativ o nedostupnosti arhivske građe i strukturiranje ideološke fantazme.....	177
Poglavlje 5	180
Zaključak	180
Bibliografija.....	185
Sažetak.....	201
Summary.....	203
Životopis.....	205

Uvod

Duga povijest iseljavanja stanovništva Hrvatsku je obilježila kao emigracijsku zemlju. Castles i Miller (2009: xii) naglašavaju kako migracije temeljno utječu na političke, ekonomske i društvene odnose i promjene. Sve veći intenzitet iseljavanja mlađeg i obrazovanog stanovništva u „potrazi za boljim životom“ posljednjih godina otvorio je širok prostor prisutnosti te problematike u javnosti kroz narative o „demografskom slomu“, potrebi povezivanja „*iseljene i domovinske Hrvatske* u demografskom političkom i ekonomskom oporavku Hrvatske“, o „naslijeđenom negativnom odnosu prema hrvatskom iseljeništvu“, o „izumiranju Hrvatske“, „ugroženosti našega identiteta“, o „povratku iseljenika“, o „iseljeništvu kao čuvaru identiteta i tradicije“, o „ljubavi iseljenika prema domovini“ te „snu o povratku i domovini“. S druge strane, hrvatski javni i politički prostor, od osamostaljenja Hrvatske do danas, antagonizira se oko pitanja prošlosti (povijesti), nacionalnog identiteta i iseljništva, odnosno pripadanja i lojalnosti hrvatskom nacionalnom „tijelu“. Rasprave se vode oko toga što treba biti uključeno (što je pozitivno), a što isključeno (što je negativno) iz pripadanja zajedničkoj prošlosti, što uopće čini hrvatski nacionalni identitet, te se često, na razne načine, imenuje nacionalizam, anacionalnost, domoljube, komunjare, Jugoslavene, udbaše (neprijatelje) i slično. U kontekstu tih rasprava o nacionalnom identitetu, iseljništvo (dijaspora), s posebnim naglaskom na političku emigraciju nakon Drugog svjetskog rata, često se homogenizira i stereotipizira, bilo pozitivno ili negativno, te uključuje ili isključuje iz hrvatskog nacionalnog „tijela“ (vidi Torfing 2005: 16).

Radeći u Knjižnici Instituta za migracije i narodnosti susrela sam se s različitim pregledima povijesti hrvatskog iseljništva i bogatom zbirkom iseljeničkog tiska. Između ostaloga, tu se nalazi i dio tiskovina aktivne hrvatske političke emigracije nakon Drugog svjetskog rata koju su uglavnom činili izbjegli dužnosnici Nezavisne Države Hrvatske (NDH), pripadnici poražene vojske NDH, te članovi i simpatizeri Ustaškog pokreta. Posebnu pažnju mi je privukla gotovo neugledna publikacija maloga formata *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja (El*

pensamiento Croata)¹, a koja je izlazila u Buenos Airesu u razdoblju od 1953. do 1970. Časopis, kao urednik, pokreće Marko Sinovčić, a ukupno je objavljeno 44 sveščića. U časopisu su objavljeni tekstovi politički angažiranih emigranata, ne samo iz Argentine već i iz drugih zemalja svijeta. Listajući jedan sveščić, iz 1954. naišla sam na tekst:

Naša generacija, koja je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske nosila pušku, bila je tada u dvadesetim godinama, danas u domovini i emigraciji približava se jednoj historijskoj godini 1971. Godine 1971. navršit će se točno 300 godina od Zrinjskog, 100 godina od smrti Kvaternika, a 30 godina od ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske. [...] Bilo bi tragično, ako bi godina 1971. dočekala današnju hrvatsku generaciju u uspavanosti i neaktivnosti, a hrvatski narod u robstvu. Naprotiv ne će biti tragično, nego herojski, ako nekoga od nas zahvati sudbina Zrinjskog ili Kvaternika u vjeri i borbi za oživotvorenje Hrvatske Države. Dao Gospodin Bog, da ako ne koja prije, a ono barem 1971. bude slična 1941. godini. (Butković 1954: 7)

Taj me tekst potakao na razmišljanje o političkoj emigraciji, o njihovom odnosu prema domovini (što uopće za njih jest domovina), o odnosu *domovine* prema njima. U potrazi za literaturom koja bi mi ponudila više spoznaje i razumijevanja posebno su me zaintrigirali pojmovi *iseljene i domovinske Hrvatske* te njihovo učestalo metaforičko i metonimijsko korištenje kako u javnom tako i u znanstvenom diskursu. Sve to utjecalo je na započinjanje istraživanja o hrvatskoj političkoj emigraciji u Argentini, s posebnim fokusom na analizu tekstova u časopisu *Hrvatska misao*. Cilj ovog rada je analizirati konstruiranje i rekonstruiranje narativa o domu i domovini političke emigracije u *Hrvatskoj misli*, ali i učinke tih narativa na suvremene debate o domu i domovini te nacionalnom identitetu u Republici Hrvatskoj.

Pojam hrvatska politička emigracija u suvremenom javnom diskursu uglavnom se odnosi na val prisilne migracije koji se događa neposredno nakon Drugog svjetskog rata i formiranja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ)², kada u egzil odlaze politički oponenti

¹ *Hrvatska misao* od 1953. do 1955 ima podnaslov: *knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja = revista cultural politica y social*. Podnaslov se 1955. mijenja u: *kulturna, politička i socialna knjižica = revista cultural politica y social*; a 1957. u: *časopis za kulturna, politička i socialna pitanja*.

² U razmatranju povijesnog konteksta u ovome radu uglavnom je fokus na Jugoslaviji pod vodstvom Komunističke partije (1945. – 1990.). Za taj period korišten je naziv Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) ili samo

novonastale države, te simpatizeri i pristaše poraženog političkog sustava Nezavisne države Hrvatske (NDH). NDH je nastala 10. travnja 1941. godine, na dijelu područja tadašnje Kraljevine Jugoslavije³, a vodio ju je Ante Pavelić, vođa ustaškog pokreta koji se još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije borio za nezavisnost Hrvatske. NDH je postojala samo u okviru savezništva s Italijom i Njemačkom tijekom Drugog svjetskog rata te je tako i nestala nakon vojnog poraza Njemačke u svibnju 1945. godine. U borbi protiv fašističke koalicije, na cijelom području Kraljevine, formirao se partizanski pokret (Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije) na čelu s Josipom Brozom Titom koji je 29. 11. 1943. godine uspostavio novu Jugoslaviju i aktivno surađivao s antihitlerovskom koalicijom (Saveznicima). Nakon poraza NDH, njen poglavnik Ante Pavelić napušta Zagreb 6. svibnja 1945., a veliki dio poražene vojske NDH, kao i njihovih obitelji i civila simpatizera, kreće u zbjeg prema Austriji s ciljem predaje zapadnim saveznicima koji ih 15. svibnja 1945. godine na Bleiburškom polju izručuju pripadnicima narodnooslobodilačkog pokreta. Na putu prema jugoslavenskim logorima mnogi zarobljenici su likvidirani (Goldstein 2008: 364-365), a oni koji su uspjeli pobjeći razbježali su se po Austriji i Njemačkoj. Dio izbjeglih bio je smješten u logore koje je uzdržavala saveznička vojska (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 17), a većina iz logora migrira u preookeanske zemlje, uključujući i Argentinu.⁴

U poslijeratnoj Jugoslaviji ta su događanja oko predaje kod Bleiburga i kasnijih likvidacija zarobljenika postala gotovo svojevrsan tabu u javnom prostoru, ali su zato u hrvatskoj antijugoslavenskoj emigraciji, koju su činili uglavnom dužnosnici NDH i pripadnici Hrvatskih oružanih snaga (HOS-a) te njihove obitelji, ta događanja konstruirana kao traumatična točka zajedničkih sjećanja, kao važan dio njihovog identiteta i često su problematizirana upravo u časopisima kao što je *Hrvatska misao*.

U ovom radu analizi tekstova objavljenih u *Hrvatskoj misli* pristupam kao svojevrsnom arhivu u deridijanskom smislu te riječi. Derrida (1995: 12), razmatrajući koncept arhiva kroz psihoanalizu Sigmunda Freuda i Freudov „arhiv“, „arhivskom groznicom“ naziva želju i nalog za pamćenjem, arhiviranjem, bilježenjem, očuvanjem, nasuprot mogućnosti zaboravljanja, gubitka,

Jugoslavija iako on obuhvaća i odnosi se na Demokratsku Federativnu Jugoslaviju proglašenu 1943. te Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju (1946. – 1963.).

³ NDH je obuhvaćala veći teritorija današnje Republike Hrvatske, cijeli teritorij Republike Bosne i Hercegovine te dio Srijema današnje Republike Srbije.

⁴ Osim u Argentinu, velik broj iseljava u Kanadu, Australiju i Novi Zeland, a od europskih zemalja najpopularnija je bila Njemačka.

nagona uništenja koji stvara pritisak te omogućava upravo tu želju, odnosno omogućava arhiv. Arhiv istovremeno bilježi (stvara otisak nečeg izvanjskog, „događaja“), uspostavlja (okuplja te stvara red i poredak) i pohranjuje (otisak je istovremeno i vanjsko mjesto), ali i proizvodi („događaj“, značenja), pa tako trag prošlosti nije samo zabilježena prošlost, već arhiv otvara prema budućnosti, kao obećanje budućnosti. Koncept „arhivske groznice“ omogućava širi teorijski okvir za analizu „sablasti prošlosti“ koji se po Derridi uvijek istovremeno odnosi kako na želju za „povratkom autentičnom i jedinstvenom korijenu“ tako i na želju za „strukturiranjem budućnosti“ (ibid.: 70-85). U tom su smislu tekstovi u *Hrvatskoj misli*, iako se sadržajno odnose na hrvatsku prošlost, posebno prošlost Nezavisne Države Hrvatske (njeno veličanje i njen slom, gubitak rata i poslijeratna stradanja), usmjereni na budućnost, odnosno usmjereni prema ponovnoj uspostavi (ili kako ponekad ističu „oslobođenju“) nezavisne Hrvatske. Ti su tekstovi, zajedno s tekstovima koji govore o nacionalnom identitetu, osjećaju pripadanja ili nepripadanja, osjećaju žrtve te pozivanja na nacionalu svijest, promovirali svojevrsnu budućnost Hrvatske, iz njihove točke gledišta „jedinu ispravnu budućnost“.

Za Jacquesa Derridu (1995) arhiv je, također, nešto što je istovremeno i privatno i javno, odnosno institucionalizira (spajanje prostora i „zakona“) privatno u javno ukazujući na njihovu poroznu granicu te ujedno otvarajući prostor prema skrivenom (tajnom) i neskrivenom (javnom). Bilježenje kao otisak je trag sjećanja na neki „događaj“ (jedno), no taj otisak (*impression*) koji nastaje nalogom pamćenja, odnosno pritiskom (*repression*), istovremeno nešto (drugo) potiskuje (*supression*). Može se u tom kontekstu reći, gledajući tekstove u *Hrvatskoj misli* kao svojevrsan arhiv o kojem govori Derrida, da je za političku emigraciju onaj nalog pamćenja (nulta točka) koji stvara prvi otisak (utemeljujuće arhiva), ono jedno, kao želja za „povratkom autentičnom i jedinstvenom korijenu“, ali i želja za „strukturiranjem budućnosti“, neostvorena ideja Hrvatske, a Argentina kao mjesto svakodnevice te njihov svakodnevni život u Argentini potisnuti su iz njihovog „arhiva“. Argentina kao mjesto smještanja (lociranja) u *Hrvatskoj misli* nazire se tek u rijetkim tragovima kojima se daje „naslutiti“ ali je potisnut njihov svakodnevni život, dok je fokus na samoj izmještenosti, dislokaciji u odnosu na Hrvatsku, domovinu, kao mjesto pripadanja, ali i mjesta koje pripada.

Navedeno bilježenje, uspostavljanje, pohranjivanje i proizvodnje zapravo su postupci institucionalizacije koji jamče mogućnost memoriranja, ponavljanja, reproduciranja (Derrida

1995: 11) što arhiv i otvara budućnosti, ali ga stavlja i u poredak političke moći. Institucionalizacija je u relaciji s arhontskim principom⁵ okupljanja i držanja zajedno, odnosno konsignacije koju Derrida (1995: 3) vidi kao „koordiniranje pojedinog korpusa u sustavu ili sinkroniji u kojem svi elementi artikuliraju jedinstvo jedne idealne konfiguracije“. Ta idealna konfiguracija koja okuplja i institucionalizira korpus tekstova *Hrvatske misli* jest upravo ta „jedna i jedina“ budućnost Hrvatske kakvom ju je zamišljala politička emigracija, a koja je utemeljena na znanjima proizašlim iz njihovih iskustava i pozicije egzila u kojoj su se nalazili nakon gubitka rata, sloma NDH i uspostave Jugoslavije. Ta utkana iskustva i znanja koja ugrađuju u imaginiranje budućnosti koja povezuju prošlost i budućnost mogu se iščitati i iz samog imenovanja publikacije i povezivanja s *Hrvatskom misli* koja je izlazila prije rata u Zagrebu. Izvor i uzrok gubitka rata, *domovine* te pozicije egzila u kojoj su se zatekli, pronalazili su u komunizmu, uspostavi Jugoslavije, srpstvu i jugoslavenstvu. Iz toga su gradili svoju poziciju žrtve. To je utjecalo i na njihove odnose s prijeratnim iseljeništvom⁶ u Argentini koje je bilo uglavnom projugoslavenski orijentirano (Antić 1991; Rojnica 1983: 149; Sinovčić 1991a: 46-48) i koje je imalo svoj imaginarij budućnosti. Imaginiranje „jedne i jedine“ budućnosti Hrvatske nije utjecalo samo na odnose s prijeratnim iseljeništvom već i na međusobne odnose unutar političke emigracije jer, iako je „nalog pamćenja“ svima bio neostvarena ideja Hrvatske različita iskustva i znanja (te potiskivanje i fragmentarnost) stvarala su različite imaginarije „jedne i jedine ispravne“ budućnosti Hrvatske u povezivanju prošlosti i budućnosti što je rezultiralo izdavanjem brojnih publikacija koje su međusobno polemizirale, te osnivanjem različitih političkih stranaka i udruga koje su nerijetko bile i u nepomirljivim sukobima. Iako je Argentina potisnuta iz njihovog „arhiva“ kao mjesto (dis)lokacije, društveni i politički kontekst Argentine, kao mjesta smještanja, utkan je u njihova iskustva i znanja na kojima se temelji njihova imaginacija i može se iščitavati u tragovima, a posebno kroz različite

⁵ Svoje razmatranje Derrida (1995) započinje korijenom riječi arhiv. Grčka riječ *arkhé*, naglašava Derrida (1995: 1), značeći istovremeno i početak i zapovijed vezuje se iz uz dva principa; s jedne strane to je fizički, historijski ili ontološki princip početka stvari s obzirom na prirodu ili povijest i s druge strane to je nomologički princip vezan uz autoritet i poredak kao božji zakon ili ljudski zakon (i zakon kao dokument). Oba ova principa očuvana su i u konceptu arhiva.

⁶ Većeslav Holjevac (1967: 185-186) pretpostavlja kako je '60-tih godina 20. stoljeća 200.000 iseljenika u Argentini, a Čizmić (1976: 80) navodi da je od tog broja 105.000 Hrvata usleilo u prijeratnom periodu. U literaturi se uglavnom navodi kako je u Argentinu uselilo od nekoliko tisuća do nekoliko desetaka tisuća Hrvata nakon Drugog svjetskog rata.

odnose s dijelovima političke emigracije koji su bili dislocirani u različitim društvenim i političkim kontekstima (poglavlje 2).

Derridijanski koncept arhiva omogućio mi je i okvir za razumijevanje raznih radova (znanstvenih, stručnih, publicističkih) koji su se bavili pitanjem iseljništva, a posebno poslijeratnom političkom emigracijom u Argentini. Neki od tih radova nastali su u samoj Argentini, a neki u SFRJ, i u konačnici u suvremenoj Republici Hrvatskoj (poglavlje 3). Kritičko sagledavanje postojeće literature ukazalo je na fragmentarnost „arhiva“, tragove, potiskivanje (isključivanje), odnosno nepotpunost i otvorenost što je ponovo vratilo pitanje budućnosti. Iseljništvo je bilo uvijek u fokusu interesa *domovine* (bez obzira na promjenu simboličkog sustava), ali se mijenjao institucionalni prostor i razina fokusa kao i definiranje onoga što je uključeno u „bilježnje i čuvanje tragova“ o iseljništvu/dijaspori (ili tko je uključen, a tko isključen), odnosno u stvaranje i „kruženje“ znanja o dijaspori/iseljništvu/emigraciji. U razdoblju Jugoslavije politička emigracija uglavnom je isključena ili tek spomenuta kao „kvislinška i neprijateljska“ emigracija u prvim pregledima povijesti iseljništva, ali je fokus na političku emigraciju bio usmjeren kroz sigurnosno-obavještajni sustav (koji je opet stvarao svoj arhiv). S uspostavom samostalne Hrvatske politička se emigracija postepeno uključuje u razmatranja ponovo ukazujući kako je taj „nalog za pamćenjem“ *domovina* i u prostoru domovine, a ne samo u prostoru izmještenosti (dislokacije). To isključivanje i uključivanje analiziram kao povijesno specifično, odnosno unutar onih odnosa moći koji su ih omogućili i identitarno pozicionirali u određenom društvu kroz konstrukciju raznih drugosti kao i imaginarija budućnosti.

Za Derridu arhiv je „[...] pitanje budućnosti, budućnosti same, pitanje odziva, obećanja i odgovornosti za sutra“ (1995: 36), no ta budućnost nije određiva (1995: 70), odnosno ne može se reći što će na što utjecati. Neodredivost budućnosti kroz fragmentarnost i otvorenost arhiva upravo stvara mogućnost prihvaćanja novih kontekstualizacija i interpretacija. U tom kontekstu moj rad je usmjeren, ne samo na kritičko propitivanje „tragova prošlosti“ u *Hrvatskoj misli* na kojim dio hrvatske političke emigracije u Argentini temelji svoje „autentične korijene“ i njihove imaginarije budućnosti te kritičko propitivanje „tragova“ o iseljništvu i političkoj emigraciji u domovini, već i na učinke istih na političke diskurse o hrvatskom nacionalnom identitetu i imaginiranju budućnosti, kako u tadašnjem kontekstu socijalističke Jugoslavije, tako i u suvremenom okviru Republike Hrvatske.

Imaginiranje budućnosti u ovom kontekstu odnosi se na strukturiranje same realnosti, na djelovanje u sadašnjosti koje bi trebalo voditi do te budućnosti i koje je povezano s kompleksnim procesima identifikacije kao i politikom sjećanja. Slavoj Žižek (2002) naglašava kako je strukturiranje realnosti nemoguće bez elemenata fantazije jer ona funkcionira kao potpora realnosti,⁷ kroz nju doživljavamo realnost na smislen način i ona konstruira društvene odnose. Imaginiranje budućnosti hrvatske političke emigracije u *Hrvatskoj misli* strukturira se dominantno oko fantazme o povratku u domovinu (Safran 1991), a domovina se imaginira kao Nezavisna Država Hrvatska („NDH je ideal i poriv za njezino uzkršnuće“ (Butković 1954: 16)) koja u korelaciji s fantazijom homogene države-nacije („domovina Hrvatska“ – „zajednica po krvi i jeziku“ (Kelava 1954a: 25)) predstavlja „utopijsko“ mjesto ispunjenja i sreće (želja za budućnošću).

Njihova je vjera u mogućnost postojanja Nezavisne Države Hrvatske, vjera u jedinstvo svih Hrvata bila utemeljena i na ideološkoj fantazmi koja je uključivala vjerovanje da većina Hrvata u domovini ima upravo istu viziju kao i oni. Ta moćna fantazijska konstrukcija popunjavala je procijep između njihove želje za uspostavljanjem takve države i nemoći pri ostvarenju iste. Takvo strukturiranje ili konstruiranje realnosti te konstrukcija identiteta u *Hrvatskoj misli* odvija se putem diskursa, odnosno narativa kao diskurzivne forme. Dominantni narativi doma i domovine ojačani su korelacijskim odnosima s narativima povijesti i prošlosti, narativima „krvi, krvne vezanosti i tla“, narativima obitelji te narativima žrtve. Konstruirajući tako etniciziranu naciju kao dom i obitelj, a NDH kao domovinu, nerazdvojno ih spajajući biološkim temeljem (krvnom vezanošću i vezanošću s tlom) forma pripadanja u *Hrvatskoj misli* poprima esencijalistički i nativistički karakter koji je dodatno ojačan konstrukcijom povijesnog kontinuiteta.

Za Michela Foucaulta diskurs referira na grupu izjava koje strukturiraju način mišljenja, kao i način djelovanja koji bi bio utemeljen na tom mišljenju (Foucault 1972: 35; Rose 2016a: 187). Diskurs je uvijek produktivan, proizvodi subjekte kao i subjektne pozicije. U tom smislu jedno od ključnih pitanja u mojoj analizi narativa doma i domovine političke emigracije u *Hrvatskoj misli* postaje: na koji se način konstruiraju i rekonstruiraju određeni subjekti, koje nacionalne subjektne pozicije okupiraju, kako dolazi do identifikacije s tim subjektivnim pozicijama, te što je u tom

⁷ To ne znači da je realnost fantazija ili da ne postoji, već da je način na koji je doživljavamo uvijek određen kroz ideološku prizmu, specifičan.

procesu identifikacije vidljivo (kao i u deirdijanskom arhivu), a što nevidljivo (isključeno, potisnuto). U analizi načina konstrukcije i rekonstrukcije nacionalnog (hrvatskog) subjekta (koji se zamišlja kao čistokrvni tvorbeni element države (NDH kao doma i domovine)) posebnu pažnju mi je privukla produkcija subjektne pozicije političkog emigranta/političke emigracije, subjektne pozicije *državotvornih* te subjektne pozicije žrtve (nacija kao žrtva), a koje su prožete njihovim iskustvima (život i pozicija u NDH, slom NDH, gubitak rata, egzil...) te određene uspostavom Jugoslavije i njihovim isključivanjem iz prostora domovine. Tu se posebno ističe proizvodnja subjektne pozicije *državotvornog subjekta* koja je strukturirana kroz fantaziju prisvajanja nacionalne volje, ali i prisvajanja uvjeta postojanja nacionalne države stvarajući hijerarhiju pripadanja, ali i prisvajanja pozicije upravljanja Drugim (Hage 2000). Kroz konstrukciju subjektne pozicije žrtve razvidno je na koji način djeluje princip institucionalizacije privatnog u javno (kolektivno) koji korelira s deridijanskim arhivom, ali istovremeno i ono što se potiskuje i isključuje iz proizvodnje određene subjektne pozicije.

Diskursi su uvijek artikulirani kroz cijeli niz različitih formi, od tekstualnih do vizualnih (Foucault 1972: 37; Rose 2016a: 187). Različitost tih formi ukazuje na važnost pitanja intertekstualnosti – značenje određenog teksta nikad ne ovisi samo o tom tekstu, već uvijek referira na cijeli niz značenja koja mogu biti disperzivna, ali po Foucaultu uvijek formiraju određeni sustav, upućuju na regularnost, tj. ukazuju nam na svojevrstne diskurzivne formacije (Foucault 1972). Pitanje moći je ključno za analizu diskurzivnih formacija, a za Foucaulta moć se uvijek odnosi na moć/znanje, ona nije nametnuta već upravo suprotno, moć/znanje cirkulira na razne načine, određuje normative i normalizira određeni način mišljenja (Foucault 1994a), drugim riječima performira ga (Butler 1993; Fortier 2000). Za Judith Butler (1993) upravo performativnost definira i održava razne identitete. Dok se Butler u svojoj analizi uglavnom zadržava na pitanju rodnog identiteta, Anne Marie Fortier (2000), inspirirana s Butler, analizira etnicitet kao performativnost identiteta. U ovom radu performativnost identiteta, što je istovremeno izvođenje i proizvođenje identiteta, kao i određenih subjektivnih pozicija koje su rezultat produktivnosti diskursa, pretežno promatram kroz reprezentaciju doma i domovine u *Hrvatskoj misli* i to uglavnom kroz artikulaciju roda, generacije, klase i etniciteta čijom se analizom bavim u drugom poglavlju. Artikulaciju sagledavam kroz prizmu Ernesta Laclaua i Chantal Mouffe (1985) za koje je artikulacija kompleksan proces koji uvijek nužno mijenja sve elemente koji su u nju uključeni.

Laclau i Mouffe (1985) govoreći o pitanju identiteta naglašavaju kako je sam proces identifikacije ključan za razumijevanje bilo koje identitarne odrednice, a identifikacija je moguća upravo zbog tog što svaki diskurs ima svrhu ograničavanja „viška značenja“ (Božić-Vrbančić 2019: 20), što pokušava fiksirati određena značenja te se uspostaviti kao dominantan kroz određene „čvorišne točke“ kroz koje se onda određuje značenje onog što Laclau i Mouffe nazivaju „lebdećim označiteljima“, a tu bi spadala i značenja koja pridajemo nacionalnom identitetu, tradiciji, pravdi itd. Proces identifikacije nije moguć bez konstitutivne izvanjskosti (Laclau i Mouffe 1985; Derrida 1995), bez odnosa prema Drugom (Hall 2006), odnosno označavanja razlike spram Drugog. Čvorišne točke tako se uvijek uspostavljaju kroz društvene antagonizme. Uspostavljanje sustava razlika i sustava ekvivalencije temelj je svakog društva kako ističu Laclau i Mouffe (1985). Tako u *Hrvatskoj misli* poslijeratna politička emigracija svoj identitet konstruira u odnosu spram Drugog – antidržavnog i antihrvatskog (Srbi, Jugoslavija, Jugoslaveni, komunisti, srbokomunisti, Velikosrbi, četnici...), odnosno nacionalnog i državnog neprijatelja, onoga koji stoji kao prepreka ostvarenja njihove imaginarnе budućnosti, odnosno kao prepreka njihovoj želji za budućnošću. U tom procesu identifikacije, koji je vezan uz već spomenute ideološke fantazme i doživljaj realnosti, ključnu ulogu igraju emocije kao nositelji kolektivne identifikacije i kohezije zajednice (Ahmed 2004; Mouffe u Stavrakakis 2005; Žižek 1993; Stavrakakis 2005) a posebno proces politizacije emocija (Ahmed 2004). Emocije, čije je obilježje performativnost, u Drugog upisuju vrijednost i značenje što ih vezuje uz relacije moći (Ahmed 2004). One igraju vrlo važnu ulogu na relaciji individualno – kolektivno što korespondira procesu institucionalizacije u deridijanskom konceptu arhiva. Sustavnom proizvodnjom emocija boli, patnje i straha u *Hrvatskoj misli* kojima je hrvatska nacija – država (NDH) pozicionirana kao žrtva vrijednosno je u Drugog upisana negativnost, a proizvodnjom ljubavi spram nacije – države koja implicira mržnju prema Drugom kroz moralnu komponentu naturalizira se i esencijalizira ne samo upisano vrijednosno određenje već i sam etnicizirani antagonizam na kojemu grade svoj identitet (poglavlje 2).

Nedostatnost literature o političkoj emigraciji, a s druge strane stalna prisutnost rasprava o *dosjeima UDBE*⁸ u javnom prostoru (s posebnim naglaskom na „otvaranje“ dosjea UDBA-e),

⁸ Uprava državne bezbednosti UDBA – Jugoslavenska tajna policija koja je djelovala od 1946. (nastala preustrojem OZNE) do 1990. Od 1966. zvala se Služba državne bezbednosti (sigurnosti - SDS) sa republičkim središnjicama i njihovim ispostavama te različitim odjelima čija je mreža bila organizirana putem republičkih sekretarijata za unutarnje poslove te uz odgovornost saveznoj razini. Bila je odgovorna i različitim državno-političkim tijelima (Sabor,

ponukala me da u drugoj fazi istraživanja i sama pogledam arhivirane dosjee o hrvatskoj političkoj emigraciji nakon Drugog svjetskog rata, naročite one koje su se odnosili na djelovanje emigranata u Argentini kao i drugu arhivsku građu koja bi se mogla odnositi na institucionalni odnos spram političke emigracije u Argentini, odnosno reprezentaciju političke emigracije u Argentini kroz prizmu SFRJ, ali i reprezentaciju te političke emigracije unutar institucionalnih i javnog prostora današnje Republike Hrvatske. Moje iskustvo rada u Arhivu zorno mi je ukazalo na Derridino isticanje veze poretka političke moći i arhiva te sagledavanje arhiva u foucaultovskom smislu kao institucije koja nije neutralna već diskurzivno proizvodi organizaciju materijala (proizvodi i prisvaja znanje), proizvodi subjektne pozicije i upravlja populacijom kroz odnose moći. Moj je interes prije svega bio fokusiran na građu fonda Zavoda za migracije i narodnosti, današnjeg Instituta za migracije i narodnosti (HR-HDA-1610) u kojemu sam i zaposlena te građu fonda Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH (HR-HDA-1561) koji su vezani uz političku emigraciju u Argentini, odnosno pojedine osobe koje su objavljivale tekstove u Hrvatskoj misli. Na moje iznenađenje građa Zavoda za migracije i narodnosti dijelom je bila klasificirana („zaključana“ i nedostupna za korištenje) iako se radi o javnoj znanstvenoj ustanovi, a odobrenje za deklasifikaciju, odnosno korištenje, kako mi je rečeno, ne može dati Institut kao vlasnik gradiva jer se u gradivu nalaze izvještaji o djelovanju emigracije koje je zajedno s uputama o radu CK SKH slao Zavodu, već odobrenje za deklasifikaciju treba tražiti od Sabora RH i SDP-a kao pravnog slijednika CK SKH⁹. Dio je građe fonda HR-HDA-1561 bio odmah pripremljen za korištenje (digitalizirani dio dosjea Stjepana Hefera, Ante Pavelića, Ivica Frkovića i dr.)¹⁰, a odobrenje korištenja traženo je od ravnateljice Arhiva. Za druge pojedinačne dosjee koji su bili produkt djelovanja UDBA-e (OZNA-e, SDS-a), zatražila sam deklasifikaciju koja je bila u ingerenciji SOA-e¹¹. Odobrenje nikada nisam dobila, a na promjenu fokusa mogla istraživanja

Predsjedništvo SRH) republičke razine, ali i tijelima SKJ (Lemić, 2015). Jugoslavenska Kontraobavještajna služba (KOS) je nastala 1946. (također preustrojem OZNE), a bila je sastavni dio JNA. U javnom i političkom diskursu najčešće se koristi nazivi UDBA i KOS i referira se na dosjee nastale djelovanjem tih službi. U vodiču kroz fondove i zbirke HDA o iseljeništvu (Lemić 2015) nigdje se ne spominje KOS, niti građa nastala njegovim djelovanjem jer se građa KOSA nalazi u Vojnom arhivu Srbije.

⁹ U vodiču kroz fondove iseljeništvu Hrvatskog državnog arhiva (Lemić 2015) navedeno je da je fond 1610 Zavoda za migracije i narodnosti konačno dostupan javnosti u cijelosti.

¹⁰ Digitalizirani dosjei sadržavali su izvješća policijskog izaslanika pri Poslanstvu Trećeg Reicha u Zagrebu Hansa Helma i razdoblje Nezavisne Države Hrvatske, ali ne i dokumente koji bi se odnosili na njihov život i djelovanje u Argentini.

¹¹ Sigurnosno-obavještajna agencija Republike Hrvatske.

posebno je utjecalo to što je dosje Branimira Jelića¹² deklasificiran za kolegu povjesničara, ali isti dosje nisam mogla i ja koristiti već sam ponovo morala tražiti deklasifikaciju koja mi nije odobrena (jednom deklasificiran dokument trebao bi biti "otvoren" i dostupan za svakoga).

Ukratko, bez obzira na sadržaje dosjea (neke mi je djelatnica nakratko pokazala i nisu sadržavali nešto značajno), sama nedostupnost tih dosjea učinila ih je zanimljivima za analizu, kao i načine na koje se u njih, upravo zbog njihove nedostupnosti, upisuju razna značenja, neprestano ispreplićući, pogotovo u političkom diskursu, razne vizije iz prošlosti u pokušaju pronalaženja „autentičnog“ identiteta koji bi onda bitno utjecao i na samu budućnost.

S druge strane, to je iskustvo otvorilo i potrebu kritičke analize uloge arhiva, njegove reprezentacije, kao i svakodnevne prakse koja se odvija u arhivu posebno se fokusirajući na ono što je „vidljivo“ i ono što ostaje skriveno i neizrečeno ukazujući na njene političke i ideološke razine, te učinke iste. Vraćajući se ponovo deridijanskom konceptu arhiva, sagledavanje tekstova *Hrvatske misli*, tekstova o političkoj emigraciji, kao i arhivskog gradiva samog, dakle nije sagledavanje tekstova kao puke kolekcije okupljene kao arhiv, već upravo ukazuje na tu zamišljenu (fantazijsku) vezu između raznih znanja, prošlosti i budućnosti (želje za budućnošću) koja kroz razne klasifikacije omogućava specifično iščitavanje. Ta specifičnost iščitavanja postala je tema u suvremenim raspravama koje se vode oko uloge i značenja hrvatske političke emigracije za današnje hrvatsko društvo. S obzirom da su u SFRJ politički emigranti bili klasificirani kao „neprijatelji države“ kao antidržavni elementi, sigurnosno-obavještajne službe producirale su dosjee o njima i njihovom djelovanju. Ti su dosjei bili „tajni“ u SFRJ, a ako bi se o toj „tajnosti“ promišljalo na foucaultovski način moglo bi se zaključiti da je ta „tajnost“ bila tehnologija upravljanja koja se odnosila, ne samo na političke emigrante već i na one koji su živjeli u Jugoslaviji, te je na neki način regulirala njihova ponašanja i djelovanja. Međutim važno je osvrnuti se i na institucionalni karakter te „tajnosti“ koji producira razna značenja i danas, što korespondira deridijanskom značenju arhiva koje se otkriva u neodređivoj budućnosti, odnosno kada budućnost postane sadašnjost. Stvaranje, prikupljanje i čuvanje dosjea o političkoj emigraciji u Jugoslaviji odvijalo se u domeni, kako je već rečeno, sigurnosno-obavještajnih službi (OZNA, UDBA, SDS, KOS) (poglavlje 4). Nakon raspada SFRJ, Domovinskog rata i formiranja Republike Hrvatske ti

¹² Branimir Jelić je bio jedan od najistaknutijih ljudi Ustaškog pokreta koji je prije Drugog svjetskog rata boravio u Argentini gdje je osnovao i udruhu Hrvatski domobran.

„tajni“, arhivirani dosjei i dalje ostaju „tajni“ i nedostupni. Upravo je ta njihova „tajnost“ i nedostupnost postala tema medijskih i političkih debata koje se vode i u Saboru te antagonizacije društvenog prostora posebno se fokusirajući na pitanje treba li te dosjee otvoriti za javnost ili ne. Pozicioniranje tih dosjea kao objekata političkih rasprava nije se dogodilo na način na koji su to zamišljali oni koji su ih stvarali i prikupljali, jer se, deridijanski gledano, budućnost za koju su je oni prikupljali materijalizirala u sadašnjosti koja tada nije bila određiva. No ono što je ostalo nepromijenjeno je „tajnost“ tih dosjea, „tajnost“ koja sad u drugom kontekstu ponovo stvara nove imaginarije. Ti imaginariji odnose se na pitanja „naše“ prošlosti, hrvatskog nacionalnog identiteta, pitanja tko je Drugi (antidržavni, neprijatelj), te ponovo i na ideju same budućnosti (poglavlje 4).

PREGLED POGLAVLJA

Prvo poglavlje odnosi se na pojašnjenje određenih teorijskih koncepata kao i metodologije samog rada.

Drugo poglavlje bavi se analizom tekstova objavljenih u Hrvatskoj misli, kritičkim propitivanjem narativa o domu i domovini te korelacijskih odnosa narativa (povijesti i prošlosti, obitelji, autohtonosti te posebno viktimološkog narativa) koji sudjeluju u konstrukciji identiteta hrvatske političke emigracije, odnosno uspostavljanju konstitutivnih normi identiteta kroz koncepte roda, generacije i klase. U kritičkom propitivanju narativa naglasak je stavljen i na ideološke fantazije koje određuju narativnu proizvodnju i cirkuliranje emocija koje sudjeluju u konstruiranju onog što se naziva realnost.

Treće poglavlje kritički propituje tekstove o iseljeništvu, odnosno političkoj emigraciji kao objektu narativa pokušavajući se osvrnuti na njih kroz analizu subjektne pozicije autora. S jedne strane analizirani su tekstovi kojima su autori sami politički emigranti, s druge strane tekstovi koji se o političkoj emigraciji pojavljuju u Jugoslaviji a čiji autori su pozicionirani u sigurnosno-obavještajnom i pravnom sustavu, te tekstovi koji se o političkoj emigraciji pojavljuju u institucionalnom prostoru znanosti u Republici Hrvatskoj. Tekstovi ukazuju na pozicioniranje i repozicioniranje političke emigracije u različitim simboličkim prostorima, ali i na kruženje narativa te njima proizvedenih emocija.

Četvrto poglavlje ukazuje na interdiskurzivnost (ili intertekstualnost), te mreženje raznih narativa kao i na prijepore, borbe i antagonizme vezane uz arhiv o hrvatskoj političkoj emigraciji (dosjei UDBE) u današnjem hrvatskom i društvenom prostoru.

Peto poglavlje je zaključno poglavlje rada koje sažima zaključke analize i otvara nova moguća istraživačka pitanja.

Poglavlje 1

Metodologija i teorijski koncepti: narativ, identitet, identifikacija, performativnost, ideološka fantazma, emocije i pitanje arhiva

Metodološki gledano, važan aspekt ovog istraživanja je interdisciplinarni pristup koji povezuje discipline poput kulturnih studija, lingvistike, političkih znanosti, antropologije, teorijske psihoanalize i sociologije. U skladu s navedenim, kao što sam naznačila i u samom uvodu, u radu koristim analitičke aparate koji kombiniraju različite teorijske škole. Pod utjecajem „dekonstruktivizma“ (Derrida 1995, 2007) polazim od „klizećeg“ karaktera diskursa te pristupam značenju pojmova „iseljeničtvo/dijaspora/emigracija“, „dom“ i „domovina“ kao svojevrsnom deridijanskom arhivu i to na način koji ukazuje na njihovu nepostojanost, ali i na konfliktne procese koji uspostavljaju razna značenja i pokušavaju ih na određene načine fiksirati. Naglasak je na načinu, kao i na analizi mnoštva razloga koji pune i prazne pojmove „iseljeničtvo/dijaspora/emigracija“, „dom“ i „domovina“, pa u vezi s njim i pojmove „etnicitet“ i „nacija“ inspiriran je i teorijom diskursa koju nude Michel Foucault, Judith Butler, Ernesto Laclau i Chantal Mouffe. Kao što Božić-Vrbančić tvrdi (2019:10), među navedenim teoretičarima i teoretičarkama postoje određene razlike, no ono što ih povezuje je argument da se analiza diskursa fokusira na povijesne okolnosti koje omogućavaju formiranje ili konstruiranje određenih „činjenica“ ili „značenja“, tj. na artikuliranje određenih narativa.

U svijetlu tih pristupa narativ ne promatram samo kao formu pričanja određene priče, već kao diskurzivnu formu (White 1987), kao reprezentaciju koja je uvijek produktivna (Hall 1997). Ovaj fokus na „produktivnost“, metodološki gledano, pomiče analizu s pitanja „što određeni narativ jeste?“, „je li određeni narativ istinit ili nije?“, na pitanja o tome „kako je došlo do određenog narativa?“, „koje su prakse i odnosi moći omogućili određeni narativ?“, „u kojem kontekstu“, te „kakvi su njegovi učinci (ili efekti)?“. U tom smislu ključna istraživačka pitanja mog rada su:

1. Kako je konstruiran narativ o domu i domovini u časopisu političke emigracije *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja (El pensamiento Croata)* koji je izlazio u Argentini u periodu od 1953. do 1970.?
2. Kako je pitanje doma i domovine u *Hrvatskoj misli* shvaćeno u suodnosu spram identitetskih odrednica kao što su etnicitet, klasa, rod, generacija?
3. Na koji način su narativi o domu i domovini u *Hrvatskoj misli* u artikulaciji¹³ s narativima o domu i domovini u matičnoj zemlji, tj. zemlji iseljenja (prvo Jugoslaviji, a potom Republici Hrvatskoj)?
4. Koji su učinci tih narativa, koje antagonizme i subjektne pozicije otvaraju, koja uključenja i isključenja podrazumijevaju, na koje ambivalencije upućuju?

Kako bih odgovorila na ova pitanja i istražila procese koji su omogućili narative o domu i domovini na način kako su reprezentirani u *Hrvatskoj misli*, te njihove učinke i u suvremenom kontekstu Republike Hrvatske, pažnju sam usmjerila prema konceptima identiteta i različitosti, tj. prema značenju koji narativi doma i domovine imaju u konstruiranju identiteta, u slučaju hrvatske političke emigracije u Argentini, nacionalnog hrvatskog identiteta. U svome eseju „Kome treba identitet“ Stuart Hall (2006: 357) navodi kako se pod utjecajem poststrukturalističkih teorija „pojam „identiteta“ našao u središtu prave diskurzivne eksplozije, dok je u isto vrijeme bio podvrgnut temeljitoj kritici“. Po Hallu, s jedne strane esencijalistička definicija identiteta pretpostavlja postojanje stabilne jezgre sebstva, nepromijenjenog tijekom vremena, sebstva koje kada govorimo o kulturnom identitetu podrazumijeva prepoznavanje zajedničkih korijena (ili povijesti) koji pripadaju određenoj grupi. S druge strane, diskurzivne teorije problematiziraju ideju „stabilne jezgre sebstva“, naglašavajući kako homogeno poimanje identiteta uvijek prikriva pluralnost pozicija koje postoje iza svakog „identiteta“. S pozicije teoretičara diskursa identiteti uvijek obilježavaju razliku, odnosno, pretpostavljaju isključenje određenih mogućnosti, stoga, kako naglašava Laclau (1990), primjerenije je govoriti o procesima identifikacije, a ne o samim identitetima. Identifikacija je, konceptualno gledano, složen pojam; „ona podjednako crpi značenja iz diskurzivnog i psihoanalitičkog repertoara, a da se (u isto vrijeme) ne ograničava niti na jedan

¹³ Pojam artikulacije koristim na način kako je definiraju Laclau i Mouffe (1985: 105), kao međusobnu složenu povezanost elemenata. Za Laclau i Mouffe (ibid.) „artikulacija je svaka praksa koja uspostavlja odnose između elemenata mijenjajući na taj način njihov identitet.“

od njih“ (Hall 2006: 359). Za Laclaua i Mouffe (1985), koji produktivno spajaju diskurzivnu teoriju s Lacanovom psihoanalizom, identifikacija se odnosi na inherentnu nemoć identiteta u pokušajima ostvarivanja punine, odnosno cjelovitosti identiteta. Svaki diskurs pokušava fiksirati određena značenja, ali je to fiksiranje uvijek parcijalno, iako se reprezentira kao cjelovito te u tom procesu uvijek dolazi do određenih isključivanja. Pokušaj fiksiranja, kako naglašavaju Laclau i Mouffe (1985), nikad nije neutralan, upravo obrnuto, on je uvijek konstruiran kroz antagonizam te se stoga može reći da antagonizam „s jedne strane prijeti identitetima, a s druge strane, on je podloga na kojoj je svaki identitet izgrađen“ (Laclau 1990: 39).

Inspirirana ovim pristupom, pitanju identiteta hrvatske političke emigracije u Argentini, pristupila sam kroz analizu antagonističkih odnosa koji su ga oblikovali kao privremenu povijesno-političku tvorbu. Propitivanje narativa o domu i domovini u *Hrvatskoj misli* omogućilo mi je razumijevanje procesa njihove identifikacije s određenim resursima povijesti, jezika i kulture. Kao što Hall (2006: 360) tvrdi:

[Identiteti op.a.] su predmet radikalne historizacije i konstantno su u procesu promjene i transformacije. [...] Iako izgleda kao da svoje porijeklo prizivaju iz historijske prošlosti s kojom su i nadalje u vezi, prava se bit stvarnih identiteta nalazi u pitanjima povezanim s upotrebom resursa povijesti, jezika i kulture u procesu postajanja, prije negoli bivanja.

Kako bih shvatila kako je došlo do toga da se određeni narativi o domu i domovini objavljeni u *Hrvatskoj misli* neprestano ponavljaju, pozivajući se isključivo na određene izvore povijesti, jezika i kulture, okrenula sam se teorijama performativnosti identiteta. Zamisao o performativnosti jezika, koja je ključna za teorije o performativnosti identiteta, dolazi od Austina (1962) koji je razvio teoriju o performativnosti određenih iskaza koji zapravo u zbilji izvode radnju na koju referiraju. Derrida je razvio tu teoriju na način koji je skrenuo pozornost na podobnost citatnosti određenih iskaza i ponavljanja u raznim okolnostima. Nastavljajući u tom smjeru, Judith Butler (1993), je razvila teoriju o performativnosti roda. Pod utjecajem Foucaultove teorije o kapilarnom kruženju znanja/moći, za Butler je performativnost diskurzivna praksa; ona nije ”pojedinačan ili namjeran „čin“, nego radije [...] ponavljajuća i citatna praksa kojom diskurs proizvodi efekte koje imenuje“ (Butler 1993: 2). Za Butler (ibid.: 108) citatnost jest interpretacija

norme koja se izlaže kao već privilegirana interpretacija. Butler tako otklanja esencijalistički pristup rodu (ili rodnom identitetu) te ga sagledava kao društveno-kulturni proizvod koji se normalizira kao norma, a privid njegove prirodnosti pronalazi upravo u performativnosti. Butler ističe: „subjekt nije *determiniran* pravilima kojima je proizveden zato što označavanje nije *čin utemeljenja, nego reguliran proces ponavljanja* koji se i prikriva i nameće svoja pravila upravo proizvodnjom supstancijalizirajućih učinaka“ (Butler 2000: 146). Govoreći o performativnosti roda Butler (ibid.: 140) ističe kako performativnost producira „taloženje rodni normi [čime op.a.] proizvodi neobičnu pojavu „prirodnog spola“ ili „prave žene“ ili bilo kojeg niza prevladavajućih i prisiljavajućih društvenih fikcija“ koje proizvode tjelesne stilove, a koji kroz ponavljanje (stiliziranih) činova proizvode učinak roda (ibid.: 141).

Pod utjecajem Butler, Anne-Marie Fortier (2000) analizira performativnost etničkog i nacionalnog identiteta. Upravo u „*stiliziranom ponavljanju činova*“ Fortier pronalazi poticaj za razmatranje etničke/nacionalne identifikacije, a sustavno ponavljanje za nju ima „učinak substancijalizacije i naturalizacije kulturnog pripadanja“ (Fortier, 2000: 6). No kako se performativnost ne sagledava samo kao izvođenje (koje ima ponavljajući, citatni karakter) već istovremeno i kao proizvođenje, tako, kako Fortier naglašava, performativnost identiteta nije samo u ponavljanju već i u stvaranju te „pokrivanju“ konstitutivnih konvencija/normi kojima se osigurava kolektivno pripadanje, odnosno legitimira određena zajednica. Ponavljanjem se te konvencije ili norme sedimentiraju i naturaliziraju te djeluju kao fiksirane i imanentne identitetu. Ponavljanje (citatnost) takvih naturaliziranih konvencija ili normi kroz praksu, odnosno kroz ritualizirano kolektivno izvođenje pripadanja (npr. nekom etničkom ili nacionalnom kolektivu), ostavlja dojam nekog „tipičnog“ identiteta, a zapravo ga uvijek iznova proizvodi i izvodi. Pitanja pripadanja i performativnosti vezuju uz sebe načine na koje su zajednička povijest, mjesta i iskustava kreirana te načine stalnog (re)kreiranja i održavanja istih u osjećaju „zajedništva“ različitim narativima. Isto tako teorija performativnosti etničkog/nacionalnog identiteta pokazuje na koji se način različite konvencije i regulacije (rodne, klasne, generacijske) povezuju i djeluju zajedno s etničkim konvencijama u artikuliranju i tvorbi etničkog/nacionalnog identiteta, te kako se izvode u različitim društvenim praksama. Fortier naglašava da je implikacija shvaćanja identiteta kao performativnog to što se konstitutivne norme kao performativi pojavljuju kao organizirane sekvence individualnog života u kojima se onda produciraju i (re)produciraju. Pojavljivanje

konstitutivnih normi, odnosno, performativa kao organiziranih sekvenci individualnog života zapravo je materijalizacija i otjelovljenje produciranoga unutar neke subjektne pozicije što ukazuje na relaciju individualnog i kolektivnog u konstrukciji etničkog/nacionalnog identiteta.

Koncept performativnost identiteta postao je ključan ne samo za moje razumijevanje načina na koji je identitet reprezentiran u *Hrvatskoj misli*, već i na njegove učinke. Pitanja kao što su: Što čini mogućim određenu identitarnu odrednicu da djeluje (performira) na način na koji djeluje? Što je čini poželjnom? Kako se etnički ili nacionalni identitet povezuje s antagonizmima koji postoje oko drugih identitarnih odrednica kao što su to na primjer klasa ili rod? Kako se razlikuju od „drugih“ identiteta? Kako je ta različitost pounutrena?; postala su ključna za moje razumijevanje „ulaganja“ koje pripadnici političke emigracije okupljeni oko *Hrvatske misli* kontinuirano rade kako bi održali ideju svog identiteta (i svoju poziciju žrtve).

Za Slavoj Žižeka i Ernesta Laclaua performativnost identiteta moguća je upravo zato što društvo, kao i subjekt, ne postoje kao unaprijed zadane cjeline, već upravo suprotno, uvijek su obilježeni određenim nedostatkom (Butler 2007; Laclau i Mouffe 1985 Žižek 1993). U tom smislu, kao što to tvrdi Žižek (1993, 2002) ključna je uloga ideološke fantazije za razumijevanje bilo koje identifikacije i performativnosti identiteta. Za Žižeka, identifikacija s određenim diskursima je nemoguća bez elemenata ideološke fantazije koji prikrivaju nemoć cjelovitog identiteta, odnosno njegovu nemogućnost. Fantazija funkcionira kao svojevrsna potpora onom što se doživljava kao „smisleni poredak“, ona stvara ideju idealne zajednice, ili idealnog identiteta, ali istovremeno proizvodi i cijeli niz stereotipa kojima se opravdava nemogućnost postizanja tog ideala, drugim riječima ona konstruira društvene odnose.¹⁴ Analiza raznih ideoloških fantazija, ovisno o kontekstu na koji se odnose, je ključna u ovom radu jer omogućava ne samo analizu načina na koji se subjekti identificiraju s određenim društvenim pozicijama, kao i performativnosti tih pozicija, već ukazuje i na kompleksnost, promjenjivost i kontingentnost kako samih pozicija, tako i procesa koji dovode do njih. Metodološki gledano, kako bih olakšala razumijevanje konstruiranja raznih ideoloških fantazija koje se odnose na pitanje konstruiranja i rekonstruiranja identiteta hrvatske političke emigracije u Argentini, kao i načina na koji se taj identitet promatra u matičnoj zemlji, a samim

¹⁴ Izvrstan analitički primjer o ulozi ideološke fantazije u procesu identifikacije nudi nam Ghassan Hage u svojoj knjizi *White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*, u kojoj analizira ulogu fantazije u identifikaciji raznih aktera u australskom društvu, dominantnih i dominiranih, s konceptom "bjeloće".

tim participira i u konstruiranju njene „realnosti“ ili „zbilje“, u svakom poglavlju sam izdvojila poseban dio za tu analizu. Ono što je važno naglasiti, kako ističe Sara Ahmed (2014), da takvo metodološko izdvajanje omogućava jači analitički fokus na određene aspekte koji su važni za sam rad, ali nikako ne znači da je takvo izdvajanje dostatno za razumijevanje „realnosti“ ili „zbilje“ koju opisujemo. Upravo suprotno, „svijet koji pokušavamo razumjeti je jako zapetljan“ i sa svakim metodološkim izdvajanjem određenog koncepta trebamo biti svjesni što to zapravo znači za tu samu zapetljanost (Ahmed 2014: 211).

Moj fokus na ideološku fantaziju otvorio je i pitanje emocija i njihovu ulogu u konstruiranju osjećaja pripadanja određenoj grupi ili naciji. Ahmed u svojoj knjizi *The Cultural Politics of Emotion* istražuje emocije kao društveno-kulturne prakse. Za nju emocije nisu nešto što „ja“ ili „mi“ imamo već „kroz emocije“ mi zapravo korespondiramo s drugima, i s raznim društveno-kulturnim objektima (Ahmed 2004: 10). One su krucijalne za konstituciju društva, jer društvo zadobiva svoj oblik upravo kroz kruženje raznih objekata emocija (npr. obitelj, nacija, heteroseksualnost itd.) (ibid.: 12). Ono po čemu je Ahmed posebno značajna za moj rad je njen koncept „emocionalnosti teksta“. S obzirom da je glavni fokus analize u ovom radu upravo na tekstovima političke emigracije koji su objavljeni u *Hrvatskoj misli*, metodološki gledano iščitavanje tih tekstova zasnovano je na diskurzivnoj analizi, ali i na analizi „emocionalnosti teksta“ u smislu emocija koje tekst imenuje, ili performira na različite načine. U analizi diskursa, naslanjajući se na Ruth Wodak (2008), posebnu pažnju usmjerila sam na analizu konteksta. Wodak (2008: 13) ističe kontekst kao središnji koncept analize i sagledava ga na nekoliko razina. Prvo je neposredna razina jezičnog ili tekstualnog ko-teksta (unutarnjeg konteksta), zatim razina intertekstualnosti i interdiskurzivnosti, zatim razina društvenih/socioloških varijabli i institucionalnih okvira koji čine situacijski kontekst, a posljednja razina je društveno-političkog i povijesnog konteksta s kojim su diskurzivne prakse vezane. Analizu „emocionalnosti teksta“, u smislu emocija koje tekst imenuje ili preformira na različite načine, nisam usmjerila na emocije koje su „u“ tekstu, već emocije koje su učinci samog procesa imenovanja određenih emocija koje su često predstavljene kao kauzalne u smislu određene događajnosti koja ih je proizvela (ibid.: 13). Tekstovi mogu imati različite učinke upravo zbog toga što involviraju poseban oblik identifikacije (ili orijentacije) prema određenim objektima (na primjer naciji) koji su predstavljeni kao njihov

uzrok. Ukratko, inspirirana s Ahmed, analiziram kako kroz razne narative objekti emocija kruže i kakve učinke to kruženje ima.

Pristupi koje sam navela kao teorijsko uporište za ovaj rad me ponovo vraćaju na pitanje arhiva o kojem govori Derrida. Kao što sam navela u Uvodu za Derridu (1995) ideja arhiva u sebi sadrži nerazrješivu dvojbu: s jedne strane želju za čuvanjem i interpretiranjem onog što se smatra važnim, a s druge strane svaka selekcija onog što je važno podrazumijeva svojevrsnu klasifikaciju i teži ka nekoj vrsti homogenosti u stvaranju korpusa, što bi značilo da heterogenost pamćenja ili interpretacije unosi svojevrsni nemir u arhiv. To otvara i pitanje sadržaja koji je vrijedan arhiviranja (koji sadržaj će se arhivirati), jer arhiviranje kao proces producira upravo kroz svoju želju za budućnosti. Na isti način kao što pitanje političke dijaspori okupljene oko *Hrvatske misli* promatram kao svojevrsni deridijanski arhiv (u smislu onog što je sama dijaspora klasificirala kao važno, kao i učinke te klasifikacije kako u trenutku kad su tekstovi nastali, tako i u raznim drugim kontekstima, uključujući suvremeni), tako je i moj pristup toj temi utemeljen na svojevrsnom arhivu koji uključuje ono što smatram da je važno, i to ne samo u smislu tekstova koje analiziram (tekstovi objavljeni u *Hrvatskoj misli*, tekstovi o političkoj emigraciji u Argentini, Jugoslaviji i Hrvatskoj, razne medijske reprezentacije o političkoj dijaspori, politički govori, institucionalna samoreprezentacija arhiva kao „čuvara“ spisa o političkoj emigraciji itd.) već i u smislu teorijskih pristupa koji su inspirirali, pa samim tim i metodološki odredili moj pristup ovoj temi. Kao što Ahmed tvrdi, imenovanje određenog istraživanja kao arhiva može sugerirati da određeni pristupi kao i tekstovi koji se analiziraju „pripadaju“ zajedno, da imaju logičnu poveznicu. Međutim, oni više funkcioniraju, kako to Ahmed naziva, kao „kontaktna zona“, no, paradoksalno, baš kao što to Derrida navodi u svojoj analizi „arhivske groznice“, kao i svaki arhiv, oni kroz tu svoju „kontaktnost“ još uvijek strukturiraju ovaj rad u svojevrsnu cjelinu, odnosno uvjetuju ne samo ono što se analizira, već i sadržaj analiziranog.

Poglavlje 2

Hrvatska misao – konstrukcija nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije u Argentini

2.1 Uvod – Useljavanje hrvatske političke emigracije u Argentinu nakon Drugog svjetskog rata

Useljavanje hrvatske političke emigracije u Argentinu nakon Drugog svjetskog rata traje u periodu od 1946. do 1951. Hrvatsku poslijeratnu političku emigraciju činio je dio političke nomenklature Nezavisne Države Hrvatske (predstavnik Ustaškog pokreta i Hrvatske seljačke stranke), dio izbjegle vojske (ustaše i domobrani), ljudi koji su za vrijeme rata radili u Njemačkoj i Austriji te dio izbjeglog stanovništva kao i dio svećenstva s prostora NDH. Govori li se o hrvatskoj političkoj emigraciji u kontekstu teorija migracija treba naglasiti nekoliko stvari. Prije svega, radi se o kontekstu prisilnih migracija koje su nastale kao posljedica Drugoga svjetskog rata, njegovog završetka, poslijeratnih događanja (u ovom slučaju posebno u Jugoslaviji), odnosno kao posljedica promjena političkog, ekonomskog i društvenog sustava zemalja porijekla ili „domovinā“, koje su bile u sklopu masovnih migracija u Europi jer se radilo o velikom broju izbjeglica i raseljenih osoba. Mesić (2002: 80) navodi kako je nakon „Drugog svjetskog rata bilo oko 40 milijuna raznih kategorija izbjeglica i 'raseljenih osoba“ (vidi i Castles i Miller (2009: 191))¹⁵, no po osnutku Međunarodne organizacije za izbjeglice (IRO)¹⁶ 1947. godine, uvođenjem kategorizacije nedobrovoljnih migranata koji su smatrani izbjeglicama, taj broj pada na 1,5 milijun izbjeglica jer

¹⁵ UNHCR od 2013. godine u svojim dokumentima i na svojim mrežnim stranicama (npr. <http://www.unhcr.org/53a155bc6.html>) spominje kako je prvi puta nakon Drugog svjetskog rata nadmašena brojka od 50 milijuna izbjeglih i raseljenih osoba na svijetu, što je razlika od 10 milijuna osoba u odnosu na brojeve koje iznose Castles i Miller (2009), kao i Mesićeve podatke (2002). Razlika u broju vjerojatno je nastala zbog preko 10 milijuna Nijemaca koje međunarodna zajednica nije smatrala izbjeglicama, a koji su iz Istočnih zemalja protjerani bilo u Zapadnu, bilo u Istočnu Njemačku (Mesić 2002: 80-81). Karakaš-Obradov (2016:659) navodi kako je na području Hrvatske živjelo oko 170 tisuća Nijemaca do kraja Drugog svjetskog rata.

¹⁶ *International Refugee Organization*. IRO-v mandat traje do 1951. godine kada ga preuzima Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), a paralelno, izvan ingerencija UN-a osnovana je i Međunarodna organizacija za migracije (IOM) (Mesić 2002: 80-81 vidi i Goodwin-Gill 2014: 37).

je kategorizacija uključivala distinkciju „pravih izbjeglica“¹⁷ te „kvislinga i ratnih zločinaca“¹⁸ (Mesić 2002: 80).

Razlog dugačkog perioda useljavanja u Argentinu nakon rata može se pronaći u tome što je velik dio kasnijih useljenika neposredno nakon rata bio smješten u logore koje je uzdržavala saveznička vojska, a dio se razbježio po Austriji i Njemačkoj (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 17). Savezničke snage osnovale su dva tipa logora. S jedne strane osnovani su logori za raseljene osobe i izbjeglice (DP¹⁹) te logori za ratne zarobljenike (PW²⁰) (usp. Robionek 2010: 152-153). Najpoznatiji logor u kojem je okupljena hrvatska politička poslijeratna emigracija je Fermo u Italiji²¹ u koji je otpremljeno 8.000 ljudi (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 17), a Sinovičić (1991a: 28) navodi da je u Fermu bilo registrirano 2.500 Hrvata. Početak iseljavanja u prekoceanske zemlje zasigurno je potaknula i prijetnja izručivanja Jugoslaviji po sporazumu Saveznika iz Jalte s područja koja su kontrolirale britanske i američke snage jer su saveznici obilazili logore i tražili osumnjičene za ratne zločine (vidi Robionek 2010: 159-167; usp. Jandrić 2006: 466-468 i Karakaš-Obradov 2016: 661). Osim u Argentinu, kao što sam već navela u Uvodu, velik broj iseljavanja u Kanadu, Australiju, Novi Zeland te dio u Njemačku. Kako Rojnica (1983: 142) navodi prvim brodom iz Genove otputovala je za Argentinu 1946. godine grupa izbjeglica koja je imala slobodno

¹⁷ Izbjglicama su se smatrale žrtve fašističkih, nacističkih i kolaboracionističkih sustava, španjolski republikanci te oni koji su i prije Drugog svjetskog rata smatrani izbjeglicama. (Mesić 2002: 80).

¹⁸ Hladnoratovski blokovski antagonizmi doveli su do prikriivanja navedene distinkcije (vidi Kay 1995: 154), ostavljajući samo distinkciju „ratnih zločinaca“ kategorizirajući ih kao raseljene osobe, a zahtjevi Istočnog bloka za repatrijaciju svih izbjeglica 1949. godine u Ujedinjenim narodima doveli su do promjene političkog diskursa kao i promjene koncepata te redefiniranja pojma izbjeglica (1951. godine) s uvođenjem individualizirane komponente straha (Elie 2014: 28) kao i uvođenja binarne opozicije prisilnih i dobrovoljnih migracija koje su usko vezane s binarnom opozicijom političko / ekonomsko kao refleksijom opozicije komunizam (Istočni blok) / kapitalizam (Zapadni blok), a ne diktatura / demokracija (Scheel i Squire, 2014: 193) što se kao opozicija vrlo često koristi u političkom diskursu emigracije izjednačavajući komunizam ili socijalizam s diktaturom, a kapitalizam s demokracijom. Tome u prilog idu i posthladnoratovski narativi u današnjem konstruiranju europske povijesti u kojima se delegitimiraju iskustva jugoistočnih zemalja obilježena komunizmom (Molden 2016: 126). Hansen (2014: 256) naglašava kako je „čak i nakon masovnih povrataka iz ratom rastrgane Europe, bilo 1,2 milijuna raseljenih osoba koje se nisu željele ili nisu mogle vratiti u svoje domovine.“ Pojam izbjeglice tako postaje jedan od osnovnih koncepata ideološko-političke borbe ili kako Castles i Miller (2009: 191) navode „moćnim izvorom propagande Zapada“ s naglaskom na strah od progona, bilo po vjerskoj, rasnoj nacionalnoj ili po političkoj osnovi (Mesić 2002: 82, vidi i Goodwin-Gill 2014: 38-39). Kay (1995: 154) ističe da je „naseljavanje raseljenih osoba oblikovano procjenama država prema njihovom mogućem doprinosu širim ekonomskim, političkim i demografskim ciljevima.“ S obzirom na to, Sjedinjene Američke Države, Australija, Kanada, Argentina pa i Njemačka iskoristile su poziciju raseljenih osoba, njihovo odbijanje ili nemogućnost repatrijacije, za ispunjenje upravo tih ciljeva i svoje pozicioniranje unutar hladnoratovske podjele.

¹⁹ Displaced persons.

²⁰ Prisoners of war.

²¹ U Fermu je osnovan i pjevački zbor *Jadran*. Članovi tog pjevačkog zbora gotovo svi su emigrirali u Argentinu gdje je zbor pod istim imenom nastavio i dalje djelovati

kretanje i za njih nije traženo izručenje niti ih se za ista sumnjičilo²². Kontrolom putnika, koju su Saveznici sporadično vršili na pojedinim brodovima, uhićene su i izručene Jugoslaviji osobe koje je Komisija za utvrđivanje ratnih zločina Jugoslavije proglasila ratnim zločincima ili osumnjičenima za ratne zločine, stoga mnogi putuju ilegalno (kao mornari) i s lažnim dokumentima te trgovačkim, a ne putničkim brodovima, odvojeno od svojih obitelji (Rojnica 1983: 142-145; Jandrić i Manin 2015: 396). Put u Argentinu organiziran je preko Bratovštine sv. Jeronima u Rimu, a glavni organizator takozvane „štakorske linije“ bio je svećenik Krunoslav Draganović²³ (Molnar 2016: 60). Sinovčić (1991a: 40), Rojnica (1983: 134-136) i Krizman (1986: 210) ističu kako je Odbor u okviru hrvatske Bratovštine Sv. Jeronima u Rimu²⁴ odlučivao i o tome tko će iseliti u Argentinu. Molnar (2018: 60) navodi kako je „njegova [Draganovićeve op.a.] štakorska linija bila tako djelotvorna da kada su njeno postojanje otkrili američki obavještajni operativci, regrutirali su ga da im pomogne u tišini poslati mnogobrojne ozloglašene nacističke ratne zločince u sigurno utočište gdje mogu biti od koristi američkim obavještajnim agencijama“. Izbjeglina kasnije uz dozvolu jugoslavenskih vlasti o napuštanju zemlje dolaze i njihove obitelji (Jandrić i Manin 2015: 396). Nakon Drugog svjetskog rata ilegalne radne migracije bile su učestala pojava u Argentini, ali i u većini zemalja Južne Amerike. Argentinska vlada odlučila je 1948. godine zakonski regulirati useljavanje omogućivši legalizaciju statusa ilegalnih radnih migranata (Castles i Miller 2009: 172), a 1951. godine uvodi i useljeničke kvote. Skrbiš (1999: 32) ističe kako je pri useljavanju Argentinska vlada prednost davala katolicima bez obzira na naciju, a Peronistička vlada nije zazirala ni od ratnih zločinaca i kvislinga.

Pregledi povijesti hrvatskog iseljništva uglavnom su usmjereni na ekonomske, društvene i političke prilike „domovine“, te eventualno ekonomske prilike zemalja useljavanja, ali se vrlo rijetko osvrću na politički kontekst zemalja useljavanja. Jedan od rijetkih je Krašić (2018: 31) koji ističe:

²² Rojnica (1983: 142) navodi kako su ih Saveznici kategorizirali kao „bijele“ (bez sumnje – omogućeno slobodno kretanje), „sive“ (osumnjičeni) i „crne“ (proglašeni ratnim zločincima).

²³ Ulogu svećenika Krunoslava Draganovića, ne samo u organizaciji bijega, već i u odabiru tko može pobjeći u prekomorske zemlje „na sigurno“ kroz svoje osobno iskustvo opisao je i Rojnica (1983).

²⁴ Bratovština je osnovana pod nazivom *Bratovština za pomoć hrvatskim izbjeglicama, nepolitička i isključivo dobrotvorna crkvena ustanova*, u srpnju 1945. godine pri Zavodu sv. Jeronima u Rimu.

[...] nije bilo isto djelovati u demokratskim zemljama zapadnog tipa ili u nekoj od južnoameričkih država u kojima su veći dio povijesti postojale diktature raznih tipova. Zatim, postojale su velike razlike s obzirom na udaljenost Jugoslavije, pa djelatnost na Novom Zelandu, u Kanadi ili Argentini nije bila isto što i politička djelatnost u Austriji, Njemačkoj ili Italiji. Isto tako, u europskim je zemljama političkim emigrantima prijetila najveća opasnost da budu izvrgnuti djelovanju jugoslavenskih obavještajnih službi.

Argentina se za vrijeme Drugog svjetskog rata pozicionirala kao neutralna zemlja iako je general Pedro P. Ramirez, koji na vlast dolazi vojnim udarom, 1943. podupirao sile Osovine („Argentina“ 1999: 347). Tek se krajem rata (1945.) Argentina pridružuje Saveznicima, ali pod pritiskom Sjedinjenih Američkih Država. Kao važan sudionik vojnog režima 1946. na izborima pobjeđuje Juan Domingo Peron koji je na vlasti sve do novog vojnog udara 1955. Za vrijeme svoje vladavine Peron ograničava demokratske slobode, a njegova Nacionalno-revolucionarna stranka stječe politički monopol (ibid.). Razdoblje između 1955. i 1973. kada se Peron vraća na vlast obilježeno je čestim državnim udarima, a 1976. vlast preuzima vojna hunta na čelu s generalom Jorgeom R. Videlom koji likvidira oporbu, posebno „lijeve“ političke oponente pri čemu je 6.000 Argentinaca proglašeno nestalima (ibid.). Politička nestabilnost Argentine isključena je kao kontekst iz povijesnih prikaza hrvatskog iseljeničtva, odnosno prikaza uvjeta smještanja i djelovanja hrvatske političke emigracije, ali se može iščitati u *Argentinskom romanu*²⁵ Drage Pilsela (2013).

Većeslav Holjevac (1967: 185-186) ne navodi broj poslijeratnih iseljenika, ali navodi kako je u Argentini 1939. godine 150.000 iseljenika, a kao pretpostavku postavlja brojku od ukupno 200.000 iseljenika '60-tih godina 20. stoljeća, s time da navodi kao je u Argentinu ušlo „nekoliko

²⁵ „Od pada Perónove vlasti 1955. pa sve do danas napetosti između ljevice i desnice Argentinu bacaju u sve veće ponore.“ (Pilsel 2013: 94).

„Bila je to već 1974. kada je jačao broj terorističkih napada. Nakon dugog izgnanstva u Madridu, u zemlju se vratio Perón. Ubrzo je plebiscitarno dobio predsjedničke izbore u tandemu s drugom suprugom Isabel Martínez de Perón, koju je oženio nakon svoje drage i planetarno poznate Evite. Perón je, umrijevši, zemlju prepustio udovici. Sredinom 1975. ljevičarski pokreti su se već bili razmahali. Odlukom demokratskog parlamenta vojska je poslana da uguši ljevičarski oružani ustanak u pokrajini Tucmán. Ekonomske su prilike bile užasne. Isabel se pokazala lošom predsjednicom. Generali su bili jako nervozni i 24. ožujka 1976. dogodio se glasoviti vojni udar.“ (ibid.: 99-100).

„I u školi, i u župi koju su vodili isusovci, bez obzira na kontekst diktature i građanskoga krvavog rata (što mrtvih, što nestalih, bilo je preko 30.000 žrtava)“ (ibid.: 104).

desetaka tisuća ljudi, uglavnom pripadnika kvislinških organizacija u domovini za vrijeme Drugog svjetskog rata“ (ibid.: 186). Ivan Čizmić (1976: 82) navodi da u Argentinu ulazi „15.000 političkih emigranata“. Prema navodu Fra Line Pedišića (u Sinovčić 1991a: 20) u tom razdoblju u Argentinu stiže i oko 20.000 Hrvata (što kao broj, vjerojatno iz istoga izvora navode i Čizmić, Sopta i Šakić (2005: 173)), među kojima je i Ante Pavelić sa svojim suradnicima iz NDH. Ivo Rojnica navodi 10.000 Hrvata, Sinovčić (1991a: 28) prema svojoj procjeni brojku od 5.000 onih koji su ostali u Argentini,²⁶ dok Krizman (1986: 223) navodi kako je u Argentinu ušlo „13.000 ustaških izbjeglica“. Nakon zakonske regulacije useljavanja u Argentini, 1949. godine prestaju se izdavati dozvole za grupno useljavanje, ali one ranije izdane vrijede i dalje pa se nastavlja useljavanje Hrvata u skupinama (Sinovčić 1991a: 41), a godine 1951. prestaje grupno useljavanje u Argentinu. Za dobivanje useljeničkih dozvola za Hrvate zaslužan je, prije svih, fra Blaž Štefanić koji je u Argentini kao misionar boravio od 1939. godine. On je na poticaj Rima zatražio od predsjednika Argentine Juana D. Perona masovno useljavanje Hrvata. Peron je osobno odobrio ulazak 35.000 Hrvata u Argentinu (Sinovčić 1991a: 13; Melman 2006). Sinovčić (1991a: 40) o tom procesu kaže:

Početne ulazne dozvole u Argentinu izdane su u bezimenom obliku, tj. nisu glasile na osobu, nego su određivale broj. Prvo takvo odobrenje glasilo je na 250 osoba. Dozvolu je isposlovao u Buenos Airesu o. fra Blaž Štefanić, a njezine korisnike određivao je za to stvoren odbor u Rimu (u okviru Hrvatske bratovštine sv. Jeronima). Odbor je predlagao argentinskom konzulatu u Rimu osobe koje bi željele iseliti u Argentinu, a on je ispostavljao vizu na apolidske putne isprave, koje je izdavalo rimsko redarstvo, ili putnice Crvenog križa.

Mnogi emigranti koji su u tom periodu došli u Argentinu zadržali su se u njoj samo privremeno, a zatim nastavili iseljavanje u druge zemlje Južne, a u većem broju Sjeverne Amerike. Argentinske su vlasti organizirale smještaj za useljenike za prvih pet dana, a *Hrvatski Caritas* je također u to vrijeme odigrao važnu ulogu u skrbi za emigrante. Katolička crkva igrala je, općenito, važnu ulogu u prijemu izbjeglica u Argentini među kojima je bilo i četrdesetak svećenika (Čizmić,

²⁶ Procjenu od oko 5.000 Hrvata nastanjenih u Argentini nakon Drugog svjetskog rata Sinovčić (1991a) računa prema Argentinskoj statistici po kojoj je u Argentinu ušlo 17.170 Jugoslavena, a ostalo ih 10.287 pri čemu Sinovčić računa da je Hrvata 50% od toga broja jer je i vrlo velik broj Slovenaca izbjegao u Argentinu.

Sopta i Šakić 2005: 165). Osim već navedenog svećenika Blaža Štefanića kojega su politički emigranti nazivali „ocem nove hrvatske emigracije“ (Rojnica 1974: 185), značajnu je ulogu odigrao i fra Lino Pedišić koji je bio glavni tajnik Argentinske katoličke misije za izbjeglice i osnivač *Hrvatskog karitasa kardinal Stepinac*, te njegov pomoćnik Marijan Zlovečera.

2.2 Život u Argentini i djelovanje hrvatske političke emigracije od 1946. do 1971. godine

Najveći dio poslijeratne emigracije u Argentini činili su pripadnici političke elite Nezavisne Države Hrvatske, te dio izbjegle vojske NDH kako je već rečeno. Iako su im prvi dani smještaja bili organizirani, mnogi su bez obzira na stupanj obrazovanja, u početku prihvaćali bilo kakav posao i mahom radili teške fizičke poslovne prvenstveno zbog nepoznavanja jezika. Najveći broj poslijeratnih hrvatskih useljenika u Argentini zaposlio se u građevinarskoj industriji i u manjim pletiljskim obrtima (Sinovčić 1991a: 43-46). Carmen Vrljičak (2011: 46) navodi kako su čak i pristigli franjevci uz svećeničku funkciju radili kao radnici „da bi mogli preživjeti u siromašnoj zajednici i uz to pružiti pomoć iseljenicima koji su bili u bijedi. Radili su kao graditelji, da bi pomogli iseljenicima da izgrade njihove kuće, ili barem sobu za one koji su tek dolazili“. Rojnica (1974: 138-140) ističe kako su za vrijeme Peronove vlasti donesene socijalne reforme koje su omogućile gradnju kuća putem zajma s malim kamatama te je važnost dana javnim radovima i izgradnji radničkih naselja, a formiranjem Radničkog sveučilišta omogućena je dodatna izobrazba radnika. I za samog Antu Pavelića, koji je u Argentinu došao pod imenom Antonio Serdar, Pero Zlatar (2011) navodi da je bio šef graditeljske tvrtke, na čije je čelo došao uz pomoć poznanstva Branka Benzona s Evitom Peron, dok je prilikom ranjavanja u Argentini boravio pod imenom i prezimenom Pablo Aranjós, predstavljajući se kao inženjer i građevinski poduzetnik (Matković 1994: 210). Yosi Melman (2006) pak navodi kako je Pavelić po dolasku u Argentinu bio Peronov savjetnik za sigurnost iako se taj podatak u literaturi nigdje drugdje ne može pronaći.

Prve poslove kao obični radnici emigranti su dobivali upravo na gradnji naselja „Barrio Peron“ te naselja „Barrio obrero“ (radničko naselje) u Buenos Airesu, a nakon savladavanja jezika većina je tih radnika dodijeljena Ministarstvu javnih radova gdje su radili kao činovnici (Rojnica 1974: 197). Sam Ivo Rojnica (ibid.: 262) je po dolasku u Argentinu izučio pletiljski zanat, te kasnije

posudivši novac od hrvatskog iseljenika koji je u Argentinu došao 1924. godine, osnovao svoju pletiljsku tvornicu, a kasnije osniva i vrlo uspješnu tvornicu prediva. Iako Rojnica pokreće svoj posao uz pomoć „starog iseljeničtva“ (posudivši novac za strojeve) to nije bio čest slučaj jer je „staro iseljeničtvo“ bilo projugoslavenski orijentirano i nije željelo imati posla s novom emigracijom čak i kad se radilo o rodbinskim vezama (Rojnica 1983: 149). Pomoć se rijetko dobivala eventualno zbog predratnog poznanstva iz „starog kraja“ ili zbog rodbinskih veza. I Sinovčić (1991a: 46 i 48) opisuje odnos „novog“ i „starog iseljeničtva“:

[...] naša [je op.a.] četvrta (državotvorna) emigracija došla u potpuno nepoznat kraj, a što se tiče naših sunarodnjaka, koji su ovdje već prije živjeli, i u čisto neprijateljsku sredinu. Osim male skupine naših rodoljuba, koji su se kao ostaci ostataka nekad snažne organizacije „Hrvatski domobran“ okupljali oko svog malog društvenog sjedišta (sede social), redovnica i franjevac, koji su se ovdje već od prije rata nalazili, te novodošlog redovničkog i svjetovnog svećenstva, koje se već bilo ukopčalo u crkveni i socijalni život ove zemlje, sve je drugo bilo (ukoliko se to tiče naših sunarodnjaka) neprijateljski raspoloženo prema nama, i to u tolikoj mjeri, da su prve skupine bile i tvorno napadane. [...] Do boljih odnosa nije došlo sve do dana današnjega. Stoga, kada govorimo o hrvatskim useljenicima, o Hrvatima u Argentini onda možemo računati, uglavnom, s poslijeratnom, političkom, državotvornom emigracijom.

Odnosi „starog iseljeničtva“ i poslijeratne hrvatske emigracije u Argentini imaju svoju refleksiju i danas. Okolnosti i uzroci iseljavanja, kao i iskustva smještanja u različitim periodima nisu isti, a važno je naglasiti kako su u slučaju hrvatskih iseljenika društvo porijekla i „domovina“, kao i politički sustavi te položaj Hrvata unutar različitih formalno-državnih tvorevina i simboličkih poredaka bitno različite (Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina Jugoslavija, NDH, SFRJ) u različitim periodima. Tako su promjene simboličkih poredaka „domovine“ kao i mogućnosti pozicioniranja u novom prostoru utjecale i na procese identifikacije iseljenika²⁷ (kao i njihovih

²⁷ Početkom prvog svjetskog rata politička podijeljenost iseljenika vidljiva je i prema događajima koji su pokrenuli Prvi svjetski rat (atentat u Sarajevu), kako ističe Antić (1991) što je zaoštrilo njihove međusobne odnose. Na opredjeljenje je utjecao ekonomski status iseljenika kao i djelatnost kojom su se bavili (Antić 1991: 123-124) jer su kao austrougari bili na „crnoj listi“ iseljeničkih savezničkih kolonija (mnogi su Hrvati poslovali s Englezima, Talijanima i drugima koji su proglasili ekonomsko-trgovački bojkot spram Austrijanaca). Oni koji su se politički

potomaka), što je onda utjecalo i na međusobne odnose unutar iseljništva, odnosno na uspostavljanje identitetskih razlika. Te razlike „pripadanja“ iseljenika mjestu s kojega se otišlo (domovini) imaju svoju refleksiju i u identifikacijskim procesima njihovih potomaka. „Među hrvatskim iseljeničkim zajednicama (gdje uglavnom govorimo o potomcima iseljenika 2., 3. i 4. iseljeničke generacije) [u Argentini op. a.] danas imamo specifičnu pojavu – opstanak i čuvanje dviju država kojih više nema: NDH i Jugoslavije“ (Perić Kaselj i Vukić 2015: 122).

Pravaško društvo *Hrvatski domobran*, kojega spominje Sinovčić, osnovao je 1931. godine u Buenos Airesu dr. Branimir Jelić,²⁸ jedan od najistaknutijih članova Hrvatske stranke prava i ustaškog pokreta, a društvo ubrzo počinje izdavati i istoimenu list. Društvo u Argentini bit će najaktivnije od svih društava *Hrvatskog domobrana* osnovanih na Američkome kontinentu jer je nakon Argentine Branimir Jelić s istim zadatkom otišao i u Sjevernu Ameriku. U to vrijeme u Buenos Airesu se nalazi i Vjekoslav Vrančić u službi iseljeničkog izaslanika Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja Kraljevine Jugoslavije²⁹ pod čijom se ingerencijom Iseljeničko izaslanstvo za Južnu Ameriku nalazilo (Vrančić 2006: 78-81). Poznanstvo Vrančića i Jelića, po riječima samoga Vrančića (ibid.: 105), bitno će utjecati na njegovo političko djelovanje i daljnji životni put. Približit će ga političkoj opciji HSP-a pa će pismeno kontaktirati dr. Antu Pavelića koji se nalazi u emigraciji u Italiji. Vjekoslav Vrančić kasnije će postati Ministar vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske, a nakon Drugog svjetskog rata i bijega u Argentinu postaje jedan od osnivača *Hrvatskog oslobodilačkog pokreta* (HOP-a) i potpredsjednik Pavelićeve vlade u izbjeglištvu.

Poslove u struci najprije su dobivali liječnici koji su uglavnom raspoređivani u naselja u unutrašnjost zemlje, te agronomi i ljudi sa završenim šumarskim fakultetom. Od visoko obrazovanih useljenika najteže su posao pronalazili profesori i pravnici. U dostupnoj literaturi malo je podataka o životu emigranata u Argentini. Literatura je više usmjerena na biografske podatke do

opredjeljivali za slavenstvo uskoro su osnovali jugoslavenska udruženja i organizacije (uglavnom su preimenovana stara udruženja i organizacije).

²⁸ Branimir Jelić je 1927. bio izabran za predsjednika Saveza na prvom Saboru Hrvatske Pravaške Omladine koji se kasnije pretvara u organizacije *Hrvatskog Domobrana* (Blažeković 1996: 201).

²⁹ Vrančić je prethodno boravio u Urugvaju pokušavajući zaraditi novac i osigurati bolji život majci i sestri u Kraljevini Jugoslaviji. U Južnu Ameriku dolazi ostavljajući činovnički posao u Mostaru. Na mjesto Iseljeničkog izaslanika imenovao ga je njegov prijatelj Nikola Precco (Preko) koji je postao ministar socijalne politike u Vladi Kraljevine Jugoslavije. Iako je Izaslanik bio smješten u istoj zgradi gdje i Konzulat Kraljevine Jugoslavije, konzul nije imao nikakvih ingerencija nad Iseljeničkim izaslanikom (Vrančić 2006).

odlaska u Argentinu i na političku djelatnost članova emigracije nego na njihov svakodnevni život. Kao što je već rečeno, posao u struci brzo pronalaze šumari i agronomi. Tako su ministar šuma, ruda i narodnog gospodarstva NDH dr. Josip Balen i ministar šuma i rudarstva NDH ing. Ivica Frković stupili po dolasku u Argentinu u državnu službu Glavnog ravnateljstva šuma (Rojnica 1974: 208; Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 170). Dr. Josip Balen je zajedno s još nekim hrvatskim inženjerima osnovao prvi Šumarski fakultet u Argentini (do tada je šumarstvo bilo u okviru Agronomije) te su na tom području uveli i novu tehnologiju i novu terminologiju (Rojnica 1974: 210). Inženjer Ivica Frković predvodio je topografska snimanja uz argentinsko-čileansku granicu na jugu Argentine te su tom prilikom otkrivene rijeke i jezera dobila hrvatska imena (Drina, Bosna, Sava, Korana, Kupa, Slapovi Mile Budaka, jezera Jasna i Mirna) što je kasnije ušlo i u službene zemljopisne karte (Rojnica 1974: 209; Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 170-171). Isto tako geodetski inženjer Stjepan Horvat koji je 1942. postao dekan Tehničkog fakulteta u Zagrebu, a kasnije i rektor Sveučilišta za vrijeme NDH, dolazi 1948. u Argentinu na poziv Vojnog geodetskog instituta u Buenos Airesu, a na trošak argentinske vlade (Rojnica 1974: 219-220).

Politička aktivnost emigracije u Argentini bila je vrlo jaka, posebno u početku i dolaskom Ante Pavelića. Nakon perioda nedjelovanja zbog početnog smještanja u zemlji useljavanja, emigracija osniva različite stranke i organizacije, podružnice stranaka osnovanih u drugim zemljama svijeta kao i prije postojećih stranaka kao što je Hrvatska seljačka stranka (usp. Krizman 1986; Vukušić 2001; Čizmić, Sopta i Šakić 2005). Pretenzija svih osnovanih stranaka (ne samo u Argentini) bila je krovno i jedinstveno okupljanje s ciljem djelovanja cjelokupnog hrvatskog iseljništva u borbi protiv komunističke Jugoslavije, a za samostalnu Hrvatsku. Reaktivira se i organizacija *Hrvatski domobran* koja je, kako je već bilo rečeno, osnovana u Argentini još prije Drugog svjetskog rata, a čija je djelatnost pomalo zamrla do dolaska hrvatske političke emigracije. Odmah po dolasku u Argentinu Pavelić osniva *Hrvatsku državotvornu stranku* (Čizmić, Sopta, Šakić 2005: 369). Nakon kratkotrajnog djelovanja Hrvatske državotvorne stranke, godine 1956. godine na čelu s Antom Pavelićem utemeljen je *Hrvatski oslobodilački pokret* (HOP) s idejom da ispunjava funkciju krovne organizacije koja bi zastupala hrvatske nacionalne interese i s ciljem ponovne uspostave Nezavisne Države Hrvatske te su tako ustrojeni i ogranci HOP-a u zemljama gdje se još nalazila politička emigracija (SAD, Australija, Kanada i Zapadna Europa) (ibid.: 370-371). Krašić (2018: 80) ističe: „u Argentini su se nalazili hopovci koji su uglavnom zauzimali

najviše državne, stranačke i vojne položaje u NDH koju su smatrali plodom vlastite borbe i žrtve i borbe i žrtve njihovih suboraca. Bilo kakvu kritiku tog razdoblja gotovo nisu dopuštali.“ Pavelić se 1954. sastaje i sa Milanom Stojadinovićem³⁰, koji se također nalazi u emigraciji u Argentini, ne bi li formirali zajednička stajališta u borbi protiv komunističkog režima u Jugoslaviji (Matković 1994: 209; Krizman 1986: 283-288). HOP je osim političke imao i vojnu ulogu, no nakon atentata 1957., a po zahtjevu Jugoslavije za izručenje, Pavelić odlazi u Španjolsku pod zaštitu Francisca Franca, a HOP se dijeli na dvije grane: HOP i HOP „R“ – reorganizirani kojemu je na čelu Vjekoslav Vrančić (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 374-375). Ivan Oršanić osniva *Hrvatsku republikansku stranku*, a 1957. osniva se i *Hrvatski demokratski odbor*. Tito je 1963. proputovao Južnu Ameriku propagirajući politiku nesvrstanosti te je ta putovanja iskoristio i za susrete s iseljenicima i mnogim iseljeničkim organizacijama koje su naravno bile projugoslavenski orijentirane (Smoljan 1984: 262), ali nije posjetio Argentinu. Hrvatski politički emigranti osnivaju i *Hrvatsko-argentinski kulturni klub* 1956. godine (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 69).

Do političkih razmimoilaženja i nesuglasica političke emigracije dolazi vrlo brzo po dolasku u Argentinu. Sukob i razmimoilaženje vidljivi su iz pisma Vinka Nikolića Karlu Mirthu iz svibnja 1950. godine:

Bitno je to, da se htjelo od 'H' [časopis *Hrvatska* op.a.] stvoriti stranačko glasilo *Hrvatske državne stranke*. Mi smo htjeli da 'H' služi kao opće hrvatsko glasilo, kako je i zasnovana, da bude za sve Hrvate, koji stoje na stanovištu Države Hrvatske makar i ne bili za P [Ante Pavelić op.a.]. Sada su *ortodoksi*, koji se skrivaju za ortodoksiju, a zapravo se prave hrv. državna vlada, koja imade svima u svemu zapovijedati, a mi drugi samo slušati, izmišljali sve naše „zablude“, te su razvikavali, napuhavali, tako da je već nekoliko mjeseci među nama teško, neizdrživo, pravo neprijateljsko raspoloženje. Osim toga, njima – vele – trebaju samo vojnici, oni „pljuju na hrvatske intelektualce“, stoga se mora od 'H' stvoriti pučko glasilo. Oko toga skupilo se mnogo osobnih i drugih sukoba, dok na kraju nije sve slomljeno. (Mirth 2003: 90-91)

³⁰ Milan Stojadinović bio je predsjednik Vlade Kraljevine Jugoslavije prije Drugog svjetskog rata.

I u tekstovima časopisa *Hrvatska misao* mogu se iščitati nastali sukobi (već se u drugom broju nalazi komentar na obavijest u *Hrvatskoj reviji* na izlazak *Hrvatske misli* gdje se spominje sukob s Vinkom Nikolićem) jer dio tekstova polemizira s tekstovima objavljenim u *Hrvatskoj reviji* Vinka Nikolića. Radi se ponajprije o prikazima i odnosu spram događaja između 1941. i 1945. u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj³¹ te odnosu prema Anti Paveliću i njegovom političkom djelovanju u emigraciji, ali i reakcijama na tekstove objavljene u drugim tiskovinama (ne samo u Argentini) ili na djelovanje različitih iseljeničkih društava i stranaka.

Dogovori Pavelića i Stojadinovića bitno su utjecali i na sukob Pavelića i Luburića³² (Tokić 2009: 742). Osim suradnje sa Stojadinovićem, Luburić Pavelića optužuje i za nanošenje štete ugledu hrvatske borbe zbog organizacije i vođenja „peronističke terorističke organizacije *Alianza Libertadora Nacionalista*, koja je poznata po svom okrutnom tretmanu katoličke crkve i drugih političkih protivnika.“ (ibid.; usp. i Krizman 1986: 295-296, 397 i 399-400) što Pavelić opovrgava (Krizman 1986: 293-294). Pilsel (2013: 94) pak piše kako su „po dolasku u Argentinu Hrvati bili silno zahvalni najprije Perónu, a onda i svim vojnim režimima koji su prakticirali njima toliko važan „antikomunizam““.

Vinko Nikolić svoju ekspresiju političkog razmimoilaženja u Argentini daje i u svojoj knjizi *Pred vratima domovine* s jedne strane isključivši hrvatsku argentinsku političku emigraciju iz svoga pregleda razgovora s emigracijom objašnjenjem kako nije

[...] prikazao *Argentinu*, u koju se sklonilo brojno mnoštvo poslijeratne hrvatske emigracije, posebno više stotina hrvatskih intelektualaca. Onu Argentinu, koja je najviše utjecala na oblikovanje današnje hrvatske misli, i – da budemo iskreni – koja je najviše skrivila, što hrvatska emigracija tako sporo evoluirala u pravcu demokratskih ideja, što se tako teško oslobađa svoje prošlosti i tako mučno nalazi svoje nove predvodnike, prikladne za novo vrijeme. (Nikolić 1967: 517)

Govoreći o demokratskim idejama hrvatske političke emigracije u Argentini, ilustraciju demokratskog potencijala druge osnovane stranke u Argentini (Hrvatske republikanske stranke)

³¹ Nekoliko brojeva donose izravnu polemiku (br. 26., 31., 32.) s tekstom Eugena-Dide Kvaternika objavljenim pod nazivom „Talijanska i njemačka politika spram N.D.H. 1941. i 1942.“ u *Hrvatskoj reviji* 1959. godine (br. 2), a to nije jedini primjer „sukoba“ s *Hrvatskom revijom*.

³² Vjekoslav Luburić nakon sukoba s Pavelićem osniva *Hrvatski narodni otpor* u Španjolskoj s ograncima i u ostalim zemljama, pa tako i u Argentini, u kojima se okuplja hrvatska poslijeratna politička emigracija.

možda najbolje daje Rojnica (1983) u svojoj knjizi opisujući reakciju ravnatelja uredničkog vijeća novina „La Prensa“ Rodolfoa Luquea na pruženu mogućnost istupa predsjednika stranke profesora Ivana Oršanića u tim novinama nakon atentata na Pavelića i jugoslavenskog zahtjeva za njegovim izručenjem. Naime, zbog poznanstva i prijateljstva Ive Rojnice i Luquea omogućeno je Oršaniću da u „La Prensi“ objavi članak o položaju Hrvatske i Hrvata koji je i objavljen uz veliku redakcijsku intervenciju ali i napomenu Rodolfa Luquea Rojnici koju on navodi:

[...] kad god budem trebao, da će mi rado biti pri ruci, neka samo dođem k njemu, ali neka više ne dovodim onog profesora. Nastojao sam opravdati prof. Ivana Oršanića, ali dr. Luque je ostajao pri svome. Reče mi, da one točke, kako ih je iznio profesor, može napisati samo totalitarac, te da dobiva dojam da je i on diktator. (Rojnica 1983: 179)

Ubrzo i sam Rojnica napušta stranku, koja je u sedam godina okupila tek 18 članova (ibid.: 188), iako je sudjelovao u njenom osnivanju.

2.2.1 Izdavačka djelatnost

Izdavačka djelatnost „staroga“ iseljenišva³³ uglavnom se ugasila do završetka Prvog svjetskog rata. U periodu od 1918. do 1930. ne izlazi ni jedan list na hrvatskom jeziku. Tek 1930. počinju izlaziti dva lista koja oba pokreću svećenici. Jedan je *Ave Maria*, vjersko glasilo koje pokreće o. Rusković, a drugi je revija *Život* koju pokreće o. Blaž Štefanić koja godine 1947. mijenja naziv u *Glas svetog Antuna*³⁴. Nakon perioda neizlaženja nikakvih hrvatskih časopisa i novina u međuratnom periodu, dolaskom poslijeratne političke emigracije stvari se bitno mijenjaju (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 172-173). Izdavaštvo postaje jedan od ključnih elemenata političke borbe i usko je vezano uz nju iako mnogi časopisi djeluju i na širem kulturno-književnom području. Po

³³ Iako povjesničari bilježe prve pojave Hrvata na američkom kontinentu (mornari s Dubrovačkog područja) već u 15. i 16. stoljeću, te u 17. stoljeću pojavu hrvatskih misionara, značajnije iseljavanje Hrvata u zemlje Južne Amerike započinje u drugoj polovici 19. stoljeća (vidi Antić 1991). Od kraja 19. stoljeća pa do kraja 20. stoljeća navode se uglavnom tri vala iseljavanja. Prvi val obuhvaća razdoblje kraja 19. i početka 20. stoljeća, drugi val obuhvaća razdoblje između dva svjetska rata, a treći val razdoblje nakon 2. svjetskog rata. (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 159-160).

³⁴ U *Hrvatskoj misli* u nekoliko navrata referiraju se na taj list posebno kada je započelo razmimoilaženje hrvatske poslijeratne političke emigracije.

dolasku u Argentinu, u Buenos Airesu (gdje je i bio smješten najveći broj emigranata), već 1947. izlaze političke novine *Hrvatska* čiji su prvi urednici bili Franjo Nevistić i Vinko Nikolić (ibid.: 173).

Novine su imale dva glavna zadatka. Jedan je bio održavati endehazijsku tradiciju, vlastiti prikaz ratnih događaja – koji je trebalo sačuvati i jednoga dana prenijeti u domovinu. Drugi se pak odnosio na izvješćivanje o političkim akcijama HOP-a koje se nastojalo prikazati najrealnijim i najkorisnijim za hrvatski narod. (Krašić 2018: 81)

Osim novina emigracija izdaje i velik broj časopisa. Najpoznatija i najdugovječnija je *Hrvatska revija* koja počinje izlaziti 1951. godine kao tromjesečnik kulturno-književne tematike tako da je okupila širu hrvatsku emigraciju, ali s jasnim političkim programom vezanim uz obnovu hrvatske nezavisnosti. Pokretači i urednici *Hrvatske revije* bili su Antun Bonafačić i Vinko Nikolić. Uz *Hrvatsku reviju* do danas izlazi i *Studia Croatica*³⁵ koju je 1959. pokrenuo i uz *Hrvatsku reviju* financirao Ivo Rojnica i koja nije usko politički orijentirana (ibid.: 175), ali je svakako politički motivirana. Prvi broj *Studie Croatice* izašao je sredinom 1960. na španjolskom jeziku jer je pokretačka ideja bila da časopis bude dostupan argentinskom i širem čitateljstvu španjolskog govornog područja kao i potomcima hrvatskih iseljenika koji ne govore hrvatski jezik, a ne samo hrvatskoj emigraciji (ibid.: 175). Prije izlaska prvog broja časopisa Rojnica je proputovao europske zemlje susrećući se s hrvatskim emigrantima,³⁶ upoznavajući njihov rad i djelovanje te propagirajući najavljeni časopis. Sam ističe da je „u to vrijeme aktivnost hrvatske politike i hrvatska djelatnost na publicistici, skoro cijelog svijeta, bila u Argentini“ (Rojnica 1983: 213). Uz Rojnicu i Ivu Bogdana u *Studii Croatici* angažirani su bili i: dr. Frano Nevistić, dr. Anđelko Belić, Srećko Karaman, dr. Ivo Hühn, dr. Božo Latković, dr. Milan Blažeković, dr. Radovan Latković, Vinko Nikolić, dr. don Mate Luketić, Danijel Crljen, Branko Kadić (ibid.: 205-206). Uz stalno članstvo

³⁵ *Studia Croatica* postoji i u elektroničkom obliku na stranicama www.studiacroatica.org, a nakon ubojstva Ive Bogdana 1971. godine, glavni urednik postaje Franjo Nevistić. S vremenom *Studia Croatica* surađuje i s piscima iz domovine, a na svojim stranicama posebno ističu suradnju s Dubravkom Horvatićem i Franjom Tuđmanom. (Vrljičak, J.)

³⁶ Vinko Nikolić je, također, proputovao svijet susrećući se s hrvatskim emigrantima. Vezano uz te susrete objavio je i već spomenutu knjigu *Pred vratima domovine*. Stjepan Hefer je, nakon Pavelićeve smrti, kao vođa HOP-a proputovao Europu. Ta putovanja imala su za cilj pokušaj homogeniziranja političkog djelovanja emigracije.

sa *Studios Croaticom* surađuju još i dopisni članovi. Osim izdavanja časopisa ista skupina osnovala je i *Instituto Croata Latinoamericano de Cultura* (Hrvatski latinsko-američki kulturni institut). Motiv pokretanja sam Rojnica (ibid.: 205) opisuje ovako:

[...] hrvatska [je op.a.] stvar u svijetu slabo poznata, jer se još iz doba Austro-Ugarske monarhije loše, krivo i zlonamjerno prikazivalo hrvatsko pitanje, a o radu srpsko-jugoslavenske propagande između dva rata, i ove komunističke, poslijeratne, suvišno je govoriti. Mogla bi postojati nada, da kad bismo se putem jedne ozbiljne publikacije mogli s uspjehom suprotstaviti neprijateljskoj propagandi, a možda i dobiti suradnike u Ujedinjenim Nacijama, a i pobornike naše stvari, kad za to dođe vrijeme.

Godine 1956. sveukupno izlazi desetak novina, 13 časopisa, 2 vjerska glasnika, 2 biltena i 4 društvena glasila za čije su izdavanje zaslužni politički emigranti (*Hrvatska domobranska mladež, Hrvatska gruda, Ustaša, Ognjište, Rakovica, Orao zlatnih krila...*) (Sinovčić 1991a: 56-57).

Kao što sam već navela u Uvodu, *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* (El Pensamiento Croata) u Argentini izlazila je u razdoblju od 1953. do 1970., a referirala se na istoimenu publikaciju *Hrvatska misao: glavno glasilo Hrvatske stranke prava* čiji je glavni urednik bio Mile Budak i koja je izlazila u Zagrebu između 1920. i 1924. te koja „je u vremenu između dva rata izvršila silan utjecaj na duhovno formiranje čitave jedne generacije“ (Sinovčić 1953: 3), kako je naglašeno u Uvodniku argentinske *Hrvatske misli*. Marko Sinovčić kao glavni urednik pokreće taj politički časopis. Čizmić, Sopta i Šakić (2005: 175) navode kako je „časopis prvenstveno političkog značenja“, a „objavljena su 44 sveska na oko 2500 stranica.“ *Hrvatska misao* nikada nije stekla ugled i značaj *Hrvatske revije*, niti je bila glasilo neke stranke ili organizacije, ali i samo pozivanje na kontinuitet političke misli u Uvodniku govori o poziciji koju je željela zauzeti u političkom djelovanju emigracije. Suradnici *Hrvatske misli* nisu bili samo emigranti u Argentini već i iz drugih dijelova svijeta; npr. Eugen Jocić je bio u Francuskoj, Ivo Omrčanin u SAD, Mirko Meheš u Parizu i kasnije Kanadi. O Marku Sinovčiću (rođen 1917. u Novigradu na moru), uredniku *Hrvatske misli* nema puno biografskih podataka. Navodi se da je

novinar i publicist. Podatak kada odlazi u Argentinu nigdje u literaturi nije naveden, a iz intervjua prigodom desetogodišnjice izlaženja publikacije *Orao zlatnih krila* navedeni su slijedeći podaci:

Godine 1953. pokrenuo je u Buenos Airesu vlastiti časopis *Hrvatska misao*, koji je izlazio punih 17 godina. Poslije je bio urednik novina *Hrvatski narod*, te časopisa *Rakovica* i *Republika Hrvatska*. Objavio je nekoliko knjiga: *Vježbenica španjolskog jezika* (1948), *NDH u svjetlu dokumenata* (1950); zajedno sa suprugom 1965. objavljuje posebno vrijednu zbirku rodoljubne lirike *Trubljači slobode*. Pokrenuo je i nakladničku kuću, koja je izdala tri knjige. Godine 1991. izišla mu je iz tiska knjiga *Hrvati u Argentini i njihov doprinos hrvatskoj kulturi*. Za drugoga apostolskog putovanja Pape Ivana Pavla II u Argentinu bio je izvjestitelj hrvatskog programa Radio-Vatikana. Obavlja dužnost povjerenika Postulature Ivana Merza za Južnu Ameriku.“ (Sinovčić 1991b)

Sinovčić sam navodi kako je po dolasku u Argentinu bio običan fizički radnik, a publicistikom se bavio u svoje slobodno vrijeme (Hetrich 1996: 68-69). Među ostalim suradnicima

Hrvatske misli bili su i Stjepan Hefer³⁷, dr. Dragutin Kamber³⁸, Milan Blažeković³⁹ i Vjekoslav Vrančić⁴⁰.

Malobrojni i šturi biografski podaci poslijeratnih iseljenika u Argentini u literaturi više su usmjereni na njihov rad i život prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata, nego na njihov život u Argentini. Podaci se mogu pronaći za političku ili književnu djelatnost koja je uvijek vezana uz Hrvatsku i to uglavnom u brojnim časopisima i novinama koje su izlazile u Argentini.

³⁷ Za vrijeme NDH Stjepan Hefer (rođen 1897. u Čepinu) je bio od 1943. godine ministar seljačkog gospodarstva i prehrane, a u Argentini ga je Pavelić 1951. imenovao ministrom vlade u egzilu. Nakon smrti Pavelića Hefer ga nasljeđuje na čelu HOP-a (Pavelić ga je oporučno imenovao nasljednikom). Kako je već rečeno u HOP-u dolazi 1966. godine do raskola, a drugu struju predvodi Vjekoslav Vrančić, također suradnik Hrvatske misli. O Heferu i HOP-u Mate Meštrović (2003: 158) piše: „Pavelićev nasljednik dr. Stjepan Hefer je u Argentini predvodio učmali Hrvatski oslobodilački pokret – HOP. Tvrdio je kako je njegov pokret jedini legalni predstavnik Hrvatske jer počiva na temeljima Nezavisne Države Hrvatske. U zbilji je, međutim, bio neaktivan, a njegov program posve neprihvatljiv zapadnim demokratskim državama. HOP-ove djelatnosti uglavnom su se svodile na organiziranje dosadnih proslava godišnjice NDH 10. travnja, u slavljenju poglavnika Ante Pavelića i skupljanju novca za njegovu obitelj. Nisam se razilazio s Luburićem u negativnoj procjeni Hrvatskog oslobodilačkog pokreta – HOP-a koji je u Buenos Airesu utemeljio Pavelić, a nakon što je prethodno bio raspustio ustaški pokret. HOP-ovi predvodnici bili su kruti i tvrdoglavi. Na njih bi se mogla primijeniti Napoleonova prosudba o francuskoj emigraciji: da su to ljudi koji nisu ništa naučili, ali ni zaboravili“.

³⁸ Za svećenika dr. Dragutina Kambara (rođen je 1901. u selu Ruda kraj Sinja) Blažeković (1996: 223-224) navodi da je od 1941. godine bio vojni vikar u Bosni i Hercegovini, a u Hrvatskom biografskom leksikonu (2009) stoji podatak da je od 1941. bio vjeroučitelj u učiteljskoj školi u Sarajevu, a od 1944. dušobrižnik pri I. hrvatskoj udarnoj diviziji, upravitelj prosvjetno-odgojnog odsjeka Poglavnikovog tjelesnog združenja i vojni vikar. Godine 1947. odlazi u Argentinu u Buenos Aires gdje kao nastavnik i kapelan radi do 1950. godine kada odlazi u SAD, a kasnije u Kanadu. Uz Hrvatsku misao surađivao je i s Hrvatskom revijom, Studiom Croaticom i mnogim drugim časopisima, a u emigraciji je bio i urednik časopisa Vinculum Caritatis u periodu od 1960. do 1965. godine.

³⁹ Dr. Milan Blažeković (rođen 1913. u Prozoru) također je bio suradnik Hrvatske Misli. Od sredine do kraja 1941. radi kao tajnik Ministarstva vanjskih poslova NDH. Nakon toga odlazi na specijalistički studij u Berlinu gdje od 1943. godine radi kao tajnik poslanstva NDH, a u travnju 1945. povlači se u Badgastein gdje ga zarobljava američka vojska i odvodi u logor Glasenbach. Iz logora izlazi 1947. te preko Rima i Genove odlazi u Argentinu 1948. godine. Došavši u Buenos Aires najprije se zapošljava kao monter tekstilnih strojeva, da bi potom postao upravitelj tehničkog časopisa „Hormigón Elástico“ koji se bavio pitanjima prenaprezanja betona i činovnik u njemačkoj građevinskoj tvrtki. U Buenos Airesu osnovao je Hrvatski iseljenički arhiv i knjižnicu (Blažeković, 1996: 49).

⁴⁰ Dr. Vjekoslav Vrančić (rođen 1904. u Ljubuškom) kao što je već rečeno, pri svom prvom iseljeničkom iskustvu, 1930. godine postaje iseljenički izaslanik Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja za Južnu Ameriku u Buenos Airesu. U Zagreb se vraća 1931. godine, ali ubrzo odlazi u Beč na studij (Blažeković 1996: 589). Nakon doktorata 1936. vraća se u Zagreb i zapošljava kao knjigovođa u zastupništvu jedne tvrtke. Proglašenjem NDH u srpnju 1941. počinje obavljati dužnost zamjenika ministra vanjskih poslova. 1944. godine postaje ministar za obrt, veleobrt i trgovinu. Na samom kraju rata dobiva zadatak da preda generalu Aleksanderu predstavku hrvatske vlade o predaji hrvatske vojske, ali to ne uspijeva učiniti te biva zarobljen i otpravljen u logor u Afragoli u Italiji. U Argentinu ponovo dolazi 1947. Vrančić u Argentini biva predsjednikom *Hrvatskog Domobrana* (Krizman (1986: 223) navodi kako *Hrvatski domobran* predvodi fra Blaž Štefanić) i potpredsjednikom Pavelićeve vlade u egzilu, a 1957. nalazi se na čelu obrane Ante Pavelića spram zahtjeva Jugoslavije za izručenjem (Blažeković 1996: 590).

2.3 *Konstruiranje nacionalnog identiteta u časopisu Hrvatska misao*

Konstruiranje nacionalnog identiteta u *Hrvatskoj misli* promatram, kao što sam navela u prvom poglavlju, u kontekstu reprezentacije nacije koja je „istovremeno fikcija [zamišljena op.a.], ali i princip organiziranja društvenih odnosa“ (Laclau i Mouffe 1985: 119). Novine i časopise sagledavam u kontekstu institucionalnog diskursa jer su jedan od oblika tehničkih sredstava (Anderson 1990: 32) za „reprezentaciju“ pa samim tim i kontinuirano (re)konstruiranje nacionalnog identiteta. Ane-Marie Fortier (2000: 25) naglašava kako se „institucionalni diskursi identiteta mogu shvatiti kao jednodimenzionalne reprezentacije koje fiksiraju i zatvaraju socijalne kategorije unutar jasno iscertanih granica.“ Jednodimenzionalnost, što je ujedno i oblik stilizacije, karakteriziraju čvrste i jasne granice reprezentiranih društvenih kategorija. U okviru institucionalnog diskursa ključna odlika medija (u ovom slučaju časopisa), kao sredstva reprezentacije, a što treba uvijek imati na umu, je posredovanje između javne domene, odnosno kolektivnog i privatne domene, odnosno individualnog (Fairclough 1995: 37). Tisak (romani i novine) ima važnu ulogu u reprezentaciji i artikulaciji „zamišljene zajednice“ – nacije (Anderson 1990: 32), a Bowman (1994a: 141) naglašava i ulogu samog teksta, odnosno sadržaja i forme u procesu identifikacije i naturalizacije diskursa kao sredstva pokušaja fiksiranja značenja i identiteta. Isto tako tekstove *Hrvatske misli* sagledavam i kao svojevrsni arhiv u deridijanskom smislu, arhiv s nalogom za pamćenje i željom za strukturiranjem budućnosti (država Hrvatska) kojim se privatno institucionalizira u javno te se procesima isključivanja i uključivanja proizvodi i izvodi zamišljeni nacionalni identitet.

U kontekstu politički vrlo motiviranog i angažiranog iseljništva te medijske reprezentacije nacionalnog identiteta treba imati na umu da je svako pisanje kao reprezentacijska (kulturna) praksa, pisanje s određenog mjesta i iz određenog vremena, odnosno da je uvijek pozicionirano u određenom kontekstu. Publikacije koje je izdavala politička emigracija u Argentini, isključena i dislocirana iz fizičkog i vremenskog prostora onoga što naziva „domovinom“, nisu bile namijenjene samo hrvatskoj zajednici koja se nalazila u Argentini, već su iste slali kako u Hrvatsku tako i u druge zemlje u kojima se politička emigracija nalazila. Putem tih publikacija emigracija je međusobno komunicirala, u jednom novom prostoru koji prelazi granice nacionalnih država, u transnacionalnom prostoru koji Avtar Brah (1996) naziva *prostorom dijaspore*. Za Brah *prostor*

dijaspore je konceptualna kategorija koja je različita od koncepta dijaspore kojemu je naglasak na izmještanju i smještanju.

Prostor dijaspore je prostor gdje su višestruke subjektne pozicije suprotstavljene, osporavane, proglašene, opovrgnute; gdje se dopuštanje i zabranjivanje stalno propituju; i gdje se prihvaćanje i kršenje neosjetno prihvaća čak i kada te sinkretičke forme mogu biti poricane u ime čistoće i tradicije. Tu tradicija sebe kontinuirano iznova proizvodi, to je čak i poželjno, kao ono što ima porijeklo u davnini. (Brah 1996: 208)

U tom se *prostoru dijaspore*, kako ističe Brah (ibid.: 209), identiteti i subjektne pozicije (iseljenik, emigrant, useljenik, imigrant, urođenik, domicilni, „onaj koji ostaje“...) konstruiraju kroz različite konceptualne diferencijacije (uključivanje i isključivanje), a međusobne relacije i suodnosi mreže drugosti odvijaju se unutar različitih društvenih i političkih prostora (multilokalnost) kroz kompleksne odnose moći. Ono što je važno istaknuti je kako te relacije i suodnosi prožimaju i hibridiziraju (svakodnevna iskustva pa tako i) identitete i subjektne pozicije te ukazuju na heterogenost identiteta i njegovu kontekstualnu uvjetovanost, odnosno na različite diferencijacije i relacije spram različitih Drugih. Kao što sam već navela u Uvodu, u *Hrvatskoj misli* ima izuzetno malo tekstova koji se odnose na zemlje useljenja političke emigracije iz Hrvatske, tj. većina tekstova se isključivo odnosi na matičnu zemlju, zemlju iz koje su emigrirali, i koja se predstavlja ne samo kao domovina, zemlja podrijetla, već i kao dom. Utoliko je teško govoriti na temelju tih tekstova o hibridiziranju i heterogenosti identiteta, tj. o *prostoru dijaspore* koji bi u obzir uzeo njihovu pozicioniranost u iseljeničkim zemljama, ili u Argentini gdje je časopis izlazio, kao i drugosti prema kojima je ta pozicioniranost proizašla. No, ono što se otvara kao mogućnost je analiza *prostora dijaspore* kroz narativ doma i domovine koji se primarno odnosi na matičnu zemlju, tj. na konstruiranje hrvatskog nacionalnog identiteta kroz prizmu žrtve, i NDH kao izgubljenog doma. Brah (ibid.: 193) ističe kako „problematizacija „doma“ i pripadanja može biti sastavni dio uvjeta života dijaspore, ali kako, kada i u kojoj formi će se pojedini problem pojaviti i kako će se rješavati, ovisi o povijesti određene dijaspore“. Stoga u analizi narativa doma i domovine treba imati na umu kontekst konstrukcije i reprezentacije u odnosu na lokaciju i poziciju ili preciznije rečeno na dislokaciju ili izmještenost s geografskog prostora, odnosno teritorija

označenog kao „domovina“, ali i „domovine“ (države) kao društvenog i političkog (vremenskog) prostora, to jest izmještenost iz prostora „domovine“ kao doma, odnosno bolje rečeno doma kao „domovine“. Božić-Vrbančić (2018: 109) ističe kako „migrantski narativi često izražavaju trostruko izmještanje: prostorno (dom kao partikularno mjesto), unutarne prostorno (dom kao mjesto kojim smo naseljeni) [prostor koji je ugrađen u identitet op.a.] i vremensko (dom kao prošlost).“ Ta trostruka izmještenost naglašena je u tekstovima *Hrvatske misli* prezentirajući dom i domovinu isključivo kao Nezavisnu Državu Hrvatsku (geografski, društveni, a može se reći i vremenski prostor) povezujući prostornu (kao partikularno mjesto i kao mjesto kojim smo nastanjeni) i vremensku (kao prošlost) dimenziju,⁴¹ prazneći je od povijesnog konteksta (kolaboracija s fašizmom i nacizmom) i sublimirajući ju kao dom nacije, odnosno postavljajući NDH kao nacionalni objekt ispunjenja, objekt sreće. Uzimajući u obzir upravo taj kontekst izmještenosti u potpoglavljima koja slijede analiziram teme koje su za njih bile primarne kada je u pitanju nacionalni identitet, i pitanje doma i domovine, te ukazujem na koje su načine u njihovim narativima isprepleteni različiti markeri identiteta (kao što je etnicitet, klasa, rod, generacija) s idejom povijesti, podrijetla, korijena i sudbine.

2.3.1 Narativi povijesti i prošlosti (narativi korijena i sudbine)

Naša i svjetska povijest znade, da barem tisuću i tri stotine godina uvijek na istom teritoriju, koji još i danas nastava, postoji jedan osebujan narod, pod svojim narodnim imenom – hrvatskim imenom. (Hefer, 1953:11)

To je naša nacionalna svijest stara barem 1300 godina, od 626. dalje. (Omrčanin, 1955:7)

⁴¹ Naslovi (neki se pojavljuju po nekoliko puta) referiraju na prostor i vrijeme: *Nezavisna Država Hrvatska, Bosna kao sastavni dio Hrvatske, Istina o tobožnjem prekrštavanju pravoslavnih, Sudjelovanje Hrvatske seljačke stranke u vladavini Nezavisne Države Hrvatske i njezinom režimu, Talijanska i njemačka politika spram N. D. H., Dokumenti o priznanju Nezavisne Države Hrvatske, Granice države Hrvatske, Kako smo „zauzeli“ Sušak-Rieku 1943. godine, Izvorno slovo Hitlerove odluke o podjeli Jugoslavije, Srbska agrarna reforma u prvoj Jugoslaviji, Stepinac i hrvatska država, Iz mojih sjećanja na 10. travnja g. 1941. i na ono, što mu je prethodilo...*

Većina tekstova časopisa *Hrvatska misao* sadrži narative usmjerene na povijest Hrvatske. Narativi usmjereni na povijest iznimno su važni u kreiranju kolektivnog identiteta jer imaju formativnu ulogu u konstruiranju zajednice („nas“ veže zajednička povijest).

Godine 1671. poginuo je Zrinjski u borbi za hrvatsku državnost. [...] Godine 1971. navršit će se točno 300 godina Zrinjskog, 100 godina od smrti Kvaternika, a 30 godina od ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske. (Butković, 1954:7)

Takvi narativi postavljaju točke identifikacije zajednice stvarajući konstitutivne konvencije svojstvom činjenice, a putem memorije (kolektivne) koja je primarno područje identitetske tvorbe (Fortier 2000: 157). Konstitutivnim konvencijama ili normama *povijesti nacije* potvrđuje se onda postojanje te nacije (zajednice) kako u dijakroniji tako i u sinkroniji te joj se daje legitimitet kao različitoj od drugih. Koncept generacije, o kojem će kasnije biti više riječi, igra važnu ulogu u narativima prošlosti i povijesti jer osigurava kontinuitet nacije. Kada se govori o povijesti u *Hrvatskoj misli* poseban naglasak je na period od 1941. do 1945. i uspostavu Nezavisne Države Hrvatske, te događanjima na Bleiburgu.

Nezavisna Država Hrvatska nastala je kao plod tisućgodišnje izdržljive borbe. [...] Na 10. travnja 1941. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska na cijelome hrvatskom „poviestnom i etničkom području“. (Omrčanin 1955: 19)

Tekstovi koji su vezani uz uspostavu i postojanje Nezavisne Države Hrvatske nisu samo „pogled unazad“, oni fiksiraju i imaginiranjem održavaju istu u sjećanju, te su, naslanjajući se na koncept deridijanskog arhiva, usmjereni i na imaginiranje budućnosti. Fortier (2000: 42-43) navodi tri procesa unutar izgradnje zajednice kroz tekst *o povijesti zajednice (nacije)*: proces periodizacije, proces stabilizacije i proces objektivizacije. Periodizacija je stvaranje i korištenje važnih točaka prošlosti u kreiranju smisla sadašnjosti, a naglašen je kontinuitet i kongruencija zajednice. Stabilizacijom te točke postaju povlaštene točke „sašivanja“ ili prošivni bodovi procesa identifikacije, a objektivizacijom te točke, sagledane unatrag, vide se kao nedjeljive i pripadajuće kulturi ili zajednici, kao odraz njezine „ukorijenjenosti“ i kontinuiteta. Stvaranje i korištenje važnih točaka povijesti koristi procese uključivanja i isključivanja (događaja i osoba), odnosno koriste se

fragmenti povijesti⁴² kojima se pridaje značenje za zajednicu. Odabranim fragmentima želi se pak stvoriti dojam cjelovitosti i kontinuiteta.

Hrvatsku poviest interesira stvarnost Nezavisne Države Hrvatske, kao plod nastojanja jednog Svačića, Zrinjskog i Kvaternika, a ideologije Oca domovine dra Ante Starčevića. (Butković 1954: 12)

Kroz procese periodizacije, stabilizacije i objektivizacije, na primjerima koje sam izdvojila, može se istaknuti nekoliko točaka, koje korelacijskim donosom narativa povijesti i prošlosti s narativom domovine, ponavljanjem stvaraju, potvrđuju i daju legitimitet hrvatskom nacionalnom identitetu. Čvorišnim točkama ili prošivnim bodovima – *Svačić – Zrinjski – Kvaternik – Starčević – NDH (Pavelić)* – stvorena je naglašena kontinuirana vremenska linija postojanja hrvatskog nacionalnog identiteta koja stalnim ponavljanjem procesom naturalizacije stvara dojam imanentnosti identitetu, a zapravo ga uvijek iznova stvara pokušavajući fiksirati točke spajanja uvijek iznova stvarajući i koristeći ih. Čvorišne točke (godine, povijesne osobe i događaje) treba sagledati kao označitelje kojima su putem diskursa konstruirana i djelomično fiksirana značenja, a koji svojim ponavljanjem čine citatni lanac identiteta. Citatni lanac identiteta svojim stiliziranim istovremenim proizvođenjem i izvođenjem kroz različite društvene prakse, a posebno unutar formalnih i ritualnih oblika, dobiva svoju materijalizaciju i otjelovljenje te stalnim ponavljanjem daje dojam imanentnosti identitetu i stvara dubok osjećaj pripadanja zajedničkoj povijesti, etničkoj zajednici, kulturi, naciji. Čvorišne se točke putem citatnosti proizvode, odnosno izvode i na taj način naturaliziraju i postaju „dio povijesti“ (konstitutivne norme povijesti) tj. pripadajuće identitetu. Citatnost nije samo ponovljivost već je ona i oblik intertekstualnosti jer norma već po sebi uključuje neku ustanovljenu interpretaciju koja nastaje međuovisnošću značenja korelacijskih diskursa kojima je norma artikulirana, a njeno ponavljanje ujedno je ponovna

⁴² Svaka „povijest zajednice – nacije“ konstruirana je u *prostoru višesmjernih sjećanja* (Rothberg 2009) o čemu će kasnije biti više riječi, u kojemu pokušava fiksirati odabrane (fragmentarne) točke povijesti i njihove interpretacije kao povlaštene točke i interpretacije kolektivne memorije. U tom prostoru susreće se unutar *spirale diskursa sjećanja* (Rothberg 2009: 11) kojom se artikulira simbolička reprezentacija prošlosti s Drugim odabranim točkama povijesti, sjećanjima, interpretacijama homogenizirajući prepoznavanjem ili antagonizirajući isključivanjem društveno polje sudjelujući tako u politikama sjećanja i politikama identiteta i razlike, otvarajući ujedno i prostor revizije povijesti održavajući ili pokušavajući prisvojiti poziciju hegemonije.

interpretacija. Spajanjem različitih narativa i njihovim relacijskim odnosima koji sudjeluju u artikulaciji identiteta pojačava se moć dominantnog narativa.

U slučaju *Hrvatske misli* i hrvatske političke emigracije to je narativ doma i domovine. Fragmenti (događaji i osobe) koji se kao točke spajanja povezuju u „povijest nacije“ ne samo da odaju dojam kontinuiteta, već i onoga što Balibar (1996: 133) naziva „nacionalističkim mitom o linearnoj sudbini“ u kojemu se kontingentnost nepovezanih povijesnih događaja (i osoba) u različitim vremenima, koje pripadaju različitim „povijestima“ (različitim političkim prednacionalnim formacijama), povezuje u uzročno-posljedični slijed kojim se odražava nacionalna osobnost, a čije se vrijednosti i težnje ostvaruju opredmećivanjem nacionalne države, u ovom slučaju Nezavisne Države Hrvatske. Označavanje Nezavisne Države Hrvatske kao ispunjenja „povijesnog usuda“ („tisućljetnog sna“) istovremeno omogućava političkoj emigraciji samoreprezentacijsko označavanje kao „državotvornih“ prisvajajući time ujedno i poziciju onog što Ghassan Hage naziva *upravljačkim pripadanjem* naciji. Hage (2000: 51) navodeći različite *modalitete nacionalnog pripadanja* diferencira *pasivno* i *upravljačko pripadanje*. *Pasivno pripadanje* naciji se prema Hageu odnosi na osjećaj pripadanja (pripadam ovoj naciji) koji ne uključuje elemente identifikacije s pozicijama moći u smislu želje za „uređenjem“ nacionalnog prostora, određivanja što bi „hrvatstvo“ bilo, te potrebe za isključenjem svih onih elemenata koji ne odgovaraju tako zamišljenom „hrvatstvu“. Za razliku od pasivnog pripadanja naciji, osjećaj *upravljačkog pripadanja* (ova nacija pripada meni) stvara se upravo u vjerovanju u mogućnost posjedovanja „prave nacionalne biti“, nečeg što određuje „pravo hrvatstvo“, te se na temelju tog osjećaja osoba, bez obzira na svoju poziciju u određenom društvu, smatra kako ima prirodno pravo određivati što „hrvatstvo“ je, a što nije. U tom kontekstu, *upravljačko pripadanje* naciji za Hagea (ibid.: 46) nije formalna upravljачka pozicija unutar državne upravljачke strukture, već oblik nacionalnog pripadanja (kao osjećaj) koji pokušava prisvajati pravo pozicioniranja drugog (uključivanje i isključivanje) unutar nacije i pravo reprezentacije „nacionalne volje“. Takvo pozicioniranje, osim što sve Druge (isključene iz „jedinstvenog nacionalnog bića“) utjelovljuje kao objekte upravljanja uz fantaziju konstruiranja nacije kao ideala, utjelovljuje i fantaziju

nacionalističke prakse o sebi kao subjektu koji gradi idealnu naciju ili kako ju Hage naziva *prisnu naciju*⁴³ u čemu subjekt pronalazi smisao i ispunjenje (ibid.: 70-71).⁴⁴

Narativna reprezentacija NDH kao „ispunjenja tisućljetnog sna“ i sebe kao „državotvornih“ u sebi sadrži „dvije simetrične figure [„projekt i sudbina“ op.a.] iluzije nacionalnog identiteta“ (Balibar 1996: 132). S jedne strane to je vjerovanje u generacijsko prenošenje supstancije „nacionalne osobnosti“ i razvoj nacionalnih težnji koje retrospektivno gledano, kao jedino moguće, kulminiraju u „nama“ reprezentirajući proces kao „našu“ sudbinu (*državotvorni*). Promatranjem korica časopisa *Hrvatske misli* kao iskaza, vidljivo je isticanje upravo elemenata državnosti (putovnica, novčanica, poštanske marke (posebno s likom Poglavnika), pečat, zastava, karta, grb, fotografije vojne parade) kao simboličkih i „stvarnih“ reprezentanta instituta države čime se istovremeno izvodi i proizvodi, ne samo nacionalni identitet, nego se naturalizira odnos nacije (otjelovljene u etničkoj zajednici) i „pripadajuće“ države te dodatno osnažuje reprezentaciju „nas državotvornih“ kao ispunjenja „povijesnog usuda“.

⁴³ Prijevod *prisna nacija* ne pokriva u potpunosti značenje onoga što Hage (2000: 47) naziva „homely nation“ jer se u prijevodu gubi dimenzija prostornosti mjesta/doma koju taj atribut nosi u sebi, a upravo ta dimenzija prostornosti omogućava pozicioniranje subjekata, ali i objekata unutar prostora nacije. Drugi aspekt izbora prijevoda *prisna nacija* jest dimenzija značenja koja se odnosi na ono familijarno, obiteljski što značenje doma (home) nosi u sebi, ali dok bi značenja familijarnog i obiteljskog (npr. familijarna nacija) asocijala na subjekte i njihove suodnose zanemarujući prostornost i objekte pojam *prisnosti* otvara najviše mogućnosti za uključivanje tog segmenta prostornosti u značenje pojma koji je vrlo važan jer omogućava i podrazumijeva pozicioniranje kako subjekata tako i objekata u prostoru nacije kao i upravljanje njima.

⁴⁴ Modaliteti nacionalnog pripadanja vezani su uz nacionalni kapital koji Hage (1996: 466 i 2000: 52-55) konzekventno izvodi iz koncepta Bourdieuovog (1997) kulturnog odnosno simboličkog kapitala kao akumulaciju „nacionalnoga“ koja omogućava prisvajanje pripadanja naciji u odnosu više ili manje pri tome stvarajući razlike te diferencirajući *pasivno i upravljачko pripadanje* kao pozicioniranje u strukturi političke moći. Polazeći od najšire shvaćenog Bourdieuovog pojma kulturnog kapitala koji „predstavlja zbroj znanja ustanovljene vrijednosti, stilova, društvenih i fizičkih (tjelesnih) karakteristika i praktičnih bihevioralnih dispozicija unutar danog polja“ (Hage 2000: 53), Hage nacionalnost kao vrstu praktičnog djelovanja kroz pripadanje razmatra kao formu nacionalnog kulturnog kapitala. Kroz proces akumulacije koji je obilježen kompetitivnom borbom subjekata (individualnih i kolektivnih) kulturni se kapital pretvara u simbolički dajući subjektu legitimitet pozicioniranja unutar danog polja. Hage (ibid.: 53) unutar nacionalnog polja ekvivalentno nacionalno pripadanje označava kao konstitutivno za simboličko pripadanje tom nacionalnom polju, odnosno „akumulacija nacionalnog kapitala se pretvara u nacionalno pripadanje“.

Slika1. Korice 11. sveska (1955) časopisa *Hrvatska misao*

2.3.2 Narativi „krvi, krvne vezanosti i tla“ (autohtonosti)

Narativima „krvi i krvne vezanosti“ konstruira se biološka povezanost temeljem koncepta etničnosti, odnosno esencijalizira se pripadanje članova zajednice etničkom/nacionalnom kolektivu. Balibar (1996: 138) postavlja pitanje kako se individue „nacionaliziraju“, odnosno kako se „socijaliziraju u dominantnoj formi nacionalnog pripadanja?“ Narativima „krvi i krvne vezanosti“ konstrukcija etničke zajednice/nacije povezuje individue u kolektivno tijelo biološkim principom u sinkroniji i dijakroniji čineći jedinstveni, homogeni entitet. Pridružena vremenska dimenzija s konceptom generacije „osigurava“ također, osim „biološkog“, kontinuitet i prijenos kolektivnih sjećanja („mit o porijeklu“) uz obavezu solidarnosti te se stvara jasno ocrtano biološko (*zajednica po krvi*) i kulturno (*zajednica po jeziku*) područje pripadanja etničkoj/nacionalnoj

zajednici⁴⁵. Primordijalnom konstrukcijom nacionalnog identiteta nacija se reprezentira (ne samo metaforički) kao zajednica kojoj homogenost omogućava i uvjetuje krvna vezanost s jedne strane (biološki uvjetovano pripadanje), a s druge strane na taj je način uspostavljena i biološki uvjetovana granica prema Drugome. Brah (1996: 164) ističe kako je „jasno da etničke grupe *ne* konstituira kategorija primordijalnih veza. No to ne znači da u određenim političkim okolnostima one ne mogu biti reprezentirane u takvim terminima. Etničke grupe su formirane i postoje kroz diskurzivne i materijalne prakse ocrtavajući ekonomske, političke i kulturne modalitete moći“.

Što je zapravo domovina Hrvatska – Jedna velika zajednica po krvi i jeziku, po svojim žrtvama i bogomoljama, po ćudi i običajima, pa čak i po vanjskom obličju. (Kelava 1954a: 25)

Načelo narodnih – etničkih – granica izpovieda pravo naroda-nacije na svoje narodne – etničke – granice. [...] Mi u rješenju hrvatskih granica zastupamo i izpoviedamo načelo narodnih, etničkih granica, to jest granica, koje će u okviru Države Hrvatske obuhvatiti sve Hrvate [...] (Omrčanin 1955:16)

Konstrukcija nacionalnog identiteta koja koristi metafore krvi i krvne vezanosti konstruira granicu prema Drugome jasno uspostavljenu i u sinkroniji i u dijakroniji pa je koncept etničnosti dominantan u narativima „krvi i krvne vezanosti“ kojima se etničnost biološki utemeljuje te se upravo etnička diferencijacija uspostavlja kao supstancijalna, zadana i nepromjenjiva što omogućava historičnost i opstojnost nacije, a ostale društvene diferencijacije postaju sekundarne, odnosno etniciziraju se, uspostavljajući naciju kao homogeni biološki uvjetovan jedinstveni entitet. Balibar (1996: 143) argumentira kako „zajednica utemeljena na rasi razrješava socijalne nejednakosti [...] ambivalentnom „srodnošću“; etnicizira društvene razlike koje su ekspresija nepomirljivih antagonizama, uvodeći ih u obliku podjele između „iskrenog“ i „lažnog“ nacionalnog.“⁴⁶ Upravo ta etnicizacija društvene razlike podržava i održava konstrukciju subjektne

⁴⁵ Balibar (1996: 141) ističe kako rasa (porijeklo) i jezik „vrlo često djeluju zajedno, a njihova komplementarnost omogućava „narodu“ reprezentiranje kao jedne apsolutno autonomne jedinice. Oboje izražavaju ideju da je nacionalni karakter (koji se može nazivati i suštinom ili duhom) imanentan narodu. Oboje nude načine nadilaženja pojedinaca i političkih relacija. Oni konstituira dva načina ukorjenjivanja populacija zajedničke povijesti kao „prirodnih“ (različitosti jezika i različitosti rasa djeluju kao predodređene), ali također i dva načina davanja značenja njihovom daljnjem postojanju, i nadilaženju njihove kontigencije.“

⁴⁶ Ovaj argument u skladu je s onime što Hage (2000) naziva prisvajanjem *upravljачkog pripadanja* naciji, odnosno prisvajanjem nacionalne volje i upravljanja „ekonomijom drugosti“ (upravljanje drugošću).

pozicije *državotvornih*, stvarajući hijerarhiju u pripadanju naciji te podržavajući hegemonijsku poziciju prisvajanja *upravljačkog pripadanja* naciji koje Druge smješta unutar hijerarhijske strukture.

Danas mi imamo u emigraciji pojedinaca, manjih skupina i publikacija, koje se sve više odmiču od one hrvatske vatre, koja je nadahnjivala naše pjesnike i junacima davala snage u borbi za slobodu i nezavisnost. [...] Makar nekome i čudno zvučilo, mi kategorički tvrdimo, da se u hrvatskoj emigraciji polagano, ali sigurno oblikuje nešto, što svakoga iskrenoga hrvatskoga borca mora zabrinuti. (Sinovčić 1961b: 53)

To danas svatko znade, pa i zadnji hrvatski seljak osim možda nekih pokvarenih politikanata, kojima je vlast u Beogradu iznad bitnih interesa hrvatskog naroda. [...] Najtragičnije je kada neki Hrvat, neka stranka ili grupa napada Nezavisnu Državu Hrvatsku istim riečima kao i Velikosrbi: komunisti i četnici. (Butković 1954: 15)

Titova „socialna revolucija“ je pogodila vitalne interese seljačtva, koje je po prirodi stvari protiv komunizma. Progon vjere pogodio je kršćansku dušu Hrvata. (ibid.: 19)

Determiniranje pripadanja, odnosno pripadanja etničkoj zajednici, pa time i naciji kao unaprijed zadanog, postaje i temelj ideje o „rasnoj čistoći“. Takvom determiniranju pripadanja etničkoj zajednici koja podržava ideju o „rasnoj čistoći“ pridodana je i moralna komponenta koja je konstruirana diferencijacijom koncepta etniciteta koja u „nas“ upisuje *dobro*, a u Drugoga *zlo*.

Rodna diferencijacija ima važnu ulogu u narativima „krvi i krvne vezanosti“, te ih ujedno i podržava jer u ženu upisuje prenošenje biološkog i kulturnog etničkog/nacionalnog identiteta što ujedno znači da je žena označena kao nositeljica biološke granice spram Drugog. To ukazuje na ono što Foucault (1978: 119 i 149) opisuje kao korištenje tehnika seksualnosti u oblikovanju (biološkog) rasizma kao tipa političke moći, kao i u mehanizmima prisvajanja moći te discipliniranju (tijela) žene i upravljanju populacijom. Narativima „krvi i krvne vezanosti“ podržana je diferencijacija koncepta roda i njome uspostavljene konstitutivne norme kako subjektivnih pozicija muškarca i žene tako i obitelji, o čemu će kasnije biti više riječi, sa zadanom

hijerarhijskom strukturom koja je produkt patrijarhalnog i religijskog diskursa (muškarac – *otac nacije*, *Poglavnik* na vrhu hijerarhijske strukture kao metaforička *glava obitelji* i žena – *majka* i *supruga*, subordinirana u hijerarhijskoj strukturi). Ti narativi dodatno pojačavaju učinak naturalizacije i esencijalizacije hijerarhijske strukture konstruiranih subjektivnih pozicija. Koristeći koncept generacije, narativi „krvi i krvne vezanosti“, kako Fortier (2000: 43) ističe, u sebi sadrže pretpostavku „da prošla dostignuća „velikih ljudi“⁴⁷ na neki način svjedoče o inherentnoj kvaliteti“ kulture nacije koja je urođena. Naturalizacija odnosa nacije i države konstruira se korelacijom narativa krvi i narativa tla konstruirajući „prirodnu“ vezu tla, teritorija, domovine i države. Povezivanje i korelacija narativa krvi i tla naturalizira i esencijalizira odnos etničke zajednice/nacije i teritorija biološki oblikujući pripadanje (pojedinaac biološki pripada kolektivu, kojemu prirodno (biološko se metaforički upisuje kao vrijednost u svako pripadanje) pripada teritorij i iscrtavajući na taj način, ne samo jasne granice etničke zajednice/nacije, nego i teritorija kojemu ona pripada i koji njoj pripada. Obitelj kao uspostavljena konstitutivna norma nacije predstavlja sponu, ne samo metaforičkog povezivanja obitelji i nacije (nacija kao obitelj), već i doma i domovine (obitelj ima dom, a nacija domovinu – tlo, teritorij, državu), pa se to povezivanje čini unaprijed danim i prirodnim korelacijom narativa „krvi i krvne vezanosti“ i narativa tla. Naglašavanje povezanosti tla i nacije dodatno se ojačava i konstrukcijom *seljaštva* kao konstitutivne norme nacije.

Taj narod [hrvatski] je na svom etničkom zemljištnom području stoljećima izgrađivao, podržavao i do danas sačuvao, napose u svom seljačtvu, svoja osebujna duhovna dobra, svoju osebujnu narodnu kulturu. Njen se izražaj vidljivo emanira raznolikim kulturnim elementima [...] (Hefer 1953: 11)

Po svom korienu Hrvati su seljački, kršćanski i konzervativni narod [...] (Butković 1954: 13)

Najuža i najvažnija ljudska zajednica je obitelj, koja je naročito kod seljaka vezana uz vlastiti dom [...] (Omrčanin 1955: 10)

⁴⁷ U takvoj konstrukciji ponovo je razvidna rodna diferencijacija i heteroseksualna norma koja postavlja muškarca kao nositelja povijesti i značajnih dostignuća nacije, kako je prethodno navedeno.

Naturalizirana veza seljaštva i zemlje/tla (zemlja kao metafora doma seljaka) metonimijski se prenosi i na naciju (domovina/teritorij je dom nacije). Malkki (1996: 441)⁴⁸ ističe kako „u nacionalnom poretku stvari, ukorjenjivanje ljudi nije samo normalno, već se smatra također i moralnim te duhovno potrebnim.“ Spajanjem etničnosti s tлом, odnosno geografskim područjem kao područjem pripadanja substancijalizira se i naturalizira ta veza, a konstruiranjem *seljaštva* kao nositelja tradicije i kulture, odnosno kao konstitutivne norme nacije, zbog vezanosti s tлом stvara se ideja autohtonosti i autentičnosti nacije što ocrta granicu konstruiranog kolektivnog homogenog subjekta i pripadajućeg mu teritorija, spram Drugih (nacija i teritorija).

2.3.3 Narativi obitelji

McClintoc (1993: 63) ističe kako „[...]„obitelj“ nudi jednu neophodnu metaforičku figuru kojom hijerarhijske (a netko bi mogao dodati i kontradiktorne) društvene razlike mogu biti oblikovane u jedan narativ o povijesnoj genezi [nacije op. a.]“ Patrijarhalnim diskursom u korelaciji s religijskim, obitelj, kao konstitutivna norma nacije, kreirana je diferencijacijom koncepata roda, generacije, ali i klase pozicionirajući ženu isključivo u okvir obitelji. Obitelj kao konstitutivna norma nacionalnog identiteta regulira rod (rodne identitete i njihove norme) heteroseksualnom normom. Na taj način naturaliziraju se pozicije/uloge muškarca (otac – „glava obitelji“) i žene (supruga i majka) unutar obitelji koje se metaforički prenose i na zajednicu, a učvršćuju se korelacijom s religijskim diskursom (majka Božja → žena – majka). Povezivanje religijskog diskursa s narativima obitelji i konstrukcijom žene kao supruge i majke uvodi i veže moralnu komponentu uz seksualnost koristeći *svetu Mariju* – majku Božju kao metaforu moralne „čistoće“ u konstrukciji subjektne pozicije žene. Svetost i nevinost uspostavljena kao apsolutna vrijednost Marije – majke Božje, postavljena je u okviru isključivanja svake seksualnosti, odnosno želje, iz konstrukcije Marije kao žene i dostiže se samo kroz majčinstvo. Emaniranje apsolutne vrijednosti na nižu razinu (hijerarhijski odnos postavlja Mariju kao uzor svake žene) dozvoljava gubitak „nevinosti“, samo u okviru obitelji, odnosno samo kroz ulogu supruge i majke, gdje je

⁴⁸ Teritorijalizirani koncept identiteta Malkki (1996) analizira kroz upotrebu botaničkih (arborističkih) metafora koje povezuju tlo i ljude asociraju na ukorijenjenost (konstruirajući sedentarizam kao moralnu i metafizičku vrijednost), ali i klasificiraju ljude kao izmještene, iskorijenjene, a koje ujedno naturaliziraju i esencijaliziraju odnos identiteta i mjesta, teritorija što onda taj odnos čini metafizičkim, a nacije i kulture teritorijaliziranima.

seksualnost žene pasivizirana moralnim uzorom, to jest upisivanjem *dobra* u isključenje seksualne želje i *zla* u postojanje seksualne želje, a ostvarenje zadane uloge žene kao supruge i majke posredovano je muškarcem kao seksualnim i političkim agensom. „Brak konstituira središnji mehanizam u regulaciji i kontroli ženske seksualnosti“ (Brah 1996: 76), a osim kontrole seksualnosti Brah upozorava i na obitelj kao mjesto u kojemu se rad žene kamuflira ljubavlju (rad iz ljubavi). Moralna komponenta dodatno fiksira poziciju žene unutar privatnog prostora obitelji kao konstitutivne norme zajednice isključujući je iz javnog i političkog prostora koji je namijenjen prvenstveno muškarcu i subordinira ju u odnosu spram njega. McClintoc (1993: 65) ističe kako je „politička relacija žena prema naciji uronjena u društvenu relaciju prema muškarcu putem braka“. Jedini javni prostor pojave žene jest prostor crkve (*na propovjedaonici se pojavila jedna ženamajka*), prostor dominantnog patrijarhalnog i religijskog diskursa u kojemu žena samo dodatno potvrđuje, donosno izvodi i proizvodi svoju ulogu u subjektnoj poziciji supruge i majke. „Žene su tipično konstruirane kao simboličke nositeljice nacije, ali im je osporen bilo kakav direktan odnos s nacionalnim djelovanjem“ (ibid.:62). Tako konstruiran identitet proizvodi, kroz ponovljene izvedbe (primjer za društvenu praksu), različite učinke unutar društvenih (npr. kulturnih) praksi koji su onda utjelovljeni i naturalizirani kao tipični za identitet.

Artikuliranjem i proizvodnjom konstitutivnih normi kroz korelacijske odnose narativa spajaju se zajedno (sašivaju) *etničnost* (kao konstitutivna norma zajednice) i *rod* (kao konstitutivna norma obitelji). Obitelj je ujedno i metafora nacije, odnosno nacija se reprezentira kao velika obitelj s dominantnom rodnom diferencijacijom i subjektnom pozicijom muškarca kao reprezentanta (*hrvatska braća, otac nacije, poglavnik*) i zaštitnika (*borac, junaci*) nacije – obitelji. *Seljaštvo* kao konstitutivna norma nacije reflektira se i narativima obitelji gdje se obitelj kao konstitutivna norma korelacijom s patrijarhalnim diskursom konstruira kao „tradicionalna obitelj“ s čvrstom hijerarhijskom strukturom i ulogama te vezanošću uz „tlo“. Konstruiranjem etničnosti kao autohtone i autentične te esencijaliziranjem odnosa etničnosti i kulture, konstruiranjem obitelji kao konstitutivne norme nacionalne zajednice, obitelj je strukturirana kao mjesto prenošenja ne samo „biološkog potencijala“ nacije što osigurava kontinuitet, već i mjesto prenošenja kulture. Kao što je već rečeno, relacijskim odnosima pojačava se moć narativa i diskursa, a stalno ponavljanje, zapravo izvođenje i proizvođenje čvorišnih točaka konstrukcije identiteta, daje privid esencijalnog i imanentnog određenom identitetu.

Umjesto da smo kao razboriti članovi jedne obitelji, kad doživi tešku nesreću, i to svi bez razlike, sudjelovali ili ne aktivno u nedavnoj prošlosti, bratski, iskreno i otvoreno ocienili tragično stanje našega naroda u domovini [...] (Sušić 1963: 31)

Sastali smo se nošeni čvrstom vjerom u narodnu budućnost, vrućom ljubavlju prema patničkoj domovini i iskrenim bratskim osjećajem prema svojoj hrvatskoj braći bez razlike na političko-stranačke i sve ostale razlike a napose osobne razmirice. (ibid.: 33)

Narativi obitelji u uskoj su korelaciji i s narativima „krvi i krvne vezanosti“. Oni se međusobno podupiru i prožimaju povezujući individualnu s kolektivnom razinom, odnosno biološki utemeljujući kolektivnu razinu pripadanja. Metaforički transfer „nacije kao obitelji“ iščitava se i u konstitutivnim konvencijama ili normama *povijesti nacije* artikuliranim narativima obitelji i domovine (*Starčević – otac domovine, Poglavnik* („kao glava obitelji - nacije“) *Ante Pavelić*). Metaforički transfer obitelji u naciju ukazuje ujedno i na naturalizaciju hijerarhijskih odnosa unutar društvene strukture i naturalizaciju različitih pozicija unutar strukture te ujedno ojačava i podupire prisvajanje nacionalne volje i zauzimanje pozicije *upravljačkog pripadanja* naciji. Veza obitelji i doma narativima se metaforički upisuje u vezu nacije i domovine, pa je tako dom nacije, konstruirane kao obitelj, domovina (nacija ima oca (poglavnika) doma – domovine), a opredmećenje domovine predstavlja Nezavisna Država Hrvatska.

2.3.4 Narativi doma i domovine

Bowman (1994a: 139) ističe kako je „[...]„domovina“ za sebe pojam koji je već konstruiran kroz nacionalistički diskurs; to je mjesto gdje, kako nacionalist zamišlja, njen ili njegov identitet postaje potpuno realiziran.“ Narativi doma i domovine dominantni su u konstrukciji i reprezentaciji nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije. Vezanost s mjestom omogućava kolektivnu svijest, postojanje „nas“, jer predstavlja jednu od točaka spajanja, jednu od točaka pripadanja. Mit o domovini i povratku (Safran 1999) ili ideologija povratka (Brah 1996: 180) nije, kako Brah naglašava, uvjet svake dijaspore pa razdvaja „čežnju za domovinom“ i „čežnju za domom“ kao mjestom gdje ćemo se osjećati „kao kod kuće“. „Čežnja za domom povezana je s kreiranjem

osjećaja mjesta, strukturom osjećaja koji je lokalna u svojoj materijalizaciji dok simbolički dohvaća multilokalnost“ (Fortier 2000: 163). U tom kontekstu izmještenosti važno je imati na umu ono što ističe Brah (1996: 192): „s jedne strane, „dom“ je mitsko mjesto žudnje u dijasporičkoj imaginaciji. U tom smislu, to je mjesto na koje nema povratka, čak i kada je moguće posjetiti geografski teritorij koji se vidi kao mjesto „porijekla“. S druge strane, dom je također živo iskustvo lokalnosti“.

Rijetki slikovni prilogi u *Hrvatskoj misli* usmjereni su upravo na prikaz (izvođenje i proizvođenje) NDH kao geografskog (teritorija) i društvenog prostora (slike 2. i 3.), na imaginiranje onoga što je za hrvatsku političku emigraciju označeno i što ona označava kao dom i domovinu.

Slika 2. Stražnji dio korica 6. sveska (1954) časopisa *Hrvatska misao*

Slika 3. Korice 16. sveska (1956) časopisa *Hrvatska misao*

Hrvatska politička emigracija uspostavlja polje ili lanac ekvivalencije između doma, domovine, države i NDH, koja u njihovoj imaginaciji tako postaje mitsko pripadajuće mjesto, mjesto pripadanja i mjesto žudnje, a narativi doma i domovine dominantni narativi u konstrukciji njihovog identiteta. Uspostavljeni lanac ekvivalencije, koji poistovjećuje dom, domovinu, državu i NDH, produkt je etnicizacije i primordijalne konstrukcije te esencijalizacije konstitutivnih normi identiteta narativizacijom. Korelacijski odnosi narativa povijesti, tla, „krvi i krvne vezanosti“ i obitelji s narativima doma i domovine pojačavaju učinak etnicizacije, naturalizacije i esencijalizacije konstrukcije pripadanja domovine – države naciji. Hage (2000: 42) ističe kako: „diskurs doma, zato što sadrži odnos prema naciji, prvenstveno kao nekoj vrsti objektivističke definicije nacije, jasno implicira, ne samo sliku nacije koju je netko kreirao, već i sebe kao onoga koji zauzima privilegiranu poziciju u odnosu prema naciji, privilegirani način nastanjivanja nacije“. U tom kontekstu samoreprezentacija hrvatske poslijeratne političke emigracije kao *državotvorne* označava uspostavljenju relaciju odnosa pripadanja i pripadajućeg spram tako konstruiranog

prostora doma – domovine (Nezavisne Države Hrvatske) na koju se vežu povijesna iskustva i iz kojih se konstruiraju zajednička sjećanja i mitovi o domovini. *Državotvornost* hrvatske političke emigracije ne predstavlja samo prisvajanje nacionalne volje (*hrvatska emigracija* [je op.a.] *prema tomu vjeran tumač težnja svoga naroda*) i *upravljačkog pripadanja* naciji kojima se legitimira pozicija upravljanja Drugim (tko pripada naciji i kako se pozicionira), ona predstavlja i izgubljenu „stvarnu“ poziciju upravljanja nacijom koja je izgubljena s domom – domovinom, Nezavisnom Državom Hrvatskom (već navedena trostruka dislokacija) i za kojom se također osjeća žudnja i nostalgija. No isti geografski prostor u emigrantskom diskursu paralelno se artikulira kao višestruk prostor, odnosno različiti društveni i politički prostori, različitih povijesti, kao *Nezavisna Država Hrvatska – domovina* i kao *Jugoslavija – „tamnica porobljenih naroda“*. Prvi kao mjesto sigurnosti, kao dom i mjesto pripadanja (domovina), a drugi kao mjesto terora, mjesto ne pripadanja (usp. Brah 1996: 180). Upravo ta dvostruka artikulacija istog geografskog prostora ukazuje na to kako su mjesta ili prostori podložni stvaranju, odnosno kako „ne samo da su procesi stvaranja mjesta uvijek osporavani i nestabilni nego se također i relacije između mjesta kontinuirano pomiču kao rezultat političkih i ekonomskih reorganizacija prostora u svjetskom sustavu“ (Gupta u Gupta i Ferguson 1999: 17). Konstrukcija binarne opozicije *NDH – Jugoslavija* koja označava isti geografski teritorij (dio teritorija) u kojoj *Jugoslavija* isključuje/onemogućava „dom i domovinu hrvatske nacije“ označene kao *Nezavisna Država Hrvatska* deteritorijalizira (iskorjenjuje, obezdomljuje) hrvatsku naciju (nacionalnu osobnost) u imaginariju političke emigracije, ali u nju upisuje moralnu komponentu putem *konstitutivnog nasilja* kao produkta nacionalističkog imaginiranja (Bowman 2005: 122).

Nacionalističko imaginiranje je diskurzivna struktura koja proizlazi iz osobite interpretacije nasilja s kojim se susreću osobe koje sebe vide, u svojim uvjetima, kao članove buduće nacije. Ono služi uglavnom, ako ne i isključivo, antagonizmima različitih osoba kao manifestacija nasilja zajedničkog neprijatelja koji, za razliku od svih njih, istovremeno čini sve njih 'istima'. (ibid.).

Bowman (ibid.) *konstitutivno nasilje* veže uz nacionalistički imaginarij kojim je nacija – država konstruirana kao „utopijsko mjesto“ dokidanja nasilja Drugoga nad nama, a time i Drugoga.

Upisivanje moralne komponente u naciju konstruiraju kao moralnu zajednicu (usp. Malikki 1996: 446) temeljem generacijske odgovornosti (prema prošlim i budućim generacijama) i konstruiranog nacionalnog poretka te hijerarhije čiju poziciju *tumača nacionalne volje* prisvaja politička emigracija, a čija je reteritorijalizacija, povratak domu i domovini (pripadanju, ukorjenjivanju) i povratak pripadajuće domovine (NDH), „moguća samo“ u uvjetima isključenja binarnog para opozicije (Jugoslavije), pa onda, dominantnim etničkim konceptom uspostavljanjem polja ekvivalencije u konstrukciji, i isključenja Drugog.

„Domovina“ označena kao NDH (geografski, društveni i vremenski prostor) kao točaka identifikacije postaje tako konstruktivni element (konstitutivna norma) uspostavljanja veze, odnosno mogućnosti ili nemogućnosti identifikacije s ostalim članovima društvenog polja u prostoru izmještanja i smještanja te šire u *prostoru dijaspore*⁴⁹ koja obuhvaća i geografski prostor „domovine“, s „onima koji su ostali“, a koji imaju uspostavljenu relaciju spram tog istog

⁴⁹ Može se reći i u transnacionalnom prostoru jer se komunikacija poslijeratne hrvatske političke emigracije razasute diljem svijeta uglavnom odvijala putem časopisa i publikacija koje su izdavali, vrlo često kritizirajući jedni druge, prisvajajući sebi i osporavajući jedni drugima pravo reprezentiranja *hrvatskog naroda i narodne težnje*, te u pokušajima okupljanja emigracije radi zajedničkog političkog djelovanja (kongresi emigracije, Sabori Hrvatskog narodnog vijeća). *Hrvatska misao* donosila je tako kratke, uglavnom, vjerske vijesti iz „zarobljene domovine“ te kratke vijesti o djelovanju emigracije i njenih različitih organizacija diljem svijeta. Iako se u tim publikacijama identitet vrlo često konstruirao istim narativima i konstitutivnim normama ne može se govoriti o homogenoj političkoj emigraciji jer su ovisno i o zemlji smještanja, odnosno društvenom prostoru koji je utjecao na njihove identitete izgrađivali, formulirali i preformulirali svoje političke agende te rekonstruirali konstitutivne norme hrvatskog nacionalnog identiteta. Te preformulacije, rekonstrukcije i hibridizacije uvjetovane su diskursima i mrežama moći unutar kojih su se pozicionirali u prostoru smještanja. Taj je transnacionalni prostor i odnosi mreže moći unutar njega (kulturne, ekonomske i političke hijerarhije) utjecao na njihove živote i iskustva, rekonfigurirao i hibridizirao njihove identitete u prostoru „između“ (Bhabha 1994), te se u tom prostoru s dominantnim etničkim konceptom konstruiraju mnogobrojni Drugi, ali poželjan Drugi (ekvivalencijom konstruiran kao „Zapad“) dok u esencijalističkoj konstrukciji identiteta Srbi i Jugoslaveni ostaju antagonistički Drugi koji ugrožavaju.

„Novi svezak godišnjaka [Journal od Croatian Studies, 1961] veoma je zanimljiv pokušaj sinteze između dviju oprečnih sila, koje vladaju među intelektualcima u emigraciji. Jedna je sila integracije s ovom sredinom u kojoj žive i rade, a druga je povezanost sa sredinom, iz koje su nikli. Kao što je to više puta iztaknuto, veći dio spisa na stranim jezicima pisan je za hrvatsku čitalačku publiku i samo je preveden na strani jezik, a da u svom duhu nije prilagođen stranoj publici. Time je zapravo svrha takvih izdanja potpuno promašena. Drugi pokušaji znaju ići tako daleko, da se gubi svrha same emigracije u želji, da se približi stranoj čitalačkoj publici. [...] „Godišnjak“ je informativne, a ne propagandističke prirode, i u tome se približuje obliku omiljenom kod anglosaksonskih naroda, u kojih se svaka, pa i najgrublja propaganda, oblači u velo informacija. Način prikazivanja je američko-njemački, t. j. težak, analitičan, opterećen često nepotrebnim citatima, umjeren u vlastitim zaključcima, pun analiza, a siromašan sintezama, dakle suprotan suvremenom evropskom načinu, koji je pod utjecajem francuskog duha preuzeo više sintetičan i intuitivan način pisanja političkih stvari, koje se onda čitaju na dušak i u kojima je temeljna ideja jasno izražena.

Ali taj prigovor nije upravljen ni piscima ni urednicima, koji su se savršeno prilagodili prosječnom političkom pisanju, koje uživa u citatima i brani donošenje zaključaka.[...]

Osim toga analitički način više odgovara hrvatskim intelektualcima, koji su se napajali na austrijskim izvorima, u kojima je njemački analitički duh došao do svog vrhunca.“ (Korsky 1963: 48-49)

geografskog prostora kao domovine (Jugoslavije), ali sa različitim povijesnim iskustvima, sjećanjima i mitovima o domovini i koji su u tom procesu antagonizacijom društvenog polja konstruirani kao Drugi (i lancem ekvivalencije s dominantnom etničkom diferencijacijom).

Jugoslavija i svaka druga slična solucija hrvatskog pitanja jest protuhrvatska i prema tome može biti u našem časopisu predmet kritike i napadaja i ništa više, dok razpravljanje o karakteru države NDH (kad se već ne bi i pravni stručnjaci ne-Hrvati priklanjali našem stanovištu, da je, naime, NDH imala sve attribute države), predstavljalo bi, najblaže rečeno, nepoštivanje uspomene palih hrvatskih junaka, koji su znali za što su svoje živote dali. (Sinovčić 1961a: 4).

[...] NDH se ne može napadati s bilo koje hrvatske strane, jer to predstavlja zločin protiv hrvatskog naroda i izdaju, jer služi hrvatskim neprijateljima, kojima je jedini cilj moralno uništiti pojam hrvatske države, a svaku novu Hrvatsku Državu onemogućiti. [...] Nu bitno je: Ideja NDH i njezina uzpostava absolutno su pozitivne. [...] sama NDH kao država i brana protiv velikosrpskog nadiranja. [...] NDH je jedna pozitivna karika u poviestnom lancu hrvatske državotvorne borbe. NDH je bila oživotvorenje hrvatskih poviestnih ideala. NDH je ideal i poriv za njezino uzkrnuće. (Butković 1954: 16)

Hrvatska bez Bosne i Hercegovine je nemoguća, politički i ekonomski torzo (ibid.: 22)

Smrt Jugoslaviji – Nezavisnost Hrvatskoj! [...] Cilj našega rada bio je uvijek: rušenje Jugoslavije i obnova slobodne i granicama točno omeđene Države Hrvatske u kojoj će hrvatski narod sam birati svoje državne upravljače i sam krojiti svoju sudbinu. (Sinovčić 1961a: 2)

Formiranje identiteta u kontekstu povijesnog niza (*Kraljevina Jugoslavija – Nezavisna Država Hrvatska – Jugoslavija* s dominantnom etničkom diferencijacijom *Hrvati – Srbi* konstruirana oko koje se zbivaju promjene hegemonijskih pozicija antagonističkih odnosa identiteta (odnos represivan i pod represijom) u odnosu na mjesto pripadanja. Uspostavljanjem razlike isključuju se svi članovi koji ne prihvaćaju *Nezavisnu Državu Hrvatsku* kao konstitutivnu normu identiteta i uspostavljanjem lanca ekvivalencije označavaju se kao *Jugoslaveni, Srbi, komunisti* kao Drugi

„koji kradu naš užitak“ (Žižek 1993: 203). Uspostavljena konstruktivna norma identiteta zauzima hegemonijsku (dominantnu) poziciju i etnicizira te zamagljuje sve drugosti (antagonizme) konstruirane diferencijalnim osima i dominirane (rodne, klasne, generacijske) unutar društvenoga polja.

No, ona gorčina, koja je pratila i prati Poglavnika na njegovoj ovozemljaskoj putanji, urodila je slašću za cijeli hrvatski narod kada je u njegovo ime i po njegovu nalogu godine 1941. bila proglašena Nezavisna Država Hrvatska, ostvareni san prošlih i zalog budućih generacija. I kao što je „Lijepa plavojka“ bila vatra koja je davala snage borcima protiv Kraljevine Jugoslavije, tako će „Lijepa plavka“ biti luč, koja će osvijetljivati putove borbenih snaga hrvatskog naroda u probijanju zidova crvene tamnice i ponovnog izlaska na slobodu. (Sinovčić 1955: 20)

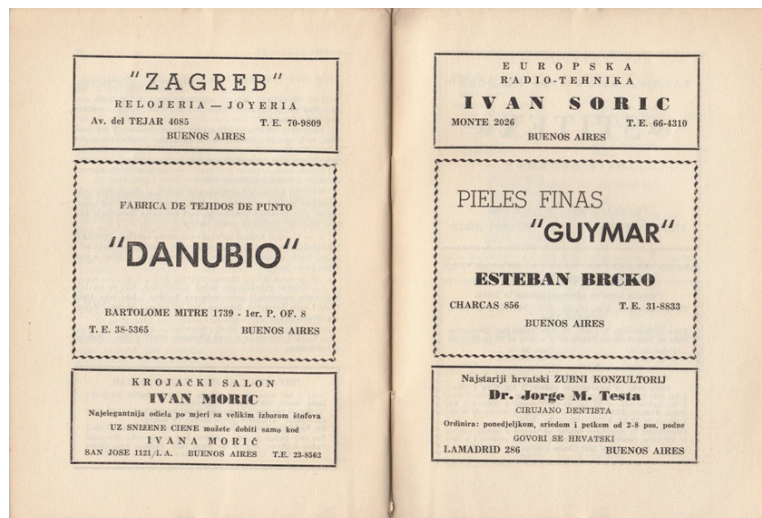
[...] iseljena Hrvatska nije ipak polučila onaj uspjeh i cilj, koji su od nje s potpunim pravom očekivali i očekuju njezini pripadnici, a posebno zarobljena domovina. (Dumandžić 1963: 39)

[...] da je hrvatska emigracija prema tomu vjeran tumač težnja svoga naroda, koji pod pritiskom tuđinskog nasilja ne može dati vidnog izražaja svojim nacionalno-političkim osjećajima i stremljenjima. (ibid.: 41)

Konstrukcija identiteta hrvatske političke emigracije uglavnom isključuje polje interakcije prostora njihovog (novog) smještanja (Argentine) pa se tako iz reprezentacije isključuju nova iskustva i pozicioniranja koja utječu na proces identifikacije unutar novog društvenog polja. Sagledano u kontekstu dijaspore novi je prostor smještanja (geografski, društveni i vremenski), može se reći, isključen, marginaliziran iz reprezentacije doma u *Hrvatskoj misli*, naznačen tek u tragovima i fragmentima kojima se ocrtava kontura lokacije (smještanja), odnosno multilokalnost njihovog novog svakodnevnog iskustva i života te hibridizacija i heterogenost identiteta kao i zauzimanje različitih identitetskih pozicija⁵⁰. Tako se na koricama *Hrvatske misli* 1966. našao tekst argentinske himne na hrvatskom (slika 5.), a oglasni prostor ispunjen je oglasima za različite usluge

⁵⁰ Promjenjivost, heterogenost i hibridizacija te utjecaji prostora izmještanja i smještanja, njihovi suodnosi kao i kompleksnost procesa identifikacije najbolje se ocrtavaju kratkom uvodnom crticom u Pilselovom (2013: 11) *Argentinskom romanu*: „Drago, dokad ćeš radnim danom glumiti argentinskog borca protiv diktature i biti aktivist za ljudska prava, a vikendom se ponašati kao hrvatski fašist?“

na španjolskom i hrvatskom jeziku (slika 4.) što ipak ukazuje na neke aspekte njihovog svakodnevnog života i hibridizacije o kojoj govori Brah.

Slika 4. Oglasi na hrvatskom i španjolskom za različite usluge u časopisu *Hrvatska misao*

Slika 5. Argentinska himna na hrvatskom jeziku na korici 36. sveska (1966) časopisa *Hrvatska misao*

2.3.5 Narativi žrtve (viktimološki narativi) – konstrukcija točke traume u *Hrvatskoj misli*

Identifikacija kao proces, kako sam već navela, koji uključuje odnos prema Drugome, odnosno označavanje razlike spram Drugoga kroz procese artikulacije i isključivanja, usmjerena je na fiksiranje značenja, odnosno identiteta. Djelomično fiksiranje značenja, a samim tim i djelomično i privremeno fiksiranje („privremene točke spajanja“) identiteta odvija se unutar diskurzivnih praksi putem diskursa i narativa koji pokušavaju dominirati diskurzivnim poljem i stvoriti centar. U kontekstu „označavanja zajednice“, različite „privremene točke spajanja“ nalaze se u društvenom polju u kojem dolaze u različite odnose slaganja (ekvivalencije) ili konflikta (razlike) pokušavajući (stalan proces) prisvojiti ili održati hegemonijsku poziciju, kako je već rečeno. S obzirom da su točke spajanja privremene, odnosi slaganja i konflikta unutar društvenog polja variraju stvarajući nestabilne sustave, pa društvo nikada ne dostiže stanje potpune ekvivalencije ili potpune diferencijacije. Svi članovi određenog društvenog polja koji se nalaze (prepoznaju se) pod opresijom istog antagonizma (antagonizma koji je u ovom slučaju doveo do točke traume) prepoznaju se naknadno u njenoj diskurzivnoj konstrukciji (Bowman 1994a: 145). Jedna od točaka fiksiranja svakako je i točka kolektivne traume koja se također artikulira u korelaciji viktimološkog narativa s dominantnim narativima doma i domovine i dominantnim konceptom etničnosti. Traumatska točka u slučaju poslijeratne hrvatske emigracije, nesumnjivo je konstruirana kroz slom NDH, gubitak rata i predaju, uspostavu Jugoslavije na čelu s Komunističkom partijom, poslijeratnim stradanjima onih koji su se predali te izbjeglištvom i nemogućnošću povratka onih koji su uspjeli pobjeći (iskorijenjenost i obezdomljenost). Taj cijeli niz različitih traumatskih točaka započinje „stvarno“ i simbolički na Bleiburškom polju u svibnju 1945. predajom vojnih snaga NDH Jugoslavenskoj armiji te se cijeli niz simbolički označava kao *Bleiburg* – „hrvatska tragedija“. Analizu medijske reprezentacije *Bleiburga* kao točke traume u *Hrvatskoj misli* sagledavam ponovo u kontekstu jednodimenzionalnog institucionalnog diskursa i performativnosti (proizvođenja i izvođenja) identiteta odnosno citatnosti konstitutivne norme te njenog opredmećivanja kroz kulturne (komemorativne) prakse. Ta dva oblika, odnosno načina reprezentacije ili konstrukcije točke traume ukazuju na intertekstualnost, odnosno kako na razini

žanra djeluje intertekstualnost i interdiskurzivnost. Istovremeno te dvije reprezentacije treba sagledavati i u kontekstu odnosa individualnih i kolektivnih sjećanja i njihovog kompleksnog suodnosa. Naslanjajući se na Ruth Wodak (2008), kojoj je posebno zanimljiva analiza te razine konteksta, odnosno intertekstualnosti i interdiskurzivnosti koja razdvaja pojmove diskursa, teksta i žanra, analizu sam ovdje usmjererila na kruženje značenja na razini interetekstualnosti i interdiskurzivnosti (vidi Mills 2009, Torfing 2005, Howarth, 2005, Rose 2016a). Tekst⁵¹ je tako sagledan kao specifična realizacija diskursa koja pripada žanru, a žanr predstavlja način upotrebe jezika,⁵² konvencionalan i unaprijed određen, u skladu s određenim tipom društvene aktivnosti (makrorazina). Howarth (2005: 341) ističe kako je analiza teksta (unutar teorije diskursa) uvijek vezana s analizom mehanizama koji proizvode, učvršćuju i osporavaju značenja unutar teksta. Takav pristup predstavlja „pomak od inherentnih tekstualnih karakteristika, preko funkcionalnijeg pristupa, do, na kraju, pristupa usredotočenog na društvene prakse, konvencije, pravila i norme koje upravljaju određenim grupama govornika i slušača (gledatelja/slušatelja)“ (Wodak 2008: 17). Analiza intertekstualnosti i interdiskurzivnosti omogućava uočavanje transformacija i promjena u konstrukciji i kruženju (značenja) *Bleiburga* kao točke sjećanja/povijesti (istine i znanja) tijekom vremena. No istovremeno ukazuje i na koji način djeluje citatnost kao ponavljanje (izvođenje i proizvođenje) ustanovljene interpretacije neke konstitutivne norme.

Povijesni kontekst konstrukcije *Bleiburga* kao traumatske točke odnosi se na događanja po završetku Drugog svjetskog rata. Njemačka je potpisala kapitulaciju 8. svibnja 1945. što se odnosilo te primjenjivalo i na one koji su bili pod njenom dominacijom, odnosno na kolaboracionističke vlasti i zemlje kojima je pripadala i Nezavisna Država Hrvatska. Prema sporazumu Saveznika kolaboracionističke snage trebaju se predati onima s kojima su direktno ratovala, što znači da se vojska NDH trebala predati jugoslavenskoj vojsci odnosno partizanskim jedinicama, no zbog straha od odmazde i jake ustaške propagande kreće povlačenje vojske⁵³ i civila prema Austriji ne bi li se predali Britancima. Probijajući se prema Austriji ustaške jedinice dolaze u oružane sukobe s partizanskim jedinicama i nakon 9. svibnja, odnosno nakon službenog završetka

⁵¹ Tekst kao realizacija diskursa ima karakteristike unutarnje kohezije i koherencije. Prema Van Dijkju tekst stvara smisao samo povezanošću s ostalim tekstovima i znanjem, a ta povezanost se ogleda u: intertekstualnosti, intencionalnosti, prihvatljivosti, informativnosti i situacionalnosti. (Wodak 2008: 7-9)

⁵² Primjer žanra jest ono što mi nazivamo npr. pravnim jezikom ili jezikom administracije.

⁵³ U izbjegličkoj koloni ne nalaze se samo ustaše i domobrani kao pripadnici vojske NDH već i dio četnika (i srpskih i crnogorskih) te slovenskih kolaboracionista. (Goldstein 2013: 339).

rata i predaje. Sukobi traju do 15. svibnja, kada se konačno ustaške jedinice probijaju na Bleiburško polje u Austriji u nadi da će Britanci prihvatiti njihovu predaju, ali saveznička britanska vojska ne prihvaća pregovore o predaji ni predaju vojske NDH koja je tako bila prisiljena predati se partizanima s kratkim rokom od sat i dvadeset minuta (Goldstein 2013: 341). Ustaško je vodstvo bilo uvjereno da će predajom Britancima s njima sklopiti savez i nastaviti borbu protiv partizana, odnosno protiv komunističkih vlasti. Takva se propaganda širila i izbjegličkom kolonom, pa je ultimativna predaja Jugoslavenskoj armiji utoliko bila veći šok i razočarenje.

Dio izbjeglica uspio je pobjeći s Bleiburškog polja, ali je velika većina vraćena u Jugoslaviju gdje je odmah u Sloveniji (kod Maribora i Celja) vršeno razdvajanje civila, običnih vojnika prema duljini služenja u vojsci i godinama (bilo ustaša bilo domobrana), te nižih i viših časnika što je određivalo i njihovu sudbinu. Civili su uglavnom pušteni kućama. Viši i niži časnici te vojnici s dužim stažem, posebno ustaški, pogubljeni su odmah grupnim likvidacijama, a preostali dio kolaboracionističkih vojski krenuo je u kolonama kroz Jugoslaviju sve do Makedonije. Putem su neki upućivani u logore (najčešće na prisilni rad), dio je ubijen, dio ljudi je umro zbog teških uvjeta (gladi i žeđi), a neke su s vremenom puštali kućama (uglavnom domobrane). Jedinice koje su pratile kolone imale su naredbe o strogom postupku i nadzoru zarobljenika (ibid.: 343). Prva masovna smaknuća koja su izvršena uglavnom u Sloveniji u emigrantskom narativu poznata su pod nazivom *Bleiburg*, odnosno „bleiburška (hrvatska) tragedija“, a sprovedene kolone dobivaju naziv „Križni put“. Ta poslijeratna događanja isključena su iz zajedničkih sjećanja i povijesti Jugoslavije te u javnom prostoru postaju pravi tabu⁵⁴.

⁵⁴ Prve publikacije u kojima se spominju zarobljeničke kolone i pogubljenja zarobljenih viših časnika vojske NDH pojavljuju se '60-tih godina. Točnije, u Zagrebu 1963. izlazi knjiga Milana Baste (jugoslavenski pregovarač pri predaji na Bleiburškom polju) *Rat poslije rata: Paveličevi generali se predaju*, a 1976. izlazi knjiga istog autora *Rat je završen sedam dana kasnije*, koja je zapravo proširena prva publikacija, a koja svoje 5. izdanje doživljava 1986. U knjizi *Rat je završen sedam dana kasnije* Basta detaljno opisuje predaju vojske NDH na Bleiburškom polju, te formiranje kolone izbjeglica koje se usmjeravaju prema granici Jugoslavije („mračna kolona poraženih – zločin u službi fašizma“) te predaje i uhićenja časničkog kadra, nabrajajući poimence neke od njih zajedno s presudama (osude na smrt vješanjem ili strijeljanjem te dugotrajne zatvorske kazne), kontekstualizirajući sve kroz detaljan prikaz ustaških zločina, kao i ne polaganja oružja pri kapitulaciji Njemačke i borbama ustaških jedinica za proboj prema Austriji i bijegu s teritorija Jugoslavije. Tekst je nabijen proizvodnjom emocija boli i patnje, te ljubavi i mržnje, homogeno i stereotipno prikazujući neprijatelja (ustaše i manje četnike) kao „koljače“, „istrebljivače naroda“, „one koji su počinili monstruozne zločine“ „pred kojima blijede slike iz Danteovog Pakla“, ljudi „skloni svakoj vrsti zločina i genocida“, „ljudi kojima su društvena neodgovornost i zločin bili sastavni dio prirode“, „razni probisvjeti, neradnici, hohštapleri, pljačkaši, siledije, džepari, nezreli i nezadovoljni ljudi, slabi i kukavice, inferiorne i zaostale osobe, jednom riječju deklasirani i društveno otuđeni ljudi“, „ljudi bez ikakvih moralnih i ljudskih vrijednosti, kojima zločin leži u prirodi“, a kod kojih je „zločin dobijao čudovišne razmjere, ne samo po masovnosti nego po metodama mučenja i uništavanja“,

U kolektivnom pamćenju mentalne slike postaju ikone, a priče postaju mitovi čije je najvažnije svojstvo njihova uvjerljivost i afektivna djelotvornost. Takvi mitovi u velikoj mjeri odvajaju historijsko iskustvo od konkretnih uvjeta njegovog nastanka i preoblikuju ga u izvanvremenske pripovijesti koje se prenose iz generacije u generaciju. Koliko će dugo one biti prenošene, zavisi od toga postoji li za njima potreba, to jest odgovaraju li one željenoj slici koju grupa ima o sebi, kao i o ciljevima te grupe. (Asman 2011: 43-44)

Povezujući intertekstualno i interdiskurzivno individualna sjećanja „svjedoka“ i kolektivno pamćenje *Bleiburg* se u imaginariju hrvatske političke emigracije viktimološkim narativom konstruira kao mit s velikim afektivnim potencijalom koji omogućava njegovo stalno (re)kreiranje, horizontalno i vertikalno transferiranje i ritualiziranje.

Hrvatske političke izbjeglice predstavljale bi danas mnogo veći broj i značenje, da nisu nekoji zapadni saveznici, a posebno Velika Britanija, u prvim godinama iza rata, iz okupiranih evropskih zemalja, a mimo i protiv svih međunarodnih propisa i običaja, njihov veliki dio, uključivši skoro cijelu vojsku – tu srčiku hrvatske omladine – s velikim brojem inteligencije, izručili na milost i nemilost srbokomunističkoj Jugoslaviji. Ova je, izpunjena mržnjom i osvetom prema svemu što podsjeća na ljubav i borbenost za hrvatsku slobodu i državnu samostalnost, sve ove borce i rodoljube likvidirala na način svojstven tomu balkanskom sloju. (Dumandžić 1963: 38)

a koji je ponajviše vršen na „nevinom narodu“, „starcima, ženama i djeci“. Takva proizvodnja „neprijatelja“ s uvođenjem moralne komponente upisuje putem emocija u neprijatelja *zlo* kao njegovu esenciju, o čemu je već bilo riječi, i na taj način opravdava svaku mržnju prema njemu, a time ujedno i moguće postupke „odstranjivanja“ neprijatelja. U tom kontekstu posebno se ističe moment u kojemu Basta opisuje kolonu bosih, gladnih i jadnih ljudi gotovo suosjećajući s njima, zauzimajući na taj način moralnu poziciju i upisujući u sebe (i sebi slične) Dobro, ali prisjetivši se svih zločina, on ipak ustvrđuje da se pred njim nalazi Zlo. Takav način upisivanja Zla u neprijatelja i Dobra u sebe, što ujedno ocrta i jasnu granicu nas i Drugih, Mouffe (2005: 58) naziva moralizmom. Takva konstrukcija neprijatelja kao Zla otvara put opravdavanja uništavanja istog. Navodeći samo presude zarobljenim časnicima i sprovođenje kolone zarobljenika u Sloveniju, Basta više ne spominje kolone, niti što se s tim ljudima dalje dogodilo. No u njegovoj publikaciji može se vidjeti kao je emigrantski diskurs ipak ulazio u javni prostor. Citirajući dijelove *Hrvatske revije* (npr. Crljenov opis predaje vojske na Bleiburškom polju) s kojima polemizira, iako prikazujući ih u negativnom kontekstu, on zapravo u javnom prostoru otvara mogućnost pojave emigrantskog diskursa, odnosno, možemo reći, pojave emigrantskih sjećanja u diskurzivnoj spirali višesmjernog sjećanja kao kompetitivnog sjećanja.

Viktimološkim narativom konstruira se subjektna pozicija žrtve – „nas“ (*hrvatske političke izbjeglice, vojska, omladina, inteligencija, borci, rodoljubi*). Korelacijom s narativima doma i domovine kojima je konstruirana subjektna pozicija *državotvornih* kao žrtve i Drugih kao onih koji nas ugrožavaju (*zapadni saveznici, Velika Britanija, srbokomunistička Jugoslavija, balkanski sloj*), isključivši potpuno historijski kontekst, viktimološki narativ koristi uspostavljene esencijalizirane konstitutivne norme i korelacije s navedenim narativima kojima se konstruira subjektna pozicija žrtve nacionalnog kolektivnog subjekta za postizanje uvjerljivosti i afektivne djelotvornosti. Takva konstrukcija omogućava transfer subjektne pozicije „žrtve“ od individualnog subjekta na kolektivni nacionalni subjekt i sublimirani objekt doma – domovine – države, odnosno NDH.

Bleiburg – hrvatska tragedija [...] Bleiburško Polje pokopalo je jednu čitavu hrvatsku generaciju u XX. stoljeću [...] Misao vodilja bila je borba za obstanak, narodnu nezavisnost i državnu samostalnost ... protiv velikosrpske penetracije [...] ne smije se nikada zaboraviti da su na Bleiburškom Polju pokopani [...] hrvatski borci [...] Bleiburško Polje mora biti sveta uspomena na hrvatske borce [...] Kad se povratimo u oslobođenu Hrvatsku, onda nam Bleiburg mora postati dan narodne žalosti [...] U crkvama i školama morat će se hrvatskom narodu propoviedati o veličini tih žrtava, a kukavičluku neprijatelja [...] Veličina jednog naroda ne sastoji se samo u slavljenju pobjeda, nego i u dostojnom žaljenju poraza [...] Buduće hrvatske generacije morat će se prije svega čuvati jednog novog Bleiburg [...] jedan novi Bleiburg mogao [bi op.a.] značiti smrt hrvatskom narodu. (Butković 1954: 6)

Reprezentacija točke traume sadrži rodnu diferencijaciju (*vojska, omladina, inteligencija, borci, rodoljubi*) koja isključuje ženu kao djelatnog aktera povijesnih događaja te „potvrđuje“ njeno smještanje unutar područja privatnog, odnosno obitelji pozicionirajući ju u relaciji *žena – supruga – majka – Hrvatica* koja je regulirana konstitutivnom normom heteroseksualnosti, a podržava i obitelj kao konstitutivnu normu nacije. No žena kao subjektna pozicija koja je konstruirana kao nositeljica i prenositeljica (biološkog i simboličkog potencijala) nacije viktimološkim narativom također se konstruira kao žrtva upravo iz svoje pozicije supruge i majke. Žena žrtvom postaje „oduzimanjem“ tih uloga, odnosno nasilje izvršeno na tijelu muškarca upisuje se ili transferira u žensko tijelo prvenstveno kroz ulogu majke, odnosno „oduzimajući“ joj nasilno

tu ulogu i koristeći afektivni potencijal tog „oduzimanja“. Tako prema opisu na mrežnim stranicama *Bleiburškog počasnog voda* na spomeniku grobnice na groblju u Unter-Loibachu (slika 6.)

[...] dominira, u njegovoj sredini, lik žalosne hrvatske majke. S lijeve strane uklesan je uskrsli Krist, a s desne polumjesec sa zvijezdom. I nadgrobna ploča je također znakovita, jer je podijeljena na tri dijela predstavljajući tako devet hrvatskih pokrajina. Mramor na središnjem dijelu je crn s brončanim lovorovim vijencem, simbolom slave, a zelena mramorna ploča s desne strane predstavlja Bleiburško polje. Spomenik je svečano otkriven prilikom komemoracije za Majčin dan u svibnju 1977., a blagoslovio ga je vlč. Vilim Cecelja. („Osnivanje...“)

Korelacija s religijskim diskursom povezuje patnju *hrvatske majke* s patnjom Majke Božje uzrokovanom također gubitkom sina. Tim transferom ne upisuje se samo moralna komponenta nevinosti i Dobra u *hrvatsku majku* već se i Dobro, kao i žrtva, upisane u Isusa kao sina Majke Božje, upisuje u sina, kao nevinu žrtvu, hrvatske majke. Nevina žrtva *sina hrvatske majke* i patnja *hrvatske majke* putem konstruirane subjektne pozicije žene kao nositeljice i prenositeljice biološkog i simboličkog (zajedničkog sjećanja, povijesti, tradicije, kulture) transferira se na kolektivni subjekt naciju kao jedinstveni entitet – nacija koja je žrtva i nacija koja pati, čime *nacija* postaje i subjekt i objekt emocija patnje i boli.

Slika 6. Nadgrobni spomenik na groblju u Unter-Loibachu⁵⁵

Diferencijacija etničkog koncepta, odnosno etničnost kao konstitutivna norma, koja lancem ekvivalencije (*Srbi = Jugoslaveni*) konstruira Drugog koji ugrožava, a koji se hladnoratovskim diskursom i lancem ekvivalencije uspostavlja i kao *komunist* „neprijatelj“ (*Srbi = Jugoslaveni = komunisti...*) pomičući pri tome kontekst, odnosno isključivši povijesni kontekst Drugog svjetskog rata, uspostave i karaktera NDH te ustaških zločina i antagonizam fašističkog i antifašističkog diskursa, transferira „izvor i uzrok povrede i patnje“ u hladnoratovski diskurs i kontekst, odnosno hladnoratovski kontekst i diskurs se transferiraju kroz vrijeme te svojom protežnošću zahvaćaju prošlost, sadašnjost i budućnost povezujući ga s *konstitutivnim nasiljem*. Može se reći da konstitutivno nasilje hrvatskog nacionalističkog imaginiranja povezuje različite točke povijesti lancem ekvivalencije čineći citatni lanac konstitutivnog nasilja te time pojačava njegov učinak. Tako se povezuje represija Kraljevine Jugoslavije (koja se poistovjećuje sa Srbijom i velikosrpskom idejom) kao konstitutivno nasilje kojemu je zaštita NDH, te represivni režim

⁵⁵ Fotografija spomenika preuzeta je sa stranice „Osnivanje Počasnog bleiburškog voda“. *Bleiburg*. Pristupljeno 16.12.2017. <https://bleiburg.jimdo.com/po%C4%8Dasni-bleibur%C5%A1ki-vod/po%C4%8Dasni-bleibur%C5%A1ki-vod-osnutak-i-djelovanje/>

Komunističke partije Jugoslavije.⁵⁶ Povezivanje s hladnoratovskim diskursom ukazuje na prisvajanje i imaginativno transformiranje globalnih drama, transnacionalnih političkih, ekonomskih i kulturnih formi solidarnosti na koje ukazuje Werbner (1998: 11-18), u moralne kategorije.⁵⁷ Hladnoratovski strah „Zapada“ od komunizma i diskurzivni pomak od antifašističkog diskursa u hladnoratovski postaje okvir isključivanja i pomicanja konteksta u kojemu se konstruira identitet hrvatske političke emigracije, odnosno konstruiranja subjektne pozicije žrtve (hrvatske nacije – žrtve).

Narativom žrtve i patnje, koji je karakterističan za religijski diskurs (kršćanstvo/katoličanstvo), kao i esencijalnim povezivanjem etniciteta s religijom te upisivanjem teološkog karaktera u etnicitet (*kršćanska duša Hrvata*) i isključivanjem povijesnog konteksta, konstruira se ne samo subjektna pozicija žrtve, već pozicija „nevine žrtve“. Transfer oznake „nevine žrtve“ uspostavljenim esencijalnim i naturaliziranim odnosom između etničnosti, nacije i doma – domovine – države tako prelazi i na NDH procesom „pražnjenja“ označitelja *NDH* od sadržaja i izmještanjem iz konteksta mijenjajući mu značenje.

Narativizacija točke traume vezana je i uz tekstualno proizvođenje i izvođenje komemorativne prakse koja svoje opredmećivanje ima u ritualima (proslava 10. travnja – proglašenje NDH i 15. svibnja spomen na „bleiburšku tragediju“, te slavljenje poglavnikovog imendana⁵⁸) pa su komemorativne i ritualne prakse u interdiskurzivnom i itertekstualnom suodnosu u kojemu se međusobno podržavaju i ojačavaju. Kruženje viktimološkog narativa i konstruiranje politike žrtve razvidno je i na samoj spomen ploči na Bleiburškom polju. Stvaranje komemoracije, rituala vezanog uz Bleiburg i njegovo simboličko značenje, odnosno simboličkog čina sjećanja na traumatsku točku i njena institucionalizacija kojom se konstruira točka sjećanja kolektivnog

⁵⁶ SFRJ se također poistovjećuje upravo putem konstitutivnog nasilja s velikosrpskom idejom i u nacionalističkom imaginiranju čini konstitutivno nasilje kojemu je zaštita Republika Hrvatska, a konstitutivno nasilje Jugoslavije čine pak nacionalistička međusobna nasilja pojedinih naroda koji ju sačinjavaju (vidi Bowman 1994b, 1994c, 2003 i 2005).

⁵⁷ Dobar prikaz postupaka „prisvajanja globalnih drama“ i njihove lokalne manifestacije daje Molnar (2018) u analizi pozicioniranja hrvatske političke emigracije u poslijeratnoj Njemačkoj. Solidarnost koju je njemačka javnost osjećala prema hrvatskoj političkoj emigraciji temeljenoj na samoreprezentaciji sebe kao žrtve dodatno je pojačana hladnoratovskim diskursom i strahom od komunizma. No promjene pozicioniranja Jugoslavije u geopolitičkom okružju kao i političke promjene unutar Njemačke te terorističke akcije koje je poduzimala hrvatska politička emigracija, promijenili su njenu poziciju unutar njemačkog društva.

⁵⁸ Antunovo (poglavnikov imendan) u NDH je bio državni praznik, a Krašić (2018: 81) navodi kako „se tri osobe iz hrvatske povijesti s imenom Ante – Starčevića, Radića i Pavelića, prikazivalo kao referentne točke borbe za hrvatsku državnost“.

subjekta započinje '50-tih godina osnivanjem udruge *Počasnog bleiburškog voda*, a uz pomoć včl. Vilima Cecelje otkupljen je i dio zemlje Bleiburškog polja 1965. godine („Osnivanje...“). Formalizacija i ritualizacija izvođenja⁵⁹, te ujedno i proizvođenje identiteta kroz kulturne i druge prakse uvijek je otjelovljeno. Fortier (2000:150) naglašava da se: „ritual također sastoji od skupa ponašanja, kroz uloge u stiliziranom i formaliziranom uzorku, koji simultano proizvode zajedničko razumijevanje kontinuiteta [...] i konstruiraju određenu vrstu subjekta koji ne može biti odvojen iz kolektivnog projekta“. Bleiburg kao fizičko mjesto postao je ritualni prostor komemoracije – sveto mjesto proizvođenja i izvođenja sjećanja (povijesti) na konstitutivno nasilje i sjećanja na gubitke. Morrissey (2014: 73) ističe kako je „sjećanje na gubitak ključan element nacionalnog identiteta“, a vezivanje tog gubitka uz fizičko mjesto pretvara to mjesto u sveto mjesto koje postaje čvorišna točka izvođenja i proizvođenja nacionalnog identiteta i stvaranja osjećaja zajedništva. Kada se govori o ritualnom prostoru kao svetom mjestu treba imati na umu da se:

[...] tumačenje i preuveličavanje povijesti u vidu spomenika, monumenata i svetih mjesta ne može reducirati samo na krivotvorenje povijesnih činjenica, jer je i ono samo povijesna činjenica. Ono nije tek 'mit' u ideološkokritičkom smislu, nego je, puno općenitije, kulturna konstrukcija koja snažno djeluje na sadašnjost i budućnost. (Asman 2011: 44-5)

Sjećanja na gubitke u tom performativnom aktu rituala (komemoracije) postaju dio kolektivnog sjećanja pa time i dio kolektivnog identiteta (usp. Fortier 2000: 6), stalno proizvodeći i izvođeci subjektu poziciju žrtve u kojoj su spojene sve točke gubitaka kao i subjektu poziciju Drugog („neprijatelja koji ugrožava“) istovremeno strukturirajući fantazmu o konstitutivnom nasilju kao produktu nacionalističkog imaginiranja. Ujedno, uspostavljanjem ritualnog prostora te samog rituala (komemoracije) kao ponavljajuće, citatne prakse uspostavlja se reprezentacijska norma traumatske točke kolektivnog sjećanja i povijesti te putem nje uspostavlja se relacije između prošlosti i sadašnjosti (uvjeta bivanja) zajednice (usp. Rothberg 2009: 2). Pierre Nora (2006: 36-37) naglašava da „čak i minuta šutnje, koja se čini ekstremnim primjerom simboličkog čina,

⁵⁹ Posebnu važnost u formalizaciji i ritualnom izvođenju kolektivnog pripadanja imaju razne komemoracije i priredbe. U časopisu *Hrvatska misao* (a odnose se na hrvatsku političku emigraciju u Argentini) tako se navode „hrvatske priredbe, kao: 10. travnja, Dan Kardinala Stepinca (trebalo bi ga svugdje uvesti), Dan Hrvatske Majke i „Jadranski“ koncerti...“ (Kelava 1954c: 32).

istovremeno predstavlja materijalni rez u vremenu i periodički služi kao koncentrirani poziv na sjećanje.“

Komemoracije su se u početku održavale na groblju u Unter-Loibachu⁶⁰ na blagdan Svih svetih, a kasnije (od 1965.) svake druge nedjelje u svibnju pod izgovorom obilježavanja Majčinog dana („Osnivanje...“). Pristup Bleiburškom polju u početku je bio ograničen, a svake godine se povećavao broj pristiglih na komemoraciju. Misa u mjesnoj crkvi (prvu je održao včl. Vilim Cecelja) te procesija do Bleiburškog polja održavala se redovno od 1953.

Prigodom svake komemorativne Svete mise u Bleiburgu včl. Vilim Cecelja isticao je u propovijedi nacionalnu važnost Bleiburške tragedije: 'Mnogi nas pitaju: zašto uopće dolazite i hodočastite na Bleiburško polje? Čudnog li pitanja! Ovo zvuči kao da smo mi krivi za nevino prolivenu krv na ovome polju. Neka si ovo pitanje postave oni koji su skrivili tragediju Bleiburga. Mi znamo samo jedno da je naša sveta dužnost: ponovno i ponovno odavati počast žrtvama koje su oni masakrirali i pokoljenjima istinski predati ovaj čin najgroznije osvete koja se dogodila među razoružanom hrvatskom vojskom i nevinim civilnim pučanstvom.' („Osnivanje...“)

Spomenik na groblju podignut je 1976. godine, a na Bleiburškom polju 1987. Tekst spomenika mijenjan je tri puta. Navodno austrijske vlasti nisu dozvolile da na spomeniku piše pobijenoj hrvatskoj vojsci te se uz posredovanje včl. Vilima Cecelje prihvatilo kompromisno rješenje. Tako je prva verzija teksta glasila: „*U čast i slavu poginuloj hrvatskoj vojsci, svibanj 1945.*“ (tekst je pisan dvojezično, na hrvatskom i njemačkom jeziku, ali na njemačkom ne piše vojsci već poginulim Hrvatima). Druga verzija teksta glasila je: „*U spomen na nedužne žrtve bleiburške tragedije Mai 1945*“ (2005.), treća je verzija glasila: „*U spomen na hrvatske žrtve bleiburške tragedije, svibanj 1945*“ (2006.), a naposljetku je vraćena prva verzija teksta nakon prijepora u samom *Počasnom bleiburškom vodu*. Isto tako je „na prijedlog vodstva državne Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Hrvatski sabor [...] 1995. godine osnovao Odbor za obilježavanje 50. obljetnice Bleiburških žrtava i Križnog puta te proglasio datum 15. svibnja kao državni blagdan Bleiburških žrtava i žrtava Križnog puta“ (ibid.). Upravo se u promjenama teksta na spomeniku vidi kako se identifikacijska oznaka transferira i transformira u vremenu

⁶⁰ Do izgradnje spomenika na groblju pripadnici *Počasnog bleiburškog voda* donosili su križeve s kacigama.

(*hrvatska vojska – nedužne žrtve – hrvatske žrtve – hrvatska vojska*) te kako određene identifikacijske točke zauzimaju hegemonijsku poziciju (NDH kao dom – domovina i vojska kao njen reprezentant) u emigrantskome narativu, ali otkrivaju i hegemonijsku borbu u području revizije i prisvajanja kolektivnog sjećanja unutar *spirale diskursa sjećanja* (Rothberg 2009: 11) te (re)konstrukcije identiteta čak i nakon institucionalizacije memorijalizacije i interpretacije točke traume. Michael Rothberg (2006 i 2009), isključujući pretpostavljanje jasnih memorijskih pa onda i identitetskih granica, uvodi *model višesmjernog sjećanja* naglašavajući kompleksnost (preklapanje, presijecanje, međudjelovanje) *spirale diskursa sjećanja* (Rothberg 2009: 11) kojom se artikulira simbolička reprezentacija (stvaranje značenja) prošlosti otvarajući njen kontingentni interakcijski potencijal⁶¹ s jedne strane za kompetitivna sjećanja (isključivanje) i antagonizaciju društvenog polja, ali s druge strane ostavljajući prostor za područje prepoznavanja, razumijevanja i solidarnosti (uključivanje) te artikulaciju „zajedničkih sjećanja i identiteta“ povezujući tako individualno i kolektivno te različite prostore, vremenā i kulture.

Bleiburška tragedija ili *hrvatska tragedija* tako postaje povlaštena točka „sašivanja“ ili prošivni bod procesa identifikacije hrvatske poslijeratne političke emigracije, a objektivizacijom te točke, sagledavanjem unatrag, vidi se kao nedjeljiva i pripadajuća kulturi ili zajednici, kao odraz njezine „ukorijenjenosti“ i kontinuiteta te biva dijelom *povijesti zajednice (nacije)*, odnosno, kroz citatnost (performativnost) se uspostavlja kao konstitutivna norma. Članovi društvenog polja koji se prepoznaju unutar konstrukcije točke traume uzrokovane određenom represijom, u ovom slučaju konstrukcije *bleiburške tragedije* i unutar konstrukcije subjektne pozicije žrtve (nacije – žrtve), uspostavljanjem lanca ekvivalencije stvaraju jasnu granicu identiteta; identiteta spojenih na tu točku i onih koji odbijaju ili negiraju tako konstruirani identitet (Bowman 1994a:145). Ta je točka mjesto spajanja određenog kolektivnog identiteta i konstruirana jasna razlika spram Drugih. Ona postaje mit na način na koji Assman (2011: 44) ističe kako:

... mit može značiti i formu u kojoj se povijest vidi 'očima identiteta'. U toj varijanti mit označava *afektivno usvajanje* vlastite povijesti. U tom smislu, mit je utemeljujuća povijest, koja historizacijom ne prolazi, nego umjesto toga dobiva

⁶¹ Kontingentni potencijal sjećanja u skladu je s Derridinim (1990) naglašavanjem neodredivosti budućnosti u razmatranju arhiva (značenje arhiva otkriva se u budućnosti).

trajno značenje. Zahvaljujući tom značenju prošlost postaje stalno prisutna u sadašnjosti jednog društva, iz tog značenja društvo crpi orijentacijsku snagu za budućnost.

Korelacijski odnos narativa doma i domovine te viktimološkog narativa u kojem se kao žrtva reprezentiraju nacija i domovina (NDH) treba promatrati kroz dva povezana procesa. Prvi je kompulzivna memorijalizacija prošlosti nasilno izmještenih iz doma – domovine i njihovog načina života, odnosno opsesivno (re)kreiranje prošlosti (Bowman 1994a: 148) narativizacijom i reprezentacijom točaka identifikacije koje se uspostavljaju nakon nasilnog traumatskog izmještanja (simbolički označenog Bleiburgom) i onoga što Assamn (2011: 118) naziva slomom identiteta, odnosno gubitka točaka identifikacije nasilnim izmještanjem. Kompulzivna memorijalizacija u tom kontekstu služi upravo (re)kreiranju točaka identifikacije kako bi se izbjegao slom identiteta, odnosno kako bi se uspostavio njegov kontinuitet.

2.4 Koncepti roda, generacije, klase i etniciteta te uspostavljanje konstitutivnih normi identiteta

Fortier na tragu teorije performativnosti roda Judith Butler, kako je već rečeno, navodi kako performativni akt djeluje zbog toga što pokriva konstitutivne konvencije koje ponavljanjem proizvode dojam stalne fiksiranosti (Fortier 2000:5). Teorija performativnosti etničkog/nacionalnog identiteta pokazuje na koji se način različiti koncepti, odnosno konvencije i regulacije (rodne, klasne, generacijske) povezuju i djeluju zajedno s etničkim konvencijama u artikuliranju i tvorbi etničkog/nacionalnog identiteta, te kako se izvode u različitim društvenim praksama. Koncept roda ili rodna konvencija konstruirana je na binarnoj opoziciji muškarac / žena. Rodnom diferencijacijom konstruirane su subjektne pozicije koje su etnicizirane dominantnim konceptom etniciteta. Koncept roda u korelaciji s konceptom etniciteta konstruira subjektne pozicije Hrvata (muškarac) i Hrvatice (žena). Takva rodna diferencijacija uspostavlja heteroseksualnost kao konstitutivnu normu nacije, a korelacijski odnosi s drugim konceptima, kroz korelacije narativa i diskursa pojačavaju moć heteroseksualne konstitutivne norme, doprinose njenom daljnjem kruženju i opstojanju i tako stvaraju dojam njene „prirodnosti“. Rodna

diferencijacija u korelacijskom odnosu s konceptom etniciteta podržana je patrijarhalnim diskursom u konstrukciji subjektne pozicije *muškarca – Hrvata* kao borca i čuvara nacije te *žene – Hrvatice* kao supruge u hijerarhijski subordiniranom odnosu. Tako uspostavljena diferencijacija proizvodi se i izvodi narativima, kao što je već prikazano, kojima takva konstrukcija subjektivnih pozicija opstaje i kruži te se pojačava moć i učinak uspostavljene heteroseksualne konstitutivne norme koja se disperzira u konstrukciji različitih subjektivnih pozicija konstruiranih unutar društvenog polja. Na taj se način uspostavlja subjektivna poziciju muškarca kao nositelja povijesti nacije (*Svačić, Zrinjski, Kvaternik, Starčević, Pavelić*), odnosno kao subjekta i objekta reprezentacije nacije pa i nacionalne volje. Relacija *muškarac – Hrvat – borac* smješta ženu unutar relacije *žena – Hrvatica – supruga – majka*. Takva diferencijacija ujedno je i diferencijacija koja subjektivne pozicije hijerarhijski smješta unutar prostora javnog (muškarac) i privatnog (žena), odnosno ženu subordinira i smješta isključivo u prostor privatnosti, odnosno obitelji (*supruga i majka*).

[...] žene slušaju takodjer ozbiljno, zabrinuto i s mnogo povjerenja – kako već žene slušaju Crkvu [...] (Zovko 1967: 38)

Meštrovićeva vizija svete Marije, kip kojemu je posvećeno materinstvo svih majki našega krša. (“Šibenik“ 1967: 28)

Na propriedaonici se pojavila jedna žena-majka [...] ona je zahvatila glavne zadaće kršćanske žene i majke u današnjem modernom svijetu. („Domovinske...“ 1967: 52)

[...] od početka stoljeća odvažno je stajala uz bok svog supruga [...] Iza smrti svoga supruga postaje vjernom i brižnom pratilicom svoje djece [...] puna rodoljubnog žara i hrvatskog ponosa stajala je uz svog sina.“ („Nekrolozi“ 1964: 64)

Pozicioniranje žene unutar obitelji kategorijama supruge i majke, odnosno privatnog prostora, pojačano je relacijskim odnosom religijskog i patrijarhalnog diskursa te generacijskog koncepta. Takva konstrukcija u korelaciji s konceptom etniciteta, utjelovljuje u subjektivnu poziciju žene reproduktivni (biološki i simbolički) potencijal nacije kao supstancijalan, a religijskim se diskursom u *ženu – Hrvaticu* dodatno upisuje i moralna komponenta (kao karakteristika ali i

dužnost, odnosno uvjet ispunjenja subjektne pozicije *Hrvatice*) koju religijski diskurs uvijek nosi sa sobom, a koja se onda u korelaciji s generacijskim konceptom (pozicija majke) transferira i na naciju (povezivanje svete Marije i žene – majke – Hrvatice – kršćanke) jer je žena konstruirana kao ona koja prenosi povezanu biološku i simboličku supstanciju nacije. Koncept roda u relaciji s generacijskim i etničkim konceptima kroz religijski i patrijarhalni diskurs pozicioniranjem žene unutar obitelji konstruiraju tako i kao čuvaricu te prenositeljicu tradicije upisujući u nju, kako je rečeno, simbolički reprodukcijски potencijal nacije. Gopinath (2003: 262-263) ističe kako „ženska tijela postaju presudna za nacionalistički diskurs zato što služe ne samo kao mjesto biološke reprodukcije nacionalnih kolektiviteta, već prvenstveno kao utjelovljenje [...] nostalgичne evokacije zajedničke povijesti i tradicije.“⁶² Iako je subjektivna pozicija žene smještena izvan javnog/političkog prostora u privatni/obiteljski prostor, Anthias i Yuval-Davis (1989: 7) naglašavaju pet pretežitih načina sudjelovanja žena u procesima vezanim uz etničke i nacionalne prakse:

- biološkom reprodukcijom članova etničkog/nacionalnog kolektiva
- reprodukcijom granica etničkog/nacionalnog kolektiva
- reprodukcijom i prenošenjem kulture zajednice, odnosno ideološkom reprodukcijom kolektiva
- zauzimanjem pozicija označitelja etničke/nacionalne razlike, odnosno simboličkog označitelja etničkih/nacionalnih konstrukcijskih ideoloških diskursa
- kao sudionice u nacionalnoj borbi.

Artikulacija *žene – Hrvatice* kako nositeljice (simbolički) i prenositeljice (biološki) etničkog/nacionalnog identiteta kroz uloge *majke – supruge – kršćanke* istovremeno esencijalizira i omogućava esencijalizaciju nacionalnog identiteta esencijalizacijom rodne diferencijacije te stapanjem i preklapanjem biološkog i simboličkog reprodukcijskog potencijala. Brah (1996: 164-165) naglašava:

kada su reprezentirane kao čuvarice 'rase' i nacije, žene ne označavaju i ne demarkiraju samo pravne, političke, kulturne i duhovne granice nacionalnog

⁶² Gopinath (2003: 262) naglašava upravo taj element nostalgичnosti u konstrukciji nacije kroz evociranje autentičnosti kolektivnog identiteta u kojem važnu komponentu ima zajednička povijest u koju se upisuje arhaičnost.

kolektiviteta, one upisuju te granice i kroz mnoštvo kulturnih praksi, njihovim preuzimanjem određene feminizirane subjektne pozicije, odnosom prema odgoju djece i uključenosti u religijske i druge ritualne prakse koje konstruiraju i reproduciraju određenu ideju tradicije.

Takva artikulacija *žene – Hrvatice* kao nositeljice i prenositeljice etničkog/nacionalnog identiteta pojačava esencijalizaciju i normalizaciju rodne diferencijacije i konstrukcije subjektivnih pozicija *žene – Hrvatice* i *muškarca – Hrvat* te heteroseksualnosti kao konstitutivne norme kolektivnog subjekta, hrvatske nacije. Smještanje žene unutar privatnog prostora, odnosno obitelji, smješta ju i u prostor *doma*, a esencijalizacija, odnosno stapanje biološkog i simboličkog potencijala uspostavlja i relaciju spram nacije, odnosno metaforičke konstrukcije nacije kao *obitelji* i domovine kao *doma*.

Rodna diferencijacija, normalizacija i fiksiranje pozicija žene i muškarca ima svoju refleksiju u klasnoj diferencijaciji, odnosno vezana je i s klasnim pitanjima. Patrijarhalnim diskursom pozicija žene veže se uz *dom* a emotivnim ulaganjem uz obitelj (usp. Brah 1996: 76) te se *žena – Hrvatica* utjelovljuje samo u ulozi supruge i majke što subordinira subjektivnu poziciju žene u odnosu na subjektivnu poziciju muškarca i klasno razdvaja društvo po rodnoj razlici. Osim toga Ray Chow (2003: 176) ističe još jednu važnu dimenziju refleksije roda u klasnoj diferencijaciji: „'rod' ima prostor za omogućavanje promišljanja o nejednakosti koja je inherentna konstruiranju diskursa [...] razlika koja dijeli onoga tko govori i onoga o kome ili za koga se govori“. U tom kontekstu, u *Hrvatskoj misli*, *žena – Hrvatica* je objekt o kojemu govori *muškarac – Hrvat* subjekt koji prisvaja ulogu pozicioniranja, upravljanja Drugim, odnosno *ženom*.

Koncept generacije ili generacijska diferencijacija, igra važnu ulogu u konstrukciji nacionalnog identiteta.

Generacija kao subjektivna pozicija, svijest i područje društvenog djelovanja, dvostruko je relacijski oblikovana; kao što uključuje vertikalnu relaciju kroz vrijeme s onime što je bilo prije nas i onime što će doći poslije, tako uključuje i horizontalnu relaciju u vremenu s ostalima koji dijele našu historijsku lokaciju. (Pickering i Keightley 2013: 117).

Korelacijskim odnosom koncepata generacije, roda i etniciteta, obitelj se uspostavlja kao konstitutivna norma nacije. Fortier (2000: 166) naglašava kako je obitelj mjesto „gdje etničke oznake cirkuliraju, [gdje op.a.] se održavaju i razvijaju unutar sustava međugeneracijske odgovornosti, što je istovremeno oznaka 'obitelji' i mobilizacijska sila“.

Bez zdrave hrvatske obitelji nema zdravog nacionalnog stada. (Kelava 1954b: 31)

Uspostavljanje obitelji kao konstitutivne norme nacije ima dvostruku ulogu. S jedne strane ona omogućava reprodukciju nacije, a s druge strane naciju reprezentira kao obitelj koja u sebi nosi i hijerarhijsku strukturu, u koju je uključen i prije navedeni koncept roda i rodna diferencijacija, a koja se preslikava i na naciju. Korelacija koncepta generacije s konceptom roda, odnosno rodnom diferencijacijom fiksira subjektnu poziciju žene u poziciji supruge i majke patrijarhalnim diskursom te ju na taj način naturalizira i esencijalizira. Ujedno je, kao što je već rečeno, konstruira kao otjelovljenje prenositeljice tradicije i reprodukcije nacije što omogućava kontinuitet nacije kako kroz prošlost tako i u budućnost. Koncept generacije, s uspostavljenom konstitutivnom normom obitelji unutar artikulacije i konstrukcije nacionalnog identiteta, omogućava konstrukciju identiteta kao esencijalnog, pripadajućeg (a koji ujedno i osigurava pripadanje) i kao biološki uvjetovanog (međugeneracijska odgovornost), te kojemu je na taj način potvrđen i osiguran kontinuitet (povijest, a time i arhaičnost nacije), reprezentirajući naciju kao proširenu obitelj. Upravo to metaforičko upisivanje biološke (krvne) povezanosti u simboličku povezanost *kontinuitetom i pripadanjem korijenima*, konstitutivnom normom obitelji koristeći koncept generacije, daje dojam prirodnog i esencijalnog pripadanja kako obitelji tako i naciji. Fortier (2000: 150) napominje kako koncept generacije utjelovljuje u sebi i promjenu i kontinuitet, on „posreduje između sjećanja na prošlost i sadašnjih uvjeta života, donoseći prošlost u sadašnjost puneći je odgovornošću očuvanja neke forme etničkog identiteta živom i u budućnosti.“ Putem koncepta generacije povezuje se, procesom prenošenja *zajedničkih iskustava i sjećanja* privatna (obiteljska) i javna (kolektivna) sfera, ali se istovremeno omogućava i integracija promjene koja uključuje procese isključivanja, uključivanja i kreiranja (usp. Pickering i Keightley 2013: 116), kako novog zajedničkog iskustva tako i reinterpretaciju prijašnjih iskustava, u sadašnjost i identitet, odnosno omogućava se revizija zajedničkih sjećanja u kontekstu Rothbergovog (2009) višesmjernog

sjećanja. Koncept generacije putem generacijske odgovornosti i afektivnog ulaganja u kontekstu zajedničkih sjećanja iznimno važnu ulogu ima u reprezentaciji i prenošenju kolektivnog iskustva traumatskog događaja putem narativa i njegove konstrukcije kao identifikacijske točke kroz koju se konstruira subjektna pozicija žrtve. Traumatski događaj i njegova narativizacija može djelovati kohezivno i produktivno, ali istovremeno može pasivizirati što ukazuje na ambivalentnost, odnosno mitologizacija traumatskog događaja i fetišizaciju njime proizvedenih emocija što može dovesti do loma kontinuiteta stvarajući generaciju koja je „odsječena od prošlosti i odvojena od budućnosti. Događaj tako postaje osnova kolektivne ideologije i skup integriranih rituala [koji] postaju nositelji komemoriranja traumatskog iskustva“ (Edmunds i Turner u Pickering i Keightley 2013: 118). Upravo narativizacija traumatskog događaja (navedena „Bleiburška tragedija“) igra važnu ulogu u konstrukciji nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije i konstrukciji subjektne pozicije žrtve koja se poziva na generacijsku odgovornost i generacijsko prenošenje.

Krbavsko polje sahranilo je cviet hrvatskog naroda u XV. stoljeću. Bleiburško polje pokopalo je jednu čitavu generaciju u XX. stoljeću. [...] uzvišena [je] dužnost emigracije doprinositi maksimumu u borbi za oslobođenje Hrvatske, odnosno, da se ne smije nikada zaboraviti, da su na Bleiburžkom Polju pokopani oni hrvatski borci, koji bi, da su preživjeli tragediju, sigurno više doprinieli obćoj stvari, nego što to mi činimo.

Bleiburško Polje mora biti sveta uspomena na hrvatske borce. (Butković 1954: 6)

U kontekstu dijaspore, koncept generacije i međugeneracijske odgovornosti ključan je i u održavanju i kruženju mita o domovini i povratku, ali treba imati na umu ono što naglašava Brah (1996: 94) kako je:

odnos prve generacije prema mjestu migracije različit [...] u odnosu spram sljedećih generacija, posredovan je sjećanjima na ono što je nedavno ostavljeno iza sebe i iskustvima prekida i izmještanja, kao i pokušaja preusmjerenja kako bi se stvorile nove društvene mreže, te učenja pregovaranja novih ekonomskih, političkih i kulturnih stvarnosti.

To ponovo ukazuje na ambivalentnu prirodu koncepta generacije jer, s jedne strane, generacijski se omogućava prenošenje uspostavljenih konstitutivnih normi nacionalnog identiteta, ali s druge strane, otvara se mogućnost rekonfiguracije (pregovaranja) normi novim iskustvima novih generacija.

Koncept klase u korelaciji s drugim konceptima diferencira društveno polje pozicionirajući hijerarhijski različite subjektne pozicije kao što diferencira i mogućnosti zauzimanja različitih pozicija (uključivanje i isključivanje, hijerarhijsko pozicioniranje) unutar društvenog polja. Prethodno sam već navela kako klasna diferencijacija u korelaciji s rodnom pozicionira ženu u odnosu spram muškarca, no kako Brah (ibid. 238) ističe „'klasna diferencijacija' može također biti narativizirana i pretvorena u 'kulturnu kvalifikaciju'“. U tom kontekstu narativizacija klasne diferencijacije u *Hrvatskoj misli* postavlja prvenstveno *seljaštvo* kao homogenog kolektivnog reprezentanta odnosno konstitutivnu normu kolektivnog nacionalnog subjekta, to jest hrvatskog nacionalnog identiteta. Jednodimenzionalni institucionalni diskursi u konstrukciji nacionalnog identiteta imaju tendenciju prekriti klasne razlike koje nastaju diferencijacijom društvenog polja smještajući kulturu „u vanvremenske tradicije koje se razvijaju u povezanosti s poljoprivrednim načinom života, što uspostavlja određenu verziju mita o porijeklu“ (Fortier 2000: 44). *Seljaštvo* uspostavljeno kao konstitutivna norma nacije ujedno implicira i povezanost i pripadanje zemlje i zemlji (tla/i tlu) što u kontekstu nacije (koncept etniciteta) povezuje naciju i pripadanje s teritorijem (pripadanje naciji je pripadanje teritoriju i pripadanje teritorija). U relaciji s konceptom etniciteta, *seljaštvo* je također, prezentirano kao nositelj autohtonosti nacije, tradicionalne kulture i moralnih vrijednosti s istaknutom komponentom generacijske odgovornosti i korelacijom s obitelji kao konstitutivnom normom nacije, a konstruirano je u razlici spram inteligencije kao nositelja zla. Takva konstrukcija podržana je i pojačana rodnom diferencijacijom i konstrukcijom subjektne pozicije žene kao majke i supruge te muškarca kao oca i „glave obitelji“.

Taj narod [hrvatski op.a.] je na svom etničkom zemljišnom području stoljećima izgradjivao, podržavao i do danas sačuvao, napose u svom seljačtvu, svoja osebujna duhovna dobra, svoju osebujnu narodnu kulturu. (Hefer 1953: 11)

„... Seljani su prijetni za sve što je dobro i uzvišeno, ali neuki progonjeni, potlačeni ...“ [...] “...inteligencije nije (nema), a ovo što se njome smatra, u svih

zloćah nadmašuje one (plemstvo i gradjanstvo)... prepredenija je... i na svako zlo najbreža [...]" (Starčević u Hefer 1953: 15)

On nije imao zadaću, da promiče materijalne i moralne interese seljačtva kao stališa poljodjelaca, ratara, nego seljačtva, koje je samo po sebi hrvatski narod. (Hefer 1953: 16)

[...] oni [su] narodnoj borbi priveli naš najjači, najbrojniji i najetičkiji narodni sloj – seljačtvo. (ibid. 17)

Klasna diferencijacija procesa identifikacije u *Hrvatskoj misli* povučena je, kao što je rečeno, na osi *seljaštvo / inteligencija* kroz razliku *dobro / zlo* (etička pozicija). Bukoličkim prikazom i konstrukcijom seljaštva kao nositelja čistoće kulture nacije, pa tako i čistoće nacije same, esencijalizira se odnos kulture i etničnosti, a tako uspostavljen odnos unutar konstruiranja kulturnog = etničkog = nacionalnog identiteta u odnosu spram Drugog zamjenjuje biološki rasizam kulturnim rasizmom (Hall 2003: 357; usp. Gilroy 2006: 344), a kojega Lisa Lowe (2003: 145; usp. i Fortier 2000: 44) naziva kulturnim nacionalizmom. Jednodimenzionalnost reprezentacijske norme koja zamagljuje klasne razlike usredotočujući se na diferencijaciju koncepta etniciteta očituje se u narativizaciji konstrukcije povijesti i prošlosti nacije u kojoj se kao reprezentant povijesti nacije (značajna povijesna ličnost) u subjektnoj poziciji muškarca (korelacija s konceptom roda) ne pojavljuje pripadnik seljaštva već pripadnici društvenih elita različitih društvenih sustava (*Svačić, Zrinjski, Kvaternik, Starčević, Pavelić*), ali se *seljaštvo* uspostavlja kao konstitutivna norma kolektivnog nacionalnog tijela. Ta konstrukcijska kontradiktornost nije u neskladu s diskurzivnim tvorbama jer konstrukcija diskurzivnih elemenata ne zahtjeva logičku koherentnost već je to unutarnja kontradikcija koja čini dio artikulacije diskursa (Laclau i Mouffe 1985). S druge strane, ona je koherentna s konstitutivnom normom obitelji (nacija kao obitelj) koja rodnom diferencijacijom uspostavlja *pater familiasa*. Tom konstitutivnom normom kolektivnog tijela, *seljaštvom*, naturalizira se korelacija koncepta etniciteta i klase, kojom se pražnjenjem značenja i uspostavljanjem polja ekvivalencije povezuju različite diferencijacije i binarne opozicije (velikosrpstvo (Srbija) = pravoslavlje = jugoslavenstvo (Jugoslavija) = komunizam, komunisti..) putem različitih narativa konstruirajući ga kao jednog homogenog Drugog, a takvo sašivanje, uspostavljajući jasne i oštre granice spram konstruiranog Drugog, zamagljuje klasnu diferencijaciju društvenog polja reprezentirajući i nacionalni kolektivni subjekt kao jedan, jedinstven i homogen

entitet. No razmatrajući koncept klase treba također imati na umu da je reprezentacija *seljaštva* kao konstitutivne norme kolektivnog nacionalnog subjekta konstruirana iz autorske pozicije koja u klasnoj diferencijaciji društvenog polja također ne zauzima tu istu poziciju. Naime autori ovakve jednodimenzionalne reprezentacijske norme zauzimali su elitne društvene pozicije za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, a na ovaj način prisvajaju ujedno i upravljačko pripadanje naciji, odnosno zauzimajući poziciju *nacionalne aristokracije* prisvajaju poziciju uspostavljanja nacionalnog poretka (vidi Hage 2000: 65) kreirajući *prisnu naciju* metaforički pridajući naciji kroz *seljaštvo* ukorijenjenost u tlu (domu i domovini) te vezanost uz obitelj (nacija kao obitelj) i njenu hijerarhijsku strukturu naturalizirajući i esencijalizirajući te odnose, ali i održavajući svoju hegemonijsku poziciju nacionalne aristokracije u konstrukciji nacionalnog poretka. Nacionalna aristokracija kao grupa ne koristi samo mehanizam upravljačkog pripadanja kojim prisvaja moć pozicioniranja drugih unutar nacije već, kako Hage (ibid.) ističe, pokušava uspostaviti *nacionalni poredak* i prisvaja dominantnu poziciju „s namjerom transformiranja sebe, od *interesne* stranke, sa svojim specifičnim uspostavljenim poretkom, u *nezainteresiranog* zaštitnika i čuvara jednog jednako prirodnog nacionalnog poretka“ (ibid.: 67).

Koncept etniciteta dominantan je koncept u konstrukciji nacionalnog identiteta hrvatske poslijeratne političke emigracije. „Etničnost je prošivni bod koji posreduje između kulture i porijekla te im omogućava zaleđivanje u pseudo-biološkom utemeljenju. Kao što je 'porijeklo' kulturalizirano, 'etničnost' je esencijalizirana“ (Fortier 2000: 24). Upravo takvo sašivanje, odnosno pseudo-biološko utemeljenje i esencijalizacija, razvidna je u sintagma poput *krv predaka* ili *Hrvatska – Jedna velika zajednica po krvi i jeziku*. Kontekst reprezentacije, odnosno konstrukcije nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije, može se reći da je izmješten iz prostornog i vremenskog konteksta njihovog trenutnog pozicioniranja⁶³ (Argentina u razdoblju između 1953. i 1971.), te se veže uz vremenski i teritorijalni obuhvat Nezavisne Države Hrvatske kao mjesta pripadanja i pripadajućeg mjesta, pa je u tom kontekstu etnička diferencijacija povučena po osi *Hrvati / Srbi* i konstruirana u potpunosti kroz razliku *pozitivno / negativno* koja se konstruira kao

⁶³ S jedne strane može se reći da je kontekst reprezentacije izmješten (dijaspora), ali isto tako, s druge strane, može se reći da se trenutni kontekst, lokacija (Argentina) i subjektne pozicije u novom društvenom prostoru isključuju iz konstrukcije identiteta hrvatske političke emigracije isključujući tako svakodnevne subjektne pozicije koje zauzimaju, relacije, diferencijacije i Druge koji se u tim relacijama i korelacijama konstruiraju i oblikuju svakodnevnim političkim praksama kroz procese pregovaranja u kompleksnom prostoru mreže moći.

esencijalna (*krv predaka* – biološki utemeljena razlika) i koja je konstruirana kao protežnost preko cijelog društvenog polja konstruiranog identiteta zahvaćajući i prošlost i sadašnjost i budućnost određenog identiteta. Tako postavljena binarna opozicija koncepta etničnosti kao biološki utemeljene razlike esencijalizira i etičku binarnu opoziciju *dobro / zlo* koja se upisuje putem karakterizacije *pozitivno / negativno*.

U poviesti Srbije hajduci su odigrali najznačajniju ulogu time što su dali iz svoje sredine sve one ljude, čijom je zaslugom u prvoj polovici prošlog stoljeća došlo do prvih začetaka srbske države.[...] mnoštvo primjera krvoločnog nasilja, ubijstava, otimačine i prevare najuglednijih ljudi, koji su u Srbiji igrali važnu ulogu [...] hajdučka ćud srbskih prvaka [...] nasilnici i krvoloci nakon što su se prestali baviti hajdučijom kao odmetnici [...] srbska književnost izpunjena je u najvećoj mjeri hajdučkim mitovima i veličanjem hajdučije [...] pokoljenja srbskog naroda i kakvi su tragovi ostali u njegovoj ćudi i krvi od predaka. Ti se tragovi opažaju podjednako kod predstavnika vladajućeg sloja isto kao i kod širokih narodnih slojeva [...] (Štedimlija 1954: 9-10)

Dominantan etnički koncept s pridruženom etičkom komponentom, kao što je navedeno, u korelacijskim odnosima s drugim konceptima etnicizira diferencijacije unutar društvenog polja, sašivajući etničnost s drugim konstitutivnim normama, uspostavljajući esencijalistički konstruiranu etničnost kao naturaliziranu konstitutivnu normu zajednice – nacije (kolektivnog identiteta). Etničnost kao konstitutivna norma zajednice, homogenizacijskim efektom koji je učinak esencijalizacije i naturalizacije (sašivanja etničnosti i roda, klase, generacije) prekriva i zamagljuje druge diferencijacije, odnosno antagonističke odnose unutar društvenog polja, kreirajući isključivo etnički drugačijeg kao Drugog. U tom kontekstu treba se osvrnuti na Bartha koji ne promatra unutarnje konstituiranje etničkih grupa već njihove granice i održavanje tih granica (Bart 1997: 215). Za Bartha etničke grupe „predstavljaju kategorije atribuiranja i identifikacije koje sprovode sami akteri, pa im je, dakle, osnovna odlika da organiziraju interakciju među pojedincima“ (ibid.) Dajući moguću definiciju, koja ujedinjuje aspekte biologijskog, kulturološkog, komunikacijskog i s istaknutim identifikacijskim pogledom (samoidentifikacija i identifikacija (označavanje) od strane drugih), etničke grupe kao oblika društvene organizacije,

Barth (1997) zaključuje kako naglasak ne treba staviti na definiciju etničke grupe već na njenu funkciju, a to je održavanje granica (vidi Brah 1996: 163 i 241). Kako se etnička grupa često promatra kao nositelj kulture uobičajeno je govoriti o kulturnim razlikama, no Barth napominje kako su kulturne crte tj. sadržaji⁶⁴ relativne i promjenjive u odnosu sinkronije i dijakronije tako da 'objektivne' razlike ne igraju ulogu već samo one koje akteri smatraju značajnima jer je cilj održavanje dihotomije između članova i nečlanova (Barth 1997: 222). U slučajevima kontakata pripadnika različitih kultura granice se održavaju i opstaju kako zbog jasnih kriterija i obilježja identifikacije tako i zbog strukturiranja područja interakcije upravo zbog osiguravanja postojanosti razlika. Barth naglašava kako u višetničkim društvenim sustavima „etnički identitet podrazumijeva niz prinuda na tipove uloga koje je pojedincu dozvoljeno igrati, kao i na partnere koje može odabrati za razne oblike transakcije“ (ibid.: 225). Promatran kao status etnički identitet je dominantan i imperativan, prinudan i manifestan (ibid.: 225-226). S obzirom na te njegove karakteristike on je u odnosu na druge statuse taj koji ih definira. Dominantna pozicija koncepta etniciteta iskazana je već i kroz uspostavljanje polja ekvivalencije, odnosno „prekrivanja“ različitih diferencijacija i njima uspostavljenim binarnim opozicijama konceptom etniciteta konstruirajući naciju kao homogenu i jedinstvenu.

2.4.1 Afektivni osjećaj pripadanja naciji i politizacija emocija

Narativ kao diskurs, ili reprezentacija, je primaran za stvaranje nacionalnog identiteta. Stavrakakis (2005: 72) naglašava kako se „identifikacija treba shvatiti kao djelujuća [unutar dva op.a.] različita, ali isprepletena područja: diskurzivne strukturacije/reprezentacije (simboličkom) i *jouissance*“ (užitka) (realnom)“. Govoreći o nacionalizmu, napominje (ibid.: 75-77) kako uz diskurzivnu konstrukciju nacionalnog identiteta u tom složenom društvenom i političkom procesu mora postojati i emotivna dimenzija (vezana uz tijelo) jer održavanje zajednice na samo simboličkoj razini identifikacije nije dovoljno. Konstrukcija nacionalnog identiteta gradi se na imaginiranju pripadanja, a proces identifikacije zahtjeva afektivno ulaganje, stoga je narativna

⁶⁴ Barth kulturne sadržaje dijeli na dvije razine. Prvu čine „manifesni signali ili znakovi, naime dijakritičke crte koje pojedinci pronalaze i ističu da bi pokazali svoj identitet, kao što su nošnja, jezik, stanište ili stil života...“, a drugu čine „osnovne vrijednosne orijentacije, kao što su kriteriji moralnosti i uzvišenosti u skladu s kojima se prosuđuje o pojedinim činovima“ (Barth 1997: 221)

forma pogodna za izvođenje i proizvođenje emocija kao kohezivnog sredstva održavanja zajednice jer relacija individualno – kolektivno putem interpretacije omogućava politizaciju emocija (Ahmed 2004: 171).

U konstrukciji hrvatskog nacionalnog identiteta u *Hrvatskoj misli* konstrukcijski narativi i konstitutivne norme u mreži su korelacijskih odnosa koje podržavaju i ojačavaju dominantnu korelaciju narativa doma i domovine s viktimološkim narativom i dominantnim konceptom etniciteta kojima se proizvode emocije boli, patnje i straha. Emocijama koje ovi tekstovi izvode i proizvode (bol, patnju, strah), politička se emigracija (*državotvorni*) strukturira kao objekt (žrtva) i subjekt (oni koji pate) emocija. Subjektivna pozicija žrtve, kao objekt i subjekt emocija, konstruirana je esencijalizacijom i naturalizacijom konstitutivnih normi čime je uspostavljen lanac ekvivalencije (*gorčina koja je pratila i prati Poglavnika*) *Poglavnik – vojska – hrvatski borci – omladina – hrvatske političke izbjeglice (državotvorni) – hrvatska emigracija – iseljena Hrvatska – hrvatski narod – NDH* koji metonimijskim pomacima i metaforama omogućava lakšu pomičnost, klizanje i „ljepljivost“ emocija. Politikom žrtve i kompulzivnom memorijalizacijom proizvedene se emocije odvajaju od svog uzroka i izvora, uz stalnu (re)kreaciju viktimološkim narativom i komemorativnom ritualnom praksom, transferiraju kroz vrijeme i prostor te na taj način fetišiziraju i postaju identifikacijska oznaka. Metonimijskim pomakom, ali i prisvajanjem pozicije upravljačkog pripadanja kao i pozicije tumača nacionalne volje (*državotvorni*), nacija postaje objekt (žrtva) i subjekt (ona koja pati) emocija, a uspostavljenim lancem ekvivalencije kojim su poistovječeni dom, domovina, država i NDH te esencijalno uspostavljenim odnosima između nacije i države i antropomorfizacijom domovine – države (*patnička domovina, zarobljena domovina*) metonimijski se upisuje u NDH patnju i povredu i konstruira ju kao žrtvu. Uspostavljeni lanac ekvivalencije povezuje individualnu i kolektivnu razinu (naciju) te objekt (državu – NDH), koja predstavlja otjelovljenje nacije (*NDH se ne može napadati... jer to predstavlja zločin protiv hrvatskog naroda*). Svaka povreda, bol i patnja (*smrt, velikosrpska penetracija, pokopana jedna čitava generacija, mržnja i osveta prema..., likvidiranje, nasilje...*) u okviru tako uspostavljenog lanca ekvivalencije „klizi“ unutar te relacije. Ritualizacija i kompulzivna memorijalizacija stalnim izvođenjem i proizvođenjem emocija boli i patnje sudjeluje, također, u proizvodnji emocije straha intenzivirajući „prijetnju ili ugrozu“ i antagonizirajući na taj način „nas“ koji smo ugroženi i Drugog koji nas ugrožava (ibid.: 72). Tako „Drugi koji nas ugrožava“ („krade naš užitak“) postaje

objekt straha, a ta relacija uključuje njegovu blizinu. Tehnologija prezentacije ili konstrukcije koja ujedno čini i dio te prezentacije ili konstrukcije, kako ističe Hage (2000: 156), uspostavlja kao nužnu u procesu identifikacijske komponentu Drugoga u konstrukciji ili reprezentaciji „nas“. Proizvodnjom emocija konstruira se taj Drugi kao objekt vrednovanja što i „nas“ u relaciji vrijednosno određuje. Konstrukcija drugosti, odnosno Drugoga s dominantnom etničkom diferencijacijom koja je osnova za uspostavljanje lanca ekvivalencije (Srbi = Velikosrbi = Jugoslaveni = četnici = komunisti...) i esencijalno konstruiranom etničnošću, esencijalizira vrijednost upisanu u Drugoga, a onda i vrijednost upisanu u „nas“ po binarnoj opoziciji. Esencijalizacijom se konstruira Drugi (Srbi = Jugoslaveni = komunisti ...) kao jedinstveni homogeni entitet koji je proizvodnjom emocija konstruiran kao izvor i uzrok ugroze, straha, boli i patnje (*nasilje, ubojstva, otimačine, prevare, nasilnici, krvoloci*), odnosno to postaje njegovim supstancijalnim dijelom (stereotipizira se, a stereotipi se kao vrijednosno određene ponavljanjem fiksiraju), te se takva negativna karakterizacija vezuje uz Zlo, što po esencijaliziranoj diferencijalnoj osi „nas“ vezuje uz Dobro pa se time uvodi i moralna komponenta u proces identifikacije. Propitujući narativnost kao način pristupa realnosti White (1987: 24) ističe da je prisutnost narativnosti vezana uz prisutnost moralnosti odnosno moralizirajućeg impulsa. Prisutnost moralne komponente igra važnu ulogu u procesu esencijalizacije konstitutivnih normi identiteta vezivanjem uz *istinitost*, što ističe i Herzfeld (2004: 82-83), čime mu se ujedno dodaje i pozitivna vrijednost. Sterotipizacija Drugog (a onda i stereotipizacija „nas“) u kojega je upisano Zlo (Drugog koji „nas“ – žrtvu stalno ugrožava) proizvodi i emociju mržnje, koja svoje opravdanje nalazi u stalnoj patnji i boli koju nam je Drugi nanio, koju nam nanosi ili će nam je tek nanijeti, stalno „nas“ ugrožavajući (transfer kroz vrijeme). Ahmed (2004: 45) naglašava kako „afekt ne počiva u objektu ili znaku, već je učinak kruženja između objekata i znakova (= akumulacija afektivne vrijednosti).“ Upravo ljubav prema objektu ljubavi (domovini – državi, hrvatskoj braći – naciji), koji je ugrožen blizinom Drugoga, opravdava mržnju. No emocija mržnje spram Drugog se eksplicitno ne iskazuje jer je kao emocija negativno vrednovana, ali se reprezentacijski mržnja prikazuje kao usmjerena prema „nama“ pa se njen potencijal negativnog vrednovanja upisuje u Drugoga (*komunistička Jugoslavija...izpunjena mržnjom i osvetom...*). Ahmed (ibid.: 52) ističe kako se „efekt kruženja objekta mržnje stoga retrospektivno evocira kao izvor mržnje [...]. Tako mržnja djeluje kao davanje „dokaza“ samog antagonizma na koji djeluje.“ Po principu binarizma

emocija ljubavi i njen potencijal pozitivnog vrednovanja je upisan u „nas“ (*vruća ljubav prema patničkoj domovini, iskreni bratski osjećaji prema svojoj hrvatskoj braći, ljubav i borbenost za hrvatsku slobodu i državnu samostalnost, rodoljubi*). Tako ljubav postaje vlasništvo (prisvajanje) određene vrste subjekta (ibid.: 123) kao i pozitivna vrijednost koju ona nosi.

Uspostavljeni lanac ekvivalencije u konstrukciji žrtve, kao i u konstrukciji Drugog (koji nas ugrožava), koji se procesima naturalizacije, esencijalizacije i pridijevanja moralne komponente konstruiraju kao homogeni entiteti, omogućavaju ne samo pomičnost, klizanje i „lijepljenje“ emocija unutar lanaca, već putem tih emocija omogućava se i homogeniziranje na uspostavljenom lancu ekvivalencije izvora konstitutivnog nasilja (Kraljevina Jugoslavija = SFRJ = Srbija = komunisti...) koji postaje citatni lanac „naše“ zajedničke povijesti u konstrukciji nacionalnog identiteta. Interdiskurzivnošću i intertekstualnošću povezuje se institucionalna tekstualna (*Hrvatska misao*) i ritualna (komemorativna) praksa omogućavajući proizvodnju, održavanje i kruženje emocija viktimoškim narativom. Narativizacija traumatske točke transferom emocija kao i uspostavljanjem lancem ekvivalencije u strukturiranju subjektne pozicije žrtve od individualne do kolektivne razine, te spajanja privatnog i javnog prostora, koristi rodnu diferencijaciju i kategorizaciju rodnih pozicija. Tako je „žrtva“ boli i patnje (vojska, borci, politička emigracija) u *Hrvatskoj misli* koja je pozicionirana u javnom (političkom) prostoru muškarac, dok komemorativna praksa i njena institucionalizacija, kao ritual koji postaje dio kulturnog (nacionalnog) identiteta u subjektu poziciju „žrtve“ stavlja uz muškarca i ženu u ulozi majke koja pati i kojoj je nanesena bol, a koja istovremeno predstavlja i „običan subjekt“ jer je žena smještena u sferu privatnog, odnosno obitelji. „Običan subjekt“, kako Ahmed (ibid.: 43) ističe, „je fantazija koja se ostvaruje kroz mobilizaciju mržnje kao strastveno vezivanje blisko povezano s ljubavlju. Emocija mržnje pokreće običan subjekt, da uvede tu fantaziju u život, konstituirajući običnost kao ugroženu, i običnu osobu kao stvarnu žrtvu. Običnost postaje ono što je već ugroženo imaginarnim drugim čija blizina postaje zločin protiv osobe kao i mjesta.“ Upravo bol i patnja nanesena ženi kao majci, koja s jedne strane predstavlja utjelovljenje ljubavi („bezuvjetne majčinske ljubavi“), a s druge strane predstavlja nositeljicu biološkog i simboličkog potencijala nacije, te kao „običnom subjektu“ (pri čemu se ta „običnost“ transferira i u obitelj kao konstitutivnu normu), ponovo unosi moralnu komponentu u konstrukciju subjektne pozicije žrtve, stvarajući ponovo privid opravdanja mržnje prema onome tko ugrožava te nanosi bol i patnju. Ugroza „običnog subjekta“, odnosno

žene koja se nalazi u sferi privatnog (obitelji kao konstitutivne norme nacije), pojačava strah od ugroze omogućavajući transfer emocija (boli, patnje, ljubavi), ali i transfer subjektne pozicije žrtve (žena žrtva – nacija žrtva) koja se odvija s individualne na kolektivnu razinu te iz privatne u javnu sferu (generacijska odgovornost). Taj transfer osigurava upravo subjektna pozicija žene kao nositeljice simboličkog i biološkog potencijala nacije. Moralna komponenta koja je upisana u subjektu poziciju žene kroz komemorativnu praksu pojačava moralnu komponentu upisanu u „nas“ i Drugog narativizacijom u *Hrvatskoj misli*. Simbolički prikaz žrtve hrvatskim grbom na spomeniku u kojega je uperen pogled „hrvatske žene – majke“ u korelaciji je s tekstualnom proizvodnjom subjektne pozicije žrtve koja je utjelovljena u muškarcu kao povijesnom agensu nacije (*hrvatska vojska, hrvatski borci, hrvatska politička emigracija, Pavelić*) te dodatno naturalizira odnos nacije i države, pa samim tim i naciju – državu (NDH) označava kao žrtvu. Uvedena moralna komponenta, osim što poziciju žrtve konstruira kao „nevinu žrtvu“, Drugog konstruira, kako je već rečeno, i kao moralnog neprijatelja kojega se „može i treba“ ukloniti kao bi se očuvalo Dobro, odnosno „mi“ (vidi Mouffe 2005: 58). Ovakva interdiskurzivnost i intertekstualnost tekstualne i komemorativne prakse kojom se proizvode i održavaju u kruženju emocije (boli, patnje, straha, ljubavi i mržnje) i konstrukcija subjektne pozicije žrtve (nevine žrtve), odnosno kojom se emocionaliziraju sjećanja i povijest, uz zauzimanje moralne pozicije, služi ojačavanju viktimološkog narativa u njegovoj borbi za zauzimanje hegemonijske pozicije u konstrukciji zajedničkih sjećanja i povijesti. Viktimološkim narativom i emocionalizacijom povijesti s upisanom moralnom komponentom, ojačanom ritualnom praksom, strukturira se *Bleiburg* kao dominantna ili nulta točka sjećanja i povijesti koja isključuje (potiskuje) historijski kontekst i druga sjećanja (povijesti) te fantazija konstitutivnog nasilja koja se fetišizira i mitologizira isključivanjem povijesnog konteksta.

2.4.2 NDH kao objekt želje

Žižek (1993: 201-202) naglašava kako je nacionalna identifikacija kroz diskurzivne prakse i njihove performativne učinke nedostatna za održavanje nacionalne zajednice, te ono što

nacionalnu zajednicu drži zajedno jest odnos prema *Stvari*⁶⁵, „našoj *Stvari*“, „našem načinu života“ kojega čine intersubjektivni odnosi članova uspostavljeni ideološkim uzrokom vjerovanja u vjerovanje članova u „naš način života“ kao organizaciju *užitka (jouissance)*. „Nacija postoji onoliko dugo koliko se njen specifični *užitak* nastavlja materijalizirati u sklopu društvenih praksi i prenosi kroz nacionalne mitove koji strukturiraju te prakse“ (ibid.:203). Referirajući se na Lacanovu psihoanalizu Žižek (ibid.: 217) ističe kako se ideološko polje zatvara imenovanjem Gospodara-označitelja te kako je modernost donijela popunjavanje *nacijom* ispražnjenog mjesta Gospodara-označitelja Boga (ibid.: 222).

Afektivni potencijal koji nosi viktimološki narativ zajedno s moralnom komponentom u narativizaciji točke traume i konstrukciji subjektne pozicije žrtve razvidan je i kroz strukturiranje ideoloških fantazmi hrvatske političke emigracije u Argentini. Za hrvatsku političku emigraciju nemogućnost povratka domovini kao mjestu pripadanja, ali i domovini kao pripadajućem mjestu dvostruko je oblikovana. S jedne strane domovina kao prostor političke, društvene i ideološke identifikacije više nije postojala (usp. Safran 1991: 91). S druge strane promjena simboličkog sustava (koji je obuhvaćao teritorij domovine), a koji je za hrvatsku političku emigraciju konstruiran kao Drugi (Jugoslavija), kao neprijatelj koji ugrožava, i sam je konstruirao hrvatsku političku emigraciju kao Drugog, kao neprijatelja koji ugrožava. U imaginariju hrvatske političke emigracije uspostavljena je binarna opozicija *Jugoslavija – Hrvatska (NDH)*⁶⁶ koja isključuje mogućnost postojanja domovine kao doma u okviru Jugoslavije, iako postoji prostor – djelomični teritorij (SRH) onoga što smatraju domovinom (*zarobljena domovina*) s elementima državnosti. Mit o povratku i domovini (Safran 1991) strukturira se tako kao središnja ideološka fantazma hrvatske političke emigracije. Hegemonijska pozicija etničkog koncepta u konstrukciji hrvatskog nacionalnog identiteta koja etnicizira sve diferencijacije i društvene antagonizme pozicionira ime nacije kao prošivni bod ili Gospodara označitelja ideologijskog polja hrvatske političke emigracije kojim se pokušava izvesti totalizaciju i fiksiranje ideologijskih elemenata (usp. Žižek 2002: 126). Esencijalizacijom i naturalizacijom te uspostavljanjem lanca ekvivalencije *nacija (dom) – država*

⁶⁵ Stvar (das Ding) je „strani, traumatski element koji ne može biti simboliziran, integriran u simbolički poredak“ (Žižek 2002: 181), a utjelovljuje nemogući užitak (*jouissance*).

⁶⁶ Ista binarna pozicija *Jugoslavija / NDH* uspostavljena je i u jugoslavenskom imaginariju. NDH kao fetišizirani objekt proizvodnje straha i strepnje od ugroze i s njom povezana politička emigracija korišten je u pokušaju homogenizacije jugoslavenskog društvenog polja ideološkom potkom bratstva i jedinstva, kao što je već rečeno.

– NDH (*domovina*), nije samo nacija uzdignuta na mjesto Stvari (naše Stvari) kao sublimni objekt već i država – NDH počinje „utjelovljivati sublimni objekt želje“ (ibid.: 261), a taj objekt želje postaje onda ono što Žižek naziva *sublimnim objektom ideologije*.

Narativima doma i domovine, NDH je konstruirana kao prostor političke, društvene i ideološke identifikacije, no imaginacija NDH kao domovine i doma, kao mjesta žudnje i povratka nostalgijom i fragmentiranim sjećanjima (fragmentiranjem i sadržaja i konteksta), sublimira nešto što nije postojalo, što ne postoji i što ne može postojati te ju zapravo konstruira kao mjesto na koje nema povratka kako ističe Brah (1996: 192). Imaginacija NDH kao doma i domovine tako postaje fantazma koja strukturira njihovu realnost. U nju je projicirano ispunjenje želje i dosezanje sreće (Berlant 2011: 122) državotvornog subjekta (pa time i nacije konstruirane kao homogeni entitet). Subjekta koji stvara „idealnu sliku sebe kao 'značajnog' subjekta“ (Hage 2000: 70) odnosno kreirajući fantaziju u čijem se središtu i sam nalazi, upisujući na taj način u sebe ne samo upravljalačko pripadanje naciji, već upisujući u sebe (konstruiranim kao prirodnim i esencijalnim odnosima *državotvorni subjekt – nacija – dom – država (NDH) – domovina*) nemogućnost postojanja nacionalne države bez njega, državotvornog subjekta (državotvorni subjekt omogućava nacionalnu državu)⁶⁷. Konstruiranjem sebe kao „značajnog“ – državotvornog subjekta i prisvajanjem upravljačkog pripadanja (kao i formalnog upravljačkog) strukturira se hijerarhija pripadanja, odnosno drugosti koje državotvorni subjekt pozicionira u društvenom polju i strukturi političke moći. Državotvorni subjekt konstruiran je kao subjekt prisvojene nacionalne volje odnosno prisvojene pozicije (pozicije moći) upravljanja drugima kao objektima.

Esencijalizirana i naturalizirana relacija državotvornog subjekta i NDH kao domovine ojačana je viktimološkim narativom i moralnom komponentom koja je u njega upisana. Subjektne pozicije hrvatske političke emigracije konstruirana je dekontekstualizacijom i fetišizacijom emocija točke traume, u kojoj se spajaju i egzil i gubitak domovine kao simboličkog, društvenog i

⁶⁷ Hage (1996) navodeći modalitete pripadanja naciji govori o *prisnom pripadanju* (homely belonging) naciji (već je objašnjeno je zašto je pojam *homely nation* preveden kao *prisna nacija*, pa u tom kontekstu treba sagledavati i prijevod *prisno pripadanje*), upravljačkom pripadanju, suverenističkom i funkcionalnom pripadanju. Suverenističko pripadanje naciji prema Hageu (1996: 469) spaja u suverenističkom subjektu reprezentaciju sebe kao subjekta čiji je cilj „osigurati koheziju voljnog zajedničkog [ustanovljenje nacionalnog tijela op.a.] tijela i kontrolu teritorija“. Hrvatska politička emigracija u tom kontekstu prezentira sebe kao suverenistički i upravljački subjekt (suverenističko i upravljačko pripadanje) u odnosu na pripadanje naciji, ali esencijalno i prirodno konstruiran odnos nacije i države te samoreprezentacija sebe kao *državotvornih* nije samo prisvajanje tih modaliteta pripadanja već u sebe upisuje [prisvaja] uvjet i uzrok otjelovljenja nacije - državu.

fizičkog prostora pripadanja, konstruirajući je ujedno kao subjektu poziciju žrtve i pretvarajući ju u identifikacijsku oznaku. U tom je procesu fetišiziran i sam egzil kao gubitak pripadanja (Said 2000: 183). Egzil (dislokacija) kao fetiš, na taj način, postaje dio ideološke fantazme na koju se veže fantazma o konstitutivnom nasilju (Drugi koji ugrožava i čija smo „mi“ nevina žrtva) koja sublimira *naciju - državu*. Sublimni objekt nacija (dom) – država – NDH (domovina) dio je fantazme konstitutivnog nasilja kojom je NDH, naturalizacijom i esencijalizacijom odnosa nacije i države, konstruirana kao „utopijsko mjesto“ koje dokida konstitutivno nasilje, a time i neprijatelja (Drugog) čije nasilje nacija – država trpi (usp. Bowman 2005: 122). Drugi je u fantazmi konstitutivnog nasilja, narativizaciji točke traume i proizvodnji subjektne pozicije žrtve, konstruiran kao nacionalni/državni (NDH) neprijatelj, kao onaj koji ugrožava te nanosi bol i patnju naciji kao homogenom entitetu i koji „krade naš užitak“ državu – NDH – dom i domovinu. Uvodeći moralnu komponentu, koja spaja individualnu i kolektivnu razinu, čime ujedno daje homogenu sliku nacije, te objekt državu – NDH kao opredmećenje nacije, poljem ekvivalencije i moralizmom (korelacijskim odnosom s religijskim diskursom)⁶⁸, kojim se u „nas“ upisuje Dobro (nevina žrtva), a u Drugog Zlo kao esencijalna vrijednost, antagonizira se društveno polje i svakoga tko se ne povezuje s takvim točkama identifikacije isključuje se iz polja nacionalnog te ga se označava kao antihrvatskog, antidržavnog, anacionalnog, kao strano tijelo u tijelu nacije – države (vidi Mouffe 2005: 58). Mouffe (ibid.) ističe da kada se radi o „unutarnjem“ neprijatelju učinak je polarizacija/antagonizacija koja izlazi izvan mogućnosti razrješavanja unutar demokratskih procesa (suparničko političko pozicioniranje i pravo na obranu pozicije).

Dekontekstualizirana imaginativna NDH kao opredmećeno „utopijsko mjesto“ je, vraćajući se Brah, mjesto na koje nema povratka, koje nije postojalo, koje ne postoji i koje ne može postojati, sublimni, fantazmatski objekt. „Fantazija prilagođava stvarnost tako da mi možemo zamisliti nekoga ili nešto kao nekoga ili nešto tko će ili što će ispuniti našu želju: taj proces je središte stanja okrutnog optimizma“ (Berlant 2011: 122). Okrutni ili surovi optimizam, kako naglašava Berlant (ibid.: 122-124) odlikuje optimistična vrsta vezivanja koja objekt želje postavlja u središte fantazije dosezanja sreće i boljeg života ali i relacije koja omogućava transfer sreće s kolektivne na

⁶⁸ Hrvatska politička emigracija moralizmom Zlo upisuje u Drugog (a Dobro u „nas“) korelacijom religijskog diskursa i narativa doma i domovine, a u Bastinoj publikaciji *Rat je završen sedam dana kasnije*, u Drugoga je Zlo upisano korelacijom antifašističkog i etičkog diskursa (kako je već navedeno) te se takva konstrukcija Drugoga i „nas“ emocijama transferira i prema hrvatskoj političkoj emigraciji kao Drugom (neprijatelju) u javnom prostoru.

individualnu razinu čime se uvjetuje i dosezanje boljeg života pojedinca. „Okrutni optimizam je stanje održavanja vezanosti za značajno problematični objekt“ (ibid.: 24). Objekt želje (užitka) i dosezanja sreće, kojemu fantazma upisuje razrješenje antagonizma i disbalansa društvenog polja, zbog inherentnog antagonizma, odnosno društvene diferencijacije različitim osima (binarnim opozicijama – mnogim Drugima), ne ispunjava fantazmu već postaje čak i prepreka njenom ispunjenju. Tako istovremeno objekt želje postaje i *problematični objekt*, Upravno taj *problematični objekt* želje jest prepreka za ostvarenje cilja (sreće). NDH (nacija – država) kao fantazmatski objekt onemogućava ispunjenje fantazije homogene nacije – države jer konstrukcija državotvornog subjekta, koji ju kao opredmećenje prisvaja te prisvaja i poziciju upravljanja drugima kao objektima (pozicija moći), diferencira, antagonizira i hijerarhizira društveno polje. To je ujedno i pozicija proizvodnje Drugoga (nedržavotvornog, anacionalnog, protudržavnog...) i upravljanja njime, bez kojega „mi“ državotvorni ne postojimo, te na taj način i sami *državotvorni* postaju *problematičan objekt* koji se nalazi u središtu fantazme o homogenoj naciji – državi (NDH) državotvornog subjekta.

Poglavlje 3

Politička emigracija – subjektna pozicija i objekt narativa

3.1 Uvod

O utjecaju i djelovanju te općenito životnim prilikama hrvatske političke emigracije nakon Drugog svjetskog rata, posebno o političkoj emigraciji u Argentini, ne postoje kompleksnije studije (ni s povijesnog, sociološkog, antropološkog, a ni s politološkog aspekta) iako se noviji znanstveni i publicistički interes sve više usmjerava prema djelovanju političke emigracije⁶⁹. S druge strane angažman mnogih političkih emigranata ponajprije se očitovao kroz publicistiku i memoaristiku. Ipak, različiti fragmentarni prikazi (znanstveni, stručni, publicistički i (auto)biografski) omogućavaju ujedno i iščitavanje pozicioniranja, kako spram političke emigracije, tako i pozicioniranje emigracije same, stoga toj građi pristupam kao arhivu u deridijanskom smislu, arhivu koji proizvodi znanja koja nam govore o društvenopolitičkom kontekstu u kojemu su nastala, kao i antagonizmima koji obilježavaju taj kontekst. Promjene pozicioniranja političke poslijeratne emigracije unutar prikaza ovisne su tako o vremenskom, prostornom, autorskom (kontekst subjektne pozicije autora) i institucionalnom kontekstu, odnosno društvenom kontekstu nastajanja prikaza. Kontekst daje pogled u društvenu, političku i ekonomsku pozadinu predmeta analize (teksta npr.) te ju pomiče s mikro na makro razinu, na analizu diskursa i društvenih praksi ukazujući na dijalektički odnos jezika i društva (Mautner 2008: 44). Promjena simboličkog poretka (i prostornog obuhvata) države/„domovine“ (SFRJ – RH) kao i promjena ideološkog okvira utjecala je na promjene pozicioniranja odnosno konstruiranje subjektivnih pozicija različitim diskursima i njihovim korelacijama. Promjene simboličkog poretka te promjene institucionalnih fokusa, odnosno oblika institucionalnog interesa za iseljništvo i političku emigraciju te institucionalnih međudodosa i pozicioniranja institucionalnih autoriteta u korelacijskom odnosu stvaraju različite diskurzivne strukture koje određuju reprezentacijsku formu i sadržaj reprezentacije „iseljništva/dijaspor/emigracije“ (pa i samorepresentacije) kao i

⁶⁹ Prva kompleksna studija (*Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija* Wollfya Krašića) koja u svom fokusu ima djelovanje političke emigracije pojavljuje se 2018. Studija s povijesnog aspekta analizira odnose političke emigracije spram hrvatskog reformskog pokreta 1971. te odnose različitih stranaka i udruženja hrvatske političke emigracije.

pridodanu/proizvedenu vrijednost i značenje iseljništva na svim razinama društvenih praksi, a posebno vezano uz politiku identiteta. U tom se smislu analiziraju tekstovi političkih emigranata iz Argentine, tekstovi o njima nastali u Jugoslaviji, a zatim i u Republici Hrvatskoj. Cilj nije dati sveobuhvatnu analizu tih tekstova već ukazati na ambivalencije, antagonizme i ideološke fantazije koje ih obilježavaju.

3.2 *Politička emigracija u Argentini, „državotvorni“ i narativizacija gubitaka*

Izdavaštvo hrvatske političke emigracije, kako sam već navela, bilo je vrlo bogato brojem različitih tiskovina. Organizacije, udruženja, stranke te njihovi ogranci u različitim zemljama izdavali su, unatoč ponegdje velikim financijskim ograničenjima, znatan broj tiskovina (vidi Sinovčić 1991a; Čizmić, Sopta i Šakić 2005; Krašić 2018) koje su prvenstveno imale ulogu političkih glasila. Fokus je, u ovom radu, na autore koji su emigrirali u Argentinu i čiji se politički pa onda i publicistički angažman odvija prvenstveno u Argentini. Uz politička glasila, iako u puno manjem broju i opsegu, izlaze politički osvrti i programi (Oršanićeva *Vizija slobode*⁷⁰ i *Hrvatski nacionalizam*⁷¹ Ive Korskog, publikacija koja predstavlja zbirku članaka objavljenih u različitim listovima), (auto)biografska, memoarska, putopisna i ostala publicistička djela. Djela, uglavnom, počinju izlaziti krajem '80-tih pred sam raspad SFRJ i čine vrijedan izvor te daju rijedak uvid, ne samo u političke ideje, život te rad, nego i u poziciju političke emigracije same⁷². U fokusu moga interesa ovdje, publikacije su u kojima politički emigranti zauzimaju subjektivnu poziciju autora, a politička je emigracija objekt narativa.

Publikacija *Susreti i doživljaji: razdoblje od 1938. do 1975. u mojim sjećanjima* Ive Rojnice (1983 i 1994) memoarski je prikaz emigrantskog iskustva i političkog djelovanja autora prvenstveno u Argentini koji daje potpuniju sliku političkih odnosa, strujanja i previranja u cjelokupnoj emigraciji. *Hrvati u Argentini i njihov doprinos hrvatskoj kulturi: pregled hrvatskog tiska objavljenog u Argentini od godine 1946. do 1990.* autora Marka Sinovčića (1991a) daje kratak pregled doseljavanja i situiranja poslijeratne političke emigracije u Argentini te izdavačke

⁷⁰ Prvo izdanje izašlo je 1978. u Buenos Airesu, a drugo skraćeno u Chicagu 1990.

⁷¹ Prvo izdanje izlazi 1983. u Buenos Airesu, a drugo dopunjeno izdanje u Zagrebu 1991.

⁷² Najproduktivnija u izdavaštvu bila je *Knjižnica Hrvatske revije* sa 67 objavljenih knjiga (Katalinić 2017b: 187).

djelatnosti emigracije. Knjiga Carmen Vrljičak (2011) *Hrvati u Argentini* daje kratke osobne crtice načina i uzroka doseljavanja Hrvata u Argentinu pa tako i nakon Drugog svjetskog rata. Drago Pilsel u svom *Argentinskom romanu* (2013) daje kratak uvid u životnu svakodnevicu, koja je gotovo isključena iz biografija i memoara političkih emigranata. Kazimir Katalinić (2017a i 2017b) u dvotomnoj (predviđena je četverotomna publikacija) publikaciji, koja izlazi u Hrvatskoj, *Od poraza do pobjede* ocrta pregled rada i djelovanja hrvatske političke emigracije te osnivanja i rada Hrvatske republikanske stranke, posebno s naglaskom u Argentini, u koju je autor i sam emigrirao. Neke od tih publikacija doživjele su nova, dopunjena izdanja '90-ih godina u Hrvatskoj⁷³. Ponovno izdavanje u Hrvatskoj tih, te novih izdanja memoarskih i publicističkih djela političke emigracije koja izlaze i nakon osamostaljenja u Hrvatskoj⁷⁴, označilo je njihovo uključivanje i u kolektivnu ili kulturnu memoriju koju Seyhan (2000: 15) definira kao „namjerno sjećanje kroz konkretne zapise i iskustva ili simboličke interpretacije, bilo koje zajednice koja dijeli zajedničku 'kulturu“, pri čemu zajednica ili kultura nije jednoznačno određena već čini mogućnost različitih točaka spajanja (jezična, etnička, migrantska, dijasporska, religijska).

Sjećanja ili memorije su presjek osobnih sjećanja i povijesnih prikaza koja sudjeluju u kolektivnim memorijama. „Sjećanje [je] akt posuđivanja koherentnosti i integriteta prekinute, podijeljene ili povijesti koja uključuje gubitak. Mi smo u povijest uključeni ne samo kao posrednici i akteri, nego i kao naratori ili pripovjedači“ (ibid.: 4). Prošlost je tako neizbježno uključena u razumijevanje sadašnjosti. U slučaju migranata, pri-povijesti (narativi o narativima kako ističe Seyhan) su označene oživljavanjem, proživljavanjem *gubitaka* nastalim kroz njihovo iskustvo raseljavanja, iskustvo egzila. Said (2000: 173) ističe kako je osjećaj egzila „stanje trajnog gubitka“. On nalazi usku poveznicu između nacionalizma i egzila, jer nacionalizam se očituje kao pripadanje ili ukorijenjenost (mjestu, nasljeđu, zajednici) koje je nedostupno za one koji su izvan, koji ne pripadaju, odnosno izmješteni su iz *prostora*. „Egzil je samoća doživljena izvan skupine: lišavanje koje se osjeća kada nisi s drugima u zajedničkom prebivalištu“ (ibid.: 177), pa egzil, naglašava Said, odlikuje diskontinuitet. Razlikujući izbjeglice, iseljenike i prognanike Said (ibid.: 183)

⁷³ Neki primjeri su: *Hrvatski nacionalizam* Ive Korskog (1991), *Susreti i doživljaji* Ive Rojnice (1994) te *Pred vratima domovine* Vinka Nikolića (1995).

⁷⁴ Neki primjeri su: *Život u emigraciji* Karla Mirtha (2003), *U vrtlogu hrvatske politike* Mate Meštrovića (2003), *Hrvat izvan domovine* Gojka Borića (2007), *Hrvatski politički emigrant* Tomislava Krole (2009) te *Od poraza do pobjede* Kazimira Katalinića (2017a i 2017b).

pronalazi u prognaništvu elemente fetišizma koji prognanika može udaljiti od svakodnevnog života i u kome egzil (nepripadanje) kao takav postaje fetiš, a želja za vezivanjem može se iskazati kroz jak politički angažman, stranački ili institucionalizaciju kroz različite pokrete. Uvjet postojanja egzila, kako naglašava Said, upravo je „ljubav prema domovini“ i njen gubitak.

U tom kontekstu egzila, reprezentaciju političke emigracije s pozicije subjekta (autora/autorska subjektna pozicija) i objekta (konstruirana subjektna pozicija političke emigracije) diskursa sagledavam kroz odnos narativne forme i reprezentacije povijesnih događaja. Kao što White (1987: ix) naglašava, „nativ nije samo neutralna diskurzivna forma koja se može ili ne mora koristiti za reprezentaciju realnih događaja u njihovom aspektu razvojnih procesa, već za posljedice ima ontološke i epistemološke izbore s različitim ideološkim i čak specifično političkim implikacijama.“ Subjektna pozicija autora i istovremena subjektna pozicija političkog emigranta (aktera, prognanika/izbjeglica) ukazuje na povezanost i uvjetovanost individualne i kolektivne razine, odnosno sjećanja i povijesti. Ta relacija nije jednosmjerna. Individualno sjećanje (pamćenje, pri-sjećanje), s jedne strane utkano je u kompleksnu konstrukciju (a ne tek puki skup individualnih sjećanja) kolektivnog sjećanja (višesmjerno sjećanje)⁷⁵, a s druge strane individualno sjećanje oblikovano je isto tako okvirima zajedničkog sjećanja (vidi Rothberg 2009: 15). Dominantna (samo)reprezentacija političke emigracije strukturirana je narativima doma i domovine te narativom o žrtvi ili viktimološkim narativom, kojima spaja kolektivnu i individualnu razinu identifikacije i utjelovljuje sebe kao subjektu pozicije žrtve, odnosno u subjektu poziciju političke emigracije upisano je nekoliko traumatskih točaka (sjećanja) kao točaka identifikacije (odnosno povijesti koje čine prošivni bod) koje oblikuju citatni lanac konstitutivne norme političke emigracije kao žrtve. To su, kako je već navedeno: gubitak rata, doma i domovine (slom NDH – društvenog i fizičkog prostora), gubitak društvene pozicije, traumatično iskustvo izbjeglištva, raseljavanja i stvaranja „novog života“ (pozicioniranje u novom društvenom prostoru), te obiteljski i osobni gubici. Govoreći o ulozi poraza u procesu nacionalne identifikacije Assmann (2011:77) ističe:

Porazi ne moraju uvijek razoriti sliku koju kolektiv ima o sebi; ponekad oni baš jačaju nacionalnu koheziju. I doista, porazi su, s velikim patosom i

⁷⁵ Relacije, presijecanja i korelacije višesmjernog sjećanja ne djeluju samo na osi sinkronije već i na dijakronijskoj osi.

ceremonijalnim sjajem, predmet sjećanja i oživljavanja tamo gdje nacija zasniva svoj identitet na svijesti o žrtvi. U takvim slučajevima se sjećanje na pretrpljenu patnju i nepravdu čuva budno, kako bi se, pod vanjskim pritiskom, forsirala kohezija zajednice, dala legitimnost pretenzijama i mobilizirao otpor.

Assman (ibid.: 88-97) razlikuje gubitak i traumu i oblike narativizacije, odnosno reprezentacije istih (gubitak kao otvoren za narativizaciju i mitologizaciju, a trauma zatvorena – priznanje i prihvaćanje žrtve) kao što razlikuje i *žrtve*. S jedne strane tu je žrtva koja se strukturira kao žrtva – mučenik ili herojska žrtva ako je u pitanju gubitak te, s druge strane, pasivna žrtva (nevina žrtva) ako je u pitanju trauma. S obzirom na kompleksnost ratnih i poslijeratnih događanja hrvatska politička emigracija reprezentira sebe kroz oba tipa žrtve, kroz stalnu korelaciju, interakciju i interferenciju narativizacije individualnog i kolektivnog, žrtve kao objekta nasilja i svjedoka nasilja (kao subjektivnih pozicija), mitologizacije i zahtjeva za priznavanjem žrtve kao strategije konstrukcije zajedničkog sjećanja.

No, za hrvatski je narod ratni poraz značio ne samo veliki biološki gubitak, nego i gubitak teško stečene suverenosti, budući da je tada u krvi ugušena država koju je jedva jedvice uspio uspostaviti četiri godine ranije, a koja nije bila savršena i imala je mnogo mana, ali je ipak unatoč svemu bila – hrvatska država. (Katalinić 2017a: 23)

Slušali smo radio vijesti. Partizani su već bili u Zagrebu. Zarobili su mnoštvo. Ubijaju. Predale su se ove i one jedinice, ovi i oni pojedinci. Jednom riječju: sve je propalo. Izgubili smo državu. Izgubili smo naše najveće dobro, našu narodnu slobodu, koju smo stoljećima očekivali i za koju smo se borili, te toliko žrtava za njenu obranu dali, umirući s pjesmom na ustima, uvjereni da umiremo sretni, jer narodna država postoji i postojat će. U tim sam časovima mislio koliko su sretni oni koji su umrli u tom uvjerenju; koliko su sretni oni, koji ne doživješe ovu našu narodnu tragediju, ovu našu narodnu žalost, ali i ovu našu narodnu sramotu. (Rojnica 1994: 14)

Potpuno točan broj ubijenih nije moguće ustanoviti, jer se radi o pravom genocidu, dok su procjene veoma različite. (Katalinić 2017a: 50)

Dolaskom u Argentinu promijenilo se i moje psihičko stanje. Nije bilo ni čudo. Od običnog izbjeglice, zatvorenika, bjegunca, postao sam ponovno čovjek. [...] Pomalo sam se privikavao na novu sredinu i učio jezik [...] (Rojnica 1994: 122)

Traumatske točke *gubitaka*⁷⁶ interferiraju između individualne i kolektivne razine a putem emocija povezuju individualnu i kolektivnu razinu konstruirajući kolektivno tijelo kao žrtvu i uvodeći nasilje kao konstitutivnu normu kolektivne subjektne pozicije žrtve. Kolektivna subjektna pozicija žrtve u koju su projicirani svi *gubitci* konstruirana je korelacijskim odnosima narativa o domovini, narativa o državnosti i narativa o patnji, boli i stradanju (viktimološkog narativa). „Naglašavanje patnje i ožiljaka pojavljuje se kao dio postkršćanske povijesti o stradanju, koja žrtvi daje apsolutni moralni autoritet“ (Asman 2011: 96). Pri tome se individualna patnja, bol i stradanje transferira s individualne na kolektivnu razinu, a kolektivni identitet s dominantnim etničkim/nacionalnim konceptom konstruira se kao esencijalno pripadajući identitetu (*hrvatski narod – biološki gubitak, zakon krvi*), kao što se i nasilje izvršeno na tijelu pojedinca transferira emocijama kao nasilje izvršeno na kolektivu. Dominantni etnički/nacionalni koncept kolektivnog subjekta konstruiran je diskursom o krvnoj vezanosti koji uvijek korelira s narativom o obitelji (nacija kao obitelj) jer kako Balibar (1996: 143) ističe „simbolička jezgra ideje roda (i njegovog demografskog i kulturnog ekvivalenta) [rase, etničke zajednice, nacije op.a.] je genealoška shema, to je, vrlo jednostavno ideja da se podrijetlom individua, s generacije na generaciju prenosi biološka i duhovna supstancija i time ih upisuje u trenutnu zajednicu čineći 'srodstvo'“.

Držim da je za nas jedno od najtežih problema naše potomstvo. I ne samo za nas nego i za svakog iseljenika, posebno za političkog izbjeglicu, jer je ovaj bio prisiljen napustiti domovinu i tražiti utočište pod tuđim nebom.

U Argentini vlada *ius soli*, tj. pravo zemije u kojoj se netko rodi, za razliku od *ius sanguinis*, zakon krvi, koji se prakticira u Hrvatskoj. Zato svako dijete koje se rodi u Argentini smatra se Argentincem, bez obzira na porijeklo njegovih

⁷⁶ Ne ulazeći u kompleksnost pitanja traume i mogućih razlikovanja oblika traume, kliničkih i psihijatrijskih definicija (vidi Asman 2011: 113-120), fokus je ovdje na traumi kao gubitku točaka identifikacije koje uzrokuju slom identiteta (Asman 2011: 118) i njihovoj narativnoj reprezentaciji koje putem narativne reprezentacije i same postaju točke identifikacije.

roditelja, pa se tako i službeno vodi i kao Argentinac odgaja. [...]

Potomstvo poslijeratnih useljenika, usudio bih se reći: u cjelini, ne odriče se krvne veze, hrvatskih korijena, ali, uz rijetke i časne izuzetke, ne pokazuje osobitog zanosu za ono što iz Hrvatske dolazi niti što Hrvati ovdje stvaraju, ukoliko to nije povezano s folklorom. Nedovoljno ili nikakvo poznavanje hrvatskog jezika ometa svaki ozbiljniji rad na hrvatskoj njivi. U tome je, začudo, zakazala i ova naša politička, nacionalna, državotvorna emigracija! (Sinovčić: 1991a: 29-31)

Krvnom vezom ujedno je etnički/nacionalni kolektivni subjekt esencijalno povezan i s tлом koje mu pripada (kolektivni subjekt reprezentiran je i metaforom tla – *hrvatska njiva*) naturalizirajući tu vezu pa mu kao takvom pripada i država (kao „naš“ politički, kulturni, društveni i teritorijalni prostor – domovina), ali je i on pripadajući državi, a takva esencijalistička konstrukcija omogućava transfer individualne patnje i boli (prouzročene nasiljem) ne samo na kolektivnu razinu, već i na razinu objekta (države) koji se transferom i „lijepljenjem“ emocija antropomorfizira te sam postaje žrtvom (*mnogi su predani na klaonicu → hrvatski narod → biološki gubitak → genocid → u krvi ugušena država*). Tako supstancijalno strukturirana relacija pripadanja objekta (države) kolektivnom subjektu (narodu/naciji) konstitutivni je element konstrukcije subjektne pozicije *državotvornog* subjekta koji tom relacijom prisvaja poziciju reprezentiranja volje kolektivnog subjekta kao i prisilnog utjelovljivanja u poziciju Drugog, odnosno prisvaja pravo pozicioniranja Drugog (procesima uključivanja i isključivanja), pretvarajući tako Druge u objekte unutar (i društvenog i fizičkog) prostora nacionalnog (usp. Hage 2000: 46). *Državotvorni* subjekt ne samo da prisvaja reprezentaciju volje kolektivnog subjekta nego upravo kroz *državotvornost* prisvaja i upisuje u sebe poziciju formalnog upravljačkog pripadanja (pozicija upravljačke moći koja također predstavlja točku gubitka) konstruirajući sebe kao nositelja esencije i opstojnosti kolektivnog subjekta, te posljedično tome i kao uzrok i izvor, a time i nužan uvjet državnosti. Esencijalno konstruiran etnički/nacionalni identitet na taj način omogućava homogenu reprezentaciju kolektivnog subjekta jer putem narativa o državotvornosti prisvaja „nacionalnu volju“, pa se dio kolektivnog subjekta – „žrtva“ metonimijskim pomakom reprezentira kao cjelina, odnosno nacija (Hrvati) koja kao kolektivni subjekt postaje „žrtva“. Ovako konstruirana subjektna pozicija na diferencijalnoj osi stvara opoziciju *antidržavnog* i *antihrvatskog* (Drugi) spram *državotvornog* i *hrvatskog* čime se antagonizira društveno polje i iz nacionalnog

kolektivnog subjekta isključuje svakog tko ne pristaje na takvu točku spajanja, odnosno ne samo da ga isključuje već ga konstruira kao „neprijatelja“ koji ugrožava.

No, ti se Hrvati nisu borili samo protiv ustaškog režima, nego protiv hrvatske države kao takve, a za ponovnu uspostavu Jugoslavije. Nije, dakle, hrvatska država propala zato što su ustaše izgubili rat, nego zato što hrvatski komunisti nisu smatrali nužnim sačuvati vlastitu državu, već su se borili za ponovnu uspostavu Jugoslavije. (Katalinić 2017a: 24)

Nasuprot komunistima, većina je Hrvata nastojala očuvati hrvatsku državu, usprkos postojećim razlikama. (ibid.: 25)

Naše potomstvo je posebno poglavlje naše životne stvarnosti, kako ovdje, u Argentini, tako i po drugim prostorima hrvatske dijaspore. Što se nas ovdje tiče, mogli bismo povući graničnu crtu između djece poslijeratnih (tj. II. svjetskog rata) hrvatskih useljenika i onih ranijih emigracija. Djeca rođena prije drugog svjetskog rata pošla su uglavnom, u koliko ih to uopće zanima, putem svojih otaca i djedova i svoje korijene traže, ona što ih traže, u mutnim vodama nepostojeće jugoslavenske narodnosti. Svrstani su pod jugoslavensku zastavu, i jugoslavensko diplomatsko predstavništvo upotrebljava ih za svoje proslave, javne nastupe i reprezentativnu dekoraciju. (Sinovčić 1991a: 29-30)

Stavljajući u odnos binarne opozicije *Hrvatska / Jugoslavija (komunizam)* te *hrvatsko (Hrvat) / antihrvatsko (antiHrvat / komunist)*, učinkom proizvodnje emocija i redukcijom značenja tih opozicija isključuju se relacije *Jugoslavija – Hrvatska*, *Hrvat (hrvatsko) – komunist (komunističko)*, odnosno *komunist Hrvat* se konstruira kao Drugi, kao „neprijatelj“. Esencijalizacijom i naturalizacijom veze komunizma i Jugoslavije te preklapanjem značenja, odnosno metonimijom *komunizam* označava *Jugoslaviju* i obrnuto (a Jugoslavija i Jugoslaveni također se metonimijskim pomakom vežu i za Srbiju i Srbe), pa se *Hrvat komunist* pozicijom upravljačkog pripadanja i reprezentacije nacionalne volje isključuje iz nacionalnog tijela, kao i svaki drugi kojemu bi identifikacija mogla biti usmjerena prema „Jugoslaviji“ ili „jugoslavenstvu“

iako je jugoslavenstvo bilo uspostavljeno kao nadnacionalna kategorija vezana uz institut državljanstva⁷⁷, a ne kao kategorija koja isključuje nacionalno, odnosno etničko pripadanje.

Koliko bismo mi Hrvati, kroz 900 godina, morali izreći smrtnih kazni i doživotnih tamnica za veleizdaju? Osobno nisam pristaša ni smrtnih kazni niti doživotnih tamnica, ali sam zato da se nagodbenjački čin svakog pojedinca žigoše i osudi kao nedostojan jednog Hrvata, i kao štetan za interese hrvatskog naroda. Takvog nagodbenjaka treba proglasiti nečasnim članom narodne zajednice i štetočinom hrvatskog narodnog društva. Te iste nečasne epitete primijenio bih na svakog onog koji bi pokušao rehabilitirati ili opravdati narodnog neprijatelja koji već ima svoje ime: nagodbenjak. Ja sam osobno uvjeren da će hrvatski narod na temelju iskustva i velikih razočarenja doći, ili je već došao, do uvjerenja, da je jedini put hrvatskom narodu vlastita suverena Država Hrvatska, za koju je spreman podnijeti sve žrtve i raditi zajednički za sreću i budućnost budućih naraštaja. (Rojnica 1994: 356)

Takvo pozicioniranje i strukturiranje binarnih opozicija u skladu je s nacionalističkim imaginiranjem (Bowman 2005: 118) koje, kao što je već rečeno, predstavlja „specifični modalitet „zamišljanja zajednice“ u kojoj grupa ljudi počinje zamišljati sebe kao „mi“ kroz proces mobiliziranja protiv drugoga koji je prepoznat kao onaj koji brani pristup nacionalnog opredmećivanja u obliku države.“ Konstrukcija „nas“ kao žrtve nacionalističkim imaginiranjem uspostavlja konstituirajuću ulogu nasilja u konstrukciji nacije i to ne nasilja usmjerenog prema „neprijatelju“ već nasilja koje drugi („neprijatelji“) vrše na „nama“, a zaštitu od tog nasilja i opstanak nacije omogućava jedino vlastita država (ibid.: 120). Drugi se unutar korelacijskih odnosa narativa konstruira uspostavljanjem lanca ekvivalencije plutajućim označiteljem *antihrvatski*

⁷⁷ Goldstein (2013: 353) ističe kako se federativni ustroj vodio nacionalnim ključem, „ali bez nekih od tradicionalnih sadržaja u kojima bi se iskazivale nacionalne i vjerske komponente. U socijalističkoj se Jugoslaviji odustalo od unitarističkog modela stapanja nacija i kultura u višu, jugoslavensku, ali se dosljedno nametala teza da jugoslavenstvo jest i mora biti nadnacionalna kategorija.“ Tome u prilog govori i institut dvostupanjskog (republičkog i saveznog) ili razračvanog državljanstva (Štiks 2016: 114) i izostanak savezne institucionalne instance u području obrazovanja koje je bilo pod ingerencijom republičkih ministarstava što je uspostavljeno Ustavom 1946. (ibid.: 104), a ideološka partijska potka Federacije institut suverenosti razgranala je na paralelne suverene subjekte: nacije, republike, građane i radni narod (radničku klasu) (ibid.: 108). Ujedno, tek se 1961. godine uvodi Jugoslaven kao modalitet etničke/nacionalne nomenklature u popisima stanovništva, a pri tome nije nevažno naglasiti da su u kategoriju Jugoslavena u popisima stanovništva uvršteni oni koji se nisu pobliže deklarirali (vidi Šterc (1991) i Knežević (2017)).

(neprijatelj) pri čemu se označitelji unutar lanca ekvivalencije prazne (*komunisti, Jugoslaveni, Jugokomunisti, Hrvati komunisti, partizani, Srbi, udbaši, Srbo-komunisti, nagodbenjaci...*) i reduciraju se njihova značenja, odnosno čija je heterogenost svedena na sužen i partikularan sadržaj (usp. Laclau 2005: 40) metonimijskim pomacima uspostavljajući čvrstu granicu između „nas“ i Drugih (neprijatelja).

Narativ o žrtvi, osim u konstrukciju subjektne pozicije žrtve, uključen je i u konstrukciju *Bleiburga* kao simboličke i metaforičke reprezentacije konstitutivnog nasilja te ujedno i u njegovu konstrukciju kao traumatske točke (o čemu je već bilo riječi) nacionalnog (hrvatskog) kolektivnog subjekta:

Oni koji su preživjeli bili su u bivšoj Jugoslaviji pod stalnim nadzorom i morali su o svemu šutjeti. No, usprkos tomu istina se polako doznavala, od usta do usta, potiho, ali ustrajno.

A probijala se ona i iz emigracije koja se još u izbjegličkim pa čak i u zarobljeničkim logorima, unatoč progonima i izručivanjima Jugoslaviji, što je značilo odlazak u skoro sigurnu smrt, sjećala svojih mrtvih, na dan koji smo zvali „Danom bleiburških žrtava“. (Katalinić 2017b: 49)

Desetljećima se piše o Bleiburškoj tragediji i još će se desetljećima o tome pisati, a ni stoljeća neće to zaboraviti. Golema je to hrvatska narodna tragedija. Krbavsko polje je tragedija hrvatskog plemstva, a Bleiburg, tragedija hrvatskog naroda, pri čemu je pokošen cvijet hrvatske mladeži i izgubljena Hrvatska država. (Rojnica 1994: 42)

To mnoštvo strašnih zločina koje se dogodilo u svibnju 1945. nazvano je Bleiburškom tragedijom ili velikom hrvatskom Katynskom šumom, a ono krvarenje po cestama mučenja poznato je kao Marš smrti ili hrvatski Križni put.

Važno je govoriti o tom genocidu jer je predugo vremena bio pod velom tajne i jer nikada nije imao svoj odgovarajući Nürenberg; te su rane trajno prisutne među Hrvatima kako u Argentini tako i u Hrvatskoj. (Vrljićak 2011: 79)

Simboličkim i metaforičkim spajanjem svih točaka gubitaka te upravo reprezentacijom konstrukcije konstitutivnog nasilja u artikulaciji kolektivnog nacionalnog subjekta strukturira se

ponovo *Bleiburg* kao dominantna ili nulta točka sjećanja selektivnim fokusiranjem i povezivanjem nasilja Kraljevine Jugoslavije (ubojstvo Stjepana Radića) s partizanskim i komunističkim nasiljem po završetku Drugog svjetskog rata, u konstitutivno nasilje koje s jedne strane zaštitu nacije vidi u opredmećenju kroz nacionalnu državu (koju kao takvu reprezentira i NDH ispražnjena od drugih sadržaja i značenja), a s druge strane partizansko i komunističko nasilje kao ono koje uništava i brani pristup tom opredmećenju. Reprezentacija *Bleiburga* kao simbola i metafore konstitutivnog nasilja te citatna praksa kojom se ona izvodi i proizvodi ima učinak mobilizacije protiv Drugog koji ne samo da brani pristup nego je i izvor i uzrok ugroze i povrede opredmećivanja samog, što nacionalnu državu (pa onda i NDH) konstruira procesima esencijalizacije i naturalizacije kao žrtvu. Takvo strukturiranje ima dvostruku funkciju. S jedne strane je zaborav prethodnih događaja (prešućivanje i tabuiziranje) i uspostavljanje nulte, dominantne točke sjećanja kroz konstrukciju nevine žrtve, a s druge strane „u kontekstu identiteta izgrađenog na ulozi žrtve riječ je o preobražaju traume u čast, u smislu polaganja prava i pozitivnog samovrednovanja“ (Asman 2011: 97), odnosno konstrukcije herojske žrtve. Jansen (2002: 78) ističe kako se „kroz neodređenost, amneziju i selektivno pamćenje [...] (re)konstruira velik dio isključivih nacionalnih sjećanja u relaciji spram par događaja. U tom kontekstu narativi prošlosti igraju glavnu ulogu u pozicioniranju sebe⁷⁸.“ No Assmann (ibid.: 97) isto tako naglašava da:

grupa koja sliku o sebi gradi na mitski preuveličanoj ulozi žrtve na prvom mjestu pasivizacijom blokira vlastite razvojne mogućnosti, a na drugom postaje neosjetljiva za iskustva drugih. Identitetska politika koja počiva na semantici žrtve pokazuje se na taj način prije kao dio problema nego kao njegovo rješenje, preciznije kao dio posttraumatskog sindroma, ali ni u kom slučaju kao početak njegovog nadilaženja.

⁷⁸ Isti princip neodređenosti, amnezije i selektivnog pamćenja u pozicioniranju sebe i pozitivnom samovrednovanju odnosi se i na konstrukciju sjećanja i povijesti u periodu Jugoslavije (nakon 1945.) kada su poslijeratna događanja (masovne likvidacije „neprijatelja“ - Drugih) izbrisana iz kolektivne memorije i tabuizirana. Upravo to prešućivanje, brisanje i tabuiziranje otvorilo je mogućnost re-vizije sjećanja u procesu re-konstrukcije identiteta (pri raspadu Jugoslavije), uključujući „subalternu sjećanja“ (usp. Jansen 2002: 77) i povijesti kao opozicijska dotadašnjem dominantom narativu prošlosti.

3.2.1 Politički emigranti, trauma i emocije

„Migrantske priče vezane su iskustvima prilagodbe, smještanja, nostalgije, narušenog osjećaja pripadanja, obnove, gubitka, naglih završetaka, novih početaka i novih mogućnosti – sve potencijalni izvori emocija“ (Skrbiš 2008: 236). Kolektivna traumatska iskustva izvori su emocija koja povezuju individualna i kolektivna tijela, s jedne strane kroz povredu (nasilje) jer povreda (nasilje) tijela individue čini tijelo zajednice, a s druge strane upravo ta povreda, putem proizvedenih emocija, povezuje zajednicu (Ahmed 2004: 34). Artikulacija traumatskog iskustva osobnim svjedočenjem političkih emigranata, kako sam već navela, strukturira subjektnu poziciju žrtve, istovremeno individualne (osobne) i kolektivne, povezujući te dvije razine upravo proizvedeći i izvodeći emocije straha, boli i patnje, ali i povezujući osobna i kolektivna sjećanja. Svjedočanstvo (kao govorni akt) putem kojega se narativom proizvode i izvode emocije nije usmjereno samo na artikulaciju subjekata i objekata emocija već i na zajednicu koja se povezuje tim emocijama i uspostavlja relaciju (reprezentativnošću ili citatnošću emocija) prema objektu ili događaju:

Tog dana, oko šest sati dovedoše čuvari brijača, da mi mašinom ošiša bradu. Ja sam plakao i molio, da toga ne rade, jer da ja nosim bradu u počast svetog Ivana Krstitelja, koji je krstio Bogočovjeka. Nije koristilo. Jedan me je držao za noge, drugi za ruke, a treći za glavu, i tako me počeo šišati. Otimao sam se i molio ih, da mi ostave bradu. (Rojnica 1994: 89)

Većina zarobljenih vojnika i skoro svi časnici ubijeni su bez ikakvih ispitivanja, a kamoli suđenja, te veoma često uz sadistička mučenja. Manji je broj ubijen odmah na početku, i ti se mogu smatrati sretnima u usporedbi s onim što je čekalo one druge koji su bili uključeni u tzv. križni put, tj. marševe smrti. (Katalinić 2017a: 48).

Mnogi su se od tih uhićenih spasili, mnogi odležali po talijanskim i njemačkim zatvorima, a mnogi su predani na klaonicu. To je bio rezultat ovih progona. Još uvijek nije dovoljno osvjetljena ova stranica našeg krvavog izbjegličkog puta, kao i oni slučajevi herojskih djela naših mladih ljudi, koji su iz

solidarnosti izvirgavali opasnosti i smrti svoj vlastiti život, da pomognu onima koji su bili ugroženiji [...] (Rojnica 1994: 123).

Ne mogu opisati to stanje. Trebale bi posebne knjige, da bi se prikazalo tu pravu seobu naroda. Panika, strah, neizvjesnost, smetenost, očaj, plač, traženje izgubljenih članova obitelji, prijatelja, susjeda i znanaca, suputnika-supatnika. Velika tragedija čovječanstva. (ibid.: 11)

Subjektivna pozicije žrtve (individualna i kolektivna) konstruirana je proizvođenjem i izvođenjem emocija patnje i boli te transferom individualne povrede u kolektivno tijelo kojim se povezuje individualno i kolektivno kako bi se strukturirala kolektivna povreda. Njenim stalnim rekreiranjem putem repetitivnosti narativa o patnji i boli (svjedočenjem) fetišizira se ta povreda, odnosno sama se povreda pretvara u identifikacijsku oznaku kolektivnog subjekta odvajajući ju od njenog historijskog uvjeta (vidi Ahmed 2004: 32) i transferirajući ju, ne samo s individualne na kolektivnu razinu, već i kroz vrijeme i prostor. Istovremeno, svjedočanstva postavljaju političkog emigranta u poziciju „moralnog svjedoka“ (Asman 2011: 107), onoga tko je istovremeno i žrtva i svjedok, no ne samo svjedok svoje patnje i boli (preživjela žrtva), već i svjedok onih žrtava koje nisu preživjele. Na taj način svjedok kao subjektivna pozicija postaje važna spona u transferu emocija između individualne i kolektivne razine. Povezivanje „nas“ kroz subjektivnu poziciju žrtve, korelacijskim odnosom narativa o žrtvi ili viktimološkim narativom te religijskim narativom, proizvodi i pojačava moralnu komponentu, to jest vrijednosne odnose konstrukcije „nas“ i Drugih s jasno ocrtanim granicama. Pozitivno određivanje „nas“ kroz subjektivnu poziciju žrtve („mi“ koji patimo), ali i objekta emocija (oni kojima se nanosi bol i patnja – herojska i nevinna žrtva) i povrede kao upisane identifikacijske oznake „nas“, u Drugog (onaj koji nam nanosi bol i patnju) upisuje negativnu vrijednost, a religijskim diskursom (*počast svetog Ivana Krstitelja, koji je krstio Bogočovjeka, križni put*) vrijednosti se apsolutiziraju vezivanjem za binarnu opoziciju Dobra i Zla. Tako strukturirana moralna komponenta upisuje apsolutnu pozitivnu vrijednost (Dobro se vezuje i uz istinu) u „nas“ („nevinna žrtva“) korelacijom religijskog i viktimološkog narativa uz proizvodnju emocija, iz koje se transferira, s opozicije Bog / Sotona, opozicija Dobro / Zlo. Ujedno se na drugoj strani diferencijalne osi upisuje apsolutnu negativnu vrijednost (Zlo) u Drugog. Prisivljanje Dobra i upisivanje Zla u Drugog stvara čistu granicu „nas“ i Drugog, a Mouffe (2005: 58) ističe kako se na taj način konstruira i moralni neprijatelj kojeg treba iskorijeniti (u radikalnom slučaju i

fizički) u očuvanju vrijednosti (Dobra) što podupire i prisvajanje pozicije nacionalnog upravljačkog pripadanja. Takav način upisivanja Dobra („mi“) i Zla („oni“), kojega Mouffe (ibid.) naziva moralizmom (za razliku od moralnosti) unutar prostora političkog, proizvodi antagonizaciju društvenog polja i neprijatelja. Moralizam s uvođenjem komponenata Dobra i Zla te korelacijskim odnosima viktimoškog i religijskog narativa ne samo da opravdava emociju mržnje nego otvara prostor za njeno eksplicitno iskazivanje. Iskazivanje mržnje nije usmjereno na eksplicitnu proizvodnju mržnje već na proizvođenje i izvođenje emocija boli i patnje jer se izvor i uzrok mržnje kao negativne emocije pronalazi u Drugome (Zlu). Eksplikacija mržnje strukturirana je kao psihološka povreda „nas“, odnosno sudjeluje u konstrukciji „nas“ kao žrtve. „Naša“ emocija mržnje (kao negativno označena emocija) učinak je djelovanja Drugog (borba Dobra i Zla) i čini nas „žrtvom“ Zla. Tim postupkom implicitno se doista i proizvodi mržnja kao obrana od povrede.

Hrvatski je narod bio teroriziran preko svake mjere u vremenu i načinu. U njemu je tako reći stoljećima razvijan osjećaj mržnje do najstrašnije negativne skrajnosti. Hrvatski narod je strahovito mrzio. Mrzio je Nijemce, Mađare, Talijane i konačno Srbe. Svi su ga progonili i šikanirali, kao Nijemci, kao Mađari, kao Talijani, kao Srbi, njega kao Hrvata. Svi su oni u njemu kao Hrvat, u njegovoj osobnosti, *u njegovoj strukturi stvarali mržnju kao etički sadržaj*. (Oršanić 1990: 149)

Konstrukcija kolektivne subjektne pozicije žrtve (hrvatska nacija kao žrtva) putem politizacije emocija vodi „viktimoškoj politici identiteta“ (Asman 2011: 92). Viktimološku politiku identiteta karakterizira jednostrano naglašavanje patnje te emocionalizacija povijesti, a kako ističe Assmann (ibid.), iz toga se izvode kolektivne pretenzije upravo preko zauzimanja moralne pozicije i pozicije moralnog autoriteta.

Esencijalno uspostavljeni odnosi između nacionalnog kolektivnog subjekta, tla i države omogućavaju stalno kruženje emocija između individualnog subjekta, kolektivnog subjekta („mi“) i objekta (države) te konstrukciju homogene kolektivne (nacionalne) žrtve. Procesima esencijalizacije, naturalizacije i antropomorfizacije objekta te kruženjem emocija, *država* kao objekt konstruira se također kao žrtva. Takva konstrukcija pojačana je religijskim narativom ukazujući na moralnu komponentu (povezivanje s apsolutnom pozitivnom vrijednošću i Dobrim)

procesa konstrukcije konstitutivne norme sjećanja kolektivnog subjekta.⁷⁹ *Martyrium Croatiae* ili *Mučeništvo Hrvatske* prva je izdana politička publikacija (1946.) u izbjeglištvu u Italiji, a sadržavala je prvi opis događanja na Bleiburškom polju kao i popis ubijenih svećenika i redovnika (Katalinić 2017b: 101). *Država* kao objekt emocija postavljena je kao apsolutna vrijednost po sebi, a metonimijskim pomacima i metaforizacijom, konstrukcija žrtve (kojoj je nanosena bol i patnja) klizi od individualne preko kolektivne razine do objekta – *države* te ju prazni (proces prešućivanja i tabuiziranja) od sadržaja i povijesnog konteksta i povezuje razinu kolektivnog subjekta i objekta putem nacionalističkog imaginiranja i konstitutivnog nasilja s Dobrim. Fetišizirana povreda i njeno pretvaranje u identifikacijsku oznaku, ne omogućuje samo transfer na relaciji individualno – kolektivno, već performativnost emocija (u ovom slučaju boli i patnje) omogućava njihov transfer i kroz vrijeme (međugeneracijsko prenošenje) što održava *povredu* kao identifikacijsku oznaku, a *konstitutivno nasilje* zajedno s njegovom simboličkom i metaforičkom reprezentacijom (*Bleiburg*) na taj način postaje sastavnim dijelom kolektivnog sjećanja i povijesti s učincima u sadašnjosti i budućnosti. Proizvodnja boli, njen intenzitet (pojačavanje) i njeno vezivanje uz moralnu komponentu važna je za utvrđivanje površine (kolektivnog) tijela (povezivanja „mi“) jer „se površina osjeća kada se osjeća nešto 'protiv' nje [Drugi op.a.]“ (Ahmed 2004: 27).

No, Jugoslavija je svoje neprijatelje nastojala likvidirati uglavnom na način koji je za nju bio lakši i „legalan“ tj. optuživala bi ih kao ratne zločince i tražila da budu izručeni, kako bi im mogla „pravedno“ suditi. (Katalinić 2017a: 104).

Moglo bi se, možda otkriti ili makar rasvijetliti svi oni kasniji planovi Ozne i Udbe, koji su razarali, a i danas razaraju hrvatske redove u emigraciji. Neprijatelj putem svojih vještih i izvježbanih agenata infiltrira se i u naše organizacije, upoznaje raspoloženje članstva, nadlicitirajući i nadvikujući sve hrvatske nacionalne osjećaje, da kasnije posebni stručnjaci stvore planove i provedu ih u djelo, putem, kako, na žalost, znademo, raznih Varoša, Denja, Tomulića, Sinjskih,

⁷⁹ Religijski narativ u ovom slučaju osim moralne komponente nosi i identifikacijsku komponentu. Identifikacijska diferencijacija putem religijskog narativa konstruira binarne opozicije u više smjerova Hrvati / katolici – Hrvati / ateisti (komunisti); Srbi / pravoslavci; Jugoslaveni / ateisti (komunisti); Srbi / ateisti (komunisti). Takva diferencijacija u skladu je s argumentacijom „da polje diferencijalnih odnosa iz kojega bilo koji pojedinačan identitet i svi oni zajedno proizlaze mora biti neograničeno. Štoviše, 'nepotpunost' svakoga identiteta izravan je ishod njegovoga diferencijalnoga pojavljivanja: nijedan pojedinačan identitet ne može se pojaviti a da ne pretpostavi i ne odredi isključenje drugih, a to konstitutivno isključenje je zajednički i ravnopravan uvjet svake konstitucije identiteta“ (Butler, 2007: 35).

Stanića, Grudelja i stotine drugih, poznatih i nepoznatih, otkrivenih i neodkrivenih doušnika. (Rojnica 1994: 128-129)

Održavanje i (re)kreiranje emocije boli i patnje kao sjećanja na povredu, ali i njihovo odvajanje od izvora i uzroka te njihovo stalno transferiranje kroz vrijeme, osim što omogućava označavanje (novog) Drugog kao izvora i uzroka tih emocija, stvara i stalan osjećaj prijetnje i ugroze (*likvidiranje, razaranje, infiltriranje, poznati i nepoznati doušnici*) pozicionirajući stalno Drugog (Druge) u blizinu „našeg“ tijela (održava njegovu prisutnost, a samim tim i prisutnost ugroze) te ga vrijednosno (negativno) „fiksira“ i na taj način opravdava i emociju mržnje koja je vezana uz emocije boli i patnje (Ahmed 2004: 43). Konstruirani novi Drugi je tako onaj koji nanosi *bol i patnju*, onaj koji *ugrožava* – „neprijatelj“ te kojega se vezuje uz Zlo pa time i mržnja dobiva svoje opravdanje. Ahmed (ibid.) naglašava kako se „strast negativnih vezanosti za druge [...] redefinira simultano kao pozitivna vezanost koja zamišljene subjekte drži zajedno putem označitelja pisanog velikim slovom“ [označitelja Gospodara op.a.], što bi u ovom slučaju bila *Nacija = Država*. No karakterizacija emocija kao kontingentnih te njihova pomičnost i „ljepljivost“ omogućava stalnu produkciju novog Drugog, „neprijatelja“, isključivanjem iz skupa „nas“, označavanjem stranog tijela u „našem“ kolektivnom tijelu (antihrvatsko/antidržavno).

3.2.2 Strukturiranje fantazme „običnog (nacionalnog) subjekta“ kao žrtve

Proces strukturiranja ideološke fantazme vezan je s proizvodnjom i kruženjem emocija kojima se artikuliraju subjekti i objekti emocija jer se i subjekti i objekti vrijednosno označavaju. Ti procesi vrijednosnog označavanja, odnosno upisivanja određene kvalitete ili odlike u subjekt ili objekt, na kojoj se temelji vrijednosno označavanje, a koji ujedno omogućavaju i podržavaju afektivno vezivanje, počivaju na identifikaciji i upisivanju želje u određeni objekt, kako ističe Berlant (2011: 122). Objekt želje hrvatskog nacionalnog imaginarija predstavlja *država = (homogena) nacija*, kao objekt koji će cjelovitošću i homogenošću (zajedništvom) ukloniti antagonizme i društveni disbalans te omogućiti dosezanje sreće i boljeg života kako zajednice tako i pojedinaca unutar nje.

Esencijalno uspostavljena veza države i državotvornog subjekta (prisvajanje pozicije upravljačkog pripadanja) koja politizacijom emocija omogućava transfer boli i patnje između

objekta i subjekta istovremeno ih pozicionira i kao „žrtvu“ putem fantazme o konstitutivnom nasilju. Jasno uspostavljene granice identiteta i pripisanih im vrijednosti putem proizvodnje emocija („mi“ – Dobro, Drugi – Zlo) uspostavlja granice sjećanja i povijesti koje se međusobno isključuju ili kako Hayden (2013: 43) ističe: „te su povijesti kategoričke i totalizirajuće“ te isključuju jedna drugu pa jedno sjećanje ili povijest, isključuje ili potiskuje drugo do razine tabua. No tako konstruirana isključujuća sjećanja i povijesti ipak treba sagledavati u kontekstu Rothbergovog (2009) višesmjernog sjećanja i Foucaultovog (1978: 101-102) poimanja diskursa kao taktičkih elemenata ili blokova „koji djeluju u polju relacija moći; tamo mogu egzistirati različiti i čak kontradiktorni diskursi unutar iste strategije; a mogu i suprotno, cirkulirati bez promjene forme, od jedne do druge, suprotne strategije.“ Tako fantazma o konstitutivnom nasilju, koja istovremeno proizvodi i izvodi, odnosno artikulira subjektu poziciju žrtve („mi“ – „hrvatska politička emigracija“, „hrvatski narod“, „hrvatska država“), cirkulira u polju relacija moći koristeći kontradiktorni sekuritarni diskurs jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog i političkog sustava kojim se politička emigracija utjelovljuje kao „neprijatelj“ (o čemu će kasnije biti više riječi). Time se istovremeno održava cirkulacija fantazme o konstitutivnom nasilju kao i ugroze i prijetnje što zahtijeva stalni otpor kao kohezivni (homogenizacijski) element u konstrukciji kolektivnog subjekta koji proizvodi formativne efekte za subjekt, odnosno, „otpor kao iskustvo konstruirati i rekonstruirati identitet subjekta“ (Gupta i Ferguson 1997: 19). Fantazma o konstitutivnom nasilju ne može postojati bez Drugog (koji krade „naš“ užitak) jer konstruirati Drugog kao „nacionalnog/državnog neprijatelja“. S druge strane „nacionalni neprijatelj“, kao koncept, uspostavlja ideju solidarnosti s nacijom (Bowman 2005: 120) kao kolektivnim subjektom. Fantazma o konstitutivnom nasilju nosi u sebi i fantazmu o „utopijskom mjestu“, kako Bowman (ibid.: 122) argumentira, koje predstavlja nacija, odnosno svi oni (solidarni) koji su konstitutivno nasilje, nasilje neprijatelja pretrpjeli, a nacija se opredmećuje (esencijalizacijom) u državi pa onda nacija = država predstavlja ispunjenje i dosezanje sreće nacije (iskorijenjenost neprijatelja i nasilja), ali i pojedinca.

Naslov je ove knjige *Od poraza do pobjede*, jer ona opisuje razdoblje koje je počelo gubitkom jedva stečene hrvatske države i bleiburškim pokoljem Hrvata – što predstavlja općenarodni poraz – a završava ponovnom uspostavom hrvatske države, dakle općenarodnom pobjedom. (Katalinić 2017b: 19)

Time *nacionalna država*, kroz korelacijske odnose viktimološkog i religijskog narativa i proizvodnjom emocija, zadobiva apsolutno pozitivnu vrijednost. NDH se tako kao označitelj prazni od svog sadržaja i historijskog konteksta sadržaja, kao što je već rečeno, te se metonimijskim pomakom označava samo sadržajem *nacionalne države – hrvatske države* (opredmećivanje nacije žrtve) kao jedine zaštite od nasilja koje Drugi vrši nad „nama“ i koja kao takva vrijednosno može biti samo pozitivno označena. Esencijalno uspostavljeni odnosi između države (objekta) i nacije (kolektivnog subjekta) omogućavaju transfer i klizanje vrijednosnih oznaka, kao i korelacijski odnos kolektivne i individualne razine.

Narativ o žrtvi i konstrukcija subjektne pozicije žrtve zajedno s fantazmom o konstitutivnom nasilju konstruiraju fantazmu *običnog (nacionalnog) subjekta* kao žrtve.

Slom tih dviju stranaka, ili pokreta, doveo je narod u zemlji do očajja, a i hrvatske izbjeglice do razočaranja. Nastao je lom u duši povrijeđenog, izdanog i progonjenog hrvatskog čovjeka. Do danas se nismo oporavili od udarca, makar smo se, kod malo doličnijeg života i slobode koju uživamo, počeli pitati: a što sad? Što se može učiniti, da se opravda cilj hrvatske emigracije, za koju se ponovo ističe da je politička emigracija? Politička je utoliko, ukoliko su politički razlozi uvjetovali njeno stvaranje napuštanjem domovine, ali nije čisto politička, jer nije bila ni politički formirana, podpuno politički određena, već je predstavljala žalosni ostatak one mase preživjelih nakon Bleiburga, pokolja i izručenja u prvom naletu. [...] Nemamo snažnih osoba, niti iznimno sposobnih ljudi, koji bi mogli okupiti emigraciju i povesti jednu usklađenu borbu za zajedničko dobro. [...] Plemenita je težnja povezati se, da bi se moglo nešto dobro učiniti. (Rojnica 1994: 150)

Konstrukcija *običnog (nacionalnog) subjekta (hrvatski narod → hrvatski čovjek)* kao ugroženog odvija se „mobilizacijom mržnje kao strastvenog vezivanja usko vezanog uz ljubav“ (Ahmed 2004: 43). Kao što je već rečeno, fantazija *običnog subjekta* omogućava konstrukciju „obične osobe kao stvarne žrtve“ (ibid.) ugrozom, odnosno blizinom Drugog (koji nanosi bol) što omogućava transfer povrede (subjekta koji trpi bol) s individualne na kolektivnu razinu (*hrvatski čovjek → hrvatski narod*). U tom procesu Drugi (*komunisti, Jugoslaveni, Jugokomunisti, Hrvati komunisti, partizani, Srbi, udbaši, Ozna, Udba, Srbo-komunisti, nagodbenjaci, Nijemci, Mađari,*

Talijani, Varoši, Denje, Tomulići, Sinjski, Stanići, Grudelji i stotine drugih, poznatih i nepoznatih, otkrivenih i neodkrivenih doušnika ...), čija blizina ugrožava i koji nanosi povredu, konstruira se putem različitih konceptualnih identifikacijskih točaka spajanja (nacionalnost, političko opredjeljenje, djelatnost pa sve do individualne razine – prezimenom) a metaforizacijom i metonimijskim pomacima konstruira se relacija sličnosti koja počiva na različitosti od „nas“ (*antihrvatski* = *antidržavni*) kreirajući istovremeno „naše“ čisto, kolektivno nacionalno, ali ugroženo tijelo (usp. Ahmed 2010: 44) prema kojemu (prepoznavanjem sličnosti „ja“ → „mi“) iskazujemo ljubav. „Oni prijete povredom čistom tijelu; a takvo čisto tijelo može biti zamišljeno kao čisto samo stalnim izvođenjem i proizvođenjem fantazije povrede“ (ibid.). Tako Drugi postaje ne samo objektom nego i uzrokom mržnje, a upravo mržnja omogućava relaciju individualnog i kolektivnog Drugog (Drugi kao grupa) jer „kao [afektivno op.a.] ulaganje, mržnja uključuje pregovaranje u intimnom odnosu između subjekta i zamišljenog drugog“ (ibid.: 49).

Fantazma o konstitutivnom nasilju korelacijski je vezana uz fantazmu države kao *objekta želje* koji će ukidanjem nasilja i isključenjem Drugoga kao izvora nasilja omogućiti ispunjenje nacije i dosezanja sreće. Berlant (2011: 23) naglašava: "Kada govorimo o objektu želje, mi zapravo govorimo o klasteru obećanja koja želimo da netko ili nešto učini za nas i učini mogućim za nas". U ovom slučaju *objekt želje* = *država* istovremeno otjelovljuje, predstavlja i omogućava homogenu, čistu ili prisnu naciju (Hage 2000) vjerovanjem da će upravo država kroz homogenost, čistoću i prisnost donijeti sreću naciji, a onda i bolji život pojedincu. Žižek (2002: 58) ističe: „da je vjerovanje, daleko od toga da predstavlja 'intimno', čisto mentalno stanje, uvijek materijalizirano u našoj stvarnoj društvenoj aktivnosti: vjerovanje podržava fantazmu koja upravlja društvenom realnošću.“ Korelacija, odnosno transfer „sreće i boljega života“ s kolektivne (nacionalne) razine na individualnu ponovo ide preko konstruiranog običnog (nacionalnog) subjekta (*hrvatski narod* → *hrvatski čovjek*), odnosno fantazija sreće homogene zajednice opredmećene u državi (ukidanje disbalansa), putem optimističnog povezivanja, na individualnoj razini trebala bi donijeti bolji život pojedincu. „Sreća je zamišljena kao društveno ljepilo, kao ono što ljude drži zajedno“ (Ahmed 2010: 121). Sreća koju objekt želje država = nacija (koja dokida konstitutivno nasilje i Zlo Drugog sa svim negativnim vrijednostima) obećava ujedno je i fantazija kojom se putem binarne opozicije

u objekt želje upisuju pozitivne vrijednosti. Sreća⁸⁰ kao objekt želje i putem objekta želje, koji ju uvjetuje, ima homogenizacijski učinak na zajednicu koji je vrijednosno pozitivno određen. No upravo je „prepreka sreći [...] to što omogućava sreći da se održava kao obećanje dobrog života“ (Ahmed 2010: 32). Na taj je način inherentni društveni disbalans ili antagonizam izmješten izvan prostora opredmećivanja homogene zajednice nacije = države (čiji je suodnos esencijalno uspostavljen) te je fantazmatski upisan u Drugog stalnim procesom konstrukcije Drugog i metonimijskim pomicanjem (različit od nas – antihrvatski = antidržavni). Konstrukcija „nas“ kao *državotvornog* subjekta prisvajanjem nacionalne volje i „fantazije sebe kao ispunjenja nacionalističkog“ (Hage 2000: 70), odnosno s pozicije nacionalnog pripadanja kroz nacionalističku praksu prisilno utjelovljuje tog Drugog kao onog koji onemogućava (strano tijelo) dosezanje objekta želje (države = nacije) i same sreće kao objekta dobrog života. „Nacionalistička praksa uglavnom je konstituirana nizom ideala i stremljenja (bazira se na 'kao da') koje označavaju razliku između onoga što je i onoga što nacionalist vjeruje da treba biti“ (ibid.: 66). Time se objekt želje država = nacija smješta u središte fantazme kojom se artikulira Drugi (antihrvatski = antidržavni) i koji istovremeno onemogućava homogenu, čisto tijelo nacije = države. Objekt želje tako postaje *problematičan objekt* jer je istovremeno kao objekt uvjet ispunjenja i dosezanja sreće, ali i uvjet konstrukcije Drugoga i njegove stalne prisutnosti te generiranja antagonizma što upravo onemogućava dosezanje sreće i bolji život kako zajednice tako i pojedinca jer istovremeno sudjeluje i u strukturiranju fantazme o konstitutivnom nasilju.

Mreža interdiskurzivnosti i intertekstualnosti u proizvodnji emocija, odnosno objekata emocija (Drugi, nacija = država) i subjektne pozicije žrtve te pretvaranja povrede (točke traume) u identifikacijsku oznaku ukazuje na suplementaran odnos i korelacije individualne (subjektna pozicija svjedoka i žrtve – memoari političkih emigranata) i kolektivne (institucionalne – *Hrvatska misao* i komemorativna praksa) razine u opstojanju i kruženju objekata emocija, proizvedenih emocija i njihovih učinaka. Sagledavajući individualnu razinu, odnosno memoarska djela kao individualna sjećanja i povijesti koja ulaze u prostor javnog, odnosno institucionalnog diskursa, te institucionalni diskurs kroz tekstualnu i komemorativnu praksu, moguće je vidjeti kako interdiskurzivni i intertekstualni odnosi ukazuju na načine i korelacije kruženja ne samo emocija i

⁸⁰ „Sreća se dosljedno opisuje kao objekt ljudske želje, kao ono čemu stremimo, kao ono što daje svrhu, značenje i dosljednost ljudskom životu“ (Ahmed 2010: 1)

objekata emocija, već i kruženja ideoloških fantazmi te različitih *problematičnih (fantazmatskih) objekata* kroz različite institucionalne razine i prakse, ali i cirkulaciju na relaciji individualno – kolektivno.

3.3 „Neprijateljska/kvislinška emigracija“ i „socijalistička nacija“

Neposredno nakon rata i uspostavljanja Jugoslavije pod vodstvom Komunističke partije iseljništvo/dijaspora/emigracija nije uključena u javni institucionalni prostor⁸¹ iako politički interes za iseljništvo postoji⁸². Razlog za isključivanje iseljništva/emigracije iz javnog institucionalnog prostora može se pronaći u fokusiranosti na ustrojstvo društva, države, na novu konstrukciju društvene realnosti utemeljenu na antifašističkim i socijalističkim vrijednostima, te uspostavu i učvršćivanje jednopartijskog sustava u kontekstu pozicioniranja unutar globalnih geopolitičkih događanja (hladnoratovska podjela, rezolucija Informbiroa...). Young i Light (2001: 944) ističu kako je „ključni ideološki cilj bio homogenizacija društva smanjenjem nejednakosti i asimilacijom društvenih grupa kako bi se kreirala 'socijalistička' nacija u kojoj bi Komunistička partija mogla tvrditi da predstavlja svakoga.“ U tom kontekstu može se reći da jugoslavenstvo nije

⁸¹ Prvi institucionalni okvir po pitanju iseljništva uspostavljen je u Kraljevini Jugoslaviji 1922. kada je u Zagrebu osnovan *Iseljnički komesarijat*. Prvo je osnovan kao Iseljnički odsjek u sklopu Ministarstva socijalne politike temeljem Zakona o iseljavanju iz 1921. godine, a djelovao je sve do 1939. sa zadaćom statističkog praćenja iseljništva te administrativnom potporom kako iseljenicima i njihovim obiteljima tako i raznim iseljničkim organizacijama. Interes prema iseljništvu vidi se i u osnivanju *Iseljničkog muzeja* u Zagrebu 1933. i njegove podružnice u Splitu 1937. Obje su ustanove do kraja 1940. prestale s radom. Rajka Bućin (2018: 368) navodi kako se „[...] prikupljanje građe odvijalo [...] u okviru netom uspostavljenog Odjela za kulturnu propagandu i katastar naselja Iseljničkog komesarijata“. Građu su većinom činile razne vrste publikacija (novine, časopisi, kalendari, razne upute, i brošure iseljničkih organizacija i dr.) i fotografije (ibid.: 371). Dvostruki institucionalni fokus na iseljništvo u razdoblju Kraljevine Jugoslavije ukazuje na pozicioniranje iseljništva kao objekta interesa unutar političkog područja djelovanja prvo u okviru socijalne politike i u okviru pravnog sustava što bi se odnosilo prvenstveno na legalističku komponentu uspostavljanja subjektne pozicije iseljenika. Druga institucionalna razina (muzejska) usko je vezana uz politiku identiteta, tj. konstruiranja osjećaja pripadanja. Ovakvim dvostrukim načinom pozicioniranja iseljništvo se s jedne strane konstruiralo kao subjekt i objekt legalne sfere političkog interesa „domovine“, a s druge strane kao subjekt i objekt memorije nacije (kreiranje i pripadanje zajedničkom sjećanju) u „domovini“ (ovom slučaju Kraljevini Jugoslaviji), odnosno reprezentacijske prakse politike identiteta. Upravo su reprezentacijske i interpretacijske prakse politike identiteta utjecale na uključivanje i isključivanje *Iseljničkog muzeja* u, i iz javnog prostora. S obzirom na jak jugoslavenski karakter kojim je konstruiran i reprezentiran identitet iseljništva u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, za vrijeme Drugog svjetskog rata i postojanja Nezavisne Države Hrvatske *Muzej* je bio isključen iz javnog prostora (ibid.: 378-379), no ni nakon rata, nije zaživio u javnom prostoru kao jedinstvena ustanova, a jedinstvena zbirka na kraju je rasformirana i raspodijeljena 1949. godine.

⁸² Nakon Drugog svjetskog rata uslijedio je i val povratka jugoslavenski orijentiranog dijela predratnog iseljništva (oko 16.000) no nisu svi i ostali (Šarić 2015: 196-197 i Karakaš-Obradov 2016: 658).

isključivalo niti „prekrivalo“ ili zamjenjivalo nacionalno već je bilo usmjereno upravo na ideološki cilj „socijalističke nacije“ koju bi predstavljalo, a u kojoj je koncept klase bio uspostavljen kao primarni identifikacijski koncept ili faktor. Bez obzira na vanjskopolitičko pozicioniranje Jugoslavije u hladnoratovskom blokovskom sustavu (laviranju između Zapada i Istoka) ideološka potka socijalizma zahtijevala je „redefiniranje osjećaja 'sebe' i 'drugih' na način koji se slaže s izgradnjom socijalizma“ (ibid.: 943) pri čemu je Drugi neprijatelj koji ugrožava „socijalističku naciju“ (koja nacionalno pokušava prevladati i ideologijom „bratstva i jedinstva“), pa se korelacijskim odnosima s hladnoratovskim diskursom pojačavaju učinci konstrukcije binarne opozicije i tako postavljene distinkcije „nas“ (socijalizam – Istok) i Drugih (kapitalizam – Zapad). Politička emigracija, unutar tog odnosa, nalazi se na „Zapadu“ (označenom kapitalizmom) i u fokusu je jakog sigurnosno-obavještajnog te ostalih državnih represivnih aparata čija je uloga održavanje socijalističkog sustava i vlasti Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) te je kroz prizmu sigurnosti promatrana s aspekta ugroze kao „neprijatelj“.⁸³ Pojava ilegalnih emigranata (uglavnom je bježalo mlađe stanovništvo) iz ekonomskih i političkih razloga dovela je i do formiranja posebne komisije unutar Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) koja je 1956. sastavila izvještaj *Problem bijega u inozemstvo*, ali i uspostavila izvještajnu mrežu omladinskih političkih organizacija i tijela, sa zadatkom prikupljanja informacija, usustavljenih pod paskom Saveza komunista (Šarić 2015: 198-199). Uspostavljena hladnoratovska binarna opozicija kapitalizam / socijalizam – komunizam, te jak sigurnosno-obavještajni sustav, isključuju mogućnost rasprave o političkoj emigraciji u javnom prostoru, a odmah nakon rata, 1948. godine, donesen je i zakon (ukinut je 1962.) kojim se oduzelo državljanstvo ideološkim neprijateljima, suradnicima okupatora i političkoj emigraciji (Štiks 2016: 113 i 306).

S druge strane interes je postojao (nakon 1950.) prema „starom“, predratnom iseljeništvu koje je identitetski bilo usmjereno prema „jugoslavenstvu“, te nakon 1967. i prema ekonomski uvjetovanoj pojavi iseljavanja odnosno pitanjima vezanim uz radne migracije i pojavi „*gastarbeitera*“ te njihovom utjecaju na gospodarstvo Jugoslavije što dolazi prvenstveno u fokus

⁸³ Nakon rata bilo je pokušaja izvođenja diverzantskih akcija kojima bi se podigao ustanak protiv vlasti koje su organizirali izbjegli pripadnici (uglavnom časnici) ustaške vojske. Prve grupe u Jugoslaviju ulaze 1947. pod vodstvom Ljube Miloša, a najpoznatija je skupina Božidara Kavrana koja je u Jugoslaviju ušla 1948. (Goldstein 2013: 363). Kako Goldstein (ibid.: 363) navodi, Ozna je je uhvatila 50 pripadnika ustaša kojima je dosuđena smrtna kazna na vojnom sudu. O neuspješnim diverzantskim akcijama pisali su i emigranti (vidi i Rojnica 1994; Katalinić 2017b i dr.)

istraživačkog rada.⁸⁴ Osnivanjem Matice iseljenika Hrvatske (1951.) iseljeničtvo se institucionalizira u javnom prostoru (usp. Kraljević 2009: 71), a osnivanjem Zavoda za istraživanje migracija i narodnosti (1965.), u okviru Povijesnog odjela (područje sjećanja, memorije) Matice, iseljeničtvo/dijaspora se pretvara u predmet znanja (objektificiranje) u Foucaultovskom smislu te riječi te na taj način ulazi u prostor odnosa moći i znanja legitimirajući se kao oblik i područje spoznaje (stvaranje autoriteta).⁸⁵ Politička emigracija spominje se tek usputno kao „kvislinška“ ili „desničarska“ emigracija (Holjevac 1967: 186 i 200) u javnom prostoru. To je ujedno razdoblje kada počinju i prva politička okupljanja i djelovanja emigracije (Branko Jelić 1950. u Njemačkoj osniva Hrvatski narodni odbor, Hrvatska republikanska stranka osnovana je 1951. u Buenos Airesu, u Španjolskoj 1955. osnovan je Hrvatski narodni otpor s Vjekoslavom Luburićem na čelu, a Pavelić u Argentini 1956. osniva Hrvatski oslobodilački pokret). Djelovanje dijela političke emigracije, posebno ustaške nije fokusirano samo na politički način angažiranja⁸⁶ već ih karakterizira i terorističko postupanje i političko nasilje. Prve organizacije koje koriste nasilje u ostvarivanju političkih ciljeva javljaju se '60-tih godina (Hrvatsko revolucionarno bratstvo osnovano je 1961. u Australiji, a djelovalo je i na području Europe, posebno Njemačke, te Hrvatsko križarsko bratstvo i druge). Tokić (2012: 422) tako navodi kako su '60-tih i '70-tih godina 20. stoljeća najaktivnijim svjetskim teroristima označeni upravo hrvatski separatisti⁸⁷ s jakim djelovanjem u SR Njemačkoj. U tom kontekstu 1974. godine izlazi u izdanju Vojnog izdavačkog zavoda iz Beograda publikacija *Politička emigracija: aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga* Stjepana Domankušića i Milivoja Levkova. Autorski i izdavački te institucionalni kontekst pojave ove publikacije ukazuje, s jedne strane na diskurse kojima je politička emigracija pozicionirana i oblikovana, a s druge strane na prostor u kojemu ti isti ideološki diskursi pokušavaju zadržati hegemoniju u reprodukciji i

⁸⁴ *Hrvati izvan domovine* Većeslava Holjevca izlazi 1967. godine.

⁸⁵ *Matica iseljenika Hrvatske* osnovana je kao ustanova usmjerena prvenstveno na obrazovne i kulturne aspekte (škole na hrvatskom jeziku, tečajevi hrvatskog jezika, pomoć kulturnim društvima iseljenika), ali i na ostale aspekte života iseljenika (npr. pravna pitanja vezan uz povratak u „domovinu“ i sl.). Pozicioniranje, a kasnije i izdavanje Zavoda kao znanstvene institucije u strukturi jednopartijskog državnog modela bilo bez zadržke politički profilirano jer je Zavod direktno primao upute Centralnog komiteta SKH te radio izvještaje o kontaktima s emigracijom (Lemić 2017: 495). To je potpuno u skladu s onime što Foucault (1994a: 27) naglašava: „[kako op.a.] nema relacije moći bez korelativna ustanovljenja nekog područja znanja, ni znanja koje u isto vrijeme ne pretpostavlja i ne ustanovljuje relacije moći.“

⁸⁶ HOP je inicijalno imao vojni ustroj s militantnim krilom Hrvatskim oružanim snagama (HOS).

⁸⁷ SR Njemačka vlada političko nasilje hrvatske separatističke emigracije 1972. navodi kao prvi problem s useljenicima (Tokić 2012: 422)

održavanju hegemonijske moći. Autori (Domankušić je general-pukovnik i zamjenik načelnika te načelnik KOS-a '60-tih i '70-tih, a Levkov pukovnik), urednik te recenzenti pripadnici su, odnosno časnici (pukovnici) Jugoslavenske narodne armije i KOS-a kao njenog sastavnog dijela, a sama publikacija je postala udžbenikom „Političke uprave SSNO⁸⁸ za društveno-političko obrazovanje vojnika i mornara JNA“ (Domankušić i Levkov 1974: 4). Dinamička struktura mreže artikulacije subjektne pozicije „neprijatelja“ konstruirana dominantno sekuritarnim diskursom izlazi iz prostora državnog represivnog sustava i ulazi u javni prostor ukazujući još jednom na kapilarnu rasprostranjenost, ali i na intertekstualni odnos korelacije sigurnosno-obavještajnog, političkog i javnog prostora.⁸⁹ U javnom se diskursu⁹⁰ tako objektivizira politička emigracija „prelijevanjem“ dominantnog sekuritarnog diskursa u korelaciji s drugim usko ideološkim diskursima (komunističkim – narativi o klasnom neprijatelju, antifašističkim, samoupravno-socijalističkim) u konstrukciji subjektne pozicije „neprijatelja“ (*neprijateljska emigracija*) iz područja represivnog sigurnosno-obavještajnog sustava.

Klasno poreklo jezgra neprijateljske emigracije vodi svoj koren iz oštih klasnih sukoba u NOB-u, kada su se sve buržoaske, građanske političke partije stavile na raspolaganje okupatoru koji je podstakao bratoubilačku borbu, pothranjivao antikomunistička, šovinistička i druga raspoloženja i ostavio svoje tragove i na ciljeve, i na organizovanje neprijateljske emigracije. (Domankušić i Levkov 1974: 74)

Četvrto značajno žarište ustaške emigracije bilo je u Australiji, gdje je formirano više ekstremnih organizacija koje su vrlo aktivne i intenzivno delovale (vršile vojnu obuku, stvarale vojne i poluvojne formacije, zatim obuku diverzanata, bavile se organizovanjem i ubacivanjem grupa u zemlju, pripremale i organizovale teror i diverzije protiv naših diplomatsko-konzularnih i drugih predstavništva itd.). (ibid.: 81).

⁸⁸ Savezni sekretarijat za narodnu obranu.

⁸⁹ Na korelacijski odnos ukazuje i arhivska građa Zavoda za migracije kao i Bilteni praćenja emigrantske štampe u Knjižnici Instituta za migracije narodnosti.

⁹⁰ Nakladnički niz u kojemu izlazi publikacija ima naziv Popularna biblioteka, čime je ona označena ne samo kao udžbenička publikacija JNA već i kao publikacija čiji je sadržaj namijenjen korištenju i u širem društvenom prostoru.

Subjektna pozicija „neprijatelja“ nalazi se u opoziciji spram „nas“ koje ugrožava (*teror, diverzije, bratoubilaštvo*), odnosno „nas“ konstruiranih ne kao kolektivni subjekt (Jugoslaveni) već kao subjekt – kolektivitet (jugoslavenski narodi i „socijalistička nacija“) čiju homogenizacijsku komponentu čini s jedne strane samoupravni socijalizam kao ideološka podloga organizacije kolektiviteta i ideološki narativ o bratstvu i jedinstvu kao emotivna komponenta homogenizacije, a s druge strane JNA kao „čuvar“, uspostavljenih organizacijskih odnosa kolektiviteta, koji simbolički predstavlja kolektivitet („bratstvo i jedinstvo“), ali djeluje istovremeno i kao represivni faktor održavanja kolektiviteta.

U tom kontekstu osvjetljava se i otvaranje novog institucionalnog fokusa na iseljništvo⁹¹ a posebno na pojavu radnih migracija, odnosno na gostujuće radnike ili „gastarbeitere“ koje ne treba gledati samo kroz ekonomsku prizmu rješavanja nezaposlenosti u Jugoslaviji te ekonomske koristi koja se putem doznaka ostvaruje⁹² već i u političkom kontekstu⁹³. Stoga se područje interesa za iseljništvo i migracije, te posebno za radnike na privremenom radu u inozemstvu, širi pa se 1967. osniva i Centar za istraživanje migracija Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu (područje povezivanja društvenih procesa, pitanja identiteta i geoprostora).

No uz pojavu radnih migranata koji pronalaze svoje mjesto u javnom institucionalnom prostoru, javlja se i novi val političke emigracije („politički ili komunistički disidenti“), posebno nakon 1971. i „Hrvatskog proljeća“ koji su isključeni iz normativnog ili dominantnog javnog prostora i objektivacije u području znanosti, ali jesu objekt interesa političkog i sigurnosno-obavještajnog sustava. Institucionalno raslojavanje interesa te fokusa (područje znanosti, područje sigurnosno-obavještajnog sustava...) spram dijaspore/iseljništva/emigracije kao fenomena ili cjeline, odnosno subjektne pozicije dijaspore/iseljništva, koja se na taj način diferencira na iseljništvo (iseljenici iz vremena Austro-Ugarske), „*Gastrarbeitetre*“, neprijateljsku (političku) emigraciju, političke disidente i drugo pa na taj način omogućava i realizira uključivanje i

⁹¹ Tito putuje Južnom Amerikom 1963. godine propagirajući politiku nesvrstanosti, a ujedno je to putovanje iskoristio za susrete s jugoslavenski orijentiranim iseljenicima i iseljeničkim organizacijama, ali u tim posjetima zemljama Južne Amerike, kao što sam već navela, zaobišao je Argentinu (Smoljan 1984: 262).

⁹² Goldstein (2013: 374) ističe kako su transferi deviza 1974. činili 7,4% nacionalnog dohotka Hrvatske.

⁹³ Tokić (2009 i 2012) navodi kako je poslijeratna emigracija u SR Njemačkoj stvorila mrežu koja je novim emigrantima (uglavnom mlađoj, slabo obrazovanoj populaciji) pomagala u situiranju i snalaženju u novoj sredini i koja je ujedno postala središte njihovog društvenog i političkog života, zauzvrat tražeći samo „lojalnost i predanost“ (Tokić 2012: 744, usp. i Molnar 2018).

isključivanje u pojedinim sferama, nije oblikovano njenim konstitutivnim elementom raseljavanja (Clifford 1994: 319) i tipologizacijom temeljenom na kontekstu raseljavanja (Cohen 2008: 18) kako se na prvi pogled čini, već usko ideološkim diskursima kojima je oblikovan politički kontekst, odnosno simbolički poredak „domovine“ (SFRJ/SR Hrvatske).

Sustavnije razmatranje, odnosno uključivanje i objektiviziranje u javnom diskursu političke emigracije Jugoslavije (pa onda i hrvatske političke emigracije) dolazi u fokus sredinom '80-tih kroz prizmu područja publicistike i u okviru pravnih znanosti (Bošković 1985; Krizman 1986; Doder 1989) te i dalje prvenstveno kroz sigurnosni ili sekuritarni diskurs. U istom kontekstu nastaje i *Pavelić u bjekstvu* Bogdana Krizmana (1986) a iz knjige se može fragmentarno iščitati Pavelićevo političko djelovanje u Argentini, ali i raslojavanje političke emigracije te međuodnosi u novonastalim političkim strujama poslijeratne političke emigracije. Ti radovi ne nastaju u okviru Instituta za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu osnovanog 1984. čiji je interes prvenstveno fokusiran i dalje na radne migracije stanovništva, predratno iseljništvo te otvaranje pitanja vezanih uz etničnost i etnički identitet kako naroda i nacionalnih manjina (narodnosti) na području Jugoslavije tako i iseljništva. Indikativan je autorski kontekst prvih pojava spominjanja političke emigracije u javnom prostoru. Naime, i Bošković i Krizman su pravници, a za Doderu se navodi da je umirovljeni pukovnik KOS-a, kao i Domankušić, čime se legalističkom komponentom koja je pridodana represivnoj sigurnosno-obavještajnoj komponenti, odnosno institucionalnim autoritetom prava kao znanosti ali i prava kao regulatornog sustava (zakona) koji implicira pa i prisvaja moralnu komponentu (pravdu), objektivizira pozicija političke emigracije kao „reakcionarna“, „buržuaskonacionalistička“, „ekstremno teroristička“, „fašistička“, „nedemokratska“ s naglaskom na diverzantsko-terorističke akcije koje je organizirala kao „neprijateljske“, „antijugoslavenske“, „antikomunističke“, pa se u javnom diskursu proširuje s jedne strane područje znanja koje se o njoj stvara, a s druge strane i područje institucionalnog autoriteta kojim se to znanje konstruira i prisvaja istinu.

Ta i takva emigracija, nastala uglavnom pred kraj i neposredno posle drugog svetskog rata, po svojoj strukturi predstavlja skup različitih elemenata i ostataka kvislinških i drugih vojnih formacija, koje su se u ratu eksponirale kao snage kolaboracionista i saradnika okupatora, sa kojim su se pred jedinicama narodnooslobodilačke vojske povukle na Zapad, i drugih lica koji su se posle ovog

rata našli u sukobu sa socijalističkim samoupravnim društvom i potražili među ratnom emigracijom utočište za neprijateljsku i kontrarevolucionarnu delatnost prema SFRJ. (Bošković 1985: 6)

Obično se one organizacije neprijateljske emigracije koje su zagovornici diverzantsko-terorističke aktivnosti nazivaju ekstremnima. Razlika između ekstremnih i manje ekstremnih zasniva se na metodama ostvarenja jednog te istog strateškog cilja – rušenja postojećeg društveno-političkog sistema. [...] Prema tome podjelu na manje ili više ekstremne, manje ili više „umjerene“ treba shvatiti kao taktiku za postizanje konačnog cilja. Diverzantsko-terorističkog oblika borbe, u krajnjoj liniji, ne odriče se nijedna emigrantska organizacija. Njihovi zagovornici i izvršiocci su čak i neki svećenici koji rade u inozemstvu. (Doder 1989: 98-99)

Politička emigracija, kao što je već rečeno, konstruirana je kao homogeni kolektivni (Drugi) subjekt/objekt, bez obzira na njihove političke razlike i nacionalne okvire djelovanja i na tome formirane suodnose, korelacijskim odnosnom dominantnog sekuritarnog diskursa sa antifašističkim, socijalistički i hladnoratovskim diskursom koji stoji u binarnoj opoziciji spram „nas – naroda Jugoslavije“, pri čemu se atribuiranje „ekstremna, teroristička, fašistička“ metonimijski prenosi na političku emigraciju u cjelini. Jareb (2006: 330), u odnosu na hrvatsku političku emigraciju, ističe kako je „jugoslavenska promidžba ignorirala [...] postojanje različitih skupina i političkih struja među emigrantima, pa je cijelu emigraciju prikazivala kao jedinstvenu skupinu“. U tom kontekstu mogu se promatrati i sljedeći narativi:

[...] sve organizacije emigracije imaju sledeće jedinstvene ciljeve:

- podriivanje i obaranje postojećeg društveno-političkog sistema u Jugoslaviji; likvidacija samoupravnih socijalističkih odnosa [...] (Domankušić i Levkov 1974: 81)

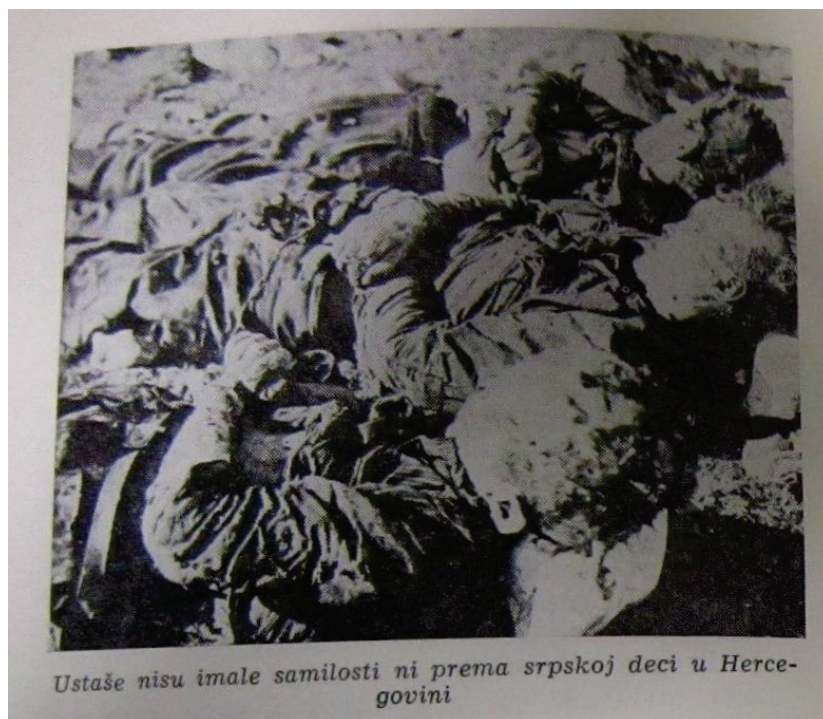
Emigracija je svijet za sebe. [...] Zadojeni mržnjom, stalno i sistematski pothranjivani svojom propagandom, oni gube kriterije za realnost (Doder 1989: 49)

Upisana negativna vrijednost podržava konstrukciju homogene i jedinstvene subjektne pozicije političke emigracije kao Drugog koja je sekuritarnim diskursom u kontekstu Jugoslavije vezana uz proizvodnju emocija straha i strepnje (*podriivanje, obaranje, mržnja*) od ugroze i

povrede, odnosno nanošenja boli i patnje (*likvidacija, zločini*). U ovom slučaju proizvodnja emocija straha i strepnje vezana je istovremeno emocijama boli i patnje kao uzrokom i izvorom, implicirajući prethodna traumatska iskustva prošlosti u kojima je uzrok i izvor boli i patnje. Tekstualna proizvodnja emocija pojačana je korištenjem fotografija pri čemu fotografiju treba sagledati kao dio iskaza koji ima svoje učinke odnosno proizvodi značenja te izvodi i proizvodi emocije. Proizvodnja emocija usmjerena je na, s jedne strane, povezivanje individualne i kolektivne razine, a s druge strane, ne samo na kreiranje, već i homogenizaciju kolektivnog subjekta proizvodnjom stalne ugroze i prijetnje Drugim.

Slika 7. Fotografija ustaških zločina na stranici 89. u knjizi *Politička emigracija: aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga* Stjepana Domankušića i Milivoja Levkova

Slika 8. Fotografija ustaških zločina na stranici 192. u knjizi *Politička emigracija: aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga* Stjepana Domankušića i Milivoja Levkova

Fotografijom se u ovom slučaju narativizira trauma te izvode i proizvode emocije boli, povrede i patnje kojima je uzrok i izvor represija i nasilje ustaškog režima⁹⁴ za vrijeme Drugog svjetskog rata te koje diskurzivnom konstrukcijom (antifašističkim diskursom i binarnom opozicijom antifašizam / fašizam) postaju dio reprezentirane traumatske točke oko koje se konstruiraju zajednička sjećanja/povijest, odnosno točke spajanja (identifikacijska točka) članova društvenog polja te postaju jasna granica spram Drugih, Drugih koji su „izvan“ kolektivnog tijela i koji to isto tijelo ugrožavaju (Drugi kao izvor i uzrok patnje i boli). Represija i zločini ustaškog režima tijekom Drugog svjetskog rata ujedno su i „događaj“ (usp. Ahmed 2004: 73-74) kao izvor boli i patnje te straha i strepnje, a njegovo ponavljanje, citatnost upotrebom fotografije (narativa)

⁹⁴ U publikaciji se ne nalaze samo fotografije ustaških zločina, već i četničkih, njemačkih i druge, ali za potrebe ovoga rada fokus je samo na dijelovima koji su vezani uz hrvatsku političku emigraciju čiji dio čine i pripadnici ustaškog pokreta.

istovremeno re-kreira i sedimentira proizvedene emocije, ali ih i odvaja od vremena i izvora nastanka. To odvajanje omogućava transferiranje emocija kroz vrijeme te njihovo istovremeno fetišiziranje. Odvajanje, transferiranje i fetišiziranje emocija moguće je s obzirom na njihove karakteristike kontingentnosti (nema nužne veze s objektom), pomičnosti (klizanja) i orijentiranosti prema objektu („ljepljivosti“) (Ahmed 2004). Politička emigracija kao metafora „događaja“ prošlosti negativno je označen Drugi kao objekt koji proizvodi strah i strepnju u sadašnjosti te utječe na povezivanje individua unutar kolektivnog tijela u stalnoj spremnosti za obranu („naše socijalističke nacije“ i „jugoslavenskih naroda“) od ugroze (usp. ibid.: 73-74). Ahmed (ibid.: 74) ističe kako „iskustvo straha počinje živjeti kao deklaracije patriotske ljubavi“ usmjeravajući se na uspostavljene društvene vrijednosti. U ovom slučaju čuvaju se i brane socijalističke (komunističke) vrijednosti i „socijalistička (komunistička) nacija“ kao kolektivni subjekt u kojemu je koncept klase zauzeo hegemonijsku poziciju u odnosu na etnički koncept koji je pokušao biti prevladan ideološkom potkom „bratstva i jedinstva“, ali ne i isključen. Transferom kroz vrijeme izvor i uzrok proizvedenih emocija, tekstem i slikom, upisuje se u subjektivnu poziciju političke emigracije gdje metonimijom dio postaje oznakom cjeline (zanemarujući političke, ideološke, nacionalne, vjerske i druge razlike), prezentirajući političku emigraciju kao homogeni kolektivni subjekt. Odvajanjem emocija boli i povrede od izvora i uzroka te njihovim izvođenjem i repetitivnošću (performativni karakter), kako je rečeno, emocije se fetišiziraju i pretvaraju u identifikacijsku oznaku, odnosno prošivni bod. Tako proizvedena identifikacijska oznaka postaje sastavni dio „svjedočenja kulture“ (Ahmed i Stacy u Ahmed 2004: 32). Narativom, odnosno fotografijom/tekstom, ta se identifikacijska oznaka/prošivni bod ujedno i fiksira (usp. Bowman 1994a: 145) ili kako Ahmed ističe postaje „ljepljiva“. Učinak „ljepljivosti“ je zaustavljanje i vezivanje što dovodi do pojačavanja učinaka emocija (Ahmed 2004: 91-92). Tako konstruiran Drugi – „neprijatelj“ (politička emigracija), u kojega je transferom upisan izvor povrede i boli, negativno je vrijednosno označen, a upisivanje emocije mržnje u njega pojačava njegovu negativnu vrijednost, no tim procesom zapravo se proizvodi mržnja spram Drugog, odnosno Drugi je konstruiran kao objekt mržnje jer ugrožava i prijeti. Ahmed (ibid.: 43-44) apostrofira kako je generiranje Drugoga koji nas ugrožava te nam nanosi patnju i bol vezano uz mržnju (prema Drugome) kao emociju. Kako je već rečeno, mržnja se uglavnom eksplicitno ne iskazuje već se različitim jezičnim figurama (ponajprije metonimijom i metaforom – negativno označavanje Drugoga) implicira. Hrvatska

politička emigracija postajući metaforom ustaških zločina postaje i objektom mržnje. Mržnja kao emocija (negativno vezivanje) koja povezuje kolektivno tijelo oblikuje se spram objekta mržnje (pridodavanje vrijednosti – negativan Drugi) kao obrana od povrede (ibid.: 42) te putem suosjećanja, odnosno strahom od povrede, spaja „nas ugrožene“ pozitivnim afektivnim vezivanjem, to jest reprezentira se kao ljubavljju povezan kolektivni subjekt (*bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti*) pozitivno određen upravo tom ljubavljju. Viktimološkim narativom putem fotografije (proizvodnja subjektne pozicije žrtve) i njegovom korelacijom s antifašističkim narativom, pojačava se upravo emocija i učinak mržnje. Istovremeno cijeli taj proces uz transfer emocija boli i patnje koji ima učinak „ljepljivosti“ odnosno zaustavljanja i vezivanja, i to ne samo emocija boli i patnje, već i impliciranih emocija straha i strepnje od ugroze te povrede pa i mržnje, omogućava pojačavanje svih proizvedenih emocija čiji bi učinak trebao biti homogenizacija „nas“ kao kolektivnog subjekta, odnosno subjekta – kolektiviteta („socijalistička nacija“ – „narodi i narodnosti Jugoslavije). Strah kao emocija igra važnu ulogu u transferu i fetišizaciji emocija jer uključuje relaciju bliskosti s objektom straha (uključuje stereotipizaciju te ponavljanje i fiksiranje stereotipa), a s druge strane vezan je (objekt straha) uz asocijacije prošlosti (ibid.: 63), odnosno kako Ahmed (ibid.: 62) ističe „posredovan je tragovima sjećanja“ što uključuje temporalnu dimenziju odnosno transferiranje iz prošlosti u sadašnjost te iz sadašnjosti u budućnost. Ahmed (ibid.: 72) naglašava da „jezik straha uključuje intenzifikaciju 'prijetnje' koja djeluje stvarajući razliku između onih 'kojima se prijeti' i onih koji prijete“ te povezuje i ujedinjuje u kolektiv individualne subjekte stvarajući tijelo protivno Drugom. Objekt straha vrši „utisak na nas u sadašnjosti, kao što anticipira bol u budućnosti“ (ibid.: 65). No strah i strepnja nemaju samo kohezivno svojstvo stvaranja tijela, odnosno utvrđivanja granica tijela. Strah i strepnja ulaze u prostor načina odnošenja prema Drugome (koji ugrožava) kao objektu što otvara mogućnosti korištenja kontrole, nadziranja i nasilja upravo politizacijom emocija kroz relaciju individualno – kolektivno opravdavajući djelovanje sigurnošću. Afektivna politika straha ne vezuje sigurnost uz čuvanje granica tijela koje postoje već upravo uz stvaranje efekta granice („socijalističke nacije“) i „efekta onoga što mi nismo“ (ibid.: 76).

Ukratko, fantazma jedinstvenog i homogenog kolektivnog subjekta („mi“, „socijalistička nacija“) vezana je djelomično i uz fantazmu postojanja „neprijatelja“ (Drugog koji nas stalno ugrožava, politička emigracija), a one počivaju na metonimiji i metafori, odnosno uspostavljanju

polja razlika i ekvivalencije u procesu identifikacije (vidi Laclau i Moufe 1985; Bowman 1994a i Savrakakis 1999), ili drugačije rečeno, ovisne su o dominantnom procesu označavanja razlike ili ekvivalencije (Stavrakakis 1999: 77). Bowman (2005: 133) naglašava kako je „titoizam bio utemeljen na pretpostavci da će ekonomska i politička homogenizacija dovesti do odumiranja nacionalnih razlika (stoga i nacionalizma) te će zajamčiti radničku državu.“ Korelacijski odnos s hladnoratovskim diskursom kojim su konstruirane binarne opozicije Zapad / Istok – kapitalizam / socijalizam konstruirao je s jedne strane ideološku fantazmu stalnog podriivanja (ugroze) socijalističkog sustava sa Zapada. Bowman (ibid.: 132) naglašava kao je ideološko načelo titoizma počivalo na stalnom pomicanju karaktera i izvora izvanjske prijetnje, odnosno stalnoj ugrozi (fašizam, Sovjeti, kapitalistički Zapad) čime je održavao svoju moć. Upravo je korelacija hladnoratovskog s antifašističkim diskursom, kroz koji je konstruirana politička emigracija kao Drugi, pojačavala fantazmu podriivanja sustava i putem proizvodnje emocije straha te uspostavljanjem relacije bliskosti asocijacijom prošlosti stalno pojačavala prijetnju. Lancem ekvivalencije na taj je način povezan fašizam s kapitalizmom i binarnim opozicijama politička emigracija (NDH) – fašizam – Zapad – kapitalizam / Jugoslavija – antifašizam – Istok – socijalizam.

[...] jer se obično misli, a neretko u javnosti i predstavlja da je tzv. politička emigracija jedno, a ekstremna, teroristička, fašistička nešto drugo. Ima i mišljenja da se tzv. politička emigracija i ostale isključuju tj. da jedna drugu ne priznaju i slično, čega uostalom ima u samom programu pojedinih organizacija, pa naizgled i u konkretnoj aktivnosti. Bila bi stvarno iluzija to prihvatiti, jer ionako se neke organizacije, koje tobože ističu da odbacuju terorizam i nasilje, formalno ograđuju od fašističke ekstremne forme delovanja ni jedna od njih ne osuđuje terorističku aktivnost ekstremnih grupacija. (Bošković 1985: 370)

Tako uspostavljenim lancem ekvivalencije strukturira se i fantazma o konstitutivnom nasilju (vidi Bowman 2003 i 2005). Iako Bowman (2005: 122) fantazmu o konstitutivnom nasilju veže uz nacionalistički imaginarij, može se reći da je i u imaginariju „socijalističke nacije“ prisutna jer je korelacija antifašističkog i komunističkog/socijalističkog diskursa uspostavila gore navedeno polje ekvivalencije (komu je pridodan etnički koncept kroz konstrukciju nacionalističkog Drugog)

kojim je „socijalistička nacija“ i Jugoslavija konstruirana kao utopijsko mjesto koje dokida fašističko, kapitalističko i nacionalističko nasilje pri čemu politička emigracija postaje njegovom metaforom (Drugi). Ideju solidarnosti (ibid.: 120) na kojoj počiva kolektivni subjekt „socijalističke nacije“ koja sebe vidi kao onu koja dokida konstitutivno nasilje hegemonizirao je koncept klase u opoziciji s konceptom etničnosti (nacije). Fantazma homogene političke emigracije kao „neprijatelja“ (Drugog) Jugoslavije je u korelacijskom odnosu s ideološkom fantazmom „bratstva i jedinstva“ koja je potka homogenizacije „naroda i narodnosti Jugoslavije“ i „socijalističke nacije“ (Young i Light 2001) kao jedinstvenog kolektivnog subjekta kojemu će upravo zajedništvo donijeti sreću i bolji život. No, kako Stavrakakis (1999: 74) naglašava

nijedna društvena fantazija ne može ispuniti nedostatak oko koje je društvo uvijek strukturirano. Taj nedostatak ponovo nastaje sa svakim obnavljanjem političkog, sa svakim susretom s realnim“, s hegemonijskim obratom u društvu koji je uvijek konstruiran kroz određene antagonizme, iako se predstavlja kao linearni napredak ili 'kumulativno poboljšanje'.

3.4 „Domovinska i iseljena Hrvatska“ – (re)konstrukcija hrvatskog nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj i uključivanje političke emigracije u „nacionalno tijelo“

Renata Salecl (1993: 78 i 1996: 418) ističe kako su nacionalistički ispadi u postsocijalističkim zemljama Istočne Europe:

reakcije na činjenicu da je dugogodišnja vladavina (komunističke) partije, razarajući tradicionalnu potku društva, rastavila tradicionalne točke identifikacije, pa su ljudi u pokušaju distanciranja od oficijelnog ideološkog univerzuma, svoj nacionalni identitet prepoznali kao jedinu pozitivnu referentnu točku koja im je bila na raspolaganju. U novoj borbi za ideološku hegemoniju, nacionalna identifikacija korištena je kao opozicija starim partijskim snagama.

Raspadom Jugoslavije (u ratnim uvjetima) i osamostaljenjem Hrvatske mijenja se i kontekstualna pozicija emigracije s obzirom na prostor domovine, no razvidna je dinamika uključivanja i isključivanja političke emigracije unutar znanstvenog i stručnog diskursa te

promjena subjektne pozicije od *neprijatelja* do *boraca za demokraciju i slobodu domovine* u korelaciji s političkim diskursom. Razmatranja iseljništva u okviru znanstvenog diskursa tijekom '90-tih godina 20. stoljeća usmjerena su uglavnom na povijesne preglede iseljavanja do Prvog svjetskog rata, živote iseljenika te različitih oblika organiziranja iseljništva s obzirom na prostor useljavanja.⁹⁵, a najopsežniji povijesni pregled iseljavanja s hrvatskih prostora u okviru Austro-Ugarske i života iseljenika u zemljama Južne Amerike (Argentine posebno) dao je Ljubomir Antić (1991) u knjizi *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Taj povijesni pregled usmjeren je na iseljavanje i iseljništvo do Prvog svjetskog rata, odnosno raspada Austro-Ugarske isključujući ne samo političku poslijeratnu emigraciju već i međuratni period. S obzirom na razmatrani period, teritorijalni i simbolički (Austro-Ugarska) te povijesni kontekst iseljavanja⁹⁶ diferencijalna os konstrukcije nacionalnog identiteta uspostavlja binarnu opoziciju na relaciji *Hrvat* (Dalmatinac, Slaven ili Jugoslaven) / *Austro-Ugar* (Austrijak). Iako komponentu hrvatstva ne stavlja u opoziciju jugoslavenstva, takav pristup iseljništvu nije bio u neskladu s procesima konstrukcije i rekonstrukcije hrvatskog nacionalnog identiteta, odnosno revizije i (re)konstruiranja zajedničke povijesti kao točke pripadanja jer komponente nisu stavljene ni u subordinirani odnos, a sama priprema publikacije odvijala se u kontekstu Jugoslavije.

S obzirom na političke i ratne okolnosti u Hrvatskoj početkom '90-tih godina 20. stoljeća, u konstruiranju i rekonstruiranju hrvatskog nacionalnog identiteta sudjelovali su, s jedne strane narativ o hrvatskoj povijesnoj državnosti (Bellamy 2003: 57-58) koji je davao legalistički (racionalni) okvir (sadržano i u izvorišnim osnovama Ustava RH⁹⁷), a s druge strane narativ o domovini koji je davao emotivnu komponentu identifikacijskog procesa povezujući politike identiteta i sjećanja (Kudra Beroš 2018: 163). Društveno i političko objektiviziranje iseljništva/dijaspore (uključujući i političku emigraciju) te pozicioniranje spram

⁹⁵ U tom periodu nastaju pojedine monografije s pregledom povijesti iseljništva u SAD-u, Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Americi. Fokus je uglavnom na „starom iseljništvu“, a neki od autora i sami su iseljenici.

⁹⁶ Antić (1991: 53) ističe kako je „Glavnina iseljenika o kojima je riječ otišla [...] iz domovine u tijeku borbi narodnjaka i autonomaša u Dalmaciji te krize koju je Austro-Ugarska monarhija proživljavala zbog neriješenih nacionalnih pitanja. Ta borba i te podijele prenijele su se i u iseljništvo, doduše u nešto izmijenjenom obliku. Naime, podjela na narodnjake i autonomaše ovdje nije toliko prisutna, odnosno autonomaši se ovdje ne deklariraju toliko kao pristaše autonomije Dalmacije, nego jednostavno, kao pristaše Austrije, odnosno njezine politike.“

⁹⁷ „Izražavajući tisućljetnu nacionalnu samobitnost i državnu opstojnost hrvatskoga naroda, potvrđenu slijedom ukupnoga povijesnoga zbivanja u različitim državnim oblicima te održanjem i razvitkom državotvorne misli o povijesnom pravu hrvatskoga naroda na punu državnu suverenost [...]“. (*Ustav Republike Hrvatske*, NN 85/2010)

iseljeničtva/dijaspora/emigracije u procesu (re)konstrukcije identiteta razvidno je iz govora Franje Tuđmana na osnivačkoj skupštini HDZ-a 1989. godine:

S obzirom na to da je zbog povijesnih nedaća oko trećine hrvatskog nacionalnog bića rasuto u svijetu, na svim kontinentima, HDZ pokreće zahtjev da se stvore pravne pretpostavke da se svaki iseljenik (koji se ne bavi terorizmom) bez obzira na njegova prošla ili sadašnja idejno-politička opredjeljenja može za stalno vratiti ili povremeno dolaziti u domovinu. Na taj način udovoljili bismo nezatomljivim težnjama iseljenika i njihovih bližnjih u domovini, a i općehumanističkim načelima civilizirana svijeta.

Povezano s tim problemom a i općim okolnostima, pokrećemo i inicijativu za osnivanje Hrvatskog dioničkog društva "Domovina" sa zadaćom poticanja poduzetništva na svim područjima gospodarstvenog i kulturnog života, povezivanja iseljeničtva s domovinom, te stvaranje materijalno-financijskih pretpostavki za izdavanje glasila HDZ-a, dotično neovisnog tjednika za sva društveno-gospodarstvena i kulturna pitanja.

Vjerujemo da bi se osnutkom HDZ-a i neovisnog tjednika moglo poticati ostvarivanje plodotvornije suradnje domovine i iseljeničtva na obostranu korist i zadovoljstvo. A radi većeg zbližavanja valjalo bi prihvatiti i inicijativu koja je potekla od predsjednika HBZ-a g. Luketića – da se ustanovi općehrvatski dan za Hrvate u cijelome svijetu, tj. u iseljeničtvu i u domovini. (Tuđman 1989)

Iseljeničtvo, odnosno dijaspora zajedno s populacijom u domovini shvaćena je kao jedinstveni entitet (*hrvatsko nacionalno biće*), homogenog i jedinstvenog etničkog/nacionalnog identiteta esencijalno vezanog uz fizički prostor domovine, u ovom slučaju i politički homogeni kolektiv (objedinjen pod jednom strankom/pokretom⁹⁸) koji implicitno proizlazi iz identitetske homogenizacije, a ujedno ga i uvjetuje. Konstruiranje kolektivnog nacionalnog subjekta kao jedinstvenog homogenog entiteta (naturalizacija fantazije) s političkog aspekta u društvenom polju istovremeno omogućava i kreira topografiju nacije, odnosno „pozicije koje konstituiraju nacionalno polje i kapital potreban za zauzimanje istih“ (Hage 2000: 65) naturalizirajući u

⁹⁸ Više o društvenim i političkim posljedicama takve fantazije homogenizacije vidi u Goldstein (2013: 469-480).

nacionalne, svoje ideale i aspiracije (i nacionalnu volju) „simboličkim nasiljem u nacionalnom polju“ prisvajajući istovremeno ono što Hage (ibid.) naziva aristokratskim statusom (nacionalna aristokracija) unutar područja upravljačkog pripadanja naciji. Ovakva karakterizacija nacionalnog kolektivnog subjekta kao jedinstvenog entiteta unutar političkog diskursa imat će svoju refleksiju i u znanstvenom i stručnom diskursu (posebno kroz sintagme *iseljena i domovinska Hrvatska*) čime ulazi u prostor institucionalnog autoriteta stvaranja i prisvajanja znanja (istine) o čemu će kasnije biti riječi. U prilog esencijalnom i entitetskom sagledavanju etničnosti/nacije, koje se „prelijeva“, ali istovremeno i ustanovljuje, odnosno legitimira kroz pravni sustav (i izvodi i proizvodi što ukazuje na performativni karakter), govori i prvi *Zakon o hrvatskom državljanstvu* (NN 53/1991) u kojemu pripadnik hrvatskog naroda (bez definiranja načina kako se dokazuje pripadnost etničkoj skupini) koji nema prebivalište u RH može steći hrvatsko državljanstvo po povoljnijim uvjetima. U članku 11. iseljenicima i njihovim potomcima, bez generacijskog ograničenja i bez uvjeta poznavanja jezika, s vrlo širokom definicijom tko je iseljenik (osoba koja se iselila iz Hrvatske s namjerom da trajno živi u inozemstvu) omogućava se stjecanje hrvatskog državljanstva. Budući da je subjektivnu kategoriju pripadanja etničkoj skupini (osjećaj pripadanja) sudska praksa različito tumačila (arbitrarnost), uglavnom zahtijevajući pismeno dokazivanje pripadanja „određenim ponašanjem osobe koja se deklarira kao pripadnik hrvatskog naroda, osobito navođenjem svoje hrvatske narodnosti u pojedinim dokumentima“⁹⁹ (na što je reagirao i Ustavni sud), *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu* 2011. godine (NN 130/2011) definirani su načini dokazivanja pripadnosti hrvatskom narodu,¹⁰⁰ kao i sužavanje definiranja pojma iseljenika s jedne strane teritorijalnošću (fokusravajući se na teritorij Republike Hrvatske, a ne i na područja koja su kroz povijest pripadala hrvatskom teritoriju u nekom obliku jer se u ranijoj verziji Zakona nalazio samo generički naziv Hrvatska koji može obuhvaćati sve institucionalne ili pravno-državne oblike odnosno obuhvate teritorijalnosti), a s druge strane isključivanjem onih koji su promijenili

⁹⁹ Presuda Us-9575/1995-4 od 24. listopada 1996., v. u: U-III/938/1997 od 14. veljače 2001. (NN br. 20/01 i 34/01) u Staničić (2012: 929).

¹⁰⁰ *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskom državljanstvu* (NN 130/2011) u članku 16 stavku 2 navodi se kako se pripadnost hrvatskom narodu utvrđuje ranijim deklariranjem u pravnom prometu ili navođenjem na nekim ispravama te zaštitom prava i promicanjem interesa hrvatskog naroda kao i aktivnim sudjelovanjem u hrvatskim kulturnim, znanstvenim i sportskim udrugama u inozemstvu. Ovakva definicija otvara puno pitanja. Neka od njih su: Na koji način se štite prava i promiču interesi hrvatskog naroda?; Koji su to interesi?; Tko određuje te interese?; Tko utvrđuje da je osoba štitila prava i promicala interese hrvatskog naroda?; Zašto etnicitet (dokazivanje etniciteta) vezano uz sudjelovanje u udrugama (performativno iskazivanje i dokazivanje etniciteta)? (vidi i Staničić 2012: 930).

prebivalište posebno se fokusirajući na države u sastavu SFRJ, ali i koji su iselili temeljem međunarodnih ugovora (Staničić 2012: 928-932).

Političko djelovanje emigracije tek krajem '90-tih i početkom 2000-tih dolazi šire u fokus stručnih i znanstvenih razmatranja, odnosno politička se emigracija uključuje u diskurs o iseljeništvu. Antić (2002: 166) u svojoj knjizi *Hrvati i Amerika*, čije prvo izdanje izlazi 1992., a drugo dopunjeno izdanje 2002.,¹⁰¹ koja uopćeno obuhvaća povijest iseljavanja, odnosno useljavanja u Sjevernu i Južnu Ameriku navodi kako je nakon Drugog svjetskog rata „u smjeru tog kontinenta krenula snažna emigrantska struja. Radilo se o osobama koje su nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske napustile domovinu te bile smještene u logorima u Italiji i Austriji“. Njihovo useljavanje u Argentinu Antić uglavnom prikazuje navodima Sinovčića (1991a) i Rojnice (1983) bez šireg osvrta na kontekst iseljavanja preuzimajući i konstrukt subjektne pozicije *državotvorne* emigracije („državotvorci“). Konstrukcija subjektne pozicije političkog emigranta uključuje se u nacionalno tijelo, odnosno legitimira se pripadanje nacionalom tijelu navođenjem da se radi o „našim ljudima“ (Antić 2002: 169), dok je Drugi konstruiran kao „komunistička vlast u Jugoslaviji“, a samu Sinovčićevu opasku o antagonističkom odnosu spram „starog iseljništva“ Antić (ibid.: 168) tumači kao prestrogu ocjenu donesenu „na temelju osobnog neugodnog iskustva“. Kontekst useljavanja u Argentinu izmaknut je iz povijesnog konteksta Drugog svjetskog rata i dominantne diferencijacije fašizam / antifašizam koji daje kontekst iseljavanja te je pomaknut u kontekst ekonomski uvjetovanog useljavanja u Argentinu i tako primaknut hladnoratovskom diskursu i diferencijaciji komunizam – totalitarizam / kapitalizam – demokracija. Na to ukazuje i Antićeva (ibid.: 169) opservacija:

Ukazat ćemo na samo na jednu komunističku krivotvorinu u svezi načina na koji su poslijeratni hrvatski politički emigranti primljeni u Argentini. Isticalo se naime da ih je tamošnji režim primio raširenih ruku kao ideološke istomišljenike, a u prvome redu antikomuniste. Istina je, međutim, da se njihov dolazak odvijao u sklopu opće useljeničke politike koju je ta zemlja odavno proklamirala i provodila. A ta politika preferirala je fizičke radnike [...]. To je većinu iz ove grupe dovelo u

¹⁰¹ Izdavači prvog izdanja su Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu koji je i osnovan 1991. godine, a čije je slijednik Institut društvenih istraživanja „Ivo Pilar“. Drugo dopunjeno izdanje izašlo je 2002. a suizdavač uz Hrvatsku sveučilišnu nakladu bila je Hrvatska matica iseljenika.

tešku situaciju, budući da se uglavnom radilo o osobama s intelektualnim zanimanjima.

Pojava zbornika *Budućnost iseljene Hrvatske* u izdanju Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar 1998. prvi puta uključuje političku emigraciju ne samo u fokus razmatranja iseljništva već i političke emigrante kao subjekte u hrvatskom javnom prostoru koji govore o subjektnoj poziciji iseljenika i političkog emigranta. Zbornik je okupio radove sa simpozija „Hrvatska dijaspora: jučer, danas, sutra“ koji je održan 1997. U uvodniku *Novi putevi i razmeđa iseljene Hrvatske* navodi se: „Budući se u samom pozivu za simpozij nije naglašavala posebna znanstvena strogost u koncipiranju i tematici izlaganja već se, osim uvodničara, prepustilo sudionicima da sami izaberu temu i stil svog izlaganja [...]“ (Šakić, Jurčević i Sopta 1998: 5). U znanstveni diskurs, koji uz sadržaj ima i formu iskaza, uveden je neznanstveni diskurs što je dodatno naglašeno nepostojanjem navođenja izvora i literature u radovima. Istovremeno kontekst izdavanja ukazuje na institucionalni prostor u kojem se politička emigracija¹⁰² pojavljuje ne samo kao objekt interesa veći i subjekt (autori). To je institucionalni prostor znanstvene ustanove koja istovremeno ne samo da legitimira subjektnu poziciju političke emigracije (kolektivnog subjekta) kao objekta znanstvenog diskursa već i subjekta koji konstruira taj objekt, odnosno subjektnu poziciju kao i narative kojima se konstruira unutar znanstvenog diskursa (istovremeno konstruira, prezentira i reprezentira subjektnu poziciju). Prostor autoriteta znanstvene institucije u kome se politička emigracija pojavljuje kao subjekt koji reprezentira i interpretira (postupci kojima se pridaje vrijednost objektu) postavlja političku emigraciju u subjektnu poziciju eksperta, odnosno autoriteta koji posjeduje znanje i istinu te upravlja njima legitimirajući se institucionalnim autoritetom i zauzimajući hegemonijsku poziciju. Na ovaj način koristi se znanstveni diskurs, koji ima autoritet proizvodnje znanja/istine pod autoritetom znanstvene institucije kao političkog i ekonomskog aparata (Foucault 1980b), onime što Foucault (1980b) naziva političkom ekonomijom istine mijenjajući vrijednosnu komponentu subjektne pozicije političke emigracije (u periodu Jugoslavije negativno označene kao „neprijatelja“) u pozitivno određene „borce za slobodnu i demokratsku Hrvatsku“ korelacijom s hladnoratovskim diskursom gdje je istovremeno u političku emigraciju, redukcionistički, zbog prostora „smještanja“ („Zapad“), upisana „demokracija“ kao pozitivna vrijednost. To je ujedno i

¹⁰² Velik dio izlagača čine politički emigranti koji su bili aktivni u raznim političkim organizacijama (među njima je i Milan Blažeković koji je emigrirao 1945. u Argentinu, a u NDH je radio u Ministarstvu vanjskih poslova).

uključivanje političke emigracije u prostor zajedničkog sjećanja i povijesti. U tom kontekstu i Morrissey (2014: 68) ističe kako „država ima moć opredmetiti određene povijesne meta-narative u svojoj (re)produkciji nacionalnog identiteta [a op.a.] [...] ključni državni mehanizmi uključuju nacionalno obrazovanje, nacionalne institucije, nacionalne medije i nacionalnu ikonografiju.“ Drugačije rečeno, putem institucionalnog autoriteta područja znanosti stvaraju se uvjeti interpretacije kao i interpretacija sama kojoj je pridodana vrijednost, to jest stvaraju se značenja koja utječu na politiku interpretacije odnosno političko korištenje konstruiranog znanja i njegovo stavljanje u određenu funkciju (White 1987: 60) političke moći kao što i politička moć, istovremenom stvara uvjete interpretacije .

Tko može osporiti tezu da bi izvandomovinska Hrvatska, Hrvatima u domovini bila jedina logistička i ljudska rezerva, koja bi nas dovela do pobjede, i tko može osporiti da bi izvandomovinska Hrvatska taj napor izdržala do kraja. (Šakić u Šakić, Jurčević i Sopta 1998: 18-19)

Subjektna pozicija iseljništva te posebno političke emigracije strukturirana je diskursom domovine u korelacijskom odnosu s diskursom o hrvatskoj državnosti konstruirajući pri tome *državotvornu* političku emigraciju. Tropom *Hrvatska* se, putem metafora *iseljene (izvandomovinske) Hrvatske* i *domovinske Hrvatske*, s jedne strane homogenizira iseljništvo te uklanja dotadašnja distinkcija iseljništva i političke emigracije kao i heterogenost potonje, a s druge strane se iseljništvo istovremeno povezuje s populacijom u zemlji porijekla, ne čineći samo jedinstveno nacionalno kolektivno tijelo, nego, antropomorfizacijom tropa *Hrvatska* (atributima iseljena i domovinska pridodaje joj se svojstvo kretanja i zauzimanja prostora), čini kolektivno tijelo kao jedno jedinstveno tijelo – entitet, ali koje je fizički raspolučeno na dva dijela.

[...] iseljena Hrvatska je druga polovina hrvatskog nacionalnog korpusa po povijesnim, političkim, demografskim i domovinskim mjerilima. (ibid.: 15)

Istovremeno, metaforizacija etničnosti kroz antropomorfizaciju prostora, osim što esencijalizira etničnost, povezuje ju neraskidivo i esencijalno s tлом. Metafora kojom hrvatsko iseljništvo/dijaspora/emigracija „postaje“ (*iseljena*) *Hrvatska*, odnosno (*iseljena*) *Hrvatska* postaje iseljništvo/dijaspora/emigracija, s jedne strane, ukazuje kako je identitet sagledan

prvenstveno kao pripadanje kolektivnog tijela geografskom prostoru – teritoriju¹⁰³ (uz što je povezano i pripadanje zajedničkoj povijesti), ali s druge strane, to konotira i „pripadanje“ geografskog prostora – teritorija „nama“ kao kolektivnom tijelu (prisvajanje prostora – mjesta, teritorija) isključujući istovremeno sve Druge kao nepripadajuće tom geografskom prostoru – teritoriju, ali isključujući i sve druge vrste prostora (kao i prostore smještanja iseljenih) kao i mogućnost njihove konstrukcije te intersekcije kroz proces identifikacije. Takav pristup naturalizira sam prostor – mjesto, teritorij esencijalizirajući vezu etničnosti/nacionalnosti i fizičkog prostora, pa s njim i granicu prema Drugome kao unaprijed danu (zadanu). Time se zanemaruje, odnosno isključuje utjecaj prostornog obrata u društvenim i humanističkim znanostima, to jest, relacijski i dinamički pogled na prostor te ne uzima u obzir „ideju prostora kao nečega što je u stalnoj izgradnji kroz djelovanje stvari koje se međusobno susreću u više ili manje organiziranom kruženju“ (Thrift 2008: 96) kao ni pluralitet i pomičnost prostora i granica, odnosno stalno konstruiranje novih formi prostornosti koje omogućavaju nove vrste interakcija i društvenih relacija (Thrift 2006: 143).

Metafore *iseljene i domovinske Hrvatske* u znanstveni i stručni diskurs ulaze iz političkog diskursa političke emigracije¹⁰⁴ i legitimiraju se, kako sam već navela, kroz stručni i znanstveni diskurs putem institucionalnog autoriteta. No, „vraćajući se“ u politički i javni prostor intencija konstruiranja homogenog jedinstvenog tijela koje čini naciju (ali i politički subjekt), utjelovljenu i ukorijenjenu u tlu (ne više čak ni kolektivno tijelo nego jedno tijelo, jedan entitet, ali raspolućen, raspolovljen povijesnim zbivanjima što otvara prostor za emotivnu komponentu), ne rezultira nužno intencijskim ishodom jer takva konstrukcija otvara mogućost stvaranja binarne opozicije (*iseljena i domovinska*) ali i nepristajanja ili neprepoznavanja tako strukturiranog identifikacijskog

¹⁰³ Teritorij kao vrsta prostora označava ograničeni geografski prostor. Granica teritorija koja pripada kolektivnom tijelu je i jasno uspostavljena granica prema Drugome (i kao tijelu i kao teritoriju).

¹⁰⁴ Sintagma *iseljena Hrvatska* javlja se u glasilima Hrvatsko kolo i Nezavisna hrvatska država (Hrvatskog domobrana) 1941. godine (vidi Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 336). Wolfy Krašić (2018: 60-61) navodi citat iz „Hrvatski mir“ na dvije i nekoliko tisuća frontova“ M. D. Drinjanina iz Obrane br. 161.-162., lipanj – srpanj 1972., 6.-8. u kojem se koriste sintagme *iseljena Hrvatska* i *domovinska Hrvatska*. Te su sintagme vezane uz ideju „hrvatskog mira“ odnosno razrješenja antagonizma ustaštva i komunizma te političku homogenizaciju s ciljem ostvarenja samostalne Hrvatske države a čiji se korijeni pripisuju Vjekoslavu Luburiću u NDH zaduženom za upravljanje logorima te odgovorom za brojne zločine. Kako Krašić (ibid.: 33) navodi tu ideju kao „hrvatsku pomirbu“ preuzima Franjo Tuđman, ali njeni se korijeni pripisuju Bruni Bušiću, koji kao politički zatvorenik u Jugoslaviji i kasnije kao politički emigrant kojega je 1978. u Parizu ubila jugoslavenska obavještajna služba, nije bio kompromitiran poput Luburića, ali je imao aureolu žrtve represije komunističkog jugoslavenskog sustava.

procesa i na temelju njega antagonizaciju unutar političkog prostora konstruirajući subjektu poziciju Drugog kao antihrvatskog / protuhrvatskog, onoga koji ugrožava *domovinu, državu, naciju* (kao jedno homogeno tijelo).

Politička integracija domovinske i izvandomovinske Hrvatske dogodila se na načelu nacionalne pomirbe u procesu uspostave hrvatske države. Tim činom poništena je politička dimenzija prvog stereotipa [iseljeništvo kao politički ekstremno op.a.], a ostali su samo psihosocijalni tragovi na kojima protuhrvatski akteri i strukture pokušavaju ponovo polarizirati Hrvate na istoj logici. Uspjeh odnosno neuspjeh ovih opcija izravno ovisi o daljnjem jačanju stabilnosti hrvatske države i svekolikom razvitku temeljenom na zajedništvu domovinske i iseljene Hrvatske. (Šakić u Šakić, Jurčević i Sopta 1998: 18)

Oni koji ne prihvaćaju logiku i značenje integracijskih procesa domovinske i iseljene Hrvatske zacijelo ne prihvaćaju ni strategiju autonomnog razvitka Hrvatske na temelju iskazane političke i domovinske samosvijesti na kojima je nastala suvremena hrvatska država. (ibid.: 21)

Upravo takvom konstrukcijom, vezano uz politike sjećanja i identiteta, unutar modela višesmjernog sjećanja i spirale diskursa sjećanja (Rothberg, 2009) potvrđuje se njen kontingentni interakcijski potencijal. Butler (2007: 45) naglašava kako:

diskurs „radi“ putem svojega postojećeg trenutka u sadašnjosti, i da je temeljno ovisan za svoje održavanje o tom suvremenom času. Ponavljani govorni čin tako nudi mogućnost – iako ne i nužnost – da se prošlost liši utemeljenoga diskursa njezinog isključivoga nadzora nad određivanjem mjerila univerzalnoga unutar politike. Taj oblik političke performativnosti ne apsolutizira retroaktivno vlastiti zahtjev, već ponovo citira i ponovo uprizoruje skup kulturnih normi koji premješta zakonitost iz pretpostavljenog autoriteta u mehanizam njegovoga obnavljanja. Takav pomak čini dvosmislenim – i otvorenijim za preoblikovanje – pokretljivost ozakonjenja u diskursu.

U vremenskom kontekstu pojave *Budućnosti iseljene Hrvatske* faktor rata (ugroze) više nema homogenizacijski učinak koji bi i dalje održavao fantaziju homogenizacije nacionalnog i

političkog kolektiva, ali „politička i ekonomska situacija postaju sve dramatičnije“ (Goldstein 2013: 480), a kriza kulminira smrću prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana (u javnom prostoru često označenog kao „tvorca hrvatske države“ (ibid.: 481)) te dolazi do demokratskih promjena i smjene političke nomenklature.

Jedno od prvih publicističkih djela koja su usmjerena isključivo prema političkoj emigraciji (više kao pregled osnovanih stranaka, organizacija i udruženja s naglaskom na njihove osnovne političke ciljeve), kako u Argentini tako i u ostalim zemljama, ali kroz kontekst represivnog djelovanja jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog sustava je knjiga Bože Vukušića (2011) *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljništva*. Autor, povezujući diskurs domovine (u ovom slučaju Hrvatske) i viktimološki narativ ili narativ o žrtvi, konstruira subjektu poziciju političkog emigranta kao poziciju žrtve, a i sam autor zauzima subjektu poziciju političkog emigranta¹⁰⁵, odnosno poziciju žrtve. Publikacija je nastala nakon njegovog povratka u Hrvatsku. Podržavanje i ojačavanje konstrukcije subjektne pozicije političkog emigranta kao žrtve strukturira se u intertekstualnoj mreži korelacijom sa sekuritarnim diskursom kojim se prije konstruirala subjektu pozicija „neprijatelja“ (politički emigrant), a sada subjektu pozicija pripadnika sigurnosno-obavještajnog sustava kao onoga koji ugrožava („neprijatelj“) jer se korelacijski uspostavlja na binarnoj opoziciji Hrvatska / Jugoslavija konstruiranoj narativima domovine. Ovaj primjer ukazuje na intertekstualno djelovanje u kome se diskurzivno proizvedena značenja i konstruirane subjektne pozicije diskursa u antagonističkom odnosu podržavaju i održavaju te koriste u zauzimanju hegemonijske pozicije u prisvajanju istine. Korelacijski odnos narativa o žrtvi i narativa domovine stvara jaku emotivnu komponentu kojom se vrijednosno označavaju subjektne pozicije (politički emigranti – pozitivna vrijednost, pripadnik obavještajno-sigurnosnog sustava Jugoslavije – negativna vrijednost). I dok je *Budućnost iseljene Hrvatske* usmjerena prvenstveno prema homogenizacijskom prikazu iseljništva/političke emigracije te homogenizaciji nacije kao kolektivnog subjekta, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljništva* daje heterogenu sliku političke emigracije (heterogenost političkih, ali i terorističkih djelovanja) kao sekundarnog obilježja jer je homogenizacijska komponenta osim, oko borbe za samostalnu Hrvatsku, konstruirana i kroz

¹⁰⁵ Bože Vukušić je 1983. godine otišao u Njemačku gdje je zatražio politički azil. Iste godine uhićen je u Njemačkoj i osuđen na doživotni zatvor zbog organiziranja ubojstva navodnog UDBA-inog doušnika. Oslobođen je 1991. prema Njemačkom zakonu koji se odnosi na strance po preporuci predsjednika Franje Tuđmana kada se i vraća u Hrvatsku. (Polšak Palatinuš 2019)

subjektu poziciju žrtve u binarnoj opoziciji spram Drugog („neprijatelja“) označenog redukcijom značenja i stapanjem *pojmov* *jugoslavenstva, srpstva, komunizma, unitarizma, titoizma* odnosno metonimijskim pomakom u kojem „UDBA“ pokriva sva polja značenja i postaje njihovom metaforom.

Prvi cjelovit pregled iseljništva u kome se značajan dio posvećuje političkoj emigraciji čini publikacija *Iseljena Hrvatska* (Čizmić, Sopta i Šakić 2005) koja daje povijesni pregled iseljavanja s područja Hrvatske od 15. stoljeća do kraja 20. stoljeća, kako s obzirom na prostor useljavanja (samo strukturno, ali ne i kontekstualno), tako i s posebnim osvrtom na političko djelovanje i organiziranje. Iako na kraju publikacije postoji kratak popis izbora iz literature, velik nedostatak publikacije je izostanak navođenja izvora preuzetih podataka u tekstu. Osim kratkih prikaza iseljeničkih društava, kulturne djelatnosti, izdavaštva u pojedinim zemljama, autori ukratko analiziraju okolnosti i uzroke iseljavanja i nakon Drugog svjetskog rata, a, poseban dio čini i osvrt na političko organiziranje i djelovanje emigracije te odnose među političkim frakcijama. Autori nastanak poslijeratne političke emigracije kontekstualiziraju samo slomom NDH bez konteksta Drugog svjetskog rata i poratnih migracija te političkom diskriminacijom (ibid.: 17-18). Bez obzira na velik broj organizacija, fragmentaciju i njihove međusobne sukobe i raslojavanja, politička emigracija prezentira se homogeno kroz *borbu za samostalnu i demokratsku Hrvatsku*. Kontradiktornost u konstrukciji subjektne pozicije političke emigracije (s jedne strane homogenizacija, a s druge strane ukazivanje na fragmentarnost) nema funkciju isključivanja već ukazuje, kao što je prije rečeno, na složenost i povezanost diskurzivne formacije čija moć upravo leži u umnažanju različitih argumenata u prisvajanju istine (Rose 2016a: 212). Konstrukcija subjektne pozicije političke emigracije strukturirana je narativima o domovini, hrvatskoj državnosti te hladnoratovskim diskursom pri čemu se, stapanjem i redukcijom diferencijalnih osi komunizam / kapitalizam te diktatura / demokracija nastalih unutar hladnoratovskog diskursa, pozicija političke emigracije artikulira korelacijski s diferencijalnom osi komunizam (diktatura – Jugoslavija – negativno) / demokracija (kapitalizam – Hrvatska – pozitivno)¹⁰⁶. Takvo postavljanje diferencijalnih osi koristi prethodno uspostavljene antagonističke identifikacijske točke

¹⁰⁶ Ovakvo stapanje i redukcija diferencijalnih osi posljedica su i ostatak hladnoratovskog diskursa u prostoru kojega je hrvatska politička emigracija i formirala svoje djelovanje, a ti se procesi odvijaju po principu uspostavljanja lanca ekvivalencije (Laclau, 2005: 40, usp. i Laclau i Moufe, 1985: 128), odnosno procesom pražnjenja označitelja kako bi heterogenost mogla biti homogenizirana.

sekuritarnog diskursa zamjenjujući polove pozitivnog i negativnog koje se kroz taj odnos artikuliraju, homogenizirajući i konstruirajući političku emigraciju kao onu koja se bori za hrvatsku nezavisnost pa samim tim i demokraciju.

[...] glavni i osnovni cilj osnivanja i rada hrvatskih političkih udruga u emigraciji, posebno nakon završetka Drugog svjetskog rata, zasniva na promicanju ideje slobodne demokratske suverene Republike Hrvatske. Bez obzira na retoriku, ideološke razlike koje su postojale među glavnim i najutjecajnijim strankama u iseljeništvu, kao i različite metode rada, sve su one u programu uglavnom negirale bilo kakvu Jugoslaviju kao možebitnu soluciju hrvatskog naroda i domovine Hrvatske (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 405).

Narativom o žrtvi putem emocija patnje i boli pojačava se gornja konstrukcija i uvodi moralna komponenta te se istodobno iz razmatranja isključuju svi aspekti terorističkog djelovanja, odnosno minorizirani su i „opravdani“ narativom o žrtvi.

Hrvatske političke udruge svojim bi akcijama, nažalost, ponekad prekršile zakone država u kojima su živjele i djelovale, no to je često bio jedini način kako bi se šira javnost i politički čimbenici dotičnih država upoznali s hrvatskim problemima.

Uz dobro planirane i uspješno izvedene akcije, bilo je i takvih koje su nastale kao proizvod frustracija, nemoći, političkog neznanja i neiskustva, da i ne spominjemo one koje su organizirali i isprovocirali agenti i provokatori jugoslavenske tajne policije Udbe. (ibid.: 406)

Publikacija „potvrđuje“ sintagmu/metaforu *iseljena Hrvatska* uvedenu u znanstveni, ali i javni prostor normalizirajući i naturalizirajući prethodno konstruiranu subjektivnu poziciju iseljništva/političke emigracije kao homogenog i jedinstvenog *državotvornog* tijela ukorijenjenog u tlu.

Publikacijom *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba* Ivan Rogić i Ivan Čizmić (2011) problematiku iseljavanja razmatraju kroz procese modernizacije hrvatskog društva kao potisnog faktora iseljavanja s povijesno-sociološkog aspekta u kojemu poslijeratna emigracija nije posebno razmatrana nego je uklopljena u cjelinu procesa iseljavanja u periodu od 1945. do 1991.

godine s naglaskom prvenstveno na politički faktor kao uzrok prisilnog iseljavanja kojemu je pridružena i ekonomska komponenta. Isto tako autori daju i pregled odnosa te utjecaj Katoličke crkve u Hrvatskoj spram iseljništva, a kako sami naglašavaju (Rogić i Čizmić 2011: 9) fokus im nije na životu iseljenika već na hrvatskom društvu i njegovom odnosu spram *hrvatske odselidbe*. Iako publikacija nije usmjerena na isključivo političku emigraciju (pa onda ne ni specifično na onu u Argentini), zanimljiva je zbog pomaka u pristupu iseljništvu kako s teorijskog polazišta tako i sa terminološkog gledišta. Gradeći subjektnu poziciju iseljenika na „podlozi“ sintagmi *iseljene i domovinske Hrvatske* autori uvode novu terminologiju. Subjektna pozicija „iseljništva“ (kao zbirne imenice), zamjenjuje se „odseljništvom“ (kao i proces iseljavanja koji u sebi ima nesvršenost, odselidbom kao svršenim činom) implicirajući odvajanje od prostora/teritorija ukorijenjenosti, ali i roda kojemu se pripada čime se naturalizira i esencijalizira veza tla s etničnošću, te je etnička/nacionalna zajednica zamijenjena terminom *narodna*, a etnička svijest zamijenjena *narodnom identifikacijom*¹⁰⁷ pa autori navode kako:

Odseljeničke skupine, unatoč raznolikim zavičajnim, mjesnim, razlikama, određuju sebe po pravilu dijelovima pojedinih matičnih naroda od kojih su se odselidbom odvojile, ali time nisu prestale biti njihovim dijelom. (ibid.:19)

U cijelom spektru terminoloških pomaka koje autori uvode indikativan je i popis karakteristika iseljništva koji interpretiraju u kontekstu konstrukcije pojma *odseljništvo*. Tako, pozivajući se na I. Omelaniuk, koja se poziva na Cohena (2008) i njegovih devet značajki dijaspore, autori razvijaju karakterizaciju „odseljeničke skupine“ strukturirajući karakteristike upravo narativom domovine te narativom o državnosti s već „upisanom“ naturalnom i esencijalnom vezom tla i etničnosti. Tako, raseljavanje kao događaj, ocrtavaju kao *obvezujuću* razliku kojoj se pripisuje generacijsko prenošenje čime se i drugoj ili trećoj generaciji upisuje odvajanje od prostora (odseliti) i roda; govori se o *domovinskom jeziku* koji se generacijski prenosi; idealizaciji zavičaja; *snu*

¹⁰⁷ Rogić i Čizmić (2011: 19-20) „narodnu identifikaciju“ razlažu na inačice: „domovinsku“ i različite dijasporske inačice (npr. australski Hrvati, njemački Hrvati i dr.); pri čemu autori ističu kako je narodna identifikacija specifična u odnosu na ostale identifikacije (klasna, zavičajna...), ali i nepoznata „u „domovinskoj“ *dinamici naroda*“ (kurziv u originalu) čime joj autori pripisuju dodanu pozitivnu vrijednost jer se održava u nepovoljnim okolnostima („otporna“ – otpor implicira ugroženost opstanka), a ta dodana pozitivna vrijednost transferira se onda i u te „specifične narodne zajednice“, ali ju nema „domovinski narod“.

o povratku¹⁰⁸; o otpornosti narodne identifikacije. Sve to ukazuje kako autori zanemaruju ne samo promjenu u sagledavanju koncepta prostora koja je prethodno navedena već i promjene u sagledavanju koncepta dijaspore same i kontekstualne konstrukcije identiteta (vidi Cohen 2008: 1-2; usp. i Vertovec 1997). Korištenje atributa *narodna* i termina *narod* umjesto termina etnička/nacionalna zajednica donosno etnija/nacija, indikativno je u svojoj višeznačnosti. Osim što se *narod* ponekad koristi kao sinonim nacije, *narod* je „društvena skupina koja se javlja u razdoblju prerastanja rodovsko-plemenskog društva u širu društvenu i prostornu zajednicu obilježenu sviješću njezinih pripadnika o cjelovitosti vlastite zajednice i njezine posebnosti u odnosu prema drugim takvim zajednicama“ (Heršak 1998: 163) pri čemu treba istaknuti korijen riječi *rod* koji implicira krvnu povezanost kako u dijakroniji, dajući linearni slijed te prošlost (historičnost) i budućnost kolektiva, tako i u sinkroniji naturalizirajući etnički kolektiv, odnosno sagledavajući ga kao pri-rodan. Na taj se način *narodni* identitet sagledava kao urođen, a ne konstruiran, ali je istovremeno upisana vezanost uz institut države jer kako Balibar (1996: 138) ističe narod je „zajednica koja sebe unaprijed prepoznaje u instituciji države i koja prepoznaje državu kao „svoju“ u opoziciji s drugim državama“.

Povijest iseljavanja, koju autori razmatraju od 15. stoljeća nadalje, od vremena Hrvatskog Kraljevstva i njegovog prostornog obuhvata koji se koristi kao mjera svake teritorijalnosti *Hrvatske*, kao teritorija pripadajućeg Hrvatima (narodu), ali ujedno i elementa narativa o hrvatskoj državnosti, sagledana je kao posljedica *agresije* („teritorijalne *amputacije*“ (Rogić i Čizmić 2011: 119)) te kolonijalno uvjetovane (Osmanlijsko Carstvo, Mletačka Republika, Austro-Ugarska, Jugoslavija...) modernizacije koja je označena u antagonističkom odnosu spram etničkog identiteta kao urođenog i supstancijalnog te seljaštva kao autohtonog nositelja autentičnog hrvatskog identiteta¹⁰⁹. Autori, promjene teritorijalnog obuhvata države kroz povijest do Republike Hrvatske, ne sagledavaju kao promjenu „pripadanja“ jer se pripadanje teritorija i teritoriju naturalizira i u tom

¹⁰⁸ Dok Choen (2008: 17) koristi termin *mit o domovini* i *pokret za povratak domovini*, a Safran (1999) kao karakteristiku objedinjava *mit o domovini i povratku*, autori ne prihvaćaju i izbjegavaju koristiti termin *mit* izuzimajući mu konstruktivnu ulogu u strukturiranju stvarnosti kao koncepta koji se razvija od Lévi-Straussa, Barthesa i dalje.

¹⁰⁹ „Zaključni rezultat skicirane prakse je urbanizacija koja „*pravo na grad*“ *hrvatskog stanovništva uvjetuje strukturnom promjenom njegova etničkog identiteta* [...]“ (Rogić i Čizmić 2011: 40)
„[...] označen/stigmatiziran atributima socijalnog dna, kojima se ne naglašuje samo bazična nesposobnost za slobodno djelovanje, nego i opasnost od davanja slobode hrvatskom, napose seljačkom stanovništvu, njegova se identitetska obilježja moraju urbanizacijom poništiti, a stanovništvo *supstancijalno pretvoriti* – u ne/hrvatsku zajednicu“ (Rogić i Čizmić 2011: 41).

kontekstu supstancijalno veže uz ovako konstruiranu etničnost. Smanjenje prostornog obuhvata Republike Hrvatske u odnosu na Hrvatsko Kraljevstvo pa Banovinu Hrvatsku, ali implicitno i na Nezavisnu Državu Hrvatsku, koju autori eksplicitno ne spominju, za autore je onda upravo posljedica *agresije* i *amputacije* teritorija države kao institucionalnog opredmećivanja nacionalne zajednice, pri čemu je prostor/mjesto (teritorij), nezavisno od instituta države, zbog supstancijalne vezanosti, konstruiran kao i dalje „pripadajući“ (prisvaja ga) etničkoj/nacionalnoj zajednici (u ovom slučaju Hrvatima). Ovakvo povezivanje teritorija i etničnosti, kao i odnos prema državi kao institutu (opredmećenju), unutar diskursa o hrvatskoj državnosti i njegovom korelacijskom odnosu s narativima o domu i domovini, impliciran je također i u metaforičkim sintagmama *iseljene i domovinske Hrvatske* te *Hrvatske izvan domovine*, pri čemu *Hrvatska* nije istoznačnica za Republiku Hrvatsku već metonimijski označava teritorij koji „pripada“ Hrvatima.¹¹⁰

Upisana u kolektivno pamćenje takva mreža označitelja [označavanje cijele Hrvatske „opasnim/rizičnim označiteljima“ (ibid.: 26) zbog područja Vojne krajine op.a.] postaje i više nego dobrom osnovom oblikovanja *specifične odseljeničke dispozicije* [kurziv u originalu] kao stabilne sastavnice kulturnog poretka i na njega naslonjena načina života. (ibid.: 27)

Autori *prisilno iseljavanje* (kao posljedicu različitih oblika agresije), koje ujedno implicira subjektu poziciju žrtve, pretvaraju u identifikacijsku točku zajedničke povijesti naglašavajući uzročno-posljedični kontinuirani slijed od 15. stoljeća do 1995. (korelacija s narativom o hrvatskoj državnosti) pri tome isključujući period od 1941. do 1945. (razdoblje NDH), ali homogenizirajući iseljništvo i njegovo političko djelovanje od 1945. nadalje djelovanjem „radi obnove države i sloma totalitarizma“ (ibid.: 330) upisujući u njega, i neodvojivo spajajući, samostalnost države i demokratski ustroj vlasti (ibid.: 121). Ovakvo razmatranje povijesti iseljavanja kao uzročno-posljedično dijakronijski (generacijsko prenošenje) i teritorijalno (a teritorij se sagledava vezan uz etničnost) uvjetovanog procesa upisanog u kolektivno pamćenje ocrtava već navedene procese periodizacije, stabilizacije i objektiviziranja koje Fortier (2000: 42-43) navodi u izgradnji nacije, odnosno zajedničke povijesti zajednice (nacije). Na taj se način stvaraju povlaštene točke ili prošivni bodovi koji tvore ono što čini citatni lanac „zajedničke povijesti“ koji se stalno izvodi i

¹¹⁰ Korelacija se može povući i s promjenama Zakona o hrvatskom državljanstvu koje sam već prije navela.

proizvodi (performativnost) putem narativa. Sjećanje i povijest iseljništva postaje tako dio sjećanja i povijesti *domovinske Hrvatske*, kao što iseljništvo postaje sastavni dio kolektivnog nacionalnog subjekta. Pozivajući se na teoriju identiteta Dinka Tomašića¹¹¹ koji suprotstavlja plemensku (gorštačku) i zadružnu (tradicionalnu hrvatsku seljačku) kulturu¹¹² (Rogić i Čizmić 2011: 35), čime se povezuje esencijalno kultura i etničnost, isključujući prostorni i kulturni obrat u društvenim znanostima, promjene u razmatranju dijaspore kao koncepta, identifikacije kao procesa, te koristeći specifičan jezik (arhaični tvorbeni oblici i sintaktički sklopovi), može se reći da autori svoje razmatranje temelje na onome što Zoran Kravar (2003) naziva antimodernizmom, odnosno tipom

refleksije o modernu koji, za razliku od lijevih utopija, ne propagira pregradnju modernoga građanskoga društva, nego svoju kritičku poziciju traži u predmodernim i transmodernim svjetovima, obično tako da regredira u povijesna i pretpovijesna stanja svijeta i života što su ih moderna i njezine anticipacije tobože dokinule.

Zbornik radova *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika* urednica Jasne Čapo, Caroline Hornstein Tomić i Katicice Jurčević (2014) skup je radova usmjeren na iseljenička iskustva s naglaskom na iskustva povratka¹¹³ u „domovinu“ oblikovanih narativima doma i domovine. No prikaz iskustava se ne odnosi samo na iseljenike već i na njihove potomke konstruirajući subjektu poziciju iseljenika-povratnika, a čije priče ukazuju koliko narativi doma i domovine, noseći jaku emotivnu komponentu koja se generacijski prenosi sudjeluju u procesu identifikacije i izgradnji etničke/nacionalne svijesti, kojima se stvara mit o domovini i povratku odnosno idealizacija domovine kao mjesta kojem će se barem iduće generacije vratiti (Safran 1991: 83) kao jedne od karakteristika koncepta dijaspore. Mit o domovini i povratku pogodan je za političko i društveno iskorištavanje, i različita pozicioniranja, kako s aspekta zemlje prijema tako i

¹¹¹ Više o sociologiji Dinka Tomašića u sklopu ideologije seljačkoga pokreta vidi u Aralica 2016: 135-168.

¹¹² Aralica (2016: 170) navodi: „Tomašićev manihejski prikaz zadružne i plemenske kulture umnogome nalikuje na tada uobičajenu rasnu teoriju u okvirima nacionalističkih ideologija i pokreta u Europi. Kulturni determinizam kojim Tomašić objašnjava psihičke tipove i ponašanje pojedinca pripadnika tih dviju kultura na mnogim se mjestima približava biološkom determinizmu u rasnoj teoriji.“

¹¹³ U zborniku se nalaze i radovi koji daju uvid u iseljenička iskustva i odnos spram domovine poslijeratne emigracije te njihovih potomaka i iz Argentine

s aspekta domovine (vidi Safran 1991: 93). On u identifikacijskom procesu ukazuje na ulogu koju pripadanje zajedničkom prostoru i zajedničkoj povijesti ima zajedno s percepcijom prenošenja tradicije i ne može biti konstruiran samo na simboličkoj već nužno i emotivnoj razini. Safran (ibid.: 95) ukazuje kako

Složeno i fleksibilno smještanje etničkih dijaspora između zemlje prijema i domovine tako konstituira prototip za različite sklopove koordinata koje društvene jedinice i pojedinci koriste za definiranje, centriranje i (ako je potrebno) „delokaliziranje“ svojih aktivnosti i identiteta, i koje znanstvenici društvenih znanosti mogu koristiti u analizi odnosa između 'onih koji su izvan' i 'onih koji su unutra' i između države i društva.

Naslov zbornika *Didov san* usmjeren je upravo na mit o domovini i povratku u kojemu je povratak eshatološki koncept, kako Safran (ibid.: 94) ističe, koji *domovinu* pretvara u *eutopiu* koja svakodnevni život čini podnošljivijim i koji se generacijski prenosi upravo emotivnom i utopijskom komponentom. Urednice u *Uvodu* navode (Čapo, Hornstein Tomić i Jurčević 2014: 10): „U slučaju iseljenika možemo govoriti o povratku u domovinu; za njihove potomke samo je uvjetno riječ o „povratku“, jer oni u Hrvatskoj nisu nikada živjeli. Točnije oni su se u Hrvatsku naselili, ili čak tehničkim izrazom, u hrvatsku doselili“. Urednice ekonomičnošću opravdavaju metaforičko korištenje pojma „povratak“ koji u sebi implicira pripadanje i ukorijenjenost, odnosno vraćanje nekom mjestu s kojega se otišlo. Izbjegavajući pojam *doseljavanja* (koje isključuje pripadanje mjestu dolaska pa tako i emotivnu komponentu koju u sebi nosi povratak) označavajući ga kao tehnički (stručni) izraz, jer *doseljavanje* u značenju implicira neko mjesto s kojega se dolazi (kome se i pripada) čime se isključuje mjesto dolaska kao mjesto pripadanja, urednice ga neutraliziraju korištenjem pojmom *naseljavanja* koje označava dolazak na neko mjesto gdje će se živjeti bez implikacije mjesta s kojega se odlazi. Konstrukcijom subjektne pozicije iseljenika-povratnika, koja „prekriva“ drugu pa i treću generaciju,¹¹⁴ međugeneracijskim prenošenjem se u

¹¹⁴ Urednice i autorice svjesne su terminološke problematike u opisu potomaka migranata kao iseljenika druge ili treće generacije te s njima vezanim pojmom povratka i efekta esencijalizacije identiteta takvog konstruiranja i povezivanja te ju na nekim mjestima problematiziraju (Čapo i Jurčević u Čapo, Hornstein Tomić i Jurčević 2014: 27-28) no isto nije sustavno i dosljedno provedeno.

subjekt upisuju/prenose iskustva/sjećanja/nostalgija (*didov san*) koja nisu njegova (nije ni iseljenik ni povratnik, već je zapravo useljenik). U tom kontekstu Nora (2006: 37) ističe:

Uzmimo na primjer vrlo apstraktno mjesto pamćenja kao što je pojam naraštaja. Svojim demografskim sadržajem ono je materijalizirano, hipotetički je funkcionalno jer istovremeno osigurava kristalizaciju uspomene i njezin prijenos, ali je po definiciji simboličko jer jednim događajem ili iskustvom koje je proživio malen broj ljudi daje biljeg većini koja u njemu nije sudjelovala.

Oblikujući subjektu poziciju iseljenika-povratnika narativima doma i domovine u korelaciji s narativom o iseljavanju konstruira se subjektu pozicija „hrvatske iseljenice drugog naraštaja“ (Jurčević u Čapo, Hornstein Tomić, Jurčević 2014: 182) čime se upisivanjem iskustva iseljavanja prethodnih generacija u identitetsku konstrukciju generacije potomaka koja nema to iskustvo identitet esencijalizira, odnosno naturalizira pripadanje prostoru i ukorijenjenost, ali istovremeno se prostor i prisvaja. Ta esencijalizacija pojačana je metaforičkim korištenjem „povratka“ za proces mobilnosti i doseljavanje potomaka hrvatskih iseljenika.

Zbornici radova nastali okupljanjem znanstvenih i stručnih radova s dvaju Hrvatskih iseljeničkih kongresa pod nazivom *Hrvatska izvan domovine* (2015. i 2017.), ne fokusirajući se ni sadržajno ni problemski, najšire obuhvaćaju tematiku iseljavanja i iseljeničtva. No sam naziv zbornika može se vezati uz sintagmu *iseljena Hrvatska* i njen metonimijski pomak i metaforičko značenje. Dok je sintagma *iseljena Hrvatska* imala i binarnu opoziciju na diferencijalnoj osi (*domovinsku Hrvatsku*), potpunom personifikacijom i još jednim metonimijskim pomakom te „pokrivanjem“ značenja ((hrvatsko) iseljeničtvo → *iseljena Hrvatska* → *Hrvatska*) isključuje se par binarne opozicije (*domovinska Hrvatska*) te je iseljeničtvo prezentirano kao jedan jedinstven i cjelovit entitet koji (re)prezentira Hrvatsku (prisvaja ju i postaje njena istoznačnica – hrvatsko iseljeničtvo = Hrvatska), a locirano je (smješteno je) izvan domovine, mjesta (teritorija) koje mu pripada jer se metaforizacijom etničnosti i antropomorfizacijom prostora, kao što je već rečeno, implicira etničnost kao neraskidivo vezanu i ukorijenjenu u tlu naturalizirajući tu vezu. No ako je cjelovit entitet *Hrvatska izvan domovine*, otvara se pitanje tko je u domovini i što (gdje) je domovina? Drugi pomak događa se na razini iskaza. Dok sintagme *iseljena i domovinska Hrvatska*,

metaforički atribuiraju, sintagma *Hrvatska izvan domovine* je istovremeno konstantiv i performativ, tvrdnja koja tvrđeno kao datost istovremeno izvodi i proizvodi (performativnost).

Publikacija *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija* Wolffya Krašića (2018) daje komparativni pregled reakcija političke emigracije na reformski pokret u Hrvatskoj 1971. (Hrvatsko proljeće) u emigrantskim tiskovinama. Pregled, osim što odskače svojim pristupom od ostalih publikacija koje u svom fokusu imaju političku emigraciju,¹¹⁵ daje uvid u, ne samo, brojnost tiskovina koje su izdavale različite emigrantske organizacije i stranke već i u nehomogenost stavova unutar iste organizacije ili stranke, odnosno njihovih različitih ogranaka, na koje su utjecali i prostori smještanja, moguće relacije prema domovini, te međusobna komunikacija organizacija i stranaka što kontekstualizira pregled. Autor ukazuje na razlike u političkim stavovima npr. ogranaka HOP-a (Hrvatski oslobodilački pokret) na koje utječu i politički sustavi zemalja u kojima se nalaze (demokratski / nedemokratski), pa i udaljenosti od domovine te mogućnost praćenja događanja u domovini. Isto tako ukazuje i na odnose organizacija i stranaka u različitim zemljama, te različite odnose prema NDH, političkim disidentima, hrvatskim komunistima i drugima. S obzirom na korištenje tiskovina koje su emigrantske stranke i organizacije izdavale kroz praćenje događanja u domovini moguće je iščitati, na što i autor ukazuje, odnos hrvatske političke emigracije prema „domovini“, odnosno kako je tvorba hrvatskog nacionalnog identiteta političke emigracije konstruirana narativima o domovini i državotvornosti te korelacijskim odnosom s hladnoratovskim diskursom pri čemu je razvidna heterogenost onoga što je označeno *domovinom*, odnosno prostorom *domovine Hrvatske (NDH, samostalna Hrvatska, demokratska Hrvatska)* u binarnom odnosu spram Jugoslavije što bitno utječe i na konstrukciju Drugoga (*komunisti (hrvatski komunisti), Jugokomunisti, Jugoslaveni, Srbi, partizanski koljači, beogradski janjičari, hrvatski izdajice*).

Pojam institucionalnog autoriteta vezan je uz produktivnost diskursa, odnosno stvaranja režima i forme znanja koje prisvaja istinu i uspostavlja politike istine¹¹⁶. Praćenjem kruženja

¹¹⁵ Za razliku od svih drugih autora i publikacija koje pokušavaju homogenizirati djelovanje hrvatske političke emigracije „borbom za slobodnu i demokratsku Hrvatsku“, Wolffya Krašić upravo ističe njenu heterogenost naglašavajući kako je „Hrvatska [...] politička emigracija, od nastanka nakon Drugog svjetskog rata pa nadalje, imala neprekinutu sklonost podvajanja.“ (Krašić 2018: 22).

¹¹⁶ Foucault (1980a) govoreći o filozofiji politike ističe kako mehanizmi koji djeluju unutar formacija moći, vezani uz okvir njihovih djelovanja, tvore trokut moć, pravo, istina. Formalno ograničenje moći čini vladavina prava (koja se u zapadnim društvima diskurzivno konstituira oko suverenosti-suverena i daje legitimaciju moći – s jedne strane

diskursa o iseljeništvu unutar institucionalnog okvira koji prisvaja autoritet istine; od stvaranja ili produkcije znanja¹¹⁷ o iseljeništvu/dijaspori/emigraciji te konstrukcijskih obrazaca proizvedene subjektne pozicije unutar područja znanosti razvidno je disciplinarno pomicanje od područja povijesti (zajednička sjećanja), sociologije i antropologije (društveno organiziranje i kultura) do mjesta distribucije ili prenošenja toga znanja osnivanjem *Odsjeka za demografiju i hrvatsko iseljništvo* povezanog s demografijom kao znanstvenom disciplinom koja u svom fokusu ima populaciju, odnosno stanovništvo¹¹⁸. Tako se u razlozima za pokretanje studija navodi:

Procjenjuje se kako danas hrvatske populacije ima više izvan Hrvatske, nego u Hrvatskoj, raseljene po cijelom svijetu; praktički po svim kontinentima i državama. Veliko je to demografsko, gospodarsko, financijsko, akademsko, kulturno, umjetničko i svako dugo bogatstvo Hrvatske koje se ne smije zanemarivati, odvajati od matične zemlje i propustiti bez razmatranja. („Razlozi...“)

Narativom domovine te esencijalizacijom, naturalizacijom i homogenizacijom etničkog/nacionalnog identiteta koji je ujedno i kulturni identitet te njegovim vezivanjem uz tlo (ukorijenjenost) koje implicira međugeneracijsko prenošenje kao i naturalizacijom pripadanja

legitimira suverenost, a s druge strane legalizira poslušnost njemu), no moć se proizvodi efektima istine koje sama moć proizvodi. Istina proizvodi pravo kroz diskurs istine koji je nositelj efekta moći. Ovi mehanizmi legitimiranja suverenosti suverena i legaliziranja poslušnosti prema njemu gdje je vladavina prava formalno ograničenje moći, ali je istodobno i nositelj moći jer prisvaja istinu, korelacijski su usporedivi sa sustavom znanosti. Pozicija institucionalnog autoriteta prisvajanjem istine i zauzimanjem pozicije moći omogućava legitimiranje procesa isključivanja (određenog znanja) i legaliziranje učinaka tog procesa.

¹¹⁷ U analitički fokus nisu ušli svi autori i radovi koji se bave političkom emigracijom. Fokus je bio na publikacije koje su dostupne i široj javnosti, a koje su barem u nekom segmentu usmjerene i prema političkoj emigraciji u Argentini. No, vrijedan doprinos sagledavanju djelovanja hrvatske političke emigracije (kako političkog tako i terorističkog) u transnacionalnom prostoru i političkom kontekstu vremena djelovanja (Hladnog rata), s fokusom na Njemačku, čine radovi Mate Nikole Tokića (2009 i 2012) na koje se analizirane publikacije, odnosno autori uopće ne pozivaju. Pogled na život i djelovanje hrvatske političke emigracije daje i Zlatko Skrbiš (1999), koji istražujući emigrantske zajednice Hrvata i Slovenaca u Australiji (uključujući i generaciju potomaka) kroz prizmu „nacionalizma na daljinu“. Nacionalizms koji prelazi granice strogo određenog prostora (nacionalnih država pa i kontinenta) sagledanog kao proces (Skrbiš 1999: 6), pozivajući se na radove Benedicta Andersona, etnografskim istraživanjem, ocrtava njihov odnos prema domovini i na koji način kroz konstrukciju *Drugog* stvaraju svoj kolektivni (nacionalni) identitet te načine na koji se tako konstruirani nacionalni osjećaji međugeneracijski prenose. Vrijedan doprinos čine i radovi Jakova Žižića (2016 i 2016a), te doktorski rad *Političko djelovanje Hrvatske seljačke stranke u emigraciji od 1945. do 1990* Ivana Tepšića (2018).

¹¹⁸ Demografija je društvena znanost koja obuhvaća proučavanje broja i prostornog razmjesta stanovništva, prirodnog i mehaničkoga (migracijskoga) kretanja stanovništva i promjene u demografskim socio-ekonomskim i ostalim strukturama stanovništva. Osnovni je cilj demografije spoznaja zakonitosti razvoja stanovništva u određenim društveno-ekonomskim uvjetima („Demografija“ 2001:77).

strukturira se kolektivni subjekt *hrvatske populacije* kome pripada (prisvaja ga) Hrvatska, ali i koji je pripadajući institutu države (Hrvatske) što ima refleksiju na politike državljanstva.

Polazeći od spoznaje kako je ljudska populacija najvažniji čimbenik svih djelatnosti u prostoru i društvu, kako su djeca i mladi nositelji hrvatske razvojne budućnosti, kako je hrvatsko iseljeničtvo veliko hrvatsko bogatstvo i kako prihvaćanje dekadencije nije povijesna civilizacijska stečevina, ustrojavanje ovakvoga studija u Hrvatskoj velika je akademska, društvena, gospodarska, narodna i nacionalna potreba, osobito nakon što su svi demografski pokazatelji i trendovi u Hrvatskoj postali negativni, a silina recentnoga iseljavanja počela ugrožavati temeljne sustave na kojima počiva svaka, pa i hrvatska država.

Isključenost hrvatskoga iseljeničtva iz gospodarskoga, društvenoga pa i političkoga života Hrvatske u razvojnom smislu neprihvatljiv je obrazac koji se ovim studijem želi postaviti u okvire potrebne izvjesnoj budućnosti ukupne hrvatske populacije.

Recentna silina iseljavanja uglavnom mlade i školovane hrvatske populacije i dugotrajno intenziviranje prirodnoga pada nije samo akademsko pitanje, nego sve više postaje i pitanje domovinske sigurnosti, a završetkom ovakvoga studijskoga programa podiže se svijest i spoznaja o potrebi postupanja u službi hrvatskih nacionalnih interesa. („Odsjek...“)

Sljedeći Lisu Lowe (2003: 151), koja ističe da „kao što je artikulacija identiteta ovisna o postojanju horizonta razlika, tako je artikulacija razlika dijalektički ovisna o društveno konstruiranom i prakticiranom pojmu identiteta“, može se zaključiti kako je kolektivni subjekt *hrvatske populacije* jednodimenzionalno konstruiran etničkim/nacionalnim identitetom te obuhvaća Hrvate „koji su izvan“ Republike Hrvatske, bilo da su iselili s prostora/teritorija koji obuhvaća Republika Hrvatska, ali i one koji pripadaju ili su pripadali teritoriju *Hrvatske* pri čemu *Hrvatska* metonimijski označava teritorij koji nastanjuju Hrvati (prostor Hrvatskog kraljevstva), a koji time pripada Hrvatima.¹¹⁹ Bez obzira na institut državljanstva i na generacijsku udaljenost

¹¹⁹ Na popisu kolegija je i kolegij *Hrvati u Bosni i Hercegovini* koji nisu obuhvaćeni subjektom pozicijom hrvatskog iseljeničtva u produkciji znanja, ali jesu subjektom pozicijom *hrvatske populacije*. Ambivalentna pozicija Hrvata u Bosni i Hercegovini očituje se i u izbornim jedinicama gdje se na internetskim stranicama Sabora XI. izborna jedinica

porijekla, etničnost je postavljena kao dominantna kategorija pripadanja (dominantni koncept), ali i prisvajanja što u sustavu državljanstva, odnosno poziciji građanstva¹²⁰ (političkih subjekata), stvara potku kreiranja politika različitosti, isključujući iz tog nacionalnog kolektivnog subjekta (hrvatske populacije koja je kao subjekt izjednačena s nacijom) sve Druge (koji nisu Hrvati), ali i Druge „koji su unutra“ i koje se hijerarhijski pozicionira. Ti Drugi su uključeni kao državljani i građani, ali kao takvi ne pripadaju *naciji* (nacionalnom tijelu) kao dominantnoj poziciji već samo institucionalno-političkoj razini pripadanja (nacionalne manjine ili stranci koji su stekli državljanstvo, ali nemaju status nacionalne manjine) koja implicitno postaje dominirana pozicija pripadanja. Foucault (2007: 25) ističe kako je „populacija nedvosmisleno ideja i realnost koja je apsolutno moderna u relacijama funkcioniranja političke moći, ali isto tako i u relaciji znanja i političke teorije“. Vezivanje narativa domovine i sekuritarnog diskursa (*pitanje domovinske sigurnosti, ugrožavanje sustava hrvatske države*) potvrđuje uspostavljanje populacije kao „objekt[a] i subjekt[a] mehanizma sigurnosti“ (ibid.) pri čemu se u ovom slučaju populacija artikulira etničkim/nacionalnim identitetom, a identitet (kao jednodimenzionalan i singularan) pripadanjem prostoru (statičnom i unaprijed danom – *Hrvatska* u metonimijskom značenju), odnosno teritoriju čija se veza supstancijalizira naglašenom temporalnom dimenzijom povezivanja (poviješću koja je ključna dimenzija generacijskog prenošenja – porijekla¹²¹), isključujući druge oblike praksi, vezivanja, pozicioniranja, suodnosa i pripadanja (processe identifikacije te identitete kao fragmentarne, višestruke, privremene), kao i sve druge relacijske (društvene) prostore u kojima se ti procesi odvijaju, odnosno koji se kroz procese konstruiraju.

Kroz politike različitosti unutar formalno-pravnog sustava subjektna pozicija nacionalne manjine definirana je posebnim Ustavnim zakonom pri čemu se nacionalna manjina definira kao „skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih

naziva Dijaspورا (<https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/izborne-jedinice>) čime se implicira iseljavanje s područja Hrvatske, iako je na stranicama XI izborne jedinice navedeno da se radi o hrvatskim državljanima koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj (<https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/xi-izborna-jedinica-9-saziv>).

¹²⁰ „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina [...]“ (*Ustav Republike Hrvatske*, NN 85/5010)

¹²¹ Popis kolegija upućuje na deskriptivan pristup iseljeništvu s aspekta „domovine“ s jakom povijesnom dimenzijom što je vidljivo iz Odluke (30.01.2019.) privremenog Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu kojom se prihvaćaju opisi predmeta Studija demografije i hrvatskog iseljništva.

građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja.“ (*Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*, NN 155/2002). Ovako definiran pojam nacionalnih manjina ukazuje na performativni karakter etničkog/kulturnog/nacionalnog/vjerskog identiteta jer upravo postavlja kao zahtjev izvođenje i proizvođenje etničkog/kulturnog/nacionalnog/vjerskog identiteta kojim se proizvodi i izvodi Drugost. Iako Ustav i Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina štiti s jedne strane etničku i kulturnu raznolikost, oni s druge strane ustanovljavaju uvjete proizvođenja i izvođenja Drugosti (upravljanje Drugošću) ili drugačije rečeno koncept etničkog porijekla (etnički=kulturni=nacionalni) postaje koncept diferencijacije i hijerarhizacije (Hrvati, pripadnici nacionalnih manjina, stranci koji imaju državljanstvo) (usp. Hage 2000: 166) koji se reflektira u pojmu *hrvatske populacije*.

U odnosu države i nacije Balibar (1996: 139) naglašava kako „vanjske granice trebaju biti zamišljane stalno kao projekcija i zaštita unutarnje kolektivne osobnosti koju svatko od nas nosi u sebi i omogućuje nam da nastanjujemo prostor države kao mjesta gdje smo uvijek bili i gdje ćemo uvijek biti 'kod kuće'“. U tom kontekstu može se reći kako je u konstrukciji *hrvatske populacije* kao subjektne pozicije, iseljništvo uključeno sustavom znanosti i obrazovanja u stvaranju „vanjske granice“ nacije (kolektivnog subjekta) koja prelazi granice države, a, u ovom slučaju, istovremeno stvara i „vanjsku granicu“ ne samo kolektivnog subjekta već i njemu „pripadajućeg teritorija“ (*Hrvatske*). Stvaranje te vanjske granice zamišljene kao „projekcija i zaštita te unutarnje kolektivne osobnosti“ kroz konstruiranje subjektne pozicije iseljenika jednodimenzionalno i esencijalno isključuje sve relacije, prakse i dinamike pa i sve prostore svakodnevnog života iseljništva. Ovako uspostavljene relacije sa svojim mehanizmima moći i principima njihovog kruženja postaju istovremeno i učinak i uzrok (Foucault 2007: 17), odnosno ocrtava se performativni karakter kojim se istovremeno izvodi i proizvodi „nacionalni“ prostor, nacionalni identitet te subjektna pozicija iseljništva/dijaspore/emigracije kao i *hrvatske populacije*.

3.4.1 Politička emigracija kao objekt emocija u Republici Hrvatskoj

Pozicija institucionalnog autoriteta znanosti, ne samo da prisvaja istinu već autoritet znanosti prisvaja poziciju moći proizvodnje istine čime je legitimiran proces isključivanja (određenog znanja) i legaliziran učinak tog procesa. U procesu konstruiranja političke emigracije kao subjekta i objekta institucionalnog prostora znanosti, odnosno konstruiranju znanja i istine, sudjeluju i narativima proizvedene emocije. Promjenom simboličkog poretka domovine (Jugoslavija → Hrvatska) politička emigraciju kao objekt emocija uključena je u javni prostor diskurzivnim pomakom, pri čemu je koncept etničnosti zauzeo hegemonijsku poziciju u konstrukciji kolektivnog subjekta. Promjenom narativa, kojima je (re)konstruirana subjektna pozicija političke emigracije putem proizvodnje emocija, uključuje emigraciju u (re)konstruiranje „hrvatskog“ kolektivnog tijela, njegovih granica, a time i konstrukciju Drugog, ukazujući upravo na kruženje objekta emocija (političke emigracije), a ne emocija samih (Ahmed 2004: 11). Promjena simboličkog poretka domovine i (re)konstrukcija hrvatskog nacionalnog identiteta, zajedničkih sjećanja i (revizije) povijesti, uključivanjem sjećanja/povijesti hrvatske političke emigracije, uključila je i prije uspostavljenu binarnu opoziciju Hrvatska – Jugoslavija narativima doma i domovine koja je omogućila vrijednosnu promjenu subjektne pozicije političke emigracije. Prijašnja konstrukcija političke emigracije kao Drugog, odnosno „neprijatelja“ negativno označenog, promjenom konstrukcije pozicijskih točaka na diferencijalnoj osi binarne opozicije „nas“ (Hrvata) i Drugih strukturiranih proizvedenim emocijama omogućila je zamjenu polariteta (pozitivno / negativno) i promjenu vrijednosti dane subjektne pozicije. Uspostavljeni narativ o domu i domovini u korelaciji s narativom o žrtvi, kao kontrapunkt sekuritarnog diskursa koji je proizvodio strah i strepnju te omogućavao i opravdavao sustav kontrole, nadziranja i primjenu nasilja nad Drugim koji ugrožava (subjektnom pozicijom političke emigracije), (re)konstruira subjektnu poziciju političke emigracije istovremeno i kao subjektu poziciju žrtve (ne više kao izvor i uzrok), odnosno kao subjekt i objekt emocija boli i patnje koji je ugrožen kontrolom, nadziranjem i nasiljem (refleksija grupe u pojedincu koja se transferira na razinu kolektivnoga) kojemu je izvor i uzrok novoproducenti Drugi (isključen iz (re)konstrukcije kolektivnog identiteta – *Jugoslaven, komunist...*).

[...] različite metode, osobito psihološkog rata, koje su jugoslavenski komunistički agenti već tada provodili u hrvatskim zajednicama, sijući nepovjerenje među njihovim članovima, šireći laži i poluinformacije kao i razna tajna pisma.

Te metode imale su i određenih rezultata u redovima hrvatskih zajednica, imajući na umu traumu sloma, ratnog poraza i izbjegličkog života kojemu su bili izvrgnuti nakon svršetka rata.[...] Hrvatski oslobodilački pokret, kao krovnu hrvatsku političku organizaciju koja će zastupati i promicati hrvatske nacionalne interese u svijetu i domovini.“ (Čizmić, Sopta i Šakić 2005: 369)

U ratu protiv pripadnika hrvatske političke emigracije Udba se služila i drugim metodama osim atentata, ponajprije psihološkim ratom. [...]Kako bi kompromitirala i omalovažila hrvatske političke djelatnike u njihovim novim domovima, jugoslavenska propaganda je putem svojih diplomatskih predstavnika optuživala aktivne Hrvate kao pripadnike poraženih hrvatskih vojnih postrojbi koji su bili saveznici nacističke Njemačke i fašističke Italije.“ (ibid.: 421)

Uključivanje političke emigracije u (re)konstruirani kolektivni subjekt hrvatske nacije, ujedno ju uključuje u (re)konstrukciju zajedničkih sjećanja i povijesti, odnosno njihova do tada isključena sjećanja i povijest postaju dio sjećanja i povijesti kolektivnog subjekta. (Re)artikulaciju simboličke reprezentacije subjektne pozicije političke emigracije i njeno uključivanje (pripadanje) u (re)artikulaciju zajedničkih sjećanja/povijesti treba sagledavati kroz prizmu Rothbergovog (2009) modela višesmjernog sjećanja i spirale diskursa sjećanja te njihove interakcijske i kontingentne kompleksnosti koja ukazuje na dinamičku strukturu procesa identifikacije. Unutar modela višesmjernog sjećanja proizvodnja emocija i njeni učinci vezani su uz konstrukciju subjektne pozicije političke emigracije te su intertekstualno povezani u zauzimanju hegemonijske pozicije i prisvajanja znanja/istine u sinkroniji i dijakroniji te produkciji i reprodukciji znanja/istine s jedne strane u prostoru institucionalnih autoriteta, a s druge strane u javnom prostoru. Tako emocije proizvedene narativima hrvatske političke emigracije podržavaju, održavaju i ojačavaju konstrukcije subjektivnih pozicija koje su subjekti i/ili objekti emocija proizvedenih unutar znanstvenog i stručnog diskursa kao i obrnuto, ojačavajući njihove učinke institucionalnim smještanjem te ukazujući na ideološku i političku razinu institucionalnih autoriteta u interpretaciji i reinterpretaciji zajedničke povijesti kao kolektivne norme pripadanja putem politizacije emocija.

Intertekstualne korelacije proizvodnje emocija mogu se pratiti i na razini strukturiranja ideoloških fantazmi. Fantazme koje se strukturiraju oko političke emigracije kao objekta fantazme povezane su, s jedne strane, konstrukcijom homogenog i jedinstvenog kolektivnog subjekta političke emigracije (u krajnjoj liniji homogenog i jedinstvenog kolektivnog subjekta iseljeničtva pa slijedom i „nas“ (hrvatske nacije/populacije) kao kolektivnog subjekta, a s druge strane s doseganjem sreće i boljeg života zajednice (kolektivnog subjekta).

Fantazma homogenog, jedinstvenog kolektivnog subjekta političke emigracije, bez obzira na narative i emocije koje strukturira a koje mu pridaju različita značenja i vrijednosti (negativno / pozitivno), promjenom simboličkog poretka države (Jugoslavija / Hrvatska) i diskurzivnim pomakom konstrukcije „nas“ i Drugog „prelila“ se iz jedne simboličke paradigme u drugu.

Na posve paradoksalan način takvu je poretku teroristička praksa političkih protivnika – dobrodošla, jer izravno olakšava „preinaku“ javnog lika političkog oporbenjaka u – naoružanog nasilnika. Pri tomu, korijen njegove pobune: potreba za političkom pravdom i otporom spram nasilja i terora *što ga organizira sama državna komunistička vlast*, ostaje izvan kruga javne pozornosti. Kao što je poznato, hrvatski odseljenici, što su se prigodice našli pod optužbom drugojugoslavenske vlasti za terorizam, odgovaraju kako su oni samo *borci – za nacionalnu slobodu i demokratski ustroj vlasti*. Pa su teroristički oblici političkog djelovanja, što ih povremeno primjenjuju, samo oblicima *aktivne obrane* od trajna terorističkog tlaka drugojugoslavenske države. (Rogić i Čizmić 2011: 201)

Hladnoratovski diskurs u kontekstu Jugoslavije s konstruiranim binarnim opozicijama Zapad / Istok – demokracija / diktatura (totalitarizam) – kapitalizam / socijalizam strukturirao je ideološku fantazmu stalnog podrivanja socijalističkog sustava sa Zapada,¹²² kako je već rečeno, s jedne strane, jer je u fantazmu Zapada upisan kapitalizam (isključuje relaciju Istok – socijalizam – diktatura (kao postojeću) i relaciju Zapad – socijalizam – demokracija (kao moguću)), a s druge strane u kontekstu Hrvatske, fantazmu kako je sva politička emigracija usmjerena na demokratsko ustrojstvo nacionalne države jer je u fantazmu Zapada upisana demokracija (isključuje relaciju

¹²² Kao je već rečeno, Bowman (2005: 132) ističe kao je ideološko načelo titoizma počivalo na stalnom pomicanju karaktera i izvora izvanjske prijetnje, odnosno stalnoj ugrozi (fašizam, Sovjeti, kapitalistički Zapad) čime je dijelom održavao svoju moć.

Zapad – kapitalizam – diktatura (kao postojeću) i relaciju Istok – socijalizam – demokracija (kao moguću))¹²³.

Fantazma homogenosti kolektivnog subjekta (*hrvatske populacije*), zajedništva „iseljene i domovinske Hrvatske“ koja počiva na vezanosti identifikacijskom oznakom (prošivnim bodom) dominantno konstruiranom konceptom etničnosti, vezana je ujedno i uz fantazmu dostizanja sreće zajednice (a onda i pojedinca) koja počiva upravo na toj homogenosti/zajedništvu. No, „naša društva nisu harmonične cjeline. To je samo fantazija kroz koju ona pokušavaju konstituirati i rekonstituirati sebe. Iskustvo pokazuje da ta fantazija ne može biti u potpunosti realizirana“ (Stavrakakis 1999: 74). Prateći Hagea (2000: 157), može se reći da se procesom homogenizacije, s jedne strane prezentacijom političke emigracije kao *terorističke, fašističke* metonimijski dijelom „pokriva“ cjelinu, a s druge strane prezentacija političke emigracije kao *boraca za slobodnu i demokratsku Hrvatsku* metaforički reprezentira ne samo političku emigraciju već i iseljeništvo konstruirajući ujedno i poziciju žrtve *trajnog terorističkog tlaka drugojugoslavenske države* koja onda metaforički pokriva i naciju u cjelini. Konstrukcija homogenog kolektivnog subjekta iseljeništva/emigracije kao i homogene konstrukcije „nas“ prisilno je utjelovljivanje u jednodimenzionalnoj reprezentaciji identiteta s isključivanjem svih drugih relacijskih točaka spajanja i prostora, a sagledavanje građe o političkoj emigraciji kao arhiva (skupa građe) osim što treba sagledavati u kontekstu Derridinog (1995) razmatranja arhiva kroz fragmentarnost i nepotpunost, procese uključivanja i isključivanja odnosno kroz političnost institucionalnog prostora, isto je tako i ulazak u prostor fantazije jer kako Hage (2000:162) ističe to je „način izlaganja sebe kroz idealiziranu sliku sebe. Još određenije, to je fantazija totalne moći, koja čezne za potpunom kontrolom tamo gdje je takva kontrola nemoguća“. Konstrukcija ili prezentacija drugosti uvijek je konstrukcija ili prezentacija sebe i obrnuto pri čemu je drugost istovremeno „tehnologija prezentacije i dio nje“ (ibid.: 156), a upisivanje vrijednosti proizvodnjom emocija u objekt emocija ne treba gledati samo kao pozitivno ili negativno vrednovanje već i kao „konstrukciju objekta vrednovanja kao takvog“ (ibid.: 132), što ponovno ukazuje na poziciju pripadanja kao poziciju moći, odnosno upravljačkog pripadanja, nasuprot pasivnog funkcionalnog pripadanja (Hage 2000), koja se prostire institucionalnim prostorom u kojem prisvaja poziciju

¹²³ Fantazma Zapad = kapitalizam = demokracija te Istok = socijalizam = totalitarizam, proizvedena je hladnoratovskim diskursom koji naturalizira uspostavljene relacije kao nužne isključujući kontingenciju relacija.

autoriteta i istinu. To ujedno ukazuje na interdiskurzivni i intertekstualni odnos različitih institucionalnih prostora, odnosno diskurzivnih konstrukcija subjektivnih pozicija procesima isključivanja i uključivanja kao i na politički i ideološki aspekt naizgled neutralnih i objektivnih institucionalnih razina uključenih u, s jedne strane formiranje politika identiteta i razlike, a s druge strane na strukturiranje realnosti ideološkim fantazmama te kruženjem proizvedenih emocija i njihovih učinaka.

Poglavlje 4

„Arhivsko nasilje” i konstruiranje identiteta

4.1 Uvod

„Nijedno razdoblje nije tako odlučno proizvodilo arhive kao naše, ne samo zbog količine dokumenata koje moderno društvo spontano proizvodi i ne samo zahvaljujući tehničkim sredstvima reprodukcije i konzerviranja kojim raspolaže već i kao rezultat praznovjerja i štovanja tragova.“ (Nora 2006: 30). Upravo ta proizvodnja arhiva kao potreba „štovanja tragova“ koji čine i daju nam na uvid „istinu i znanje“ vlastite (i individualne i kolektivne) prošlosti „koja nas čini onime što jesmo“ zahtjeva propitivanje, s jedne strane pojma arhiva uopće (što čini arhiv), ali s druge strane i institucije arhiva, njegove uloge te praksi koje se unutar njega odvijaju i njihovih učinka.

Definicija arhiva koju daje „struka“¹²⁴ eksplicitno naglašava fizički i historijski aspekt (mjesto/prostor, građa) dok se aspekt institucionalnog autoriteta (reprezentiranje i interpretacija), kojim se pridaje vrijednost (institucionalizacija privatnog u javno kroz procese uključivanja i isključivanja) kako građi tako i mjestu, tek implicitno iščitava. Suvremena razmatranja uloge arhiva i arhivskog diskursa upravo propituju taj aspekt institucionalnog autoriteta problematizirajući ne samo ulogu arhiva (institucije) već i proces arhiviranja (uključivanja/isključivanja u svim segmentima svakodnevne prakse) te interpretacije građe odnosno reprezentacije (Manoff 2004: 14). Arhivska funkcija institucionalizacije (vanjsko/javno mjesto) za Derridu (1995: 7) je dimenzija revolucionarnog, dok je s druge strane funkcija očuvanja dimenzija tradicionalnog, a spoj tih dviju dimenzija, kao osnova arhiva, neprirodan spoj što je po sebi, kako ističe Derrida

¹²⁴ Arhivistika kao struka definira pojam arhiva četirima značenjima. Prvo, kao ustanovu (instituciju) koja ima zadaću prikupljanja, čuvanja, istraživanja te davanja na uporabu dokumenata i građe, ističući njenu trajnu vrijednost, koja je nastala djelovanjem državnih institucija te pojedinaca koji su imali istaknutu ulogu u povijesti. Drugo, kao fizičko mjesto, odnosno zgradu ili prostoriju namijenjenu čuvanju „vrijedne“ građe. Treće, kao dio pisarnice neke institucije i na kraju (četvrto) kao samu građu koja se prikuplja i čuva, a kojoj je tim postupcima pridodana vrijednost (Kolbas 2006).

Upravo čuvanje na javnom/vanjskom mjestu čini arhiv, a ujedno i „jamči mogućnost memoriranja, ponavljanja, reproduciranja“ (Derrida 1995: 11).

(ibid.), pozivajući se na psihoanalizu, nasilje (arhivsko nasilje) jer povezuje suprotstavljene principe, s jedne strane očuvanja (arhivski nagon) i s druge strane uništenja (nagon smrti). Upravo ti suprotstavljeni procesi kroz postupke arhiviranja i strukturu arhiva bivaju podlogom za konstruiranje povijesti, sjećanja i tradicije te povezuju prošlost, sadašnjost i budućnost. U tom kontekstu može se razmatrati s jedne strane institucionalna uloga arhiva kao mjesta čuvanja „zajedničke prošlosti i povijesti“, a s druge strane kako građa kao arhiv (o hrvatskoj političkoj emigraciji) koja je bila materijalizacija proizvodnje Drugog („neprijatelja“ – dosjei UDBE), ali istovremeno i podloga konstruiranja političke emigracije kroz subjektu poziciju žrtve, nastala u jednom institucionalnom prostoru („tajne službe“) i političkom sustavu (socijalizam – Jugoslavija) promjenom hegemonijske čvorišne točke, odnosno promjenom političkog poretka (demokracija – Hrvatska) te mijenjanjem institucionalnog prostora (sigurnosno-obavještajni sustav → Hrvatski državni arhiv) sudjeluje u (re)interpretaciji i reviziji zajedničkih sjećanja, kolektivne povijesti kao i (re)konstrukciji nacionalnog identiteta.

4.1.1 UDBA i stvaranje dosjea

Institucionalnu razinu koja je u svom fokusu imala političku emigraciju, kako sam već istaknula, pa onda i hrvatsku političku emigraciju, u razdoblju od 1945. do vremena raspada Jugoslavije, čine sigurnosno-obavještajne službe (OZNA, UDBA, SDS, KOS). Te službe su bile usmjerene kako na „vanjskog“, tako i na „unutarnjeg neprijatelja“. U tom procesu, stvara se ogromna količina osobnih dosjea (navodi se 67 tisuća dosjea) te različita dokumentacija vezana uz organizacije u zemlji i van zemlje (ukupno 134 metara gradiva) (Mišević 2015). Radelić (u Manolić 2016: 16) navodi kako je 67% građana Hrvatske imalo „dosje Udbe“. Ukupnost svih dosjea po sebi čini arhiv u smislu prikupljene, organizirane i čuvane građe. Prikupljanje tako velike količine materijala zahtijevalo je njegovu organizaciju i stvaranje klasifikacijskih sustava kreiranih političko-ideološkim diskursima. Kako Foucault (1972: 22) ističe, svako kategoriziranje, a i sintetiziranje podliježe principima klasifikacije, normativnim pravilima i institucionaliziranim tipovima koji su kao takvi produkti diskursa. Ta građa čineći jedan novi arhiv kao skup dokumenata

koji čak i u svojoj fragmentarnoj, posrednoj pojavnosti¹²⁵ otkriva pozicioniranje političke emigracije unutar političkog sustava SFRJ, ali i današnje Republike Hrvatske kao i diskurse koji utječu na to pozicioniranje i kreiranje arhiva (i kao skupa građe, ali i institucije o čemu će kasnije biti više riječi).

Središnji hegemonijski diskurs koji je utjecao na sam proces prikupljanja građe (informacija), a onda i njenu organizaciju i klasifikaciju jest sigurnosni diskurs kojim je konstruirana prije svega subjektivna pozicija „neprijatelja“,¹²⁶ a koji u korelacijskom odnosu s diskursom domovine (u ovom slučaju Jugoslavije) artikulira „vanjskog“ neprijatelja¹²⁷ (npr. *strani agenti, neprijateljska emigracija, fašistička emigracija, diverzantsko-teroristička emigracija...*) koji odbija identifikacijsku normu konstruiranu narativom domovine – Jugoslavije već ju uspostavlja kao binarnu opoziciju konstruiranu narativom domovine – Hrvatske (u korelaciji s narativom o državnosti)¹²⁸ s isključivanjem mogućnosti bilo kakvog suplementarnog odnosa tih dviju identifikacijskih normi, tj. postavljajući ih u antagonistički odnos.

Jačanje republičkog značaja u Jugoslaviji, kao što sam već navela, očitovalo se i kroz uspostavljanje korelacijskog suplementarnog odnosa nacionalnog i nadnacionalnog identiteta, odnosno pripadanja formalno-pravnom državnom obliku (republička i savezna razina) pri čemu je nadnacionalna forma pripadanja državljanstvu uspostavljena kao uvjet pripadanja nacionalnom/etničkom u političkom i pravnom diskursu. Kreirana nadnacionalna forma pripadanja „pokrivala“ je također i konstrukciju „socijalističke nacije“ što je imalo svoju refleksiju u razgranatom institutu suverenosti (Štikš 2016: 108). Takva suplementarna relacija nacionalnog i nadnacionalnog pretpostavlja višestrukost identiteta. U višestrukim identitetima pretpostavlja se postojanje i koegzistiranje bez konflikta nekoliko različitih subjektivnih pozicija koje moraju imati jednaku vrijednost. Stavrakakis (2005: 84), propitujući problem europskog identiteta (kao

¹²⁵ Radelić (2017) upravo upozorava na fragmentarnost izvora podataka o strukturi i radu „tajnih službi“ (OZNE i UDBE) koje su djelovale na području Hrvatske, odnosno o izvorima iz kojih bi se mogla iščitati kategorizacija i klasifikacija „neprijatelja“. U svom radu, zbog nedostupnosti arhivskih dokumentata, zato komparativno uspoređuje izvješća nižih tijela, te dokumente OZNE i UDBE iz Slovenije, BIH i Srbije koji su mu bili dostupni.

¹²⁶ U ovom dijelu fokus je na subjektivnoj poziciji „neprijatelja“ (Drugog), no važno je napomenuti da su tu još i subjektivne pozicije „djelatnika“ kao i različitih vrsta „suradnika“ čije će pozicije i njihova značenja biti kasnije analizirana.

¹²⁷ Bowman (2005: 132) navodi kako je titoizam ideološki počivao i održavao prostor Jugoslavije na stalnoj ugroženosti *izvana*, ali da je ta „izvanjska prijetnja stalno mijenjala svoj karakter i izvor.“

¹²⁸ Bellamy (2003: 57-58) ističe kako se hrvatski nacionalni identitet 90'-ih godina konstruirao narativom o hrvatskoj povijesnoj državnosti kako je već rečeno.

nadnacionalnog) u odnosu na nacionalne i kroz prizmu višestrukih identiteta, odnosno subjektivnih pozicija, objašnjenje pomicanja između subjektivnih pozicija nudi kroz psihoanalitičku teoriju: „[...] tamo je uvijek fantazijski scenarij koji organizira i podržava prividnu višestrukost identiteta i određuje 'pravila angažiranja' između različitih nivoa, mapiranje koje daje prioritet određenom modalitetu užitka, određenoj uloženoj libidinalnoj komponenti i prošivnom bodu, a ne drugima, koji ostaju strukturalno i emocionalno periferni“. Prošivni bod (točka spajanja) u tom procesu igra ključnu ulogu, jer bez njegove intervencije nastupila bi, kako Stavrakakis (ibid.: 85) naglašava, dezintegracija subjekta. Drugi problem nadnacionalnog, višestrukog identiteta u odnosu na nacionalni jest na razini lojalnosti s jedne strane političke, a s druge strane etničke (kulturne), koji za te dvije lojalnosti traži odvojenost, odnosno rascijepljenost što je prema Stavrakakis (ibid.) teško zamislivo, odnosno teško je zamislivo odvajanje političkog od identiteta.

Višestrukost identiteta otvarala je prostor konstrukcije višestrukih Drugih, pa se tako sigurnosnim diskursom, također, artikulira i „unutarnjeg“ neprijatelja (politički protivnici npr. mačekovci, informbiroovci...), a u korelaciji s usko ideološkim diskursima konstruira neprijatelja kao „vanjskog“ političkog (socijalističkog) sustava (npr. „klasni“ i „narodni“ te „sitniji narodni“), ali i sumnjive u vlastitim redovima kao „unutarnje“ neprijatelje (vidi Radelić 2017). Korelacijama s različitim diskursima (antifašistički diskurs, hladnoratovski, samoupravno-socijalistički...) ¹²⁹, koji su hegemonizirali politički prostor, konstruirani su različiti „neprijatelji“ (Drugi). Umnažanje diskursa, njihove korelacije i hegemonijska pozicija ovisila je i o pozicioniranju Jugoslavije u međunarodnom kontekstu kao i o unutarnjim političkim odnosima. Takve korelacije stvaraju dinamičku složenu strukturu mreže kojom se umnožavaju i usložnjavaju artikulacije (proizvodnje) subjektivnih pozicija „neprijatelja“ i mogućnost uključivanja u skup „neprijatelja“ – Drugog, odnosno isključivanja iz skupa „nas“. Umnažanje diskursa, kako ističe Foucault (1994b: 24), omogućava se i putem „mikrofizike moći“ ¹³⁰, odnosno kapilarne rasprostranjenosti moći/znanja: „zahvaljujući hijerarhiziranom, kontinuiranom i funkcionalnom nadgledanju, „disciplinska“ se moć pretvara u „integrirani“ sustav, iznutra povezan s ekonomijom i ciljevima unutar kojih se

¹²⁹ Dinamika i uvođenje novih korelacijskih odnosa sa sekuritarnim diskursom bili su pod utjecajem kako vanjskih tako i unutarnjih političko-ekonomskih odnosa i njihovih promjena. Usporedba s analizom drugih institucionalnih razina (vidi Štiks 2016) pomaže u iščitavanju diskursa koji sudjeluju u artikuliranju „neprijatelja“.

¹³⁰ Foucault (1994a: 26) naglašava da mikrofizika moći „pretpostavlja da se moć koja se na tijelu izvršava ne shvaća kao vlasništvo, već kao strategija, da se njezini dominacijski učinci ne pripisuju „prisvajanju“ nego odredbama, manevrima, taktikama, oblicima funkcioniranja“.

odvija“ (Foucault 1994a: 182). „Disciplinska“¹³¹ moć djeluje u svim smjerovima, po principu panoptizma, ideje nevidljivog nadgledanja koja kao učinak ima samoreguliranje populacije. Kada se radi o represivnom institucionalnom sustavu (sigurnosno-obavještajne službe) onda je učinak s jedne strane proizvodnja dinamičke hijerarhizirane mreže subjektivnih pozicija „neprijatelja“ (što stvara svojevrsni strah od mogućnosti uključenja u tu mrežu i na određeni način samoregulira one koji su izvan te mreže), a s druge strane proizvodnja narativa o sigurnosti i zaštiti nacije („socijalističke nacije“) ima za cilj homogenizirajući i kohezijski učinak. U tom smislu proizvodnja i umnažanje ogromnog broja tajnih dosjea i dokumentacije o onima koji su bili politički nepodobni može se promatrati kao foucaultovska tehnologija moći, jer ona stalno i iznova generira nove učinke, ovisno o kontekstu, dominantnom prošivnom bodu, kao i antagonističkim odnosima u društvu koje i sama djelomično (re)generira.

U spomenutoj građi, kao što je već rečeno, nalazi se i građa koja se odnosi na hrvatsku političku poslijeratnu emigraciju koja zbog svog nacionalističkog djelovanja zauzima specifične pozicije u mreži „neprijatelja“ bilo na individualnoj, bilo kolektivnoj razini (različite organizacije, stranke, ali i politička emigracija kao kolektivni subjekt/objekt). Radelić (u Manolić, 2016: 21) navodi kako je nakon Drugog svjetskog rata emigriralo 250 tisuća ljudi iz političkih, a 30 tisuća se aktivno angažiralo protiv Jugoslavije od čega je najviše bilo Hrvata, a oko tisuću ih je bilo označeno teroristima „i prema njima je sustav Državne sigurnosti poduzimao sve mjere, uključujući i ubojstva. „Popis tisuću“ jedan je od dokumenata na kojem se oblikuju različite politike u slamanju tog ekstremnog dijela emigracije, ali i unutarnjeg neprijatelja“ (ibid.).

Promjena institucionalnog okvira pozicioniranja dosjea, odnosno arhiva UDBE, nakon osamostaljenja Hrvatske nije se odvijala linearno i jednoznačno na razini sigurnosno-obavještajne službe → arhiv kao institucija. Dio gradiva (na primjer dosje Hebrang), a odnosi se isključivo na gradivo nastalo radom sigurnosno-obavještajnih službi, početkom '90-tih je predan Hrvatskom državnom arhivu iz Ureda predsjednika RH, dio je preuzet u Arhiv od sigurnosno-obavještajnih službi nasljednica službi koje su ih stvarale, dio od Zagrebačke nadbiskupije, a dio je prikupljen otkupom (ne navodi se izvor) te za dio gradiva nije poznata akvizicija (Lemić 2015: 406-407). Taj Fond Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke

¹³¹ Disciplina „tijela individualizira određivanjem mjesta, ali ih na njemu ne zadržava, već ih raspoređuje i potiče njihovo kruženje u mreži odnosa“ (Foucault 1994a: 147).

Republike Hrvatske (signatura: HR-HDA-1561)¹³² jest fond u kojemu se nalaze dosjei građana okupljeni u seriji fonda Dosjei građana i kolokvijalno se danas naziva arhivom ili dosjeima UDBE, a velik dio čine i dosjei o političkim emigrantima:

Najveća cjelina [fonda HR-HDA- 1561 op.a.] obuhvaća više od 66 000 osobnih dosjea građana, formiranih u tijelima OZNA-e, UDBA-e i SDS-a u razdoblju 1945. – 1991., a u okviru praćenja i nadziranja pojava ocijenjenih opasnim za politički i sigurnosni sustav države. Praćenje emigranata i njihovih organizacija zauzima znatan dio te cjeline gradiva, a podaci sadržani u njima dokumentiraju čitav spektar problema funkcioniranja društvenog sustava (ibid.: 407).

Višestrukost „sakupljanja/okupljanja“ fonda HR-HDA-1561, kao i njegova djelomična sadržajna tajnost, otvara mogućnost raznih imaginarija, fetišiziranja i kontinuirane (re)interpretacije, tj. ukazuje na, kao što to tvrdi i Derrida, fragmentarnost, heterogenost i nepotpunost kako dijela arhiviranih dokumenata tako i konteksta, što pojačava fantazijski potencijal kako o djelovanju samih sigurnosno-obavještajnih službi tako i o dosjeima nastalim njihovim djelovanjem, ili čuvanjem istih.

4.2 Arhiv kao mjesto čuvanja zajedničke prošlosti i povijesti

Pozicija institucionalnog autoriteta postavlja arhiv na mjesto „izabranosti“ za interpretiranje i reprezentiranje koje se u svakodnevnoj praksi unutar arhiva vrši postupcima prikupljanja i klasificiranja (uvođenjem reda i poretka), čuvanja te zaštite, što zajedno čini proces arhiviranja te ostalim postupcima svakodnevne prakse (cirkulacija građe, odnosno tko i koju građu može vidjeti/koristiti te na koji način...). Svi ti postupci uspostavljaju arhiv kao mjesto ukupnog znanja (povijesti) te mu na taj način omogućavaju prisvajanje istine, odnosno pozicioniraju ga kao mjesto produkcije znanja i istine o zajedničkoj povijesti i prošlosti dajući mu važnu ulogu u javnom

¹³² U daljnjem tekstu za fond će se koristiti oznaka signature HR-HDA-1561.

i političkom prostoru kao i u strukturiranju realnosti.¹³³ White (1987:59) naglašava kako „interpretacija pretpostavlja politiku kao jedan od uvjeta svoje mogućnosti kao društvene aktivnosti“. Politika interpretacije je, ističe White (ibid.:60), usmjerena na propitivanje kako se znanje, posebno historijsko, politički koristi i stavlja u određenu funkciju. Politika interpretacije, kad je motivirana određenim političkim vrijednostima, jasno je uočljiva, no kada je vezana uz prakse koje nisu predstavljene kao eksplicitno političke, odnosno, kada se provode kao „potraga za istinom ili prirodom stvari“ (različitim znanjima – znanostima, a posebno vezanim uz povijest), onda se njena vidljivost zamagljuje i gubi (ibid.: 58-59). Upravo ta neuočljivost politike interpretacije, koja se poziva na istinu i znanje, stvara i pojačava pozicija institucionalnog autoriteta te omogućava arhivu zauzimanje mjesta u poretku političke moći, a političke moći, kako Derrida (1995: 4) ističe, nema bez kontrole arhiva putem koje se pokušava vršiti kontrola memorije politikom interpretacije. No, imajući u vidu proces arhiviranja, kroz koji djeluju suprotstavljeni principi (očuvanja/memorije i uništenja/gubitka/isključenja), i strukturu arhiva koji zajedno ovise o tehnologijama i tehnikama (ibid.: 17) postavlja se pitanje što zapravo arhiv sadrži i koja je uloga institucionalnog autoriteta u tome?

Arhivistika ističe da je uloga arhiva prikupljati i čuvati građu nastalu djelovanjem državnih institucija ili pojedinaca¹³⁴ koji su imali značajnu ulogu u povijesti označavajući tu građu kao vrijednu. Već je u toj definiciji arhiva vidljiva selektivnost/parcijalnost te je otvoren prostor za isključivanje velike količine građe neoznačavanjem iste kao vrijedne. Pozicija institucionalnog autoriteta legitimira taj proces pridavanja vrijednosti, odnosno proces uključivanja i isključivanja putem pridavanja vrijednosti. Derrida (ibid.: 100) ističe kako arhiv sadrži samo tragove što ga čini

¹³³ Polazeći od definicije arhiva (institucije) kao repozitorija, odnosno mjesta i prostora gdje je pohranjena i sređena građa koja je od društvenog i povijesnog značaja i interesa, Brown i Davis-Brown (1998: 17) pojam arhiva vežu za kolektivno (nacionalno) sjećanje. Ističu kako svakodnevnim svojim djelovanjem arhivisti (kao i muzealci i bibliotekari) izvode i proizvode politiku arhiva kao politiku sjećanja, prisvajaju istinu i znanje te na taj način pokušavaju fiksirati konstitutivne norme kolektivne prošlosti koje sudjeluju u konstruiranju kolektivnog identiteta (ibid.). Politika sjećanja tako postaje važan dio politike identiteta.

¹³⁴ Kecskeméti (1999) razlikuje dva modela arhivske službe s obzirom na ulogu i nadležnost nacionalne (državne) arhivske službe i izuzimanje iz toga sustava. Prvi model naziva „francuskim modelom“ i rasprostranjen je u europskim zemljama, a svoj najekstremniji oblik poprima u Sovjetskom Savezu (Istočnom bloku). Karakteristika mu je, s jedne strane, velika centralna (državna nadležnost), a s druge strane, izuzimanje arhivskog gradiva političkih odnosno sigurnosnih državnih (represivnih) institucija (vanjski, unutarnji poslovi, obrana, sigurnosne službe...) koje same uspostavljaju kriterije arhivskih procesa i korištenja građe. Drugi model naziva „engleskim modelom“ a karakterizira ga manja centralna nadležnost (institucije mogu same čuvati svoju građu), ali nema izuzimanja državnih institucija iz sustava.

nepotpunim (ibid.: 52) i otvorenim (ibid.: 68). Ambivalentnost arhiva koja se otvara kroz heterogenost i fragmentarnost kako sadržaja/objekata koji se prikupljaju i čuvaju tako i konteksta (Voss i Werner 1999: ii), s jedne strane, i izgubljenog odnosno isključenog sadržaja/objekata i konteksta, s druge strane, onemogućava potpuno dekodiranje povijesti (memorije i tradicije). Ta nemogućnost potpunog dekodiranja i proces konstruiranja putem heterogenih fragmenata (memorije, povijesti i tradicije), otvara put konstruiranja različitih ideoloških fantazmi, ali istovremeno otvara i mogućnost kritičkog propitivanja uloge arhiva u tom istom prostoru te isticanje potrebe o svijesti kako arhivi ne sadrže objekte i dokumente koji nam prezentiraju (bilježe) neutralnu sliku povijesti (istinu, znanje) u cijelosti, već putem selektiranih objekata i dokumenata daju određenu konstrukciju i interpretaciju povijesti, tradicije i memorije (Manoff 2004; Derrida 1995; Rose 2016b; Brown i Davis-Brown 1998).

4.3 Hrvatski državni arhiv u javnom, medijskom i političkom prostoru

Od neovisnosti i samostalnosti Republike Hrvatske medijski i politički prostor intenzivno je obilježen raspravama o nacionalnom identitetu bilo u formi domoljublja, nacionalizma¹³⁵ ili pitanja što uopće čini hrvatski nacionalni identitet, stalnog naglašavanja potrebe suočavanja s prošlošću, otkrivanja istine i lustracije kako bi se proživjela „hrvatska društvena katarza“. Suočavanje s prošlošću i otkrivanje „istine“ te prošlosti implicira reviziju kolektivnog sjećanja/povijesti kao konstitutivne norme kolektivnog identiteta, odnosno stvaranje novih simboličkih reprezentacija (značenja) i promjenu politike identiteta. Promjena politike identiteta vezana je uz politiku interpretacije, odnosno političkog korištenja historijskog znanja (White 1987: 60) u stvaranju novih političkih vrijednosti. Naslanjajući se na Bourdieua, Fairclough (2010: 182) ističe kako „politički diskurs pruža najčišću ilustraciju konstitutivne moći diskursa: on reproducira

¹³⁵ Distinkcijom domoljublja i nacionalizma misli se prvenstveno na ono što Michael Billig (2009) u svojoj knjizi *Banalni nacionalizam* razlikuje kao banalni i uzavreli ili otvoreni nacionalizam. Banalni nacionalizam, koji nazivam domoljublje, obuhvaća svakodnevnu reprodukciju nacionalne države, a odaje dojam normalnosti i prirodnosti. Primjer za to je učestalo isticanje zastave, deiktčko naglašavanje domovine ili nacije u medijima te transferiranje različitih metafora u različite diskurse (npr. sport kao simbolički rat i obrana nacije). Takve prakse banalnog nacionalizma nose u sebi ono što Fortier (2000) naziva performativnošću nacionalnog identiteta, kao stalno proizvođenje i izvođenje (ponavljanje ili citatnost) nacionalnog identiteta kojim se normalizira njegova diskurzivna konstrukcija i daje dojam trajne fiksiranosti, odnosno djeluje kao produkt identiteta (esencijalizacija).

ili mijenja društveni svijet“ reproducirajući ili mijenjajući reprezentacijske konstitutivne norme odnosno značenja. Revizija kolektivnog sjećanja i uspostavljanje novih konstitutivnih normi sjećanja/povijesti/identiteta dovodi do „novih“ paradigmi isključivanja i uključivanja u procesu označavanja razlike spram Drugog (Laclau i Mouffe 1985). „Nove“ paradigme isključivanja artikuliraju „novog“ Drugog što za posljedicu ima „novu“ antagonizaciju društvenog polja, a to utječe na promjene odnosa slaganja (ekvivalencije) ili konflikta (razlike) unutar društvenog polja u procesu prisvajanja ili održavanja hegemonijske pozicije (ibid.). S obzirom da se kolektivna sjećanja ne mogu uspostaviti s jasnim granicama (nisu isključivo kompetitivna), a ni granice kolektivnih/grupnih identiteta nisu jasne, subjekti društvenog polja ne mogu biti dani unaprijed već kroz višesmjerno sjećanje s otvorenim kontingentnim potencijalom, putem isključivanja i artikulacije Drugoga, artikuliraju i sebe u različitom interakcijskom odnosu individualnog i kolektivnog što omogućava i različite političke angažmane (Rothberg 2006: 162).

Nakon Domovinskog rata (1991. – 1995.) pitanja identiteta, sjećanja i povijesti unutar hrvatskog javnog, medijskog i političkog prostora stavlja Hrvatski državni arhiv te arhivsko gradivo koje se u njemu čuva u središte pažnje. Kao što sam već navela, u fokusu interesa nalazi se građa nastala djelovanjem Saveza komunista Hrvatske (SKH) te dosjei koje su UDBA i KOS stvorili u periodu od 1946. do 1990. godine (do raspada SFRJ), s posebnim naglaskom na građu koja se odnosi na hrvatsku političku antijugoslavensku i antikomunističku emigraciju/dijasporu. Iako se HDA i arhivsko gradivo periodički pojavljuju u središtu interesa ta se pojavnost posebno intenzivirala posljednjih godina. Tijekom predizborne kampanje u svibnju 2015. ponovo se u središtu zbivanja našao Hrvatski državni arhiv i arhivsko gradivo. Naime, najavljujući preobrazbu društva (duhovnu obnovu) i lustraciju Tomislav Karamarko¹³⁶, u to vrijeme čelni čovjek Hrvatske demokratske zajednice, stavio je između ostalog HDA i arhivsko gradivo u središte političkog interesa. Imenovanjem dr. sc. Zlatka Hasanbegovića ministrom kulture, čijim to postaje jednim od glavnih motiva političkog djelovanja, arhivsko gradivo te arhivi kao institucije ulaze u središte političkog i javnog diskursa¹³⁷. Kratak tekst jednog priloga završava tako rečenicama „Tajne i dalje

¹³⁶ Intervju s Tomislavom Karmarkom objavljen pod naslovom „Moj antikomunistički manifest“ u tjedniku Globus br. 1276 (22. svibanja 2015).

¹³⁷ Najava otvaranja arhivskog gradiva iz vremena SFRJ, donošenje novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, razrješenje ravnateljice Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu i poništenje natječaja za ravnatelja Hrvatskog arhiva u Osijeku.

čekaju da budu otkrivene. Arhiv ih barem ima dovoljno.“ (Mišević 2015). Arhiv tako u javnom diskursu poprima ambivalentnu ulogu skrivatelja tajne, ali ujedno i mjesta na kojem leži istina (znanje) koja čeka svoje obznanjenje što će pridonijeti oporavku društva i njegovih vrijednosti (duhovnoj obnovi).

U veljači 2016. ponovo se u medijima pojavljuje priča o otvaranju arhiva (arhivskog gradiva)¹³⁸ iz perioda SFRJ (vidi Ožegović 2016) s naglaskom na problem nesređenosti građe te pravilima korištenja kao uzrokom nedostupnosti. Politička stranka *Most nezavisnih lista*, koja kao nova politička opcija stupa na scenu 2015. godine te sudjeluje u konstituiranju vlasti, nakon pada vlade Tomislava Karamarka 2016. godine i ponovljenim izborima, kao jednu od glavnih agendi svoga političkog djelovanja ističe promjenu *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima* čime bi se arhivsko gradivo iz perioda SFRJ učinilo dostupnim. Neposredno prije rekonstrukcije vlade, pri čemu je *Most* izgubio poziciju i postao opozicija u Saboru, izglasane su *Izmjene i dopune Zakona o arhivskom gradivu i arhivima* (vidi „Usvojen...“ 2017). Uz *Izmjene i dopune Zakona* rasprava se vodila i oko pitanja da li dostupnim treba učiniti samo građu iz vremena Jugoslavije ili i novije hrvatske povijesti (od 1990. godine). Promjena Zakona i „otvaranje“ arhiva nije smanjila pojavnost arhiva u javnom, kao ni interes za arhiv u političkom prostoru. Vijesti o promjeni Zakona koje ovaj puta priprema Ministarstvo kulture Republike Hrvatske te o „očišćenosti“ Hrvatskog državnog arhiva odnosno kontraverznih dosjea iz vremena SFRJ (Hudelist 2017) a koje se dovode u vezu i s današnjom političkom nomenklaturom u Hrvatskoj, ponovo se objavljuju u srpnju 2017. u medijskom prostoru.

Arhiv kao mjesto „zajedničke povijesti“, zajedno s arhivskom građom, tako se stalno pojavljuje kao točka interesa političke moći i ideologije u hrvatskom političkom i javnom prostoru. Pozicioniranje arhiva kao institucije govori o važnosti i ulozi politike identiteta, kao i nacionalnog identiteta samog, unutar hrvatskog političkog i javnog života. Stalna prisutnost propitivanja politike identiteta i nacionalnog identiteta uopće te repetitivno propitivanje pozicija i uloga institucionalnih razina koje zauzimaju pozicije naizgled neideoloških institucionalnih autoriteta (arhiv, sustav znanosti i obrazovanja, zakonodavstvo) unutar prostora politike identiteta govori o visokoideologiziranom političkom i javnom prostoru, odnosno o antagoniziranom društvenom

¹³⁸ Sada se pak govori o građi nastaloj radom CK SKH čiji je pravni slijednik SDP te ostalih državnih tijela SFRJ odnosno SRH.

polju u odnosu spram konstruiranja zajedničkog sjećanja/povijesti/istine kao konstitutivne norme nacionalnog identiteta. Ambivalentna pozicija koju Hrvatski državni arhiv i arhivsko gradivo zauzima u javnom i političkom prostoru (s jedne strane on je nositelj sjećanja, istine, povijesti i znanja, a s druge strane on je skrivatelj istih, te se pozicionira i kao subjekt i objekt političkog i javnog prostora odnosno kao subjekt i objekt u poretku političke moći i ideologije) omogućava proizvodnju, klizanje i kruženje emocija „slijepljenih“ za objekte (u ovom slučaju *dosje UDBE*) te stvaranje raznih ideoloških fantazmi, a u čijem se središtu nalazi arhiv (i kao subjekt i kao objekt) sudjelujući tako u antagonizaciji društvenog polja.

4.3.1 Samoreprezentacijski narativ Hrvaskog državnog arhiva

Samoreprezentacijom Hrvatski državni arhiv postavlja sebe u poziciju institucionalnog autoriteta koji istovremeno reprezentira i interpretira postupcima uvođenja reda i poretka kroz vremensku dimenziju postupkom čuvanja, uvodeći prošlost u sadašnjost, odnosno budućnost. Na internetskim stranicama Hrvatskog državnog arhiva naglašeno je kako su:

Arhivi, ustanove specijalizirane za čuvanje, zaštitu, obradu i korištenje izvorne pisane baštine, čuvaju autentičan i vjerodostojan trag prošlosti i zbivanja koje ti zapisi dokumentiraju, a istovremeno štite i promiču interese i prava građana. Na taj način ujedno čuvaju svjedočanstva o povijesnim zbivanjima, svakodnevnom životu i umjetničkom stvaranju te identitet i temeljne vrijednosti sredine kojoj pripadaju. („Arhivska...“)¹³⁹

Samoreprezentacijom HDA poziva se na *vjerodostojan i autentičan trag prošlosti* koji dokumentiraju *izvorni* zapisi. Označavajući objekt (zapis, dokument) svoje svakodnevne prakse kao *izvornu pisanu baštinu* samoreprezentacijski okvir arhiva pripisuje mu (dokumentu-objektu) istinitost (izvornost) implicirajući vrijednost kojom se putem *vjerodostojnosti i autentičnosti* (ponovo prisvajanje istine) stvara jedinstven i neutralan *trag prošlosti* (homogenizacija). Objekti tako postaju sami po sebi nositelji znanja/istine/povijesti (vrijednost po sebi) koje arhivi

¹³⁹ Hrvatski državni arhiv u drugoj polovici 2017. godine mijenja svoje mrežne stranice, ali samoreprezentacijski tekst ostaje isti (<http://www.arhiv.hr/Arhivska-sluzba>).

prikupljaju,¹⁴⁰ čuvaju i štite, a upravo je svakodnevna arhivska praksa i pozicija institucionalnog autoriteta arhiva ta koja im postupkom uključivanja te interpretacijom pripisuje vrijednost. Pozivajući se na jedan jedinstven *trag prošlosti* povezujući ga s istinom putem *vjerodostojnosti i autentičnosti* te „izvornim dokumentima“¹⁴¹ koji nam daju *svjedočanstva o povijesnim zbivanjima, svakodnevnom životu i umjetničkom stvaranju*, arhivi odaju dojam cjelovitosti i potpunosti kojom, putem pozicije institucionalnog autoriteta te vezivanjem uz kolektivno sjećanje, sudjeluju u konstruiranju „zajedničke (kolektivne) prošlosti“ te na taj način *čuvaju identitet* s pripadajućim im *vrijednostima*.

Ne oduzimajući dimenziju povijesnosti identitetu, kao ni „realne, materijalne i simboličke efekte“ (Hall 2003: 237) te povijesti, Hall naglašava kako je povijest uvijek konstruirana kroz mit, fantaziju i sjećanja. Referiranje na *izvorne dokumente, vjerodostojnost, autentičnost i jedinstven trag prošlosti* isključuje (diskvalificira) sve ono što se ne prikuplja i ne čuva u arhivima iz zajedničkog sjećanja/povijesti/identiteta (istine). Pozicioniranje arhiva kao čuvara znanja i istine kolektivne jedinstvene prošlosti i identiteta definira i kolektivnu prošlost/sjećanje kao jednu i jedinstvenu te identitet kao unaprijed zadan, određen, jedinstven i esencijalan. Takav samoreprezentacijski okvir postavlja kolektivno, određeno (konstruirano) institucionalnim autoritetom koji prisvaja znanje i istinu, kao normu individualnog sjećanja/identiteta i sudjeluje korelacijski (interdiskurzivni odnos) u proizvođenju i strukturiranju odnosa subjektivnih pozicija (arhivist-ekspert i korisnik)¹⁴² i njihovih relacija istovremeno ih proizvodeći, održavajući i pojačavajući njihove relacije i odnose moći među njima. Individualna razina uključena je ili isključena (selektirana) institucionalnim autoritetom, a pozivanjem na *jedinstven trag prošlosti*,

¹⁴⁰ Derrida (1995: 78) ističe kako okupljanje i prikupljanje „nikada nije bez pretjeranog pritiska (impresije [kao oznake nastale pritiskom na površinu], represije, potiskivanja) od kojih su represija [...] i potiskivanje [...] najmanje figure.“

¹⁴¹ Paul Otlet je 1930. redefinirao pojam dokumenta kao objekta koji prenosi informaciju (Manoff 1994:10).

¹⁴² Osnovne subjektivne pozicije koje diskurs arhiva proizvodi su djelatnik (arhivist) i korisnik. Subjektivna pozicija arhivista (djelatnika) – eksperta (onoga koji upravlja arhivskim procesima) pojačana je institucionalnim autoritetom struke (prisvojeno znanje – istina) čime se racionaliziraju postupci koji se provode kroz svakodnevnu praksu i ojačava pozicija institucionalnog autoriteta arhiva. Nasuprot subjektivne pozicije eksperta – arhivista koji koristi moć institucionalnog autoriteta i ulogu institucionalne reprezentacije koja sudjeluje i „pomaže oblikovanju kolektivnog nacionalnog javnog sjećanja“, (Brown i Davis-Brown 1998: 22), proizvodi se subjektivna pozicija korisnika (individualna reprezentacija/interpretacija) koja može biti strukturirana različitim institucionalnim autoritetima kao „izabranim“ pozicijama za interpretaciju i reprezentaciju (npr. povjesničari) ili upravo nedostatkom institucionalnog autoriteta (mogućnost isključivanja – nedostupnost „znanja“). Takvim se strukturiranjem subjektivne pozicije korisnika te diferencijacijom s obzirom na povezivanje s različitim institucionalnim autoritetima umnožavaju odnosi dominacije te stvaraju nove mreže relacija moći s jakim ideološkim aspektom.

sužava se prostor uključivanja čime se dodatno naglašava hegemonijska pozicija, kako institucije tako i pripadajućih subjektivnih pozicija, u procesu uključivanja i isključivanja.

Pozicija institucionalnog autoriteta, stvarajući specijaliziranu formu znanja¹⁴³ za interpretacijsku razinu (politika interpretacije) u kojoj sudjeluje arhivski diskurs, iščitava se i iz pozivanja na *čuvanje svjedočanstva o povijesnim zbivanjima, svakodnevnom životu i umjetničkom stvaranju te identitetu i temeljnim vrijednostima*. Motivacijski aspekt (ideološka razina) politike interpretacije (White 1987: 58-59) razvidan je iz prisvajanja i esencijaliziranja temeljnih vrijednosti kao unaprijed danih, a ne proizvedenih; njihovim povezivanjem s identitetom, te spajanjem vrijednosti i identiteta (kulturnog/etničkog/nacionalnog) s prostorom (*sredinom*) pripadanja (domovina) što pojačava proces/učinak esencijalizacije (kulturno = etničko = nacionalno) naturalizirajući te veze i spajajući etničnost i fizički (geografski) prostor ili tlo, i na taj način implicirajući ideju autohtonosti koja uspostavlja jasne granice kolektivnog identiteta, odnosno čvrste kriterije isključivanja Drugog. Tako se opetovano „potvrđuje“ način konstruiranja kulturnog = etničkog = nacionalnog identiteta u odnosu spram Drugog kao kulturni rasizam (Hall 1993: 357) ili kulturni nacionalizam (Love 2003: 357).

Povezujući i pojačavajući svoju prisvojenu poziciju institucionalnog autoriteta s pozicijom institucionalnog autoriteta sustava zakonodavstva (*štititeći i promičući interese i prava građana*), samoreprezentacijskim narativom arhiva legaliziraju se i legitimiraju norme isključivanja putem svakodnevnih praksi kao i reprezentacijska i interpretacijska uloga/pozicija u konstruiranju kolektivnog sjećanja/povijesti/istine, odnosno identiteta. Analiza samoreprezentacijskog okvira HDA zahtjeva ponovno vraćanje Derrida (1995: 84) koji strukturu arhiva vidi kao „sablasi *a priori*: nije ni prisutna ni odsutna „u tijelu“, ni vidljiva ni nevidljiva, tragovi uvijek upućuju na drugog čije oči nikada ne možemo sresti“ i njegovom isticanju kako arhiv sadrži samo tragove (ibid.: 100). Upravo množina tragova je ta koja razbija dojam cjelovitosti i otvara područje heterogenosti, a heterogenost onemogućava stvaranje *jedinstvenog* traga prošlosti i homogenog, esencijalnog identiteta te upućuje na političku i ideološku razinu i sagledavanja arhiva kao političke i ideološke institucije. No nepotpunost i otvorenost arhiva, kao što je već rečeno, ne odnosi se samo na objekte

¹⁴³ Specijalizirana forma znanja koju proizvodi diskurs utječe na razumijevanje svijeta i njegovo oblikovanje a karakterizira ju poseban jezik, poseban društveni prostor, institucionalni karakter (institucija) i subjektivne pozicije koje proizvodi (Rose 2016a: 182).

i dokumente koji se u arhivu nalaze. Ona se odnosi također i na kontekst. Voss i Werner (i: 1999) ističu kako je „povijest arhiva, s jedne strane povijest (o)čuvanja, a s druge strane povijest gubitka“. *(O)čuvanje i gubitak* u procesu arhiviranja vezani su uz, kako Derrida (1995: 40) ističe, principe legitimiziranja, (univerzalne) klasifikacije i hijerarhiziranja. U tom odnosu očuvanja (memorije/sjećanja) i gubitka (kako (isključivanja) građe tako i gubitka (isključivanja) konteksta) s jedne strane stoji težnja za sustavnošću i redom, a s druge strane „slučajnost“ i heterogenost sadržaja (heterogenost se odnosi i na materijalni oblik građe koji također zahtjeva kontekstualizaciju) tako da je dekodiranje koje teži cjelovitosti nemoguće. Nemogućnost cjelovitog dekodiranja (i građe i konteksta) otvara prostor konstruiranja, rekonstruiranja, interpretacije, reinterpretacije i revizije, ali i, u srazu sa samoreprezentacijskim okvirom koji stvara dojam potpunosti i esencijalizira sjećanja/povijest i identitet, otvara prostor stvaranja različitih ideoloških fantazmi, kao što je već rečeno, kojima se u središtu nalazi arhiv kao institucija ili arhivsko gradivo, a koje onda utječu na strukturiranje realnosti, konstruiranje Drugog i antagonizaciju društvenog polja u prostoru višesmjernog sjećanja.

4.3.2 Narativ o otvorenosti /zatvorenosti arhiva

Učestala pojavnost Hrvatskog državnog arhiva u medijskom prostoru govori o važnosti politika identiteta u hrvatskoj političkoj svakodnevi. Unutar hrvatskog antagoniziranog društvenog polja u središte se rasprava stavlja Hrvatski državni arhiv i gradivo koje se u njemu čuva u korelaciji s hrvatstvom, nacionalnim i državotvornim (uvijek se radi o korelacijskom odnosu s narativom domovine i narativom o državnosti) odnosno s protuhrvatskim, anacionalnim i protudržavnim kao binarnim opozicijama diferencijalne osi (označavanje razlike spram Drugog) na kojoj se u javnom prostoru konstruiraju identitetske konstitutivne norme. Osnovni narativ koji se javlja je narativ o otvorenosti/zatvorenosti arhiva koji različitim relacijama i korelacijama s drugim narativima prekriva medijski i politički prostor. Narativ o otvorenosti/zatvorenosti arhiva, kao što je već rečeno, temelji se na nedostupnosti gradiva Saveza komunista Hrvatske (SKH) te dosjea UDBA-e, SDS-a i KOS-a nastalim u periodu od 1946. do 1990., odnosno razdoblju SFRJ, pri čemu se cijelo značenjsko polje HDA u javnom diskursu prekriva odnosom prema dijelu gradiva (kontroverzni dosjei) koje se u njemu nalazi. Na institucionalnoj razini radi se o političkom

(SKH) i represivnom sustavu (UDBA i KOS) Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i narativima o traumama proizvedenim putem represije i institucionalnog (strukturnog) nasilja¹⁴⁴ koje to gradivo realno i simbolički predstavlja. Putem narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva narativ o traumi potiskivanja sjećanja na traumu¹⁴⁵ iz prošlosti, odnosno njenog iskazivanja, transferira/premješta se u sadašnjost „prelijevajući“ se s jedne institucionalne razine na drugu (represivni sustav SFRJ → HDA) i otvarajući, s jedne strane, mogući komunikacijski prostor za njeno iskazivanje unutar modela višesmjernog sjećanja (Rothberg 2009:13) te stvarajući njenu prisutnost u javnom prostoru (bez obzira na sadržaj gradiva), a s druge strane, uspostavljajući ju kao konstitutivnu normu/prošivni bod identifikacijskog procesa, odnosno „zajedničkih sjećanja“¹⁴⁶ potencijalne (re)interpretacije i revizije prošlosti. Već sam napomenula kako se narativom kao formom reprezentacije s afektivnim potencijalom uspostavlja relacija individualnog i kolektivnog što otvara prostor politizacije emocija (Ahmed 2004: 171). Trauma¹⁴⁷ uvijek sa sobom nosi emocije¹⁴⁸ koje omogućavaju transferiranje, premještanje narativa o traumi, odnosno transferiranje emocija njihovim odvajanjem od izvora i uzroka (povrede) pa i od vremena i prostora nastajanja (ibid.: 32), te njihovo (re)kreiranje i transferiranje kroz vrijeme kao i „lijepljenje“ za različite subjekte i objekte. Transferiranje narativa o traumi potiskivanja sjećanja (prenošenje s jedne institucionalne razine na drugu u ovom slučaju) putem narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva ide od represivnog sustava kao izvora traume i stvaratelja objekata koji simbolički i realno predstavljaju tu traumu prema arhivu kao nositelju i čuvaru sjećanja pri čemu je konstruirana slika arhiva kao mjesta koje posjeduje i otkriva sjećanja i povijest, odnosno kao neutralne, neideološke institucije koja jamči istinu. Tim se transferom, ujedno, pretpostavlja i postojanje

¹⁴⁴ Trauma je bila dvostruko formirana. S jedne strane radilo se o traumi kao posljedici direktne represije jugoslavenskih tajnih službi i s druge strane kao posljedici opresije političkog sustava (SFRJ) da se čak i na individualnoj razini iskaže takva trauma (potiskivanje traume), a kamoli u javnom prostoru. Represija sustava nije u cijelom razdoblju trajanja SFRJ jednaka. Promjene u smjeru demokratizacije i decentralizacije smanjivale su i represiju (vidi Goldstein 2013; usp. i Štikš 2016).

¹⁴⁵ Reprezentacija represijske traume jugoslavenskih „tajnih službi“ transferira se putem narativa o nedostupnosti građe koji je vrlo blizak narativu o otvorenosti/zatvorenosti arhiva, ali su transferi narativa o traumi u sadašnjost i metonimijski pomaci nositelja/uzroka (u ovom slučaju represivni sustav Jugoslavije → HDA) različiti pa su samim tim i njihovi učinci drugačiji.

¹⁴⁶ Trauma biva točkom spajanja članova društvenog polja koji se prepoznaju kao žrtve opresije istog antagonizma ili se prepoznaju naknadno u njenoj diskurzivnoj konstrukciji i prihvaćaju je kao zajedničku točku (polje/lanac ekvivalencije) stvarajući jasnu granicu identiteta, granicu spram Drugih, onih koji odbijaju ili negiraju tako konstruirani identitet (Bowman 1994a: 145), kako je već rečeno.

¹⁴⁷ Sjećanje kao objekt osjećaja (Ahmed, 2004: 7).

¹⁴⁸ Ahmed (2004: 34) ističe da „bol nije samo učinak povijesti povrede već je tjelesni život te povijesti.“

subjekata/objekata koji će tu traumu objelodaniti jer se pretpostavlja potpunost i cjelovitost arhiva (odnosno očuvanje sjećanja i povijesti). Pri tome korelacijski odnos narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva sa samoreprezentacijskim narativom Hrvatskog državnog arhiva, iako u načelnoj kontradikciji, zapravo podržava i održava njegovu poziciju institucionalnog autoriteta (čuvar istine) kao i procese te učinke esencijalizacije identiteta koji se samoreprezentacijskim narativom proizvode.

Pristup arhivima – kaže on [dr. sc. Davor Marijan, op.a.] – civilizacijska je stečevina logična u svakoj demokratskoj zemlji. Protivljenje pokazuje tko doista nema interesa da se arhivi otvore i tko to želi šupljim poštalicama spriječiti. Tvrdnje tipa “pustite to, okrenimo se budućnosti” smiješne su. Ne može se graditi budućnost bez raščišćavanja prošlosti. Posao je povjesničara da radi na dokumentima jer je to jedini način da se prošlost rasvijetli. Očito je došlo vrijeme za to. Ne možemo više biti taoci interesnih skupina koje svoje privatne interese prikazuju kao državne i tako onemogućuju suočavanje s prošlošću. (Ivković 2017)

Govorim o institucijama koje bi iz takve pismohrane trebale razumjeti okolnosti, objektivizirati situaciju i iznijeti povijesnu istinu; najiskrenije pomogle da Hrvati i hrvatski građani jednom shvate i nauče svoju prošlost, povijest i u državotvornom zajedništvu počnu misliti na budućnost. Da jednom nauče kako je opako bilo i nije još prošlo. (Marušić 2016)

Kad već lustracija nije provedena, otvaranje arhiva bivše države jedan je od ključnih načina kako se suočiti s prošlošću koja nam priječi bolju i zdraviju budućnost.

A zna se da građa postoji, i to ne mala građa, i pretpostavlja se na temelju nekih drugih dokumenata što bi sve u toj građi, koju desetljećima gotovo nitko nije taknuo, moglo biti. (Despot 2017)

Zato je potrebno žurno otvoriti arhive i omogućiti istraživačima nesmetano korištenje svega, pa i onoga klasificiranog (zaštićenog) gradiva, nastalog prije 22. prosinca 1990. odnosno prije donošenja prvog demokratskog Ustava Republike Hrvatske. Sve to kako bi se hrvatska javnost suočila s prošlošću, onakvom kakva je ona doista bila u svim svojim segmentima, bez izuzetka. (Lučić 2017)

Drugi smjer transfera narativa o traumi potiskivanja sjećanja na institucionalnoj razini veže se za zakonski okvir, odnosno političku razinu odlučivanja. Narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva taj smjer transfera (kako kroz vrijeme tako i prema objektu) narativa o traumi potiskivanja sjećanja odvaja tu traumu od njenog uzroka (represivni i politički sustav SFRJ) i generira „novog unutarnjeg“ Drugog koji se vidi kao izvor i uzrok traume (politički sustav Hrvatske kao izvorište zakonskih okvira i akteri današnje političke scene (SDP), djeca komunizma, političari...), odnosno kao subjekata koji (re)proizvode traumu i objekata proizvedenih emocija uzrokovanih traumom.

Mostov prijedlog Zakona o arhivskom gradivu, kojim se predviđa otvaranje arhiva do 22. prosinca 1990. u petak se našao na saborskoj raspravi. No, ono što je izazvalo pažnju je mišljenje Vlade koja prijedlogu nije dala prolaznu ocjenu i smatra da zakon mora na doradu. Podsjetimo, za takvo mišljenje Vlade glasali su i Mostovi ministri, a kako je kasnije pojasnio čelnik Mosta Božo Petrov, kako bi mišljenje što prije stiglo u Sabor te kako bi se o zakonu moglo raspravljati. (Šurina 2017)

Iako je bilo upitno hoće li HDZ podržati zakon, zasad su ga odlučili amenovati u prvom čitanju, iako su i njihovi zastupnici u raspravi navodili kako prijedlog ima nedostatke. U HDZ-u su upozorili kako Vlada priprema svoj prijedlog zakona kojeg namjeravaju podržati. (Obuljen Koržinek u Šurina 2017)

Mostov prijedlog izmjena Zakona o arhivskom gradivu sa 114 glasova za i tri suzdržana dobio je podršku u prvom čitanju te je na Mostu da sada pripremi konačni prijedlog zakona. Zbog mišljenja koja će morati pribaviti, kratko je prosvjedovao i SDP. (Polšak Palatinuš i Šurina 2017)

U arhivskom fondu u Hrvatskom državnom arhivu HR-HDA-1561 SDS-a RSUP-a SRH najveći dio čine dosjei građana, odnosno dosjei osoba koje je nadzirala Služba državne sigurnosti, dio ih je na papiru, a dio je snimljen na mikrofilmu. Ukupno se radi o 68.800 osoba – čiji se dosjei nalaze u 1326 arhivskih kutija. Oko 2000 osobnih dosjea građana Služba je, nakon 1990., zadržala za sebe, i to iz profesionalno-operativnih razloga. Riječ je o dosjeima ljudi bliskih Službi, političara iz najužega državnog vrha, pojedinih osoba iz javnog i kulturnog života itd. (Hudelist 2017)

Najveći neprijatelj djece komunizma je arhivska građa. To je jedini dokaz o njihovoj povijesnoj laži, kriminalu, korupciji. (Ljeljak 2017)

SDP pod ključem drži 2000 Udbinih dosjea ključnih osoba u Hrvatskoj. (Vukušić 2014)

S obzirom da su emocije nositelji transfera narativa o traumi, odvajanjem od njihovog uzroka i izvora te njihovom kontingentnošću¹⁴⁹, pomičnošću (klizanjem) i orijentiranošću (ljepljivošću) prema objektima (Ahmed 2004), generira se Drugi kao izvor i uzrok traume, gdje se metonimijskim pomakom prenosi značenje (izvor traume), no proces generiranja nije fiksiran i fiksiran (nema uzročno-posljedičnog slijeda). Metonimijski pomak omogućen je ili olakšan pridijevanjem konstruirane metafore, metafore koja se konstruira kako bi Drugog označila negativno. Na taj način metonimija i metafora pripomažu pomičnosti (klizanju) i „lijepljenju“ emocija (metafora se vrlo često koristi kod pomicanja i „lijepljenja“ emocije mržnje). „Lijepljenje“ emocija uz objekte, što omogućava njihova performativnost kao citatna praksa, omogućava kruženje tih emocija, odnosno objekata u javnom prostoru te generiranje Drugoga¹⁵⁰, u ovom slučaju kao izvora i uzroka traume, a posljedica je nepredvidivih i slučajnih kontakata objekata (Ahmed 2004: 87), odnosno određene povijesti tih kontakata što u prostoru višesmjernog sjećanja odražava također i njegov kontingentni interakcijski potencijal i dinamičku strukturu. Narativ o otvorenosti/zatvorenosti arhiva omogućio je i transferiranje narativa o traumi u sadašnjost, nastalog represijom i antagonizacijom društva u prošlosti, te je njime omogućena njegova prisutnost u javnom i političkom prostoru. Emocijama koje transferirani narativ o traumi nosi generiraju se različiti učinci koji utječu na strukturiranje realnosti pri čemu se ti učinci pojačavaju i održava se njihovo kruženje prostorom korelacijskim odnosom narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva s drugim narativima.

¹⁴⁹ Ahmed (2004: 87) ističe kako emocije prema objektu nisu posljedica objekta samoga (nema nužne veza).

¹⁵⁰ „Kruženje objekata emocija uključuje transformaciju drugih u objekte osjećaja“ (Ahmed, 2004: 11).

4.3.3 Arhiv i proizvodnja emocija: *komunizam / SKJ / SKH / Jugoslavija kao Drugi*

Reprezentacijom i interpretacijom, kako je već rečeno, koja ima performativni karakter povezuje se kolektivna i individualna razina te ta relacija omogućava politizaciju emocija čime se stvaraju vrijednosti i norme zajednice u njenom političkom životu. Narativ o otvorenosti / zatvorenosti arhiva, arhiva kao čuvara sjećanja i povijesti koja čini konstitutivnu normu identiteta, proizvodnjom emocija, prije svega emocija boli i patnje koje impliciraju strah i mržnju, djeluje upravo unutar procesa kolektivne (nacionalne) identifikacije.

A upravo se pravna država mora suprotstaviti nepravoj državi. Mora se dokinuti sustav korupcije, neodgovornosti, zlorabe položaja. A da bi se to postiglo nužno je zaustaviti daljnje metastaze, spriječiti kontinuitet i društvenu reprodukciju komunističkih totalitarnih struktura ukotvljenih u dubini društva. Potrebno je rasplesti ili sasjeci niti nelegalnih mreža i kriminalnih saveza koje se protežu puno dalje od formalnih organizacija što su proizišle iz Komunističke partije. (Lučić 2017)

Uostalom to je arhiv zločinačke organizacije SKJ/SKH koja se bavila sustavnim progonom, ubijanjem i masovnim likvidacijama svojih neistomišljenika pa otvaranje takvih arhiva predstavlja pravosudni prioritet, nužnost i naravni slijed postupaka kojim se izlazi iz komunističke tiranije.

Politička situacija danas upravo je odraz dugo skrivenih činjenica zapečaćenih u arhivu CK SKH i komunističkoj propagandi koja desetljećima agitpropovski stigmatizira hrvatski narod i truje povijesnu istinu o događajima u Hrvatskoj u 20. stoljeću. (Marušić 2016)

I u tom smislu aktualno suočavanje s prošlošću je frapantno važno jer otvaranje arhiva i spoznaja o punoj istini jednog zločinačkog režima u ovom trenutku je kapitalno važna stvar za pedagogiju izmučene nacije koja još uvijek vapi za punom istinom. (Dujmović 2017)

Emocije patnje i boli koje se proizvode i vežu narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva (*metastaze, progon, ubijanje, masovne likvidacije, zločinački režim, tiranija, trovanje, kriminal, korupcija*), sedimentarane¹⁵¹ su kroz vrijeme, a izvor im je u prošlosti (jugoslavenski represivni sustav). Tim se narativom emocije ujedno odvajaju od svog izvora (uzročnika patnje i boli) i transferiraju u sadašnjost, a narativnim izvođenjem i repetitivnošću fetišiziraju se i postaju identifikacijska oznaka (prošivni bod) koja se fiksira, odnosno postaje „ljepljiva“ što ju zaustavlja i pojačava djelovanje emocija. Korelacijski odnos narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva, narativa o boli i povredi te narativa o žrtvi (*izmučena nacija* – kolektivna žrtva) podržava i održava kruženje emocija kroz javni prostor te pojačava njihove učinke.

U procesu proizvodnje emocija patnje i boli fetišizacijom emocija i njihovim transferom, kao što je već navedeno, generira se Drugi koji se označava kao izvor te patnje i boli (iako nije njihov primarni izvor), odnosno kao onaj koji „nas“ kao kolektivno tijelo kojemu je nanesena bol i patnja ugrožava. Drugi konstruiran kao izvor patnje i boli, odnosno Drugi kao prijetnja, vezan je uz emociju mržnje čije iskazivanje nije eksplicitno već se putem metonimije¹⁵² i metafore Drugi negativno označava, a učinak toga je povezivanje kolektivnog tijela jer emocija mržnje usmjerena je spram objekta mržnje kao obrana od povrede (Ahmed 2004: 42) eksplicirajući pozitivno afektivno vezivanje kolektivnog subjekta (*izmučena nacija*) ljubavlju kao pozitivnom vrijednošću koja se upisuje u „nas“. *Komunizam /SKJ/SKH/Jugoslavija* (i sve njihove izvedenice)¹⁵³ na taj su način postali (proizvedena) metafora za zločin, ubojstvo, bol i patnju (apsolutno negativno određenje) te sve što je usmjereno protiv „hrvatskog kolektivnog tijela“, pa tako pridijevanjem te metafore Drugome, Drugi poprima ta obilježja. Kroz narativ „grupa koja mrzi“ reprezentira sebe

¹⁵¹ Budućnost je označena generiranjem učinaka, ali je ovisna o sedimentaciji istih u prošlosti (Ahmed 2004: 92-93).

¹⁵² Metonimijski pomak događa se na relaciji transfera izvora povrede (primjer: jugoslavenske sigurnosno-obavještajne službe→SDP). S jedne strane imamo stvarni izvor povrede (represivni sustav Jugoslavije, prije svega sigurnosno-obavještajne službe) kao izvor povrede, s druge strane odvajanjem i transferiranjem emocija generira se Drugi (npr. SDP) kao izvor te povrede. Relacija transfera nije u uzročno-posljedičnoj vezi, već je kontingentna (ovisna je o kontaktnosti i povijesnosti) i korelira s konceptom višesmjernog sjećanja.

¹⁵³ Dekontekstualizacijom ispražnjeni označitelji *komunizam, UDBA i SKJ/SKH* kojima se često pridružuje i *SFRJ* (te sve njihove izvedenice) postaju prazni označitelji, čija se značenjska polja metonimijom preklapaju te pune „novim“ značenjima reartikulirajući ih kao metafore (negativno označene u ovom slučaju) u diskurzivnom procesu (fiksiranje značenja) u kojem postaju prošivni bod/identifikacijska oznaka Drugog. Pri tome je iz značenjskog polja SFRJ, Hrvatska „izvučena“, ispražnjena (redukcionizam) i uspostavljena kao njena binarna opozicija. Upravo tako uspostavljena binarna opozicija postaje osnova diferencijalne osi (uspostavljanje razlike) na kojoj se konstruira „unutarnji“ Drugi, kao onaj koji ugrožava, odnosno isključuje ga se iz kolektivnog tijela. Zanimljivo je pri tome da označitelj *socijalizam* nije u potpunosti dekontekstualiziran i ispražnjen te se puno rjeđe koristi kao negativno označena metafora.

(izmučena nacija koja još uvijek vapi za punom istinom) i povezuje sebe s pozitivnim vrijednostima (istina kao pozitivna vrijednost po sebi – vrijednosna oznaka prenosi se i na naciju vezujući ju, kako naciju tako i istinu, i uz domovinu – *Hrvatsku*) i osjećajima kao „grupa koja voli“¹⁵⁴ (ibid.: 123) i na taj način prisvaja ljubav. Povezivanje pozitivne vrijednosti – istine s nacijom (i domovinom) iščitava se iz transferiranja i povezivanja povrede kolektivnog tijela (*stigmatizacija hrvatskog naroda*) i pripisane pozitivne vrijednosti (*trovanje povijesne istine*). Takvim transferom i povezivanjem naturalizira se i esencijalizira odnos „nas“ i pozitivne vrijednosti čime se intenzivira ili pojačava emocija mržnje naglašavajući emociju ljubavi. Nacija zadobiva apsolutnu vrijednost koja je pojačana upravo esencijaliziranjem odnosa „nas“ i istine kao vrijednosti. Herzfeld (2004: 82) ističe kako je upravo nacionalni identitet kao apsolutna vrijednost karakteristika nacionalizma. Konstruiranje objekta mržnje (negativan Drugi) koji ugrožava kolektivno tijelo povredom i boli proizvodi ujedno i emociju straha, straha od ugroze i povrede. Važnost straha kao emocije već je istaknuta. Strah omogućava transfer i fetišizaciju emocija jer je, s jedne strane, vezan bliskošću uz objekt straha, a s druge strane vezan je uz temporalnu dimenziju putem sjećanja kojima uključuje prošlost u sadašnjost, pa onda i u budućnost.

4.3.4 Strukturiranje ideološke fantazme: arhiv i suočavanje s prošlošću

Ideološka fantazma kojoj se u središtu nalazi arhiv (HDA) artikulira se korelacijskim odnosom samoreprezentacijskog okvira Hrvatskog državnog arhiva (nativ o (o)čuvanju cjelovitog sjećanja/povijesti/istine/identiteta) i narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva te proizvedenim emocijama. Ta ideološka fantazma usmjerena je na sjećanje/povijest (istinu) kao konstitutivnu normu identiteta i očekivanja kako će otvaranje arhiva (proizvodnja objekata – dosjei) i „suočavanje s prošlošću“ donijeti homogenizaciju zajednice (uspostaviti polje ekvivalencije) te „razotkriti“ Druge (koji „nas“ ugrožavaju) među „nama“ (proizvodnja subjektivnih pozicija) te će na taj način biti proživljena „hrvatska društvena katarza“ (razrješenje društvenog disbalansa/antagonizma). Ovako strukturirana ideološka fantazma sadrži u sebi optimističnu vrstu

¹⁵⁴ Kada se govori o ljubavi Ahmed (2004: 126) naglašava kako je emocija ljubavi (i njena snaga kao nativ) vezana uz proces identifikacije na način da je zapravo identifikacija forma ljubavi koja uključuje želju da se postane kao drugi, da mu se približi, čime se prostor subjekta proširuje.

vezivanja jer pretpostavlja da bi proživljavanje „hrvatske društvene katarze“ donijelo „zajedništvo“¹⁵⁵ (homogenu nacionalnu zajednicu) i sreću zajednici (fantazija), a takvu relaciju Berlant (2011) karakterizira kao *okrutni ili surovi optimizam* kojim se održava vezanost uz *problematicni objekt* (Berlant 2011: 24). Strah od gubitka konteksta fantazije pasivizira subjekt i održava postojeće stanje (ibid.: 43), a problematicni objekt time ujedno postaje i prepreka ostvarenju sreće. U ovom slučaju dosjei represivnog i političkog sustava Jugoslavije koji čine jezgru narativa o otvorenosti/zatvorenosti arhiva jesu problematicni objekt (ambivalentan), i to ne samo stoga što se radi, ponovno se vraćajući Derridi i Vossu i Werneru, o fragmentima, nepotpunosti, heterogenosti, gubitku konteksta (procesu uključivanja i isključivanja), već i stoga što je sam taj objekt podloga uspostavljanja razlike između „nas“ i Drugih unutar hrvatskog političkog prostora, odnosno podloga same antagonizacije društva i (su)kreiranja raznih ideoloških fantazmi.

Analiza ideoloških fantazmi u čijim se središtima nalazi arhiv (HDA) odmicanje je tako od sagledavanja arhiva kao mjesta prikupljanja i pohranjivanja objekata i dokumenata te arhivske građe koja prezentira ili bilježi neutralnu sliku povijesti (znanja, istine) u cijelosti i sagledavanje je arhiva kao mjesta koje putem fragmenata diskurzivno konstruira i interpretira povijest (znanje, istina). To je ujedno približavanje slike arhiva kao političkih i ideoloških institucija koje procesima isključivanja i uključivanja konstruiraju kolektivnu (nacionalnu) memoriju, tradiciju i znanje te sudjeluju kao subjekti i objekti putem emocija različitih narativa koje oblikuju ideološke fantazme, kruže javnim i političkim prostorom te svojim učincima strukturiraju realnost i sudjeluju u antagonizaciji društva.

¹⁵⁵ Što je često u svojim govorima isticala predsjednica Kolinda Grabar Kitarović (predsjednički mandat od 2015. do 2020.).

4.4 Dosjei UDBE kao objekt sjećanja i povijesti: nevidljivost i vidljivost fonda HR-HDA-1561

Dosjei obavještajno-sigurnosnog sustava Jugoslavije kao arhiv (skup građe) u potpunosti su nedostupni i isključeni iz javnog i političkog prostora SFRJ. Raspadom Jugoslavije i uspostavom samostalnih, neovisnih republika (s obzirom na ustroj i odnos republičkih i savezne razine) te promjenom političke paradigme fizički i dalje dugo vremena ostaju u sferi obavještajno-sigurnosnog sustava, odnosno pod njihovom nadležnošću (SOA¹⁵⁶ i BIA¹⁵⁷) kao nedostupni. No promjena se dogodila u njihovoj pojavnosti kao objektu rasprava unutar javnog i političkog prostora. U javnom diskursu se vrlo često raspravljalo o otvaranju arhiva i dosjea UDBE a posebno onih koji su se odnosili na emigraciju/dijasporu. Politička djelatnost hrvatske emigracije uvijek je u političkom i javnom diskursu bila u suodnosu s represivnim sustavom Jugoslavije¹⁵⁸, posebno „tajnim službama“. Upravo je ta tema u središtu već spomenutog publicističkog rada političkog emigranta i povratnika Bože Vukušića¹⁵⁹. U jesen 2015. objavljeno je pak kako je SOA, nakon višegodišnje obrade, predala Hrvatskom državnom arhivu dosjee UDBE i kako će svatko moći pogledati, ako postoji, dosje o njemu¹⁶⁰, a otvaranje će ujedno omogućiti i istraživanje te arhivske građe (Mišević 2015 i Šokota 2015). Dosjei, koji su bili produkt rada sigurnosno-obavještajnih službi i koji su kao takvi bili materijalizacija procesa konstrukcije „neprijatelja“ promjenom simboličkog poretka države/ā, i dalje zauzimaju poziciju i status objekata uključenih u konstruiranje, sada novih, „neprijatelja“ (Drugih – *informatori, doušnici, suradnici UDBE, progonitelji, egzekutori, naredbodavci...*), ali postaju i homogenizacijski objekt političke emigracije i domicilnih političkih aktera kao konstitutivna norma identiteta „hrvatskog domoljuba“, „državotvornih“ ili „boraca za hrvatsku slobodu“ (*progonjeni, praćeni...*) posebno u

¹⁵⁶ Sigurnosno-obavještajna agencija je ujedno i slijednik SUZUP-a (Službe za zaštitu ustavnog poretka) u Hrvatskoj.

¹⁵⁷ Bezbednosno-informativna agencija (Republika Srbija).

¹⁵⁸ Poseban medijski interes usmjeren je na dosjee koje je UDB-a, odnosno SDS stvarao o političkim emigrantima što je posebno naglašavano u slučaju suđenja za ubojstvo Stjepana Đurekovića, Josipu Perkoviću i Zdravku Mustaću u Njemačkoj u čijoj se presudi navodi kako Hrvatska nije otvorila svoje arhive, odnosno kako su ti arhivi već „očišćeni“, a dio se nalazi u privatnim rukama (Ćurić 2016).

¹⁵⁹ Bože Vukušić objavio je nekoliko knjiga koje se bave tom temom: *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva* (2002), *Tajni rat UDBE protiv iseljenika iz Bosne i Hercegovine* (2002), *Tajne iz Udbinih arhiva – Egzekucije bez suđenja* (2012) i dr.

¹⁶⁰ Isti postupak bio je omogućen kratko vrijeme '90-tih godina.

korelacijskom odnosu narativa domovine, narativa o državnosti i narativa o žrtvi. Iako sadržajem ostaju nedostupni i isključeni te vezani uz obavještajno-sigurnosni sustav njihova pojavnost u javnom prostoru kreirana je narativima u čijem se središtu nalaze te promjenom institucionalnog okvira, odnosno vezivanjem uz arhiv (instituciju) kao mjesto prikupljanja i čuvanja takve dokumentacije nastale djelovanjem državnih službi. Promjenom institucionalnog okvira smještanja dosjea kao objekata mijenja se i aspekt učinka njihove pojavnosti. Promjena njihove institucionalne pozicije omogućava im da postanu objekt, ne samo proizvodnje „neprijatelja“, već i objekt narativa kojima se pokušava razriješiti društveni antagonizam putem fantazije (o homogenizaciji zajednice i proživljavanja društvene katarze) koja je nositelj ideologije (Žižek 1993: 206).

U razdoblju od 1991. do 2017. godine netransparentnošću postupaka u izgradnji (različiti izvori akvizicija iako se radi o građi nastaloj na jednoj institucionalnoj razini), katalogizaciji (nevidljivost i vidljivost fonda i njegovog opisa u ArhiNetu), klasifikaciji (nejasni kriteriji deklasifikacije), cirkulaciji (tko i pod kojim uvjetima građu može koristiti, tko daje odobrenje, i u kojem je obliku građa za korištenje) te složenošću zakonske regulative koja se mijenjala (a koja je počesto bila u kontradikciji), u fond HR-HDA-1561 (*dosjee UDBE*), kao i u Arhiv sam, transferirao se i fantazijski potencijal „tajnih službi“ i njihovog djelovanja. Sudjelujući u strukturiranju realnosti, fond HR-HDA-1561 (arhiv/dosjei UDBE), ne svojim sadržajem, već svojom pojavnostu i upravo fantazijskim potencijalom koji u sebi nosi te ambivalentnošću koja iz njega proizlazi, u političkom i javnom prostoru različitim narativima, kao objekt koji sudjeluje u konstrukciji konstitutivne norme nacionalnog identiteta, odnosno objekt pokušaja homogenizacije nacionalne zajednice, ali i konstitutivne norme konstrukcije „neprijatelja“ (Drugog), zapravo kontinuirano putem binarne opozicije norme identiteta konstruira antagonizirane subjektne pozicije u društvenom polju.

4.4.1 Narativi o dosjeima UDBE u javnom i političkom prostoru

Narativi u javnom i političkom prostoru kojima su objekt dosjei jugoslavenskih sigurnosno-obavještajnih službi, a čime je postignuta i njihova vidljivost u tom prostoru, prije svega su, narativ o nedostupnosti i narativ o „očišćenosti“ građe. Narativ o nedostupnosti građe (dosjea) Jugoslavenskih „tajnih službi“ korelacijski je vezan s narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva,

ali i samoreprezentacijskim narativom HDA. Iako je samoreprezentacijski narativ, kako sam navela, u kontradikciji posebno s narativom o „očišćenosti građe“ kao i narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva, treba uvijek imati na umu da korelacijski odnosi različitih narativa ne počivaju nužno na koherentnosti i logičnosti već na unutrašnjoj povezanosti značenja unutar neke diskurzivne formacije koju čine različiti narativi. Upravo takvo umnažanje argumenata i kompleksnost odnosa daje moć određenoj diskurzivnoj formaciji, omogućava joj prisvajanje istine i hegemoniju u artikulaciji subjektivnih pozicija i objekata te proizvodnji društvenih efekata (vidi Rose 2016a: 212). Narativ o otvorenosti/zatvorenosti arhiva temelji se na nemogućnosti pristupa kontroverznoj građi jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog sustava, ali mu je fokus na institucionalnoj razini dok se narativ o nedostupnosti građe fokusira na relacijske odnose individualnog i kolektivnog, ali ne i na individualna neposredna iskustva. Stalno pretapanje i korelacijski odnosi narativa omogućavaju njihovo sinergijsko djelovanje pojačavajući i podržavajući pri tome proizvodnju i učinke emocija (omogućavajući stalno kruženje) u procesu kolektivne (nacionalne) identifikacije. Narativ o nedostupnosti „dosjea UDBE“ individualnu razinu (pojedinačni dosje) povezuje s kolektivnom razinom (kolektivno tijelo) i na taj način institucionalizira individualno u kolektivno¹⁶¹ te otvara prostor za transfer emocija koje se onda uspostavljaju kao sastavni dio konstitutivnih normi identiteta, odnosno emocija koje stvaraju norme i uspostavljaju vrijednosti kolektiva – zajednice. Institucionalizacija individualnog u kolektivno očituje se i na razini uspostavljanja vrijednosti pri čemu se, promjenom konteksta, odnosno promjenom simboličkog sustava, mijenja (revizija i (re)interpretacija) i predznak vrijednosti. Negativna vrijednost uvijek je upisana u konstitutivnu normu „neprijatelja“ – Drugog, ali se mijenja „sadržaj“ (tko je njome označen) te subjektivne pozicije, pri čemu se i ona transferira s individualnog na kolektivno. Mijenjanje vrijednosti na individualnoj razini (promijenjena subjektivne pozicije „neprijatelja“ u subjektivnu poziciju „žrtve“ i subjektivne pozicije „predstavnik/suradnik/podržavatelj sustava SFRJ“ u subjektivnu poziciju „neprijatelja“) implicira jasno uspostavljenu diferencijalnu os te njenom institucionalizacijom (prelaženje u sferu kolektivnog) transferira i samu vrijednost na razinu kolektivnog i uspostavlja redukcijom binarnu opoziciju s vrijednostima pozitivno / negativno političkih sustava (Hrvatska – kapitalizam –

¹⁶¹ Derrida (1995: 2), kako je već istaknuto, to naziva institucionalizacijom privatnog u javno.

demokracija / SFRJ – komunizam – (totalitarizam) diktatura) kao konstitutivni element (esencijalizacija) revizije i (re)interpretacije povijesti/sjećanja/identiteta. Takva (re)konstrukcija u korelacijskom je odnosu s narativom o hrvatskoj povijesnoj državnosti za koji Bellamy (2003) kaže da je bio osnovni narativ u konstrukciji hrvatskog nacionalnog identiteta '90-ih godina. Upravo ta relacija individualnog i kolektivnog, koja omogućava binarnu opoziciju Hrvatska / Jugoslavija kao i hrvatstvo / jugoslavenstvo u korelacijskom odnosu narativa domovine i narativa o državnosti, sudjeluje putem afektivnog ulaganja (korelacijski odnos s narativom žrtve) u pokušaju konstruiranja dosjea-objekta kao konstitutivne norme povijesti hrvatskog nacionalnog identiteta („zajednička povijest“) što bi ga istovremeno uspostavilo i kao homogenizacijski objekt političke emigracije i domicilnog stanovništva u zajedničkoj točki „žrtve represije SFRJ“ kao konstitutivne norme „hrvatstva“.

[...] radi se o arhivi jedne zločinačke organizacije; pismohrani koja otkriva stotinjak političkih ubojstava u inozemstvu i na tisuće poratnih ubojstava diljem Hrvatske i Jugoslavije. („Jugofili...“ 2016)

S druge strane javlja se narativ o uništenosti ili „očišćenosti“ te kontroverzne građe.

Arhivi su prazni, sve što vrijedi je uništeno [...] Hrvatski državni arhiv kao najbolji primjer nedostupnosti „problematične“ arhivske građe iz komunizma, za koju se ne mogu kriviti tamošnji djelatnici, nego mreža interesa koju je ispleo sustav. [...] Iz dosjea su maknuta imena svih Udbinih operativaca, njihovi potpisi na dokumentima, imena svih Udbinih informanata u zemlji i inozemstvu, nazivi udbinih organizacijskih jedinica, službeni nazivi pojedinih „metoda i sredstava“ pa čak i kratice kojima su opisivali te metode i sredstva. [...] U dosjeu je nedostajao i niz dokumenata koji su se navodili u sadržaju ali su iz dosjea jednostavno - uklonjeni. [...] Jasno da je velik dio dokumenata uništen. Dio uništavanja je i službeno zabilježen, dio nije. [...] papiri koje su nam dali bili su toliko temeljito pročišćeni da je više o povijesti hrvatske komunističke partije moguće saznati iz dnevnih novina iz tog doba[...] (Šarac 2016)

Narativ o uništenosti ili „očišćenosti“ dosjea UDBE, koji je naizgled u kontradikciji sa samoreprezentacijskim narativom HDA, zapravo pojačava održavanje i kruženje ideološke

fantazme „proživljavanja društvene katarze“ i homogenizacije nacionalne zajednice, s jedne strane, a s druge strane, omogućava stalnu prisutnost Drugog u sadašnjosti, generiranog metonimijskim pomacima i metaforama koje mu na taj način pridodaju negativne vrijednosti upisane u jugoslavenski sigurnosno-obavještajni sustav. Korelacijskim odnosima s drugim narativima koji kao objekt imaju dosjee UDBE uz koje su „slijepljene“ emocije transformiraju tog novog generiranog Drugog u objekt osjećaja (Ahmed 2004: 11).

4.4.2 Proizvođenje emocija narativom o nedostupnosti građe

Emocije, odnosno njihovi učinci, proizvedene narativom o nedostupnosti građe, kao što je rečeno usmjereni su na relaciju individualno – kolektivno. Pri tome se, isto kao i narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva, prije svega proizvode emocije patnje i boli. No narativ nije usmjeren na pojedinačna iskustva¹⁶² (heterogenost) već je prisutna generalizacija ili uopćenost prezentacije traume koja se onda transferira na kolektivno („zajednička iskustva/povijest/sjećanja“) i povezuje „nas“ (i u relaciji emigracija – domicilni kao homogenizacijski faktor).

Za taj antihrvatski čin nečinjena [...] osim želje da se sakrije metodologija komunističkog režima (za neka „sretnija“ vremena?) i od kaznenog progona sačuvaju komunistički egzekutori, njihovi nalogodavci i od sramote spase njihovi biološki nasljednici. [...] civilizacijski odmak od jednoulja, totalitarizma i komunističkih zala, svih zločina redom počev od komunističkih zločina u II. svjetskom ratu [...] i političkih ubojstva u poraću, otimačine nacionalizacijom i eksproprijacijama, uhićenja i presuda prijekim sudom, šikanoznih mjera, nasilja [...] Bez tog pokajanja SDP ostaje zločinačka organizacija u kontinuitetu [...] Hrvatski narod treba konačno shvatiti da su počinjena zlodjela bili osmišljeni zločin protiv političkih protivnika, istrebljenje svih koji ne dišu komunistički [...] radi se

¹⁶² „Slučaj Đureković“ pojedinačni je slučaj koji je dobio veliku medijsku pozornost. Za ubojstvo nekadašnjeg direktora u naftnoj kompaniji INA-i i emigranta Stjepana Đurekovića u Njemačkoj suđeno je Zdravku Mustaču i Josipu Perkoviću u Münchenu kao visokopozicioniranim djelatnicima jugoslavenske Službe državne sigurnosti. U medijskoj reprezentaciji slučaja korišteni su i navedeni narativi kojima je objekt arhiv i arhivska građa (dosjei UDBE). Analiza te medijske reprezentacije ukazuje na korelacijske odnose relacija individualno – kolektivno putem kojih se transferiraju emocije koje sudjeluju u konstrukciji „nas“ i Drugih te pripisivanja vrijednosti istima.

o arhivi jedne zločinačke organizacije; pismohrani koja otkriva stotinjak političkih ubojstava u inozemstvu i na tisuće poratnih ubojstava diljem Hrvatske i Jugoslavije. („Jugofili...“ 2016)

Navedeni primjeri pokazuju kako se u javnom prostoru narativom proizvode emocije boli i patnje (*zločini, ubojstva, nasilje, istrebljenje, otimačina, uhićenja, šikaniranje...*). Dok su narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva (re)kreirane i transferirane emocije vezane uz institucionalnu razinu i narativ o represijskoj traumi, narativom o nedostupnosti građe (re)kreiraju se emocije i narativ o represijskoj traumi koja se uvijek vrši na individualnoj razini (tijelu pojedinca). No narativ o nedostupnosti građe ne ulazi u sferu pojedinačnog iskustva ili osobne priče, kako je navedeno, već je usmjeren na represijski učinak, odnosno učinak proizvodnje emocija boli i patnje kojoj je uzrok i izvor represija jugoslavenskog državnog sustava čime se uspostavlja „vidljivost“ dosjea u javnom prostoru bez obzira na njihov sadržaj. Na taj način dosjei su kao objekt narativa postavljeni u središte područja ideologije, odnosno politike interpretacije revizije zajedničkih sjećanja i stvaranja novih političkih vrijednosti (White 1987: 60).

Emocija boli, kako Ahmed ističe (2004) igra važnu ulogu u uspostavljanju granica i površine tijela („ja“, „mi“, „oni“). To je ujedno način materijalizacije objekta spram kojega su emocije usmjerene jer formiraju efekt površine a time i kontaktnost koja se onda može označiti kao izvor i uzrok, u ovom slučaju povrede i boli. Korelacijski odnosi narativa (o otvorenosti/zatvorenosti arhiva i nedostupnosti građe), kojima se proizvode emocije boli i patnje uz stvaranje utiska površine (kolektivnog nacionalnog tijela) i materijalizacije objekta emocija, osim što pridonose transferu emocija s individualne razine na kolektivnu ujedno pridonose i *efektu pojačavanja* koje uključuje i prepoznavanje određenog osjećaja (Ahmed 2004: 24). Emocija boli vezana je uz emociju mržnje što između ostaloga otvara i mogućnost transfera narativa o traumi i emocije boli na relaciji individualno – kolektivno. Ahmed (ibid.: 55) ističe da je u zločinu iz mržnje naglašena „percepcija grupe u tijelu pojedinca“, te se kao forma nasilja prema grupi provodi kroz nasilje prema pojedincu, odnosno njegovom tijelu, nasiljem kojim se fiksira identitet (prisilno utjelovljuje) Drugoga. Narativom se mržnja, kako je rečeno, eksplicitno ne iskazuje, već proizvodnja emocija boli i patnje, stvarajući stalan osjećaj ugroze, a time i blizinu Drugoga koji ugrožava, daje privid razložnosti mržnje (ibid.: 43). Tako se reprezentacija represijske traume vršene na tijelu pojedinca, preko percepcije grupe u tijelu pojedinca, može transferirati na

kolektivnu razinu (povreda ili ugroza kolektivnog tijela). Već spomenuto isključivanje osobne razine neposrednog iskustva u transferu emocija (boli i povrede), stvarajući osjećaj ugroze na kolektivnoj razini, „nas“ povezuje ljubavlju putem (su)osjećanja, a putem narativa ponovno se „vraća“ na individualnu razinu proizvodeći *običan subjekt* (nacionalni – „hrvatski čovjek“) kao fantaziju mobilizacijom mržnje, konstruirajući tu običnost (običnu osobu) kao ugroženu Drugim i kao žrtvu Drugoga (ibid.). Proizvodnja običnog *subjekta* omogućava distribuiranje i širenje ugroze i mržnje kolektivnim (nacionalnim) tijelom te istovremeno konstruiranje Drugog kao izvora i uzroka te ugroze, ali i kao objekta prema kome je emocija mržnje usmjerena. Kako ljubav „treba razumjeti kao preduvjet mržnje“ (ibid.: 50), korelacijski odnos s narativom o otvorenosti/zatvorenosti arhiva te narativom žrtve uspostavlja „nas“ istovremeno kao subjekt („mi“, hrvatski narod, koji volimo – prisvajanje ljubavi), ali i objekt emocija („mi“, hrvatski narod, žrtve s kojima suosjećamo) podržavajući već uspostavljene vrijednosne odnose („mi“ – pozitivno određeni, Drugi – negativno određeni). Kroz uspostavljanje „nas“ kao subjekta i objekta emocija, te pridijevanjem vrijednosti „nama“ i Drugome, u proces se uvodi moralna komponenta. Upravo tim (su)osjećanjem s patnjom i boli te ljubavlju spram „nas“ koji smo vezani pozitivnom vrijednošću (moralizirajućim impulsom) pokušava se hegemonizirati i homogenizirati identifikacijski proces konstrukcijom *običnog subjekta* te esencijalizirati uspostavljenu konstitutivnu normu. Članovi društvenog polja koji se prepoznaju u konstruiranoj identifikacijskoj oznaci, u ovom slučaju konstruiranoj putem emocija boli i patnje kao *žrtve opresije jugoslavenskih tajnih službi* (i sustava), uspostavljaju polje ekvivalencije koje stvara jasnu granicu identiteta; identiteta spojenih na tu točku i onih koji odbijaju ili negiraju tako konstruirani identitet (Bowman 1994a: 145). Polje ekvivalencije, u ovom se slučaju pokušava uspostaviti cijelim društvenim poljem „hrvatskog naroda“ („hrvatske populacije“) spajajući istovremeno emigraciju (dijasporički subjekt) i domicilno stanovništvo putem *običnog subjekta* (Hrvat). Takva točka mjesto je spajanja određenog kolektivnog identiteta i konstruirana jasna razlika spram Drugih (binarna opozicija – Jugoslaven) koji su iz tog kolektivnog subjekta isključeni, dapače ne samo da su isključeni nego odvajanjem emocija boli i patnje od uzroka (jugoslavenske sigurnosno-obavještajne službe) i njihovim transferiranjem u sadašnjost, odnosno metonimijskim pomakom (jugoslavenske sigurnosno-obavještajne službe → SDP), generiraju novog Drugog koji metaforički poprima njegovu identifikacijsku i vrijednosnu oznaku (današnji politički akteri – npr. SDP). Novi Drugi

tako postaje izvor i uzrok ugroze. Upravo vezivanje narativa o nedostupnosti građe jugoslavenskih „tajnih službi“ koji proizvode bol i patnju s narativom o uništenosti kontroverzne građe pomaže transferu emocija u sadašnjost te njihovom kruženju i opstojanju „učvršćujući“ Drugoga koji „ne daje pristup i uništava“, odnosno onoga tko „nas“ ugrožava, a koji je objekt prema kojemu su emocije usmjerene.

4.4.3 Narativ o nedostupnosti arhivske građe i strukturiranje ideološke fantazme

Dok je narativ o otvorenosti/zatvorenosti arhiva prožet ideološkom fantazmom „o proživljavanju društvene katarze“ kao razrješenja društvenog disbalansa i antagonizma, koja će donijeti „zajedništvo“ i homogenizaciju nacije pa time i sreću naciji, narativi o nedostupnosti i „očišćenosti“ građe (arhiva) jugoslavenskog obavještajno-represivnog sustava prožeti su ideološkom fantazmom o naciji kao homogenom, jedinstvenom kolektivnom tijelu.

Kreiranje „običnog (nacionalnog) subjekta“ omogućava distribuciju uspostavljene konstitutivne norme sjećanja putem afektivnog ulaganja kroz prostor (uključivanje emigracije) i vrijeme (prošlost i sadašnjost) na relaciji individualno – kolektivno – individualno, ali i kroz polje djelovanja ideološke fantazme. Kroz optimističnu vrstu vezivanja i fantazmu o „zajedništvu“ koje donosi „sreću zajednici“ kreiranjem *običnog subjekta* ta sreća se „preljeva“ u život pojedinca donoseći mu „bolji život“ što je naravno fantazija po sebi.

Uspostavljanje konstitutivne norme sjećanja koja se narativima esecijalizira i njeno vezivanje uz fantazmu „zajedništva“ (homogenizacija) strukturira fantazmu jedinstvenog nacionalnog tijela¹⁶³ (*izmučena nacija, stigmatizira hrvatski narod*) čija se površina i granice materijaliziraju učinkom emocija (Ahmed 2004: 191) spajajući pri tome preko koncepta etničnosti, a putem *običnog subjekta* (nacionalnog subjekta - Hrvata), subjektne pozicije političkog emigranta i subjektne pozicije domicilnog. Istovremeno ti narativi sudjeluju u strukturiranju ideološke

¹⁶³ Metaforički izrazi poput nacionalnog tijela ili „mekog dodira“ sugeriraju da su granice nacije poput kože tijela što joj onda atribuiraju ranjivost i ugroženost blizinom Drugoga. Ahmed ističe kako takvo atribuiranje ističe kako je „meko nacionalno tijelo feminizirano tijelo koje je drugi napao ili je u njega penetrirao“ (Ahmed 2004: 2).

fantazme postojanja „unutarnjeg neprijatelja“ (kao stranog tijela) koji ugrožava to „nacionalno tijelo“.

[...] koliko je još uvijek u Hrvatskoj po svim institucijama duboka udbaška struktura i mreža [...] („Presuda...“ 2016)

UDBA ostaje zaštićena kao lički medvjed, iz čega nije teško zaključiti da udbašija i njeni potomci i danas vladaju Hrvatskom, ovaj put ne kao formalna institucija već više po sistemu „cosa nostre“, tajnog društva bez formalnog članstva, statuta, registracije. („UDBA ...“ 2016)

Neovisna Hrvatska doista nema vremena, jer na mjesto stare partijske nomenklature nulte generacije već odavno stoluje i „suduje“ ona druga i treća generacija, a „zlatna mladež“ već uhodava četvrti naraštaj podobnika iz vlastitog legla. („Jugofili...“ 2016)

S obzirom na svojstvo kontingentnosti i pomičnosti emocija koje sudjeluju u konstrukciji Drugoga, metaforički i metonimijski mu pridijevajući negativne vrijednosti koje su vezane uz artikulaciju ideološke fantazme postojanja unutarnjeg „neprijatelja“, važno je naglasiti nepostojanje uzročno-posljedične veze isključivanja iz „nacionalnog tijela“. No Drugi koji ugrožava „nacionalno tijelo“ ne postaje samo objektom emocija (mržnje), već materijalizacijom „površine i granice“ on se materijalizira kao objekt („strano tijelo“) kojim se može upravljati (pa i odstraniti ga) kako ističe Hage (2000: 42).

Potrebno je rasplesti ili sasjeci niti nelegalnih mreža i kriminalnih saveza koje se protežu puno dalje od formalnih organizacija što su proizišle iz Komunističke partije. [...] Njihov otpor suočavanju s totalitarnom komunističkom prošlošću i uspostavi istinske pravne države treba odlučno slomiti. Ali, u isto vrijeme treba paziti i da se u taj proces ne prošvercaju pojedinci formirani unutar iste te paradigme s istim ili vrlo sličnim mentalnim sklopom samo s promijenjenim predznakom. Takvi bi jednogumci, šverceri idejama i trgovci tuđim nesrećama taj proces zasigurno kompromitirali kao što su to već i ranije činili. (Lučić 2017)

Lustracija, dakle, može početi na više načina. („Jugofili...“ 2016)

Isti je slučaj i s listama udbinih i kos-ovih doušnika, što s tim i tko je korisnik za opće dobro i napredak građanske demokracije? Jer nije svrha razvlačenje po medijima i osobna kompromitacije, pogotovo ne selektivnost i produkcija nove podobnosti, već da se takvim osobama onemogući javno djelovanje i rad s novim naraštajima. (Marušić 2016)

Korelacijski odnosi i sinergijski učinak tih fantazmi sažeti su u onome što Hage (2000: 47) argumentira:

Nacionalistička praksa isključivanja je praksa koja potječe od onih koji sebe zamišljaju kao one koji zauzimaju privilegiranu poziciju unutar nacionalnog prostora, i kao provoditelji nacionalne volje unutar nacije. Ta je nacionalistička praksa orijentirana prema nacionalističkom pokušaju izgradnje onoga što zamišljaju da će biti *prisna nacija*. U tom procesu nacionalisti percipiraju sebe kao upravitelja prostora i onoga što stoji između njih i njihove imaginarne nacije, a konstruirano je kao neželjeni nacionalni objekt koji treba odstraniti iz nacionalnog prostora.

Poglavlje 5

Zaključak

Slijedeći Hagea (1996: 465) i njegov argument kako nacije „nikada ne dosežu stanje u kojemu mogu samo 'egzistirati'; one nisu samo konstrukcije, već su i u *stalnom izgrađivanju*“ što korespondira performativnosti identiteta, odnosno njegovom stalnom izvođenju i proizvođenju kako naglašava Fortier (2000), pripadanje zajedničkoj povijesti i prošlosti jedna je od točaka antagonizacije hrvatskog društva nakon raspada Jugoslavije i osamostaljenja Hrvatske. Stoga sam rekonstrukciju hrvatskog nacionalnog identiteta te reviziju zajedničkih sjećanja i pripadanja zajedničkoj povijesti unutar Rothbergove (2009) spirale diskursa sjećanja u prostoru višesmjernog sjećanja u ovom radu sagledala, ne samo kroz promjenu simboličkog poretka *domovine* već i ideološke, političke i društvene identifikacije koja se odvija kroz procese uključivanja i isključivanja. Politike identiteta nakon osamostaljenja Hrvatske temeljile su se tako na konstrukciji homogenog tijela nacije u koju je uključena i dijaspora, odnosno iseljništvo (*iseljena Hrvatska*), uključujući prvenstveno do tada isključenu političku emigraciju, konstruiranu također kao homogenu cjelinu koja je metonimijskim pomakom i binarizmom hladnoratovskog diskursa označena kao „borci za slobodnu i demokratsku Hrvatsku“ („državotvorni“).

Nalog pamćenja za hrvatsku političku emigraciju u Argentini, rekla bih, naslanjajući se na deridijanski koncept arhiva i njegovu ambivalentnu prirodu i fokusirajući se na analizu tekstova objavljenih u časopisu *Hrvatska misao*, bila je *domovina*, a imaginacija te *domovine* bila je prožeta njihovim iskustvima. Prije svega uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, njenim slomom, egzilom (isključivanja) uvjetovanim uspostavom Jugoslavije za koju su bili Drugi – neprijatelji, te iskustvom gubitka rata i poslijeratnih osvetničkih stradanja, ali i isključenjem konteksta Drugog svjetskog rata u konstrukciji i rekonstrukciji svog nacionalnog identiteta. Dominantni narativi kojima su konstruirali i rekonstruirali svoj identitet bili su narativi doma i domovine u korelaciji s narativima povijesti i prošlosti, „krvi i krvne vezanosti“, obitelji i narativa žrtve. Kroz rodnu, generacijsku, klasnu i etničku regulaciju sustavom binarnih opozicija uspostavljeni su normativi hrvatskog nacionalnog identiteta koji su konstruirani kao esencijalni i prirodni. Dominantni etnički

koncept koji počiva na diferencijalnoj osi Hrvati – Srbi u korelaciji s drugim konceptima konstruira nacionalni (hrvatski) kolektivni subjekt s heteroseksualnom konstitutivnom normom (opozicija Hrvat - Hrvatica) i jasno određenim naturaliziranim rodnim ulogama unutar nacionalnog kolektivnog subjekta pozicionirajući ženu – Hrvaticu u korelaciji s generacijskom regulacijom kao biološki i simbolički (kulturni) reprodukcijski subjekt nacije ujedno postavljajući obitelj kao konstitutivnu normu nacije. Žena je smještena u prostor obitelji kao supruga i majka, a rodna diferencijacija i heteroseksualna norma, bez obzira na reprodukcijску funkciju nacije koju upisuje u ženu, istovremeno ju pozicionira u podređenu poziciju u odnosu spram muškarca jer ju smješta izvan političkog i javnog prostora u kojemu je muškarac reprezentant nacije i nositelj nacionalne volje. Konceptom klase, kao konstitutivna norma hrvatske nacije u *Hrvatskoj misli*, uspostavljeno je seljaštvo kojim se povezuje i naturalizira odnos tla (teritorija) i nacije te metaforički i metonimijski prikazuje nacija kao obitelj kroz biološku (krvnu) vezanost. Sve te regulacije u korelacijskim su odnosima kao i narativi kojima se proizvodnjom emocija pojačava učinak esencijalizacije i naturalizacije normativa kao i normalizacije takve konstrukcije identiteta i pripadanja. Kroz mrežu različitih fantazmi, te putem korelacija različitih narativa i proizvodnje te kruženja emocija politička je emigracija strukturirala svoju realnost. Prvenstveno je to fantazma nasilja koje Drugi vrši nad nama (konstitutivnog nasilja kako ga Bowman naziva) i imaginiranje države – nacije (*domovine* – „NDH kao država i brana protiv velikosrpskog nadiranja“) kao „utopijskog“ mjesta sreće i ukinuća tog nasilja. Procjep između vizije budućnosti hrvatske političke emigracije u Argentini i pozicije egzila u kojoj su se nalazili te postojanja Jugoslavije kao opozicije Hrvatskoj na diferencijalnoj osi (koja je lancem ekvivalencije sukladna binarizmu Srbi (Jugoslaveni) – Hrvati) u prostoru njihovog imaginiranja domovine popunili su narativizacijom fantazije te proizvođenjem i izvođenjem emocija patnje, boli i straha kojom je homogena nacija-država (*domovina*) konstruirana kao nevinna žrtva u širem kontekstu hladnoratovskog diskursa. S druge strane, politička je emigracija za jugoslavenski jednopartijski (Komunističku partiju Jugoslavije) socijalistički sustav kojemu je hegemonijska ideološka potka bila stvaranje nadnacionalne „socijalističke nacije“, bila antifašističkim diskursom konstruirana kao neprijateljski Drugi.

Pozicionirajući političku emigraciju kao Drugog – neprijatelja kroz jugoslavenski sigurnosno-obavještajni sustav stvaran je arhiv (dosjei UDBE) sa svojim nalogom pamćenja i

vizijom budućnosti „socijalističke nacije“. Upravo ti dosjei UDBE kao arhiv, u smislu okupljene građe koja omogućava memoriranje, njihovo stvaranje, isključenost, tajnost te način pojavnosti u javnom prostoru, sagledani kroz deridijanski koncept arhiva, jasno ocrtavaju ambivalentnost, fragmentarnost, otvorenost, usmjerenost prema budućnosti, ali i fantazijski prostor koji mogućnošću proizvođenja i izvođenja emocija povezuje individualnu i kolektivnu razinu neodredivog učinka u budućnosti u artikulaciji značenja i identiteta te pozicioniranja u političkom sustavu moći. Hage ističe (1996: 160-163) kako je arhiv prostor fantazije, odnosno to je način predstavljanja sebe kroz idealiziranu sliku sebe, iz kojega se mogu iščitati ambivalencije i antagonizmi kao i društveni kontekst konstruiranja te idealizirane slike.

Promjena simboličkog sustava *domovine* (raspad Jugoslavije u ratnim uvjetima i osamostaljenje Republike Hrvatske) kao i ideološke, političke i društvene identifikacije odvijala se u širem kontekstu i ideološkoj hegemonijskoj borbi u koju je uključeno i (re)pozicioniranje političke emigracije. Bowman (1994b: 134) naglašava kako je u procesu raspada Jugoslavije i osamostaljenja Hrvatske „diskurs u kojem je novi model legitimacije uzeo mjesto, bio bez izuzetka demokratski; Jugoslavija, uhvaćena u pro-Zapadnu ekstazu koja se proširila Istočnom Europom nakon pada Berlinskog zida, prihvatila je zapadnu panaceju demokratskih izbora kao lijek za sve bolesti kojima je zahvaćena pod komunizmom“, a nacionalna je identifikacija korištena kao opozicija dotadašnjoj ideološkoj formaciji (Salecl 1993 i 1996). Korištenjem afektivnog potencijala identitetskih konstrukcijskih narativa hrvatske političke emigracije, neostvarene ideje Hrvatske kao naloga za pamćenje, posebno korelacijskog odnosa narativa doma i domovine s viktimološkim narativom, transferira se konstruirani lanac ekvivalencije objekata fantazme konstitutivnog nasilja upisujući u njega kontinuitet (Kraljevina Jugoslavija = Velika Srbija = socijalistička (komunistička) Jugoslavija). Tako se u javnom prostoru pojavljuju i do tada isključena sjećanja političke emigracije. Ta su sjećanja kao potisnuta bila opozicijska povijest i sjećanja (Foucaultovo (1980a: 82) „podjarmljeno znanje“) službenom „jugoslavenskom“ narativu zajedničke povijesti koja je političku emigraciju konstruirala kao neprijatelja te su cirkulirala u osobnim prostorima od individualnih sjećanja i povijesti do institucionaliziranih sjećanja i povijesti u *prostoru dijaspore* (kako ga Brah (2004) definira). Raspadom Jugoslavije i Domovinskim ratom u prostor nacionalne povijesti i sjećanja, tako ulazi, revizijom i (re)konstrukcijom zajedničke povijesti i identiteta, uz fantazmu o konstitutivnom nasilju, i narativizacija točke traume

(*bleiburška tragedija*) hrvatske političke emigracije artikulirajući subjektu poziciju žrtve – nacije = države. Države kao objekta koji antropomorfizacijom i esencijalno uspostavljenim odnosom nacije – države postaje subjekt, te uspostavljanjem lanca ekvivalencije (u dijakroniji i sinkroniji) artikulira Drugog – Srbija = Jugoslavija = Srbi = Jugoslaveni = JNA = UDBA = četnici = komunisti = srbokomunisti = jugokomunisti = antihrvatski = anacionalni... Taj Drugi kao izvor i uzrok konstitutivnog nasilja, osim što daje kontinuitet konstitutivnom nasilju daje i kontinuitet artikulaciji subjektne pozicije „naše“ nacije (države/domovine) – žrtve koja postaje dijelom zajedničke povijesti, te na taj način sudjeluje i u imaginiranju budućnosti. Zajednička sjećanja i povijest jugoslavenskog perioda zamjenjuju se (isključuju se) dominantno etničkim/nacionalnim konceptom unutar diskurzivne spirale višesmjernog sjećanja. Dosjei UDBE postaju (bez obzira na sadržaj, ali sa svojim fantazmatskim potencijalom) metaforička oznaka zajedničke povijesti (Jugoslavije) i iskustava socijalizma u etniciziranom javnom i političkom prostoru, koji ne samo da se isključuju iz (re)konstrukcije identiteta i „izmišljanja tradicije“ (Hobsbawm i Ranger 2011), već postaju temelj u uspostavljanju razlike spram Drugog, odnosno ta iskustva i zajednička povijest postaju iskustva i povijest Drugoga koji postaje strano tijelo u tijelu nacije. Narativi koji se pojavljuju u javnom prostoru, a koji u svom središtu imaju arhiv i kontroverzne dosje UDBE, ukazuju na ambivalentnu i političku ulogu arhiva kao, samo naizgled neutralne, institucije u konstrukciji zajedničke povijesti. U tom je procesu *pozitivnost*¹⁶⁴ nacije konstruirana ”zlim Drugim” i subjektom pozicijom nacije – žrtve¹⁶⁵ (usp. Bowman 1994b: 142) koji opstoji u emigrantskom diskursu antagonizirajući društveno polje (stvarajući „unutarnje moralne neprijatelje“) i onemogućavajući razrješavanje antagonizma unutar demokratskih procesa, kako Mouffe (2005) ističe. Konstrukcija nacije-države kao sublimnog objekta fantazme sreće (što korespondira i Derridinom nalogu pamćenja) i etniciziranje društvenog polja, koje etnicizira sve antagonizme i svodi ih na jedan, ponovo konstruira *državotvorne* kao politički subjekt koji hegemonijski prisvaja tumačenje volje nacije i upravljačko pripadanje naciji u post-socijalističkom demokratskom hrvatskom društvu. U tom procesu dolazi i do širenja institucionalnog fokusa na

¹⁶⁴ Pozitivnost, vezujući se na Hegela, je vezana uz ono što Foucault (1972:156) naziva historijskim a priori koji označava „uvjet realnosti iskaza“, odnosno njihovu disperziju tj. definiran je kao pravila unutar diskurzivne prakse. Pozitivnost se ne može poistovjetiti sa znanjem ili znanošću, već pozitivnosti otvaraju uvjete za uspostavljanje znanja.

¹⁶⁵ Ovaj proces nije specifičan samo za Hrvatsku već za sve jugoslavenske narode – nacije (vidi Bowman 1994b, 1994c, 2003, 2005).

iseljeničtvo/dijasporu (institut državljanstva, Studij demografije i hrvatskog iseljeničtva) ali je interes i dalje usmjeren uglavnom na povijest iseljeničtva i politike identiteta kroz forme prisvajanja i pripadanja zajedničkoj prošlosti, tlu i homogenom nacionalnom tijelu politizacijom emocija, s *domovinom* kao nalogom pamćenja.

Analizirajući korelacije, kruženja, premrežavanja i umnožavanja kroz sustav disperzije diskurzivnih i narativnih formacija, kojima se politizacijom emocija i strukturiranim ideološkim fantazmama očituje produktivnost diskursa, stvaranje značenja i identiteta u hegemonijskoj borbi, posebno kroz analizu i interpretaciju pozicioniranja i (re)pozicioniranja hrvatske političke emigracije u Argentini analizom narativa u tekstovima objavljenim u časopisu *Hrvatska misao*, kojima su konstruirali svoj nacionalni identitet, te dodatno se usmjeravajući na interdiskurzivnost, intertekstualnost i kontekstualizaciju temeljem analize građe o hrvatskoj političkoj emigraciji kroz deridijanski koncept arhiva u različitim kontekstima, bilo autorskim bilo simboličkim sustavima *domovine* te institucionalnim prostorima, ovaj rad otvara prostor za promišljanje pozicije i uloge ne samo hrvatske političke emigracije već i iseljeničtva, ne kao homogenog entiteta već heterogene zbirnosti (iseljeničtvo kao zbirna imenica) različitih iskustava i sjećanja te odnosa prema *domovini* i *domovine* prema njima u širem političkom, društvenom i globalnom kontekstu. Isto tako u kontekstu razmatranja iseljeničtva otvara širi prostor i za propitivanje artikulacije roda u politikama sjećanja i identiteta kao i reprezentaciji nacije te propitivanje „mita o povratku i domovini“ kao ideološke fantazme koja strukturira realnost i antagonizme u imaginiranju budućnosti ne samo iz perspektive dijaspore/iseljeničtva već i iz perspektive *domovine* danas.

Bibliografija

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Ahmed, Sara. 2010. *The Promise of Happiness*. Durham, London: Duke University Press.
- Ahmed, Sara. 2014. *Willful Subjects*. Durham, London: Duke University Press
- Anderson, Benedict. 1990. *Nacija-zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Anthias, Floya i Nira Yuval-Davis. 1989. „Introduction“. U *Woman – Nation – State*. Nira Yuval-Davis i Floya Anthias, ur. London: Palgrave Macmillan, 1-15. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-19865-8>
- Antić, Ljubomir. 1991. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti.
- Antić, Ljubomir. 1992. *Hrvati i Amerika*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za primjenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Antić, Ljubomir. 2002. *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatska matica isljenika.
- Aralica, Višeslav. 2016. *Kmet, fiškal, hajduk. Konstrukcija identiteta Hrvata. 1935. – 1945*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- „Argentina“. 1999. *Hrvatska enciklopedija. 1, A-Bd*. Dalibor Brozović, ur. Zagreb: Hrvatski Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 343-349.
- „Arhivska služba“. *Hrvatski državni arhiv*. <http://www.arhiv.hr/arhiv2/Arhivskasluzba/index.htm> (pristup 6.2.2016.)
- Asman, Alaida [Assmann, Aleida]. 2011. *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Austin, John L. 1962. *How to do things with words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bart, Fredrik [Barth, Fredrik]. 1997. „Etničke grupe i njihove granice“. U *Teorije o etnicitetu*. Filip Putinja [Philippe Poutignat] i Žoslin Stref-Fernar [Jocelyne Streiff-Fenart], ur. Beograd: Biblioteka XX vek, Čigoj štampa 211–259.
- Basta, Milan. 1976. *Rat je završen sedam dana kasnije*. Zagreb: Globus.

- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Balibar, Etienne. 1996. „The Nation Form. History and Ideology“. U *Becoming National. A Reader*. Geoff Eley i Ronald Grigor Suny, ur. New York and Oxford: Oxford University Press, 132-149.
- Bellamy, Alex J. 2003. *The formation of Croatian National Identity. A Centuries-Old Dream?* Manchester, New York: Manchester University Press. <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719065026.001.0001>
- Berlant, Lauren. 2011. *Cruel Optimism. Affect in the Present*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822394716>
- Bilig, Majkl [Billig, Michael]. 2009. *Banalni nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara krug.
- Blažeković, Milan. 1996. *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije*. Zagreb : Školske novine, Pergamena.
- Bošković, Milo. 1985. *Šesta kolona: nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije*. Zagreb: Birotehnika, Novi Sad: NIŠRO Dnevnik.
- Božić-Vrbančić, Senka. 2018. *Tarara: Maori i Hrvati na Novom Zelandu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Bowman, Glenn. 1994a. „'A Country of Words'. Conceiving the Palestinian Nation from the Position of Exile“. U *The Making of Political Identities*. Ernesto Laclau, ur. London: Verso, 138-170.
- Bowman, Glen. 1994b. „Ethnic Violence and the Phantasy of Antagonist. The Mobilisation of National Identity in Former Yugoslavia“. *Polish Sociological Review*, 106: 133-153.
- Bowman, Glenn. 1994c. „Xenophobia, Fantasy and the Nation. The Logic of Ethnic Violence in Former Yugoslavia“. U *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*. Victoria A. Goddard, Josep R. Llobera i Cris Shore, ur. Oxford, Washington: Berg, 143-171.
- Bowman, Glenn. 2003. „Constitutive Violence and the Nationalist Imaginary. Antagonism and defensive solidarity in 'Palestine' and 'Former Yugoslavia'“. *Social Anthropology* 11/3: 319-340. <https://doi.org/10.1017/S0964028203000235>
- Bowman, Glenn. 2005. „Constitutive Violence and the Nationalist Imaginary. The Making of 'The People' in Palestine and 'Former Yugoslavia'“. U *Populism and the Mirror of Democracy*. Francisco Panizza, ur. London, New York: Verso, 118-143.

- Brah, Avtar. 1996. *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- Brown, Richard Harvey i Beth Davis-Brown. 1998. „The Making of Memory. The Politics of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness“. *History of the Human Sciences* 11/4: 17-32.
- Bućin, Rajka. 2018. „Iseljenički muzej u Zagrebu (1933 - 1940)“. *Časopis za suvremenu povijest* 50/2: 363-387.
- Bourdieu, Pierre. 1997. „The Forms of Capital“. U *Education, Culture, Economy, and Society*. Albert Henry Halsey, Hugh Lauder, Phillip Brown i Amy Stuart Wells, ur. Oxford: Oxford University Press, 46–58.
- Butković, Ante. 1954. „Suvremena hrvatska problematika“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 6: 5-25.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matters. On the Discursive Limits of 'Sex'*. New York, London: Routledge.
- Butler, Judith. 2000. *Nevolje s rodom: feminizam i subverzije identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Butler, Judith. 2007. „Ponovno uprizorenje univerzalnoga: hegemonija i granice formalizma“. U *Kontigencija, hegemonija, univerzalnost: suvremene rasprave na ljevici*. Judith Butler, Ernesto Laclau i Slavoj Žižek, ur. Zagreb: Jesenski i Turk, 17-47.
- Castles, Stephen i Mark J. Miller. 2009. *The Age of Migration*. London: Macmillan.
- Chow, Rey (2003). „Against the Lures of Diaspora. Minority Discourse, Chinese Women, and Intellectual Hegemony“. U *Theorizing Diaspora: A Reader*. Jana Evans Braziel i Anita Mannur, ur. Oxford : Wiley-Blackwell, 163-183.
- Clifford, James. 1994. „Diasporas“. *Cultural Anthropology* 9 (3), 302-38.
- Cohen, Robin (2008). *Global Disporas. An Introduction*. London, New York: Routledge.
- Čapo, Jasna, Caroline Hornstein Tomić i Katica Jurčavić, ur. 2014. *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Čizmić, Ivan. 1976. *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Čizmić, Ivan, Marin Sopta i Vlado Šakić. 2005. *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

- Ćurić, Jozo. 2016. „Perkoviću i Mustaću kazna doživotnog zatvora – obrazloženje presude. *Haduz.hr on line*, 3. kolovoza. <http://haduz.hr/perkovicu-mustacu-kazna-doivotnog-zatvora-obrazlozenje-presude> (pristup 24.7.2017.)
- „Demografija“. 2001. *Hrvatska enciklopedija*. 3, *Da-Fo*. Dalibor Brozović, ur. Zagreb: Hrvatski Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 77-78.
- Derrida, Jacques. 1995. *Archive Fever. A Freudian Impression*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques. 2007. *Pisanje i razlika*. Sarajevo, Zagreb: Šahinpašić.
- Despot, Zvonimir (2017) „Mostov prijedlog o otvaranju arhiva svatko normalan će prihvatiti“. *Večernji list on line*, 5. veljače. <https://www.vecernji.hr/vijesti/mostov-prijedlog-svatko-normalan-ce-prihvatiti-1147474> (pristup 23.7.2017.).
- Doder, Milenko. 1989. *Jugoslavenska neprijateljska emigracija*. Zagreb : Centar za informacije i publicitet.
- Domankušić, Stjepan i Milivoj Levkov. 1974. *Politička emigracija: aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga*. Beograd: Vojni izdavački zavod.
- „Domovinske kriesnice“.1967. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 15/38: 26-53.
- Dujmović, Tihomir (2017). „Đureković je likvidiran aktom državnog terora“. *Direktno.hr on line*, 6. travnja. <http://direktno.hr/kolumne/dujmovic-pise-za-direktno-durekovic-je-likvidiran-aktom-drzavnog-terora-81814/> (pristup 23.7.2017.).
- Dumandžić, Jozo. 1963. „Dužnost hrvatske emigracije prema domovini“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 31: 38-42.
- Elie, Jérôme. 2014. „Histories of refugee and forced migration studies“. U *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Elena Fiddian-Qasmiyeh et al., ur. Oxford: Oxford University Press, 23-35.
- Fairclough, Norman. 2010. *Media discourse*. London, New York: Bloomsbury Academic.
- Fortier, Anne-Marie. 2000. *Migrant Belongings: Memory, Space, Identity*. Oxford: Berg.
- Foucault, Michel. 1972. *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality. Vol. I: An Introduction*. New York: Pantheon.

- Foucault, Michel. 1980a. „Two Lectures“. U *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. Colin Gordon, ur. New York: Pantheon, 78-109.
- Foucault, Michel. 1980b. „Truth and Power“. U *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. Colin Gordon, ur. New York: Pantheon, 109-134.
- Foucault, Michel. 1994a. *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Zagreb : Informator : Fakultet političkih znanosti.
- Foucault, Michel. 1994b. *Znanje i moć*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Foucault, Michel. 2007. *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège De France, 1977-78*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Gilroy, Paul. 2006. „Crni Atlantik kao konkraktura moderniteta“. U *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Dean Duda, ur. Zagreb: Disput, 335-357.
- Goldstein, Ivo. 2008. *Hrvatska. 1918.-2008*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber.
- Goldstein, Ivo. 2013. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber.
- Goodwin-Gill, Guy S. 2014. „International Law of Refugee Protection“. U *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*. Elena Fiddian-Qasmiyeh et al., ur. Oxford: Oxford University Press, 36-47.
- Gopinath, Gayatri. 2003. „Nostalgia, Desire, Diaspora. South Asian Sexualities in Motion“. U *Theorizing Diaspora. A Reader*. Jana Evans Braziel i Anita Mannur, ur. Oxford : Wiley-Blackwell, 261-279.
- Gupta, Akhil i James Ferguson, James. 1997. „Culture, Power, Place. Ethnography at the End of an Era“. U *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Akhil Gupta i James Ferguson, ur. Durham, London: Duke University Press, 1-29.
- Hage, Ghassan. 1996. „The Spatial Imaginary of National Practices: Dwelling – Domestication/Being – exterminating“. *Environment and Planning D: Society and Space* 14: 463-485. <https://doi.org/10.1068/d140463>.
- Hage, Ghassan. 2000. *White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*. New York, London: Routledge.
- Hall, Stuart. 1993. „Culture, community, nation“. *Cultural Studies* 7/3: 349-363.
- Hall, Stuart. 1997. „Introduction“ U *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Stuart Hall, ur. London [etc.]: Sage Publications, The Open University, 1-11.

- Hall, Stuart. 2003. „Cultural identity and diaspora“. U *Theorizing Diaspora. A Reader*. Jana Evans Braziel i Anita Mannur, ur. Oxford: Wiley-Blackwell, 233-246.
- Hall, Stuart. 2006. „Kome treba identitet?“. U *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Dean Duda, ur. Zagreb: Disput, 357-374.
- Hansen, Randall. 2014. „State controls“. U *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Elena Fiddian-Qasimiyeh et al., ur. Oxford: Oxford University Press, 253-264.
- Hayden, Robert, M. 2013. „Recounting the Dead. The Rediscovery and Redefinition of Wartime Massacres in Late- and Post-Comunist Yugoslavia“. U *From Yugoslavia to the Western Balkan. Studies of a European Disunion. 1991-2011*. Robert M. Hayden. Leiden, Boston: Brill, 25-47.
- Hefer, Stjepan. 1953. „Nezavisna Država Hrvatska“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 1: 7-28.
- Hetrich, Ivan. 1996. *U potrazi za Hrvatima kroz Južnu Ameriku*. Zagreb: „Marin Držić“.
- Heršak, Emil, ur. 1998. *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga.
- Hercfeld, Majkl [Herzfeld, Michael]. 2004. *Kulturna intimnost. Socijalna poetika u nacionalnoj državi*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Hobsbom, Erik i Terens Rejdžer [Hobsbawm, Eric i Terence Ranger], ur. 2011. *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Holjevac, Većeslav. 1967. *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Howarth, David. 2005. „Applying Discourse Theory. The Method of Articulation“. U *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. David Howarth i Jacob Torfing, ur. New York: Palgrave Macmillan, 316-349
- Hudelist, Darko. 2017. „Kako je politički očišćen državni arhiv: Hrvatski državni arhiv prepun je 'rupa' koje ni novi zakon ne može zakrpati“. *Globus/Jutarnji list on line*, 23. srpnja. <http://jutarnji.hr/globus/Globus-politika/kako-je-politicki-ociscen-drzavni-arhiv-hrvatski-drzavni-arhiv-prepun-je-rupa-koje-ni-novi-zakon-ne-moze-zakrpati/6394589/> (pristup 23.7.2017.).
- Ivković, Žarko. 2017. Već deset godina ne daju mi pristup arhivskoj građi SKH. *Večernji list on line*, 5. veljače. <https://www.vecernji.hr/vijesti/vec-deset-godina-ne-daju-mi-pristup-arhivskoj-gradi-skh-1148034> (pristup 5.2.2018.).

- Jandrić, Berislav. 2006. „Prijeponi saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945.-1947. “. *Časopis za suvremenu povijest* 38/2: 457-498.
- Jandrić, Berislav i Marino Manin. 2015. „Hrvatska politička emigracija u Zapadnoj Njemačkoj i Argentini neposredno nakon Drugog svjetskog rata“. U *Hrvatska izvan domovine: zbornik radova predstavljenih na prvom Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu, 23.-26. lipnja 2014.* Marin Sopta, Franjo Maletić i Josip Bebić, ur. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, Centar za kulturu i informacije Maksimir, Hrvatska matica iseljenika, 395-397.
- Jansen, Stef. 2002. „The Violence of Memories. Local Narratives of the Past After Ethnic Cleansing in Croatia“. *Rethinking history* 6/1: 77-93. <https://doi.org/10.1080/13642520110112128>
- Jareb, Mario. 2006. „Hrvatska politička emigracija. 1928.-1990.“. U *Hrvatska politika u XX. stoljeću.* Ljubomir Antić, ur. Zagreb: Matica hrvatska, 307-336.
- „Jugofili plasiraju to da je otvaranje arhiva SKH povratak u prošlost“. 2016. *Direktno.hr on line*, 21. kolovoza. http://direktno.hr/en/2014/medijski_partneri/58643/Jugofili-plasiraju-to-da-je-otvaranje-arhiva-SKH-povratak-u-pro%C5%A1lost.htm (pristup 21.8.2016).
- Karakaš Obradov, Marica. 2016. „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugog svjetskog rata“. *Časopis za suvremenu povijest* 48/3: 653-672.
- Kay, Dinana. 1995. „The Resettlement of Displaced Persons in Europe, 1946-1951“ U *The Cambridge survey of world migration.* Robin Cohen, ur. Cambridge : Cambridge University Press, 154-158.
- Katalinić, Kazimir. 2017a. *Od poraza do pobjede: povijest hrvatske političke emigracije: 1945. – 1990. Sv.1, 1945. – 1959.* Zagreb: Naklada Trpimir.
- Katalinić, Kazimir. 2017b. *Od poraza do pobjede: povijest hrvatske političke emigracije: 1945. – 1990. Sv.2, 1960. – 1974.* Zagreb: Naklada Trpimir.
- Kelava, Metod. 1954a. „Hrvatski katolički svećenik rodoljublje“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 5: 25-27.
- Kelava, Metod. 1954b. „Kako dokazati pravo rodoljublje“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 5: 27-31.
- Keckskeméti, Charles. 1999. „Integration of Separated Archives for the Preservation of National Memory“. *Arhivski vjesnik* 42: 209-215.

- Kelava, Metod. 1954a. „Hrvatski katolički svećenik rodoljublje“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 5: 25-27.
- Kelava, Metod. 1954b. „Kako dokazati pravo rodoljublje“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 5: 27-31.
- Kelava, Metod. 1954c. „Kulturna i folklorna nastojanja“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 5: 31-33.
- Knežević, Aleksandar. 2017. „Flotantne etničke grupe u demografskim istraživanjima: metodološki problem, pristupi i primeri“. *Annales* 27/2: 439-456.
- Kolbas, Irena. 2006. „Mali pojmovnik arhivistikebibliotekarstva i muzeologije“. *Arhivi, knjižnice, muzeji*. http://theta.ffzg.hr/akm/AKM_ostali/pojmovnik.html#arhivistika (pristup 18.7.2017.)
- Korsky, Ivo. 1963. „Journal of Croatian Studies“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 30: 49-53.
- Korsky, Ivo. 1991. *Hrvatski nacionalizam*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kraljević, Ivan. 2009. „Matica iseljenika Hrvatske 1964. – 1968.“. *Časopis za suvremenu povijest*. 41/1: 71-92.
- Krašić, Wollfy. 2018. *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kravar Zoran. 2003. „Uvod u antimodernizam“. *Kolo* 2 on-line. <http://www.matica.hr/kolo/292/uvod-u-antimodernizam-20111/> (pristup 25.6.2018.).
- Krizman, Bogdan. 1986. *Pavelić u bjekstvu*. Zagreb: Globus.
- Kudra Beroš, Viktorija. 2018. „Dosjei UDBE kao problematični objekt (re)konstrukcije hrvatskog nacionalnog identiteta“. *Etnološka tribina* 48/41: 159-173. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2018.41.05>
- Laclau, Ernesto i Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflection on The Revolution of Our Time*. London, New York: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2005. „Populism. What's in a Name“. U *Populism and the Mirror of Democracy*. Francisco Panizza, ur. London, New York: Verso, 32-49.

- Leljak, Roman. 2016. „Najveći neprijatelj djece komunizma je arhivska građa“. *Narod.hr on line* 6.svibnja. <https://narod.hr/hrvatska/roman-leljak-krugu-trg-najveci-neprijatelj-djece-komunizma-arhivska-grada> (pristup 24.7.2017)
- Lemić, Vlatka, ur. 2015. *Iseljništvo. Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Lowe, Lisa. 2003. „Heterogeneity, Hybridity, Multiplicity. Marking Asian-American Differences“. U *Theorizing Diaspora. A Reader*. Jana Evans Braziel i Anita Mannur, ur. Oxford : Wiley-Blackwell, 132-155.
- Lučić, Ivo. 2017. „Odlučno treba slomiti otpor suočavanju s komunizmom“. *Večernji.hr on line*, 7 veljače. <https://www.vecernji.hr/vijesti/odlucno-treba-slomiti-otpor-suocavanju-s-komunizmom-1147786> (pristup 24.7.2017)
- Malkki, Liisa. 1996. „National Geographic. The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees“. U *Becoming National: a Reader*. Geoff Eley i Ronald Grigor Suny, ur. New York and Oxford: Oxford University Press, 432-453.
- Manoff, Marlene. 1994. „Theories of the Archive from Across the Disciplines“. *Portal: Libraries and the Academy* 4 /1: 9-25.
- Marušić, Mila. 2016. „Za koga otvoriti jugoslavenski partijski arhiv?“ *HRsvijet.hr on line*, 11. rujan. <http://www.hrsvijet.net/index.php/vijesti/132-hrvatska/44352-za-koga-otvoriti-jugoslavenski-partijski-arhiv> (pristup 24.7.217.).
- Matković, Hrvoje. 1994. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske: kratak pregled*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Manolić, Josip. 2016. *Špijun i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Mautner, Gerlinde. 2008. „Analyzing Newspapers, Magazines and Other Print Media“. U *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. Ruth Wodak i Michał Krzyżanowski, ur. New York: Palgrave, 30-53.
- McClintoc, Anne. 1993. „Family Feuds. Gender, Nationalism and the Family“. *Feminist Review (Nationalism and National Identities)* 44: 61-80.
- Melman, Yossi. 2006. "Tied up in the Rat Lines". *Haaretz on line*, 15. siječnja, <http://www.haaretz.com/print-edition/features/tied-up-in-the-rat-lines-1.62204> (pristup 13.01.2013.).
- Mesić, Milan. 2002. *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*. Zagreb: Zavod za sociologiju Filozofskoga fakulteta.

- Mišević, Boris (2015). „RTL Danas u Državnom arhivu kojem su predani dosjei jugoslavenske tajne službe“. 10. listopada <http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/hrvatska/1788002/rtl-danas-u-drzavnom-arhivu-kojem-su-predani-dosjei-jugoslavenske-tajne-sluzbe/> (pristup 5.2.2017.)
- Meštrović Mate. 2003. *U vrtlogu hrvatske politike. Kazivanje Peri Zlataru*. Zagreb: Golden marketing.
- Mills, Sara. 2009. *Discourse*. London: Rotledge.
- Mirth, Karlo. 2003. *Život u emigraciji*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Molden, Berthold. 2016. „Resistant Past Versus Mnemonic Hegemony. On the Power Relations of Collective Memory“. *Memory Studies* 9/2: 125-142.
- Molnar, Christopher A. 2018. *Memory, Politics, and Yugoslav Migrations to Postwar Germany*. Bloomington: Indiana University Press.
- Morrissey, John. 2014. „Identity and the Nation“. U *Key Concepts in Historical Geography*. John Morrissey, David Nally, Ulf Strohmayer i Yvonne Whelan, ur. Los Angeles [etc.]: Sage Publications, 64-80.
- Mouffe, Chantal. 2005. „The 'End of Politic' and the Challenge of Right-wing Populism“. U *Populism and the Mirror of Democracy*. Francisco Panizza, ur. London, New York: Verso, 50-71.
- „Nekrolozi“. 1964. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 11/32: 64.
- Nikolić, Vinko. 1967. *Pred vratima domovine. Susret s hrvatskom emigracijom 1965. Dojmovi i razgovori*. Pariz, München: Knjižnica Hrvatske revije.
- Nora, Pierre. 2006. "Između pamćenja i historije. Problematika mjesta". U *Kultura pamćenja i historija*. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, prir. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- „Odsjek za demografiju i hrvatsko iseljništvo“ *Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu*. <https://www.hrstud.unizg.hr/demografija-i-hrvatsko-iseljenistvo> (pristup 13.02.2019.)
- Omelaniuk, Irena. 2003. „The Socio-Economic Effects of Diaspora Return. The IOM Experience“. U *Immigrants and Homeland*. Vlado Šakić, Howard Duncan i Marin Sopta, ur. Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 31-42
- Oršanić, Ivan. 1990. *Vizija slobode*. Chicago: H. R. D. „Dubrovnik“.

- „Osnivanje Počasnog bleiburškog voda“. *Bleiburg*. <https://bleiburg.jimdo.com/po%C4%8Dasni-bleibur%C5%A1ki-vod/po%C4%8Dasni-bleibur%C5%A1ki-vod-osnutak-i-djelovanje/> (pristup 16.12.2017.)
- Perić Kaselj, Marina i Aleksandar Vukić. 2015. „Religijska praksa i nacionalni simboli hrvatskih etničkih zajednica u Argentini“. *Bošnjačka pismohrana* 14/40-41: 105-125.
- Pickering, Michael i Emily Keightley. 2013. „Communities of Memory and the Problem of Transmission“. *European Journal of Cultural Studies* 16/1 115-131. <https://doi.org/10.1177/1367549412457781>
- Pilsel, Drago. 2013. *Argentinski roman*. Zagreb: Profil.
- Polšak Palatinuš, Vlatka i Šurina, Maja. 2017. „Mostovo otvaranje arhiva prošlo prvu stepenicu, SDP se pobunio“. *Tportal.hr*, 29. ožujka. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/vruce-pitanje-otvaranja-komunistickih-arhiva-na-glasanju-u-saboru-20170329> (pristup 25.7.2017.).
- Polšak Palatinuš, Vlatka. 2019. „Objavljujemo presudu za ubojstvo za koje je optužen Bože Vukušić i doznajemo okolnosti pod kojima je pušten 1991.“ *Tportal.hr*, 13. ožujka. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/objavljujemo-presudu-za-ubojstvo-za-koje-je-optuzen-boze-vukusic-i-doznajemo-okolnosti-pod-kojima-je-pusten-1991-foto-20190313> (pristup 18.6.2019.).
- „Presuda će omogućiti otvaranje arhiva koji su do sada bili nedostupni“. 2016. *Dnevnik.hr on line*, 3. kolovoza. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/presuda-josipu-perkovicu-i-zdravku-mustacu-ce-potaknuti-istrazivanje-arhivske-gradje---445402.html> (pristup 23.7.2017.).
- Radelić, Zdenko. 2017. „Ozna/Udba. Popisi neprijatelja i njihova kategorizacija (1940-ih i 1950-ih)“. *Časopis za suvremenu povijest*. 49/1: 59-99.
- „Razlozi za pokretanje studija“. *Odsjek za demografiju i hrvatsko iseljništvo. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu*. https://www.hrstud.unizg.hr/demografija-i-hrvatsko-iseljenistvo/razlozi_za_pokretanje_studija (pristup 13.02.2019.)
- Robionek, Bernd. 2010. *Croatian Political Refugees and the Western Allies. A Documented History*. Berlin: OEZ Berlin Verlag.
- Rogić, Ivan i Ivan Čizmić. 2011. *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*. Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Rojnica, Ivo. 1974. *Prikaz povijesti Argentine i doprinos Hrvata*. Buenos Aires : vlast. nakl.
- Rojnica, Ivo. 1983. *Susreti i doživljaji: razdoblje od 1938. do 1975. u mojim sjećanjima. Knj. 2: 1945-1975*. München ; Barcelona : Knjižnica Hrvatske revije.

- Rojnica, Ivo. 1994. *Susreti i doživljaji: razdoblje od 1938. do 1975. u mojim sjećanjima. Knj. 2: 1945-1975.* München ; Barcelona : Knjižnica Hrvatske revije.
- Rose, Gillian. 2016a. „Discourse Analysis I. Text, Intertextuality and Context“. U Gillian Rose. *Visual methodologies: An introduction to the Interpretation of Visual Materials.* London: Sage Publication, 186-219.
- Rose, Gillian. 2016b. „Discourse Analysis II. Institution and the Ways of Seeing“. U Gillian Rose. *Visual methodologies: An introduction to the Interpretation of Visual Materials.* London: Sage Publication, 220-252.
- Rothberg, Michael. 2006. „Between Auschwitz and Algeria. Multidirectional Memory and the Counterpublic Witness“. *Critical Inquiry* 33/1: 158-184.
- Rothberg, Michael. 2009. „Introduction: Theorizing Multidirectional Memory in a Transnational Age“. U *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization.* Michael Rothberg. Stanford: Stanford University Press, 1-29.
- Safran, William. 1991. „Diasporas in Modern Societies. Myths of Homeland and Return“. *Diaspora.* 1/1: 83-99.
- Said, Edward W. 2000. „Reflection on Exile“. U *Reflection on Exile and Other Essays.* Edward W. Said. Cambridge: Harvard University Press, 173-186.
- Salecl, Renata. 1993. „Nationalism, anti-semitism, and anti-feminism in Eastern Europe“. *Journal of Area Studies* 1/3: 78-90.
- Salecl, Renata. 1996. „National Identity and Socialist Moral Majority“, u *Becoming National: a Reader.* Geoff Eley i Ronald Grigor Suny, ur. New York, Oxford: Oxford University Press, 417-424. <http://doi.org/10.1080/0261353908455689>
- Scheel, Stephan i Vicki Squire. 2014. „International law of refugee protection“. U *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies.* Elena Fiddian-Qasmiyeh et al., ur. Oxford : Oxford University Press, str. 188-199.
- Seyhan, Azade. 2001. „Neither Here/Nor There: The Culture of Exile“. U *Writing Outside the Nation.* Azade Seyhan. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 3-22.
- Sinovčić, Marko. 1953. „Zašto ova knjižica?“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 1: 3-4.
- Sinovčić, Marko. 1955. „Ljepa plavka“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 11(Zvuci o odjeci II.): 19-20.

- Sinovčić, Marko. 1961a. „Smrt Jugoslaviji – nezavisnost Hrvatskoj!“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 26: 2-4.
- Sinovčić, Marko. 1961b. „Sramota, a ne novo doba“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 26: 50-53.
- Sinovčić, Marko. 1991a. *Hrvati u Argentini i njihov doprinos hrvatskoj kulturi : pregled hrvatskog tiska objavljenog u Argentini od godine 1946. do 1990.* Buenos Aires : vlast. nakl.
- Sinovčić, Marko. 1991b. „Deset godina jednog nadahnuća. Razgovor s gosp. Markom Sinovčićem, povjerenikom Postulature Ivana Merza za Južnu Ameriku. Uz 10. obljetnicu izlaženja lista "Orao zlatnih krila" u Argentini“. *Blaženi Ivan Merz*. http://www.ivanmerz.hr/glasilo/1991/1991-Deset_godina.html (pristup 20.12.2012.).
- Skrbiš, Zlatko. 1999. *Long-distance nationalism: diaspora, homelands and identities*. Aldershot [etc.] : Asgate.
- Skrbiš, Zlatko. 2008. „Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging“ *Journal of Intercultural Studies* 29/3: 231-246.
- Smoljan, Ivo. 1984. *Tito i iseljenici = Tito and the emigrants*. Zagreb : Matica iseljenika Hrvatske : Spektar.
- Staničić, Frane. 2012. „Važnije promjene u hrvatskom državljanstvu nakon novele Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2011.“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33/2: 917-938.
- Stavrakakis, Yannis. 1999. *Lacan and Political*. London, New York: Routledge.
- Stavrakakis, Yannis. 2005. „Passions of Identification“. U *Discourse Theory in European Politics: Identity Policy and Governence*. David Howarth i Jacob Torfing, ur. London: Palgrave Macmillan, 68-92.
- Sušić, Lovro. 1963. „Kongres hrvatske emigracije u New-Yorku“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 30: 28-38.
- Šakić, Vlado, Josip Jurčević i Marin Sopta, ur. 1998. *Budućnost iseljene Hrvatske*. Zagreb: Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar.
- Šarac, Damir. 2016. „Arhivi su prazni, sve što vrijedi je uništeno“. *Slobodnadalmacija.hr online*, 28. veljače. <https://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/303766/arhivi-su-prazni-sve-sto-vrijedi-je-unisteno> (pristup 21.8.2016.).

- Šarić, Tatjana. 2015. „Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća“. *Migracijske i etničke teme* 31/2: 195-220.
- „Šibenik“. 1967. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 15/38: 24-35.
- Šokota, Darko. 2015. „Javnosti dostupni dokumenti iz vremena djelovanja Udbe“. *Hrvatska radio televizija on line*, 20. rujna. <https://www.hrt.hr/300510/vijesti/javnosti-dostupni-dokumenti-iz-vremena-djelovanja-udbe> (pristup 21.8.2016.).
- Štedimlija, Sava M. 1954. „Kolijevka hajdučije“. *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja* 7: 2-26.
- Šterc, Stjepan. 1991. „Etničko podrijetlo „Jugoslavena“ u Hrvatskoj“. U *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Ivan Crkvenčić, ur. Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, 141-164.
- Štiks, Igor. 2016. Državljanin, građanin, stranac, neprijatelj: jedna povijest Jugoslavije i postjugoslavenskih država. Zaporešić: Fraktura.
- Šurina, Maja. 2017. „Obuljen Koržinek: Problem je kad se arhivom počnu baviti oni koji o tome nemaju znanja“. *Tportal.hr*, 26. ožujka. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/obuljen....-20170326> (pristup 24.07.2017.)
- Tokić, Mate Nikola. 2009. „Landscape of Conflict. Unity and Disunity in Post-Second World War Croatian Émigré Separatism“. *European Review of History* 16/5: 739-753.
- Tokić, Mate Nikola. 2012. „The End of 'Historical-Ideological Bedazzlement'. Cold War Politics and Émigré Croatian Separatist Violence, 1950-1980“. *Social Science History* 36/3: 421-446.
- Torfing, Jacob. 2005. „Discourse Theory. Achivments, Arguments, and Challenges. U *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. David Howarth i Jacob Torfing, ur. New York: Palgrave Macmillan, 1-32
- Thrift, Nigel. 2006. „Space“. *Theory, Culture & Society* 23/2-3: 139-146.
- Thrift, Nigel. 2008. „Space: The Fundamental Stuff of Human Geography“. U *Key Concepts in Geography*. Nicholas J. Clifford [etc.], ur. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage, 96-107.
- Tuđman, Franjo. 1989. „Govor na Osnivačkoj skupštini Hrvatske demokratske zajednice, Zagreb, 17. lipnja 1989“. *Wikizvor*. https://hr.wikisource.org/wiki/Govor_Franje_Tu%C4%91mana_na_Osniva%C4%8Dkoj_skup%C5%A1tini_HDZ-a_u_Zagrebu_17._lipnja_1989. (pristup 25.8.2017.)

- Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine, br. 85/10
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Narodne novine, br. 155/02
- Vertovec, Steven. 1997. „Three Meanings of ‘Diaspora,’ Exemplified Among South Asian Religions“. *Diaspora* 6/3:277-299.
- Voss, Paul J. i Marta L. Werner. 1999. „Toward a Poetics of the Archive: Introduction“. *Studies in the Literary Imagination* 32/1: i-viii.
- Vrančić, Vjekoslav. 2006. *Branili smo državu : uspomene, osvrti, doživljaji : knjiga 1*. Washington, D.C. : HB Press.
- Vrljičak, Carmen. 2011. *Hrvati u Argentini*. Buenos Aires: Krivodol Press.
- Vrljičak, Jozo. „Povijest, sadašnjost i budućnost časopisa *Studia Croatica*“. *Studia Croatica on line*. http://www.studiacroatica.org/studia/studia_povijest.htm (pristup 13.01.2013.).
- Vukušić, Bože. 2001. *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljništva*. Zagreb : Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva.
- Vukušić, Bože. 2014. „SDP pod ključem drži 2000 Udbinih dosjea ključnih osoba u Hrvatskoj“. *Direktno.hr* on line, 14. listopada. <http://direktno.hr/direkt/sdp-pod-kljucem-drzi-2000-udbinih-dosjea-kljucnih-osoba-u-hrvatskoj-1401/> (pristup 24.7.2017.)
- Werbner, Pnina. 1998. „Diasporic Political Imaginaries. A Sphere of Freedom or a Sphere of Illusions?“. *Communal/Plural* 6/1: 11-31.
- White, Hayden. 1987. *The Content of Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Wodak, Ruth. 2008. „Introduction. Discourse Studies – Important Concepts and Terms“. U *Qualitative Discourse Analysis in Social Sciences*. Ruth Wodak i Michal Krzyzanowski, ur. New York, Palgrave MacMillan, 1-29.
- Young, Craig i Duncan Light. 2001. „Place, National Identity and Post-Socijalist Transformations. An Introduction. *Political Geography* 20/8: 941-955.
- Zakon o hrvatskom državljanstvu. Narodne novine, br. 53/91.
- Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskom državljanstvu. Narodne novine, br. 130/11.

Zlatař, Pero. 2010. „Peron Paveliću otvara graditeljsko poduzeće“. *Jutarnji list on line*, 23 siječnja. <http://www.jutarnji.hr/peron-pavelicu-otvara-graditeljsko-poduzece-/509765/> (pristup 25.12.2012.)

Zovko, Jozo. 1967. „Iskre naših vatara“. *Hrvatska misao: knjiŹica za kulturna, politička i socialna pitanja* 15/39: 37-55.

ŹiŹek, Slavoj. 1993. „Enjoy Your Nation as Yourself“. U *Tarrying with the Negative. Kant Hegel and the Critique of Ideology*. Slavoj ŹiŹek. Durham: Duke University Press, 201-286.

ŹiŹek, Slavoj. 2002. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb : Arkzin.

Sažetak

Duga povijest iseljavanja stanovništva s područja Hrvatske otvorila je različite institucionalne prostore koji su u svom fokusu imali iseljništvo. Odnos prema iseljništvu i iseljništva prema *domovini* ovisio je i o simboličkom sustavu *domovine* (Austo-Ugarska, Kraljevina Jugoslavija, NDH, SFRJ, Republika Hrvatska) kao i prostoru njihove dislokacije. U fokusu ovoga rada je hrvatska politička emigracija nakon Drugog svjetskog rata u Argentini, njihov odnos prema *domovini* i *domovine* prema njima. Polazeći od analize diskursa i naslanjajući se na radove Michela Foucaulta, Judith Butler, Ernesta Laclaua & Chantal Mouffe, Jacques Derride i Ane-Marie Fortier u ovoj doktorskoj disertaciji poseban je fokus na analizi tekstova u časopisu *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja (El pensamiento Croata)* koja je izlazila u Buenos Airesu u razdoblju od 1953. do 1970. Analizom narativa (kao diskurzivne forme) o domu i domovini fokus je na konstruiranju i rekonstruiranju nacionalnog identiteta hrvatske političke emigracije u Argentini u odnosu spram identitetskih odrednica kao što su etnicitet, klasa, rod i generacija te, na temelju koncepta performativnosti etničkog identiteta stvaranju i „pokrivanju“ konstitutivnih normi kojima se legitimira zajednica. Odnos *domovine* prema hrvatskoj političkoj emigraciji (kako SFRJ tako i Republike Hrvatske) sagledan je kroz analizu tekstova o političkoj emigraciji i narativa u hrvatskom javnom prostoru u čijem se središtu nalazi arhivska građa o hrvatskoj političkoj emigraciji. Analiza ukazuje na različita pozicioniranja i repozicioniranja unutar različitih institucionalnih prostora usmjeravajući se na intertekstualne i interdiskurzivne relacije i korelacije narativa i značenja koja se stvaraju te ideoloških fantazija i njihovih učinaka posebno u današnjem hrvatskom javnom prostoru, odnosno antagonizama koji oblikuju prvenstveno subjektivnu poziciju političke emigracije, ali i drugih društvenih pozicija kroz procese uključivanja i isključivanja. Analiza raznih ideoloških fantazija koje strukturiraju realnost ključna je u ovom radu jer omogućava ne samo analizu načina na koji se subjekti identificiraju s određenim društvenim pozicijama, već ukazuje i na kompleksnost, promjenjivost i kontingentnost kako samih pozicija, tako i procesa koji dovode do njih. Fokus na ideološku fantaziju otvorio je i pitanje uloge emocija odnosno analizu proizvođenja i izvođenja emocija u konstruiranju osjećaja pripadanja određenoj grupi ili naciji koja je utemeljena na konceptu „emocionalnosti teksta“ Sare Ahmed.

Ključne riječi: narativi doma i domovine, politička emigracija u Argentini, analiza diskursa, emocije, ideološka fantazma, nacionalni identitet

Summary

The long history of emigration from the territory of Croatia has opened up various institutional spaces that focused on emigration. The attitude of *the homeland* towards diaspora and vice versa depended on the symbolic system of *the homeland* (Austria-Hungary, the Kingdom of Yugoslavia, the Independent State of Croatia, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the Republic of Croatia) as well as on the area of their dislocation. This paper focuses on the Croatian political diaspora in Argentina after World War II, their relationship with *the homeland* and vice versa. Starting from the discourse analysis and drawing on the works of Michel Foucault, Judith Butler, Ernest Laclau and Chantal Mouffe, Jacques Derrida and Ane-Marie Fortier, this doctoral dissertation focuses on the analysis of texts in the journal *Hrvatska misao: knjižica za kulturna, politička i socialna pitanja (El pensamiento Croata)*, which was published in Buenos Aires from 1953 to 1970. The analysis of narratives (as a discursive form) about home and homeland focuses on the construction and reconstruction of the national identity of Croatian political diaspora in Argentina in respect of identity determinants, such as ethnicity, class, gender and generation and, based on the concept of the performativity of ethnic identity, on “covering” constitutive norms legitimising a community. The attitude of *the homeland* (both the SFRY and the Republic of Croatia) towards Croatian political diaspora is addressed through the analysis of texts on political diaspora and narratives in the Croatian public space, with archival material on Croatian political diaspora at its centre. The analysis points to various positionings and repositionings within various institutional spaces, focusing on intertextual and interdiscursive relations and correlations between narratives and meanings that are created, as well as ideological fantasies and their effects, especially in today's Croatian public space, that is, antagonisms that use the processes of inclusion and exclusion to shape primarily the subject position of political diaspora, but also other social positions. The analysis of various ideological fantasies that structure reality has a crucial role in this paper because it not only allows the analysis of the way subjects identify with certain social positions but also indicates the complexity, variability and contingency of both positions and the processes that lead to them. The focus on ideological fantasy has also opened the issue of the role of emotions or the analysis of the generation and performance of emotions in constructing the sense

of belonging to a certain group or nation, which is based on the concept of “the emotionality of the text” by Sara Ahmed.

Keywords: narratives of home and homeland, political diaspora in Argentina, discourse analysis, emotions, ideological phantasm, national identity

Životopis

Viktorija Kudra Beroš rođena je u Zagrebu 1971 gdje je završila osnovnu školu te Pedagoški obrazovni centar „Bogdan Ogrizović“. Diplomirala je filozofiju i lingvistiku te bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radila je u nekoliko osnovnih zagrebačkih škola kao knjižničarka, a od 2009. radi kao knjižničarka u Institutu za migracije i narodnosti. U suradnji s Knjižnicom Filozofskog fakulteta u Zagrebu uvodi i izrađuje elektronički katalog Knjižnice Instituta putem *open source* programa *Koha*. Sudjelovala je u pripremi i provođenju projekta *Digitalizacija novina Hrvatska zastava Instituta za migracije i narodnosti* 2011. godine. Tijekom 2014. pripremila je i provela interni projekt digitalizacije institutskog časopisa *Migracijske i etničke teme*. Sudjelovala je u pripremanju, parametrizaciji i uvođenju sustava OJS za elektroničko izdavaštvo časopisa *Migracijske i etničke teme*. Uspostavila je i održava (u suradnji s tvrtkom ArhivPro) tematski repozitorij Instituta za migracije i narodnosti 2015 godine. Projekt *Digitalizacija novina Radnička straža i dokumenta Popis Jugoslovenske Naseobine u Punta Arenas – Chile* provodi tijekom 2019. u sklopu programa digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe Ministarstva kulture. Od 2021. tajnica je institutskog časopisa *Migracijske i etničke teme*.